

T.C
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ABDÜLHAK ŞİNASI HİSAR'IN ESERLERİNDE
İSTANBUL (BOĞAZIÇI)'DA GÜNDELİK HAYAT**

Şafak Güneş

2501020668

Tez Danışmanı Prof. Dr. Kazım Yetiş

İstanbul, 2005

**ŞAFAK GÜNEŞ, ABDÜLHAK ŞİNASI HİSAR'IN ESERLERİNDE İSTANBUL
(BOĞAZIÇI)'DA GÜNDELİK HAYAT**

ÖZ

Abdülhak Şinasi Hisar'ın Eserlerinde İstanbul (Boğaziçi)'da Gündelik Hayat başlıklı çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. İstanbul'dan Boğaziçi'ne başlıklı ilk bölümde Boğaziçi'nin tarihteki ve Türk edebiyatındaki yerini ve önemini tespit etmeye çalıştık. Abdülhak Şinasi Hisar'a dek Türk edebiyatında Boğaziçi'nin ne şekilde yer aldığını örneklerle göstererek Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserlerinin farklılığına dikkati çektik. Boğaziçi'nde Hayat başlıklı ikinci bölümde Boğaziçi yalılarında yaşayanların gündelik hayatını Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserleri doğrultusunda farklı kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri de ekleyerek anlattık Akşam Saatleri başlıklı üçüncü bölümde Boğaziçi'nde yaşayanların akşam saatlerindeki faaliyetlerine, mehtap âlemlerine ve akşam gezintilerine yer verdik. Boğaz'da Yaşayanlar başlıklı son bölümde ise Boğaz'da kimlerin yaşadığı, Boğaziçi'nin ne zaman sayfiye görünümü kazandığı üzerinde durduk. Boğaziçi'nin tarihin hangi dönemlerinde daha az rağbet gördüğünü ve “Boğaziçi Medeniyeti”nin neden yok olduğunu tespit etmeye çalıştık.

ABSTRACT

Our study of Abdülhak Şinasi Hisar in his work of the dily life in İstanbul (Bosphorus) consist of four parts. In the first part that is called from İstanbul to do Bosphorus (İstanbul'dan Boğaziçi'ne), we tried to prove the uniqueness of Hisar by giving examples as to how The Bosphorus had been mentined until his works. In the second part that is called Life In Bosphorus we talked about the lives of people wholived in the mansions of the Bosphorus through the works of A: Ş:Hisar, as well as through different sources. In the third part that is called the Bosphorus Nights. We mentioned what the Bosphorus inhabitants were doing in these hours as well as their moonlight revelries and night excursions. In this part, we also talked about the types of sandals that were used in these niğt boat trips. We talked about who lived in the Bosphorus and when it became a summer resort in the lastpart that is called those. Who lived in the Bosphorus. We tried to understand when the Bosphorus gained inportance throughout history, when it was shown less interst and why the Bosphorus Civilisation extinguished.

ÖN SÖZ

İstanbul ve Boğaziçi Türk edebiyatında çeşitli biçimlerde her zaman için ele alınmıştır; ancak Abdülhak Şinasi Hisar'a kadar Ruşen Eşref Ünyaydın'ın Boğaziçi Yakından-Boğaziçi Uzaktan adlı eseri dışında Boğaziçi'nin gündelik hayatına ayrıntılı bir biçimde değinen, Boğaziçi'nin hususiyetlerini anlatan bir eser yoktur. Zaten Abdülhak Şinasi Hisar'ı Boğaziçi hakkında yazmaya iten düşünce de budur. O, Boğaziçi'nde yaşanan hayatın unutulup gitmesine engel olmak ister. Bu nedenle eserlerinde çocukluğunun geçtiği Rumeli Hisarı, Kanlıca, Çamlıca gibi Boğaz semtlerinin hususiyetlerini ve Boğaziçi yaşantısını kaleme alır. Hatta Boğaziçi Mehtapları ve Boğaziçi Yalıları adlı eserlerinde sadece Boğaziçi'ni anlatır. Onu bu konuda yazanlardan ayıran en önemli fark, Boğaziçi'ni İstanbul'dan ayrı kendine has özellikleri bulunan bir medeniyet olarak tanımlamasıdır. Ona göre Boğaziçi asıl kimliğini Osmanlı Türkleri döneminde bulmuştur. Hatta Boğaziçi için "Boğaziçi Medeniyeti" kavramını da ilk kez kullanan Abdülhak Şinasi Hisar'dır. Peki "Boğaziçi Medeniyeti" ne demektir? Bu soruya cevap verebilmek amacıyla çalışmamızın ilk bölümünde Boğaziçi'nin tarihteki görünümüne yer verdik. Abdülhak Şinasi Hisar'ın Türk edebiyatı içindeki yerini belirlemek için de onun eserlerine gelene dek Türk edebiyatında Boğaziçi'nin ne şekilde yer aldığını tespit etmeye çalıştık. Bu nedenle içerisinde Boğaziçi kelimesinin veya Boğaziçi semtlerinin adlarının geçtiği tüm mısraları, beyitleri tek tek inceledik.

Boğaziçi'nde Hayat başlıklı bölümde Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserlerine dayanarak Boğaziçi'nde yaşayanların gündelik hayatını her yönüyle incelemeye gayret ettik. Elimizde gündelik hayata dair pek çok kaynak olmasına rağmen maksadımız Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserlerinde Boğaziçi gündelik hayatının ne şekilde yer aldığını tespit etmek olduğundan Hisar'ın eserlerinde yer almayan başlıkları çalışmamıza almadık; ancak Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserlerindeki en küçük bir ayrıntıyı bile farklı kaynaklardan elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda değerlendirdik. Bu bölümde ayrıca Boğaziçi gündelik hayatının ve Boğaz gezintilerinin vazgeçilmezi olan kayıkları da tek tek anlattık.

Boğaziçi Geceleri başlıklı üçüncü bölümde ise “Boğaziçi Medeniyeti”nin hususiyetlerinden olan mehtap ve musiki âlemlerinin hususiyetlerini ele aldık Yine bu bölümde Abdülhak Şinasi Hisar’ın sözünü ettiği şarkıların güftelerini ve isimlerini söylediği hanende ve sazandelerin hayat hikâyelerini çeşitli kaynaklardan tespit ederek dönemin musiki hayatını daha iyi kavramak amacıyla çalışmamıza aldık.

Boğaziçi’nde yaşayanlar başlıklı son bölümde ise Boğaziçi ahalisinin kimler olduğunu, kimlerin sadece yalı hayatı yaşayıp kimlerin dört mevsimi Boğaziçi’nde geçirdiğini ve “Boğaziçi Medeniyetinin” kimlerin eseri olduğunu tespit etmeyi istedik. Bunun dışında Boğaziçi’nin hangi dönemlerde rağbet görüp hangi dönemlerde gözden düştüğünü hatta terk edildiğini ve bunların nedenlerini ortaya koyduk.

Çalışmamızın Sonuç bölümünde tezimizde yaptıklarımızı özet bir şekilde anlatıp, Değerlendirmeler yaparak ulaştığımız sonuçları ortaya koyduk. Çalışmamızın Bibliyografya bölümünde ise, incelediğimiz romanları ve faydalandığımız kaynakları verdik.

Çalışmalarım esnasında maddî ve manevî desteğini esirgemeyen, hayata farklı bir pencereden bakmamı sağlayan, çalışmada karşılaştığımız her türlü probleme büyük sabır ve tahammül gösteren saygı değer hocam Prof.Dr. Kazım YETİŞ’e minnettarım. Ayrıca bana emeği geçen tüm hocalarıma bu vesileyle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ÖN SÖZ	iv
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. İSTANBUL'DAN BOĞAZIÇI'NE	3
1. 1. Tarihte Boğaziçi	3
1. 1. 1. Eski Çağda Boğaziçi	3
1. 1. 2. İstanbul'un Fethine Kadar Boğaziçi	5
1. 1. 3. İstanbul'un Fethinden Sonra Boğaziçi	13
1. 2. Boğaziçi Semtleri	36
1. 2. 1. Tophane	36
1. 2. 2. Salıpazarı ve Fındıklı	38
1. 2. 3. Kabataş	39
1. 2. 4. Dolmabahçe	40
1. 2. 5. Beşiktaş	41
1. 2. 6. Ortaköy	42
1. 2. 7. Kuruçeşme	43
1. 2. 8. Arnavutköy	44
1. 2. 9. Bebek	44
1. 2. 10. Rumeli Hisarı	45
1. 2. 11. Baltalimanı	46
1. 2. 12. Boyacıköy	47
1. 2. 13. Emirgan	48

1. 2. 14. İstinye	49
1. 2. 15. Yeniköy	50
1. 2. 16. Tarabya	50
1. 2. 17. Kireçburnu	51
1. 2. 18. Kefeliköy	52
1. 2. 19. Büyükdere	52
1. 2. 20. Sarıyer	53
1. 2. 21. Rumeli Kavağı	54
1. 2. 22. Boğazağzı	54
1. 2. 23. Anadolu Kavağı	55
1. 2. 24. Akbaba ve Dereseği	56
1. 2. 25. Sütlüce ve Umuryeri	56
1. 2. 26. Beykoz	57
1. 2. 27. Paşabahçe	58
1. 2. 28. Çubuklu	58
1. 2. 29. Kanlıca	59
1. 2. 30. Anadolu Hisarı	60
1. 2. 31. Kandilli	61
1. 2. 32. Vaniköy	62
1. 2. 33. Kuleli	63
1. 2. 34. Çengelköy	64
1. 2. 35. Beylerbeyi	64
1. 2. 36. Kuzguncuk	65
1. 2. 37. Üsküdar	66
1. 3. Abdülhak Şinasi Hisar'a Kadar Edebiyatımızda Boğaziçi	69
1. 3. 1. Şiirde Boğaziçi	69
1. 3. 2. Hikâye ve Romanda Boğaziçi	113

1. 4. Boğaziçi ve Boğaziçi Medeniyeti	141
1. 5. Abdülhak Şinasi'nin Tespit Ettiği Boğaziçi	153
1. 5. 1. Abdülhak Şinasi'nin Eserlerinde Boğaziçi Semtleri	153
1. 5. 2. Boğaziçi Semtlerinde Yerleşim	155
1. 6. İstanbul'dan Boğaziçi'ne Göç	156
2. BOĞAZIÇI'NDE HAYAT	159
2. 1. Boğaziçi Mimarisinde Yalılar	159
2. 1. 1. Yalıların Dış Mimarisi	159
2. 1. 2. Yalıların İç Mimarisi	165
2. 2. Yalıda Gündelik Hayat	167
2. 2. 1. Sabah	167
2. 2. 2. İkinci	168
2. 2. 3. Gece	168
2. 2. 4. Odalar	169
2. 2. 5. Kadın Kıyafetleri	170
2. 2. 6. Erkek Kıyafetleri	174
2. 3. Özel Günler	177
2. 3. 1. Ramazan	177
2. 3. 2. Ramazan ve Kurban Bayramı	179
2. 3. 3. Donanma	182
2. 3. 4. Düğünler	183
2. 3. 5. Bülbül Dinlemek	183
2. 3. 6. Av	184
2. 3. 7. Binicilik	185
2. 3. 8. Eşek Turları	185
2. 4. Misafirlik ve Komşuluk	185
2. 5. Hizmetkârlar	189

2. 6. Boğaziçi'nde Seyr ü Sefer	196
2. 6. 1. Boğazda Kullanılan Vasıtalar	198
2. 6. 2. Boğaziçi'nde Tercih edilen Yerler	201
3. BOĞAZIÇI GECELERİ	204
3. 1. Akşam Saatleri	204
3. 2. Kayık Çeşitleri	208
3. 2. 1. Saltanat Kayıkları	208
3. 2. 2. Piyade	209
3. 2. 2. 1. Sefaret Kayıkları	211
3. 2. 2. 2. Vükelâ Kayıkları	212
3. 2. 3. Pereme	212
3. 2. 4. Pazar Kayığı	213
3. 2. 5. Satıcı Kayıkları	215
3. 2. 6. Sandal	215
3. 3. Kayıkla Gezinti	217
3. 3. 1. Kayıkla Çıkma Zamanı	217
3. 3. 2. Kayığa Biniş	217
3. 3. 3. Kayık ve Sandallara Binenlerin Konumları	218
3. 3. 4. Kayık ve Sandallarda Kimler Var	218
3. 3. 5. Kayıklar Arasında	220
3. 4. Mehtaba Çıkmak ve Musiki	222
3. 4. 1. Mehtap	222
3. 4. 2. Mehtabı Tertip Edenler	222
3. 4. 3. Mehtaba Katılanlar ve Katılmayanlar	224
3. 4. 4. Musiki	228

4. BOĞAZ'DA YAŞAYANLAR	250
4. 1. İstanbul'a Gidiş	254
4. 2. Boğaz'dan Kaçış	255
SONUÇ	262
KAYNAKÇA	265

KISALTMALAR

A.e. : Aynı eser

c : toplam cilt sayısı

C: cilt numarası

no: numara

res: resimleyen

s: sayfa

t.y.:tarih yok

yay. haz. :yayına hazırlayan

GİRİŞ

Boğaziçi gerek konumu gerek tabiatı bakımından ilk çağlardan itibaren tarihteki yerini almıştı. Bizans devrinde Boğaziçi'nin geniş bir yerleşime sahip olmadığını biliyoruz. Bizans devrinde Boğaz'ın her iki yakasında birçok liman ve tapınaklar bulunuyordu. Zamanla bunların civarında yerleşim yerleri oluşmaya başladı. Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma (Bizans) sur içine çekilmişti; fakat Boğaz'da manastırların ve korunma amaçlı kulelerin yapımına devam ediliyordu. Bizans tarihinin ilk asırlarında ise Boğaziçi'nde ancak denizden ulaşılabilen pek az köy, birkaç sayfiye, av köşkü, manastır ve kiliseler vardı; ancak Boğaziçi'ndeki yerleşim yerleri hakkında yeterli bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bunun nedeni hem İlk Çağ Boğaziçi'sine ilişkin efsanelerin fazlalığı hem de yer adlarının zaman içerisinde değişmiş olmasıdır.

Türklerin Boğaz kıyılarında görünmesi İstanbul'un fethinden önce gerçekleşmiştir; ancak Boğaz'da Türk varlığının kendini hissettirmeye başlaması ise 1.Beyazıt dönemindedir. Yoros Kalesi ve Şile kalesi ele geçirilmiştir. S.Beyazıt kuşatma esnasında Karadeniz'den gelebilecek olan yardımları önlemek için 1397'de Anadolu Hisarı'nı yaptırmış ve buraya kale dizdarları, muhafızlar ve aileleri yerleştirilmiş ve fethedene kadar buradaki nüfusun artmasıyla birlikte Hisar dışında da Türk mahalleleri oluşmuştur.

İstanbul'un fethiyle birlikte birkaç küçük köy, manastır ve kiliselerden oluşan Boğaziçi, padişahların gözde mekânı olmaya başlar. Boğaziçi'ndeki yerleşme düzenine ilk biçimini kazandıran Fatih'tir. Boğaziçi'ndeki ilk bahçe kasrı olan Tokat Kasrı da onun emriyle yaptırılmıştır. Kanuni döneminde de yeni yerleşim yerleri açılmış ve XVIII. asra kadar padişahların yön vermesiyle gelişen Boğaziçi, bu asırda tamamen sayfiye görünümünü kazanmıştır.

Boğaziçi'nin edebiyattaki görünümü de tarihteki konumuyla doğru orantılıdır. Boğaziçi'nin imar aşamasında olduğu XV. asra ait şiirlerde Boğaziçi'ni göremeyiz. XVI. asırdan itibaren Boğaziçi kayık gezintileri, mehtap âlemleri, çiçekleri, bahçeleri, bülbülleri ve güzelleriyle Boğaziçi şiirinde yer almaya başlar; ancak Boğaziçi'nin şiirdeki görünümü Boğaziçi'nin tüm özelliklerini yansıtmak bakımından yeterli değildir. Şiirlerin çoğunda Boğaziçi semtlerinin adları kullanılarak birtakım söz sanatları yapılmıştır. Roman ve hikâyelerde ise Boğaziçi semtleri genellikle kahramanların yaşadığı mekân olarak yer alır; fakat semtin özelliklerine yer verilmez.

Abdülhak Şinasi Hisar'a dek Ruşen Eşref'in Boğaziçi Yakından- Boğaziçi Uzaktan adlı kitabından başka, ilmî çalışmalar dışında, Boğaziçi'ni anlatan bir çalışma yapılmamıştır. Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserleriyle birlikte İstanbul (Boğaziçi)'un gündelik hayatı tüm ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Boğaziçi yalılarında yaşayanların bir günü nasıl geçirdiklerini, bayramlar, donanmalar, gibi özel günlerde neler yaptıkları Abdülhak Şinasi Hisar ayrıntılarıyla anlatmıştır. Boğaza göç, sabah gezintileri, akşam gezintileri, bülbül dinlemeye ve mesirelere gidiş, mehtap seyri ve mehtap âlemleri de Hisar'ın eserlerinde en güzel biçimde anlatılmıştır. Dönemin nakil vasıtaları, musiki ortamı, ünlü hanende ve sazandeleri de Hisar'ın eserlerinde konu edilmiştir.

Hisar'ın eserlerinin Türk edebiyatı ve tarihi için önemi büyüktür; ancak yazarın eserlerinde ifade ettiği "Boğaziçi medeniyeti" kavramını anlayabilmek için öncelikle Boğaziçi tarihini bilmek gerekir. Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserlerinin Türk edebiyatı içindeki önemini kavrayabilmek için de Boğaziçi'nin edebî eserlerde ne şekilde yer aldığını tespit etmek gerekir. Bu nedenle biz çalışmamızda Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserlerine geçmeden önce Boğaziçi'nin tarihteki ve Türk edebiyatında ne şekilde yer aldığını belirlemeye çalıştık.

1. İSTANBUL'DAN BOĞAZIÇI'NE

1. 1. Tarihte Boğaziçi

1. 1. 1. Eski Çağda Boğaziçi

Yapılan araştırmalar İstanbul Boğazı'nın her iki yakasındaki ilk yerleşim izlerinin geçmişinin birkaç yüz bin yıl önceye indiğini göstermiştir. Bölgedeki yerleşim birimlerinin sayısı neolitik ve kalkolitik çağlardan itibaren artmaya başlamıştır. Tunç Çağına girildiğinde ise köy niteliğindeki yerleşim birimlerinden kentler oluşmuştur. Bu dönemde özellikle Boğaz'ın her iki yakası tercih edilmiştir. Oğuz Tekin bunu şöyle açıklar:

“Elverişli stratejik konumu veya doğal çevre şartları nedeniyle İstanbul Boğazı'nın her iki yakasının Tunç Çağı sonlarında ve 1. bin yılın başlarında yoğun şekilde iskân edildiği kuşkusuzdur.”¹

Semavi Eyice ise arkeolojik buluntuların yetersizliğine dayanarak Boğaziçi kıyılarının geniş bir yerleşime sahne olmadığı düşüncesindedir:

“...Boğaziçi'nin jeolojik yapısı gibi, tarih öncesindeki durumu ve İlk Çağ içindeki yer adları tesbit edilmiş ancak bunları destekleyecek arkeolojik buluntular hemen hemen hiç yok denecek kadar kısıtlı kalmıştı. Kalıntıların azlığı, İlk Çağda Boğaziçi kıyılarının geniş çapta bir yerleşmeye sahne olmadığını gösterir denebilir.”²

Semavi Eyice Bizans devrindeki ufak yerleşmelerin ise rüzgârdan korunmuş yamaçlarda ve akarsu vadilerinin diplerinde kurulmuş olabileceğini belirtir. İlk Çağ Boğaziçi'siyle ilgili efsanelerin çokluğunun ve kıyıların tabii özelliklerinin zaman içerisinde değişmiş olmasının İlk Çağ Boğaziçi'si hakkında müspet sonuçlara ulaşılmasını engellediğini söyler.³

¹ Oğuz Tekin, **Byzas'tan I. Constantinus'a Kadar Eskiçağ'da İstanbul (Byzantion)**, İstanbul, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 1996, s.2

² Prof. Dr. Semavi Eyice, “Fetih'ten Önce Boğaziçi”, **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, yay. haz: Mustafa Armağan, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, C: II, 1996, s.95

³ A.e. , s.96

Uzun bir geçmişi olan İstanbul, tarih boyunca çeşitli kavimlerin yerleşim yeri olmuş, Boğaziçi de bundan etkilenmiştir:

“Bizans öncesi dönemde İstanbul’da bugünkü Kadıköy’de ilk şehir devleti Khalkedon (M.Ö.678) ve Sarayburnu’nda Byzantion (M.Ö.658) kurulmuştur. İstanbul yarımadası ve Beyoğlu’nun Haliç kıyıları ile Boğaz’ın iki yakasında; dinî, rekreatif ve savunma amaçlı kullanımlar yer almıştır.”⁴

Efsaneye göre Byzantion’u Orta Yunanistan’daki Megara kentinden gelen kolonistler kurmuştur. Megaralıların başında kurucu olarak Byzas vardır; kentin adı da Byzas’tan gelmektedir. İstanbul Boğazı ile Byzantion’un kuruluşuna ait mitolojik öykü şöyledir:

Argos kralı Inakhos’un kızı olan Io, aynı zamanda Argos kentindeki Hera Tapınağı’nın rahibesidir. Bir gün tanrı Zeus, Io’yu görüp ona âşık olur. Kocası Zeus’un Io’ya âşık olduğunu öğrenen Hera, bu aşka engel olmaya çalışır. Io’yu karısının gazabından korumak isteyen Zeus, onu beyaz bir ineğe dönüştürür. Hera, ineği Zeus’tan alır ve bin gözlü dev Argos’u yanına nöbetçi olarak bırakır. Io’nun çektiği eziyete dayanamayan Zeus, oğlu Hermes’ten Io’yu kurtarmasını ister. Hermes, uyku tanrısı Hypnos’un yardımıyla Argos’u öldürüp Io’yu kurtarır. Bunu öğrenen Hera büyük bir at sineğini Io’ya musallat eder. Sinek, Io (inek)’nun böğrüne yapışıp onu çılgına çevirir. Io kendini Yunanistan’da ordan oraya atar. Önce, körfez kıyıları boyunca yol alır. Bu nedenle körfez İonia Körfezi adını alır. Trakya’dan İstanbul Boğazı’na gelen Io, Boğaz’ı geçerek Asya yakasında kıyıya çıkar. Bu öyküden dolayı İstanbul Boğazı’na da “İnek Geçidi” anlamına gelen Bosporos adı verilmiştir. Io, Antik Çağda “Altın Boynuz” (khrysokeras) olarak anılan Haliç’i geçince Zeus’tan olan kızını dünyaya getirir Adını Keroessa koyar. Keroessa’nın deniz tanrısı Poseidon’dan Byzas adlı bir çocuğu olur. Byzas büyüyünce, annesinin kendisini doğurduğu yerde bir kent kurar. Kent, kurucusundan dolayı Byzas’ın yeri anlamına gelen Byzantion olarak adlandırılmıştır.⁵

⁴ Mehmet Çabuk, “Boğaziçi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay. , İstanbul, 1994 , C:II , s.271

⁵Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, 3.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984 s.171

1. 1. 2. İstanbul'un Fethine Kadar Boğaziçi

Tarih boyunca avcılık ve balıkçılık için oldukça uygun bir doğal çevre oluşturan Boğaz kıyılarında küçük balıkçı köyleri bulunmaktaydı; ancak Boğaz kıyılarındaki eski yerleşmelerin tarihi hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir.⁶

Eski Çağ tarihçilerine göre Boğaziçi sahilinin en eski ahalisi çiftçi, avcı ve savaşçı bir kavim olarak vasıflandırılan Thraklardı.

M.Ö. 1500 yıllarında Fenikeliler Moda Burnu'nda ve Kadıköy'de koloniler kurmuşlar ve Boğaz'dan Karadeniz'e açılmışlardı.

Yunanlıların Boğaziçi'ne yerleşmesi ise tahminen M.Ö. VIII.asırda başlamıştır. M.Ö. 685 civarında Arkhias idaresindeki Megaralı göçmenler Khalkedon'a yerleşmişler ve Yunan Medeniyeti'ni de beraberlerinde getirmişlerdir. Kısa bir süre sonra, 658 sıralarında ise, bugünkü Sarayburnu'nda Dor veya Megaralılar tarafından Byzantion kurulmuştur. Yunanlılar'ın bu iki şehirde yerleşmesi sonucunda Byzantionlular ve Khalkedonlular tarafından Boğaz'ın her iki yakasında birçok liman ve tapınaklar yapılmıştır. Bu tapınakların yapılmasının nedeni ise denizcilerin Tanrılara kurban kesmeden denize açılmaya cesaret edememeleriydi. Zamanla bu tapınakların civarında yerleşmeler de görülmüştür.⁷

Tarih boyunca önemli bir geçit yeri olma özelliğini koruyan Boğaziçi'nde M.Ö. 3000'lerden itibaren başlayan göçler Byzantion kurulduktan sonra da devam etmiştir. Byzantionlular, Boğaz'ı geçit yeri olarak kullanan Thrak, Thyn, Bithyn gibi kavimlerle savaşmak zorunda kalmıştır.⁸

Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma (Bizans) sur içine çekilmiştir, fakat Boğaz'da manastır ve korunma amaçlı kulelerin yapımına devam edilmişti:

⁶ Doğan Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996, s.110

⁷ "Bosporos", **Türk Ansiklopedisi**, 2.bsk. , Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1969, C:VII, s.367

⁸ **A.e.** , s.367

“Büyük Roma İmparatorluğu’nun ikiye ayrılmasından sonra, Doğu Roma İmparatorluğu küçülerek Bizans İmparatorluğu adını almıştı. Surlar içine çekilmiş olan kentin stratejik özelliği onu her dönem kuşatma tehdidi altında bulunan bir mekân hâline getirmiş ve kuşatma korkusu, surların dışında Boğaz’da yerleşmeyi önlemişti.”⁹

Buna rağmen Bizans tarihinin ilk asırlarında “çoğu ancak denizden erişilebilen ve belki karada patikalarla gerilere bağlanan pek az sayıdaki köy ile birkaç sayfiye ve av köşkü veya villa ile sayıları hayli yüksek olan manastırlar, kiliseler” bulunmaktaydı.¹⁰

Boğaz’dan geçen gemilerden gümrük ve verginin alındığı I.İustinianos devrinde Boğaz’daki yerleşmelerin yoğunlaştığı düşünülmektedir.¹¹

Boğaziçi’nde Bizans devrindeki yerleşmeler hakkında kesin bilgiler vermek pek mümkün değildir; çünkü Boğaziçi ile ilgili kaynaklarda adları geçen yer ve tesislerin bugünkü mevkilerini bulmak neredeyse imkânsızdır. S.Eyice günümüze kadar değişmeden gelen sadece bir iki isim olduğunu söyler.¹² Yine de bir takım belgelerden ve çeşitli kalıntılardan yola çıkarak Bizans devrindeki çeşitli kiliseler, manastırlar ve mimarî yapıların yerlerine dair tespitler yapılmıştır.

Fındıklı’nın eski adının Ajantios olduğunu ve daha sonra Patrik Atticus tarafından “gümüş şehir” anlamına gelen Argyropolis’e çevrildiğini söyleyen Kömürçiyân, bu adın Fındıklı’ya, Chrysopolis (Altın Şehir) adını taşıyan Üsküdar’ın karşısında bulunduğu için verildiğini belirtmiştir.¹³ İnciciyan da bu konuda Kömürçiyân’la aynı fikirdedir.¹⁴

⁹ Mehmet Çabuk, “Boğaziçi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:II, s.271

¹⁰ Prof. Dr. Semavi Eyice, “Fetih’ten Önce Boğaziçi”, **İstanbul Armağanı:2:Boğaziçi Medeniyeti**, yay.haz. Mustafa Armağan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996, s.106

¹¹ Mehmet Çabuk, “Boğaziçi”, **Dün. Bug. İst.Ans.**, C:II s.271

¹² Prof. Dr. Semavi Eyice, “Fetih’ten Önce Boğaziçi”, **İstanbul Armağanı:2: Boğaziçi Medeniyeti**, s.103

¹³ Eremya Çelebi Kömürçiyân, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, çev: Hrand Andreasyan, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1952, s.262

¹⁴ G. V. İnciciyan, **Boğaziçi Sayfiyeleri**, Yay. Haz: Muhittin Salih Eren, çev: Kandilli Ermeni Kilisesi Papazı, Düz. Orhan Duru, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2000, s.97

IX. asır başlarında Hadrianos ve Nathalia adlarına Metrophanes tarafından yapılmış olan kilisenin Fındıklı civarında olduğu düşünülmektedir.¹⁵

Kömürciyan, Tophane'nin eskiden Metopon olarak isimlendirildiğini ve burada Diane Phospore ve Minerva mabedleri olduğunu ve XVI. asırda burada bu mabedlerin yerinde Bizans devrine ait Ste. Claire ve Aya Photini adlı kiliselerin bulunduğunu belirtir.¹⁶

Tophane yokuşu civarında bulunan taşlardan Bizans devrinde bu bölgede bazı mezarlıkların olduğu tahmin edilmektedir. 1865'te Tophane'de bulunan bir mermer levha parçası da yine burada bir mezar bulunduğu fikrini düşündürmüştür.¹⁷

Nusretiye Camisi karşısına isabet eden bir bölgede ise 1955 yıllarında Bizans kilisesine ait olduğu düşünülen bazı temel izlerine ve duvar parçalarına rastlanmıştır. Beşiktaş'ın adının eskiden "çifte sütun" anlamına gelen Diplokion olduğu düşünülmektedir.¹⁸

Dolmabahçe'nin ilerisinde Beşiktaş'a doğru bir mevkide de V.asırda Bizans devrine ait Hagios Mamas mevkii ve manastırı bulunduğu söylenmektedir. Burada yine aynı adla bir kilise, bir saray, bir hipodrom, bir köprü ve liman da yapılmıştır.

Bütün Boğaziçi kıyıları arasında, Bizans çağında¹⁹ geniş ölçüdeki tek yerleşim yerinin Hagios Mamas'ta olduğu düşünülür fakat S.Eyice bu yerin Boğaziçi'nde olduğunun kesinlik kazanmadığını, bazı araştırmacıların Hagios Mamas'ın Bakırköy (Hebdomon) taraflarında olduğunu düşündüklerini belirtir. Fakat genellikle Hagios Mamas adlı yerleşim yerinin Dolmabahçe ile Beşiktaş arasında olduğu kabul edilmektedir. Hagios Mamas yakınında olduğu söylenen Zautsu'nun adının VI. Leon'un yakın adamı Stylianos Zaoutzes'den geldiği öne sürülmektedir. Eğer bu tespit doğru ise burada 896'ya kadar hükmü geçen bu kişinin bir bahçesi ve yazlığı bulunduğu da ihtimal vermek gerekir. Eğer Hagios Mamas Boğaziçi'nde değilse Zautsu da Boğaziçi'nde olamaz.²⁰ Andreasyan en

¹⁵ Prof. Dr. Semavi Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976, s.16

¹⁶ Kömürciyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.259

¹⁷ Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s.16

¹⁸ İnciciyan, **Boğaziçi Sayfıyeleri**, s.101

¹⁹ Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, s.110

²⁰ Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s.19

eski adı Argion olan Ortaköy'ün Bizans devrinde Ayios Fokas adını aldığını söyler. Burada İmparator Makedonyalı Basil tarafından Ayios Fokas manastırı yaptırılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra aynı yerde küçük bir kilise inşa ettirilmiştir.²¹

İmparator VI. Leon'un (886 - 912) zaman zaman kullandığı Damianu Sarayı'nın da Ortaköy'e yakın bir yerde olduğu düşünülmektedir.²²

Defterdarburnu ile Kuruçeşme arasında III.Ahmet'in kızı Esmâ Sultan'ın Sahilsarayı'nın bahçesinde bazı kalıntılar bulunmuştur. Kuruçeşme'de de Türk mezarlığında çok değişik bir sütun başlığı bulunmuştur. Pencere başlığı olduğu düşünülen bu sütunun VI. asırdan kalma olduğu tahmin edilmektedir. Yine Kuruçeşme'de Prens Sabahattin tarafından bir Bizans mezar taşı bulunmuştur.²³

IX. asırda Patrik Tarasios'un (784 - 806) kendisine ait bir arazide kurduğu ve ölümünde içinde gömüldüğü Hagios Tarasios manastırının da Defterdarburnu ile Kuruçeşme arasında yer aldığı düşünülmektedir.²⁴

Bizans devrinde Asomadan ve Mikhaelion adlarını taşıyan yerin Arnavutköy olduğu sanılmaktadır.²⁵ Bizans devrinde Boğaziçi'nin en meşhur kiliselerinden olan Hagios Michael kilisesi de (Anapulus) tahminen Arnavutköy'de bulunmaktaydı.²⁶ Kömürçiyân, bu kiliseyi Büyük Konstantin'in yaptırdığını ve İustinianos ve İsak Angelosun da tamir ettirdiklerini belirtir.²⁷ İnciciyan da kilisenin Justinianus tarafından onarıldığını söyler.²⁸ Nitekim Fatih, Rumelihisarı'nı yaptırırken Mikhaelio Manastırı harabesinden bazı sütunlar çıkarılarak kullanılmıştır.²⁹

Boyacaköy sahilinde bulunan Bizans devrine ait bir sarnıç da burada bir manastı bulunduğu fikrini kuvvetlendirir.

Semavi Eyice, Boğaziçi'nde adı Bizans devrinden bu yana çok az değişen yerlerinden birinin de İstinye olduğunu belirtir ve İstinye'nin Sosthenion olduğunu

²¹ Kömürçiyân, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.269

²² Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s.23

²³ **A.e.**, s.25

²⁴ **A.e.**

²⁵ Kömürçiyân, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.272

²⁶ Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s.26

²⁷ Kömürçiyân, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.272

²⁸ İnciciyan, **Boğaziçi Sayfıyeleri**, .108

²⁹ Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s.28

düşünmektedir. Kömürciyan ise İstinye'nin eski adının Megaralı Lastenis'e izafeten "Leostenis" olduğunu belirtmiştir.³⁰ İnciciyan ise burayı Megaralıların Lastenis, Rumların ise Leostenios olarak adlandırdıklarını söylemiştir.³¹ Burada Bizans devrinde Hagios Michael ve Hagios Daniel manastırları ve Theotokos (Meryem Ana) Kilisesi bulunuyordu.

Tarabya'nın da eski adını günümüze kadar koruduğu düşünülmektedir. Therapeia'dan gelen ve şifa verici anlamında kullanılan bu adı 406 - 425 yılları arasında patrik olan Attikos vermiştir.³² O vakte kadar kullanılan Pharmaceos adı ise Medea'nın zehirlerini burada hazırladığı yolundaki efsaneye dayanmaktadır. Burada bir yazlık saray ve Hagia Euphemia adına bir de kilise bulunmaktaydı.³³

Semavi Eyice İlk Çağda ve Bizans devrinde Kalos Ağros (İyi güzel, hoş vadi) denilen yerin Büyükdere olduğunu düşünmektedir.³⁴ Andreasyan ise Büyükdere'nin eskiden "derin körfez" anlamına gelen Batikolpos olduğu olarak adlandırıldığını belirtir.³⁵

Burada VI. asırda Hagios İoannes Prodromos (Vaftizci İoannes) manastırı bulunduğu tahmin edilmektedir.³⁶

İnciciyan'a göre "Muzaffer Kent" anlamına gelen Nikopolis Kandilli'dir.³⁷

Bizans devrine ait olan Rumeli Kavağı kalesi hakkında ise bir şey bilinmemektedir. Bunun dışında Bizans devrinde Boğaziçi'nin Rumeli yakasında bulunan mevkiiler hakkında doğru tahminler yapılamamaktadır. Aziz Klementios adına bir kilisesi bulunan Eudoksia'nın Anaplus'un ilerisinde olabileceği, Kataskepe'nin ise nöbet yeri anlamına geldiğinden Boğazağzına yakın bir yerde, Sarıyer'in yukarısındaki burunlardan birinin üstünde bulunabileceği düşünülmektedir. Sosthenion'un yakınında olan Lurde ve Kuruçeşme civarında olduğu düşünülen Mikron Bathei ve Stavria hakkında ise fazla bir şey

³⁰ Kömürciyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.277

³¹ İnciciyan, **Boğaziçi Sayfıyeleri**, s.125

³² Kömürciyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.280

³³ Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s.37

³⁴ **A.e.** , s.38

³⁵ Kömürciyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul** s.281

³⁶ Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s.38

³⁷ İnciciyan, **Boğaziçi Sayfıyeleri**, s.164

bilinmemektedir. Bir Hagios Philippos manastır ve düşkünler evinin bulunduğu Neopolis'in yeri hakkında ise hiçbir kayda rastlanmamıştır.³⁸

Anadolu tarafında Boğaziçi'nin en güneyinde yer alan Üsküdar'ın Bizans devrindeki adının Khrysopolis yani Altınşehir olduğu bilinmektedir.³⁹

XII. asırda Salacak Burnu'nda (Damalis) bulunan bir yazlık saray da Skutarion adını taşımaktaydı.

Khrysopolis'i (Üsküdar) Khrysokeramos'un takip ettiği düşünülmektedir. Bazıları buranın Çubuklu olduğu görüşündedir. Fakat çoğunluk Khrysokeramos'un Kuzguncuk olduğu fikrinde birleşmiştir. Khrysokeramos "Altın kiremit" anlamına gelmektedir. Bu isim buraya I.İustinos ve karısı Sophia tarafından yaptırılmış olan çatısı altın yıldızlı kiremitlerle kaplı bir kilise nedeniyle verilmiştir. Burada kilisenin dışında Hermalaos manastırı da bulunmaktaydı.⁴⁰

İstavroz anlamına gelen Stauros'un ise şimdiki Beylerbeyi olduğu düşünülmektedir. Burada bulunan Bizans devrine ait bir kalıntının manastır yıkıntısı olduğu ileri sürülmüştür. Eremya Çelebi'nin "İstavroz Rum kilisesi harap olmuştur. Kilisenin yalnız kubbesi kalmıştır ve içinde rüzgârlar eser durur" sözleri bunu doğrular niteliktedir.⁴¹

Çengelköy koyunun da Bizans devrindeki Sophianai Limanı olduğu düşünülmektedir. Sophiana Limanı, adını İmparator II.İustinos (565 - 578) tarafından karısı Sofia için yaptırılan bir saraydan almıştır. II.İustinos burada ikinci bir saray daha yaptırmış ve I.Herakleios'un oğlu genç Herakleios 612'de bunların birinde doğmuştur.⁴² Bu sarayın yakınlarında Hagios Mikhael ve Theotokos adlarına da birer kilise bulunduğu bilinmektedir. İnciciyan burada bulunan Aya Yorgi (Hagios İoannes) Kilisesi'nin çok eskidiğinden yeniden yapıldığını söylemektedir,⁴³ fakat Semavi Eyice bu kilisenin Bizans devrine ait olup olmadığını anlaşılmadığını belirtir. Buradaki Panaia (Meryem) kilisesinin harabesinin de Bizans devrinden kalmış olabileceği görüşündedir.

³⁸ Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s.45

³⁹ **A.e.** , s.49

⁴⁰ Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s.50

⁴¹ Kömürçüyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.52

⁴² Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s.56

⁴³ İnciciyan, **XVIII. Asırda İstanbul**, s.131

İnciciyan XVIII. asırda Kuleli Bahçesi'nde Ay Atanos (Hagios Athanasios) ayazmasının bulunduğunu söyler ve geçmişte burada bir kilise bulunduğuna işaret eder:

“Ayazmanın yukarısında ve bitişiğinde, üzerinde haç şekilleri bulunan çok köşeli bir taş vardı ki bu, vaktiyle orada bir kilisenin mevcut olmasının bir emaresidir.”⁴⁴

Adı sarp yamaçlar anlamına gelen Brokhtoi'nin Vaniköy ile Göksu deresi arasındaki dik yamaçlar olduğu düşünülmektedir. I.İustinianous Brokhtoi'da bir yazlık ve bir de kilise yaptırmıştır. Burada XVII. asırda Sasaniler tarafından yıkılan Hagios Thomas ve Hagios İulinos adlarına yaptırılmış olan manastırlar da vardı.

Kandilli'den sonra gelen ve Papazbahçesi denilen köyde (Vaniköy) de XVIII. asırda Hagios Theodoros Kilisesinin temelleri bulunmaktaydı.⁴⁵

İlk Çağda Fiale denilen körfezin de Anadolu Hisarı ile Kanlıca arasında bulunan ve Körfez olarak adlandırılan yer olduğu düşünülmektedir. Fakat bu görüş kesinlik kazanmamıştır. V.asırda Fiale'de bir manastır ile bir düşkünler evi olduğu bilinmektedir.⁴⁶

Adının İmparator I.İustinianos'un yeğeni Boraidos'ten geldiği düşünülen Boradion, Boraidion veya Borradion adlı mevkinin Kanlıca olduğu görüşü yaygındır. Burada Hagios Trias ve Batalas manastırlarının olduğu bilinmektedir. Batalas Manastırı'nın 843'ten sonra kurulmuş olduğu düşünülmektedir. Hagios Trias Manastırı'ndan ise sadece XII. asırda söz edilmektedir.⁴⁷

Çubuklu'nun ise Eirenaion olduğu tahmin edilmektedir. Eirenaion'da V.asır başlarında Aziz Aleksandios'un şakirtlerinden Keşiş İoannes, Akametoı Manastırı'nı kurmuş ve Anadolu Feneri yakınında Gomon adlı bir çilehânedede 430'a doğru ölen azizin röliklerini buraya getirmiştir. Üç vardiye hâlinde durmadan ayin yaptıklarından Akametoı (Uykusuzlar) adını alan keşişlerin

⁴⁴ İnciciyan, XVIII, Asırda İstanbul, s.131

⁴⁵ A.e. , s.130

⁴⁶ Eyice, Bizans Devrinde Boğaziçi, s.61

⁴⁷ A.e. , s.62

yaşadığı bu manastırın kısa sürede ünü yayılmış ve burada büyük bir kilise, manastır hücreleri, bir misafirhane ve hastahane yaptırılmıştır.⁴⁸

İncirköy'de ise İlk Çağa ait eserler bulunmuştur. 1673'te Boğaziçi'nde gezen A.Galland, Kanuni'nin yaptırdığı Sultaniye Kasrı'nın denizin dibine dikilmiş olan eski sütunlar üzerine yapılmış olduğunu tespit etmiştir. Bu sütunların kabartma figürlerle ve süslemelerle kaplı olduklarını fark eden Galland, sütunların üzerinde bulunan üzüm ve şarap yapımı ile ilgili sahnelerden yola çıkarak bunların İlk Çağa ait bir Bakküs mabedinin parçaları olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁹

Semavi Eyice Phiale'nin Beykoz olabileceği görüşündedir. Phiale havuz, çeşme, şadırvanlar ve fıskiye yalاکlarına verilen addır. XVII. asırda Eremya Çelebi'nin Beykoz'da eski bir su hazinesi bulunduğunu söylemesinden yola çıkan Semavi Eyice, adından dolayı Phiale'nin Beykoz olabileceğini düşünmüştür.⁵⁰

Sütlüce'nin adının tam olarak nereden geldiği bilinmemektedir. Gylli, bunu Galatina (Gala = süt)'ya çevirmiş ve burada Emziren Meryem adına bir kilise veya ayazma olabileceğini ileri sürmüştür. Semavi Eyice ise bunun sadece bir hipotez olduğunu belirtir.⁵¹ H. Andreasyan da bu mevkinin Bizans devrinde Galatiani olarak isimlendirildiğini ve Sütlüce'nin bu ismin tercümesi olabileceğini belirtir⁵²

İustiniaos'un yeniden inşa ettirdiği Hagios Panteleimon kilisesi ve Hagios Georgios manastırının, Hieron (Mukaddes yer) adı verilen yerde bulunduğu bilinmektedir. Semavi Eyice Hieron'un Anadolukavağı veya Yuşa tepesi olabileceğini belirtmektedir.⁵³

Anadolukavağı'ndaki Yoros kalesinin, adını nereden aldığı da açıklığa kavuşmamıştır. Bazıları bu adın Hieron (kutsal yer)'dan geldiğini söylerken, bazıları da Zeus'un sıfatı olan Ourios (uygun rüzgârlar)'dan geldiğini söylemektedir. Bizans devrinde yapılmış olan Yoros kalesi XIV. asırda kısa bir

⁴⁸ A.e. , s.64

⁴⁹ Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s.65

⁵⁰ A.e.

⁵¹ A.e. , s.66

⁵² Kömürciyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.211

⁵³ Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s.66

süre için Cenovalıların eline geçmiş ve bu asrın sonlarında Osmanlılar tarafından alınarak tamir edildikten sonra uzun süre kullanılmıştır.⁵⁴

Anadolu yakasının yukarı Boğaz kısmının tarihçesi hakkında ise hemen hemen hiçbir bilgi yoktur.⁵⁵

Boğaziçi yerleşimi hakkında elde edilen bilgiler Türklerin İstanbul'u fethine kadar geçen süre içerisinde Boğaz'ın her iki yakasında da birçok manastır ve kilisenin bulunduğunu düşündürmektedir. Bizans devrinde Boğaziçi'ndeki dinî tesislerin birçoğunun erken devirlerde kurulduğuna ve sonra boşaltılarak yıkılmaya bırakıldığına veya başka bir adla bir süre daha kullanıldıklarına dikkat çeken Semavi Eyice, ilk bakışta çok gibi gözüken manastırların sanıldığından daha az olabileceği görüşündedir.⁵⁶

Boğaziçi kıyılarının asırlar boyunca değişmesinin de bu konudaki araştırmaları olumsuz etkilediğini belirten Semavi Eyice Bizans devrindeki Boğaziçi hakkındaki görüşlerini şöyle özetler:

“Boğaziçi, Bizans devrinde manastırların sıralandığı iki kıyıdan ibaret kalmıştı. Bu su şeridinin iki yakasında küçük köyler ve bunların aralarında sıralanan sahilсарaylar, yalılar, saraylar ile göze zevk veren görünüşünü alması ancak Türk devri içinde olmuştur.”⁵⁷

1. 1. 3. İstanbul'un Fethinden Sonra Boğaziçi

Türklerin Boğaz kıyılarında görünmesi İstanbul'un fethinden önce gerçekleşmiştir. Orhan Gazi 1352'de Üsküdar'ı, 1353'te Kadıköy'ü kuşatmıştır. 1391 ve 1402'de Türkler iki defa İstanbul'u alma girişiminde bulunmuşlar; ancak başarılı olamamışlardır. Boğaz kıyılarında Türk varlığının kendini hissettirmeye başlaması ise I.Beyazıt döneminde gerçekleşmiştir. 1391'de Anadolu Kavağı'nın kuzeyindeki Yoros Kalesi, 1396'da Şile Kalesi ele geçirilmiştir. S.Beyazıt, kuşatma esnasında

⁵⁴ A.e. , s.72

⁵⁵ A.e. , s.93

⁵⁶ Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s.108

⁵⁷ A.e. , s.110

Karadeniz'den gelebilecek yardımları önlemek için 1397'de Anadolu Hisarı'nı yaptırmıştır. Bunun sonucunda buraya kale dizdarları, muhafızlar ve aileleri yerleştirilmiş ve böylece fethedene kadar bu nüfus artmış, Hisar dışında da Türk mahalleleri kurulmuştur. XIV. ve XV. asrın ilk yarısında Bizanslılar'dan boşalan Boğaziçi, Türklerin egemenliğine geçmiştir. 1400'lü yıllarda Anadolu yakasının tamamen Türklerin elinde olduğuna dair bilgiler vardır.

1403'te Boğaziçi'nden geçen İspanyol elçisi Clavijo, Anadolu yakasının tamamen Türklerin elinde olduğunu ve her iki yakada da hepsi de harap bir hâlde pek çok kilise ile kötü durumda başka yapılar da gördüğünü belirtmektedir.⁵⁸

Fatih'in 1452'de Rumların Neokastron olarak adlandırdıkları Rumeli Hisarı'nı inşa ettirmesi de, İstanbul' un fethini hazırlamıştır.⁵⁹ Fatih donanmalarının ilk kez karaya ayak bastığı yer yine Boğaziçi'nde bir mevki olan Dolmabahçe olmuştur.⁶⁰

XV. asırda tarım ve balıkçılıkla geçinen köyler ve saray mensuplarının sayfiye olarak kullandıkları köşkler ve hasbahçelerden ibaret olan⁶¹ Boğaziçi'nde, yerleşme düzenine ilk biçimini kazandıran Fatih Sultan Mehmet'tir.⁶² Fethin gerçekleşmesiyle birlikte Rumeli Hisarı ve Anadolu Hisarı çevresinde yeni Türk mahalleri kurulmuş ve⁶³ Üsküdar'dan kaçan Rumların yerine de Anadolu'dan gelen Türkler yerleştirilmiştir.⁶⁴ Avrupa yakasında Salıpazarı, Fındıklı, Kabataş, Beşiktaş, Ortaköy, Bebek, Rumeli Hisarı, Baltalimanı, Kefeliköy ve Büyükdere yerleşim alanları hâline gelmiştir. Bu dönemde Beşiktaş'ın yoğunluğuna karşın Topkane'den sonraki alanlarda yerleşimlerin daha seyrek olduğu görülür. Rum ve Yahudiler Ortaköy'e yerleşmiş, Kuruçeşme'de bir Türk mahallesi kurularak bir grup azınlık da buraya yerleştirilmiştir. Bebek semti de Fatih tarafından yaptırılan bir cami ile Türk mahallesi hâline getirilmiştir. Arnavutköy'deki Rum köyü de Türklerin gelip yerleşmesi ile Rum köyü olma özelliğini yitirmiştir.⁶⁵

⁵⁸ Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, s.106.

⁵⁹ Kömürciyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.273 - 274.

⁶⁰ Dr. K. Ekrem Uykucu, **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, İstanbul, Kahraman Yayınları, 1979, s.101.

⁶¹ Mehmet Çabuk, "Boğaziçi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:II, s.272.

⁶² **A.e.**, s.232.

⁶³ Çabuk, "Boğaziçi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:II s.272.

⁶⁴ Deniz Mazlum, "Üsküdar", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:VII, s.344.

⁶⁵ Çabuk, "Boğaziçi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:II, s.272.

Boğaziçi'nin ilk bahçe kasrı olan Akbaba köyü yolundaki Tokat Kasrı da Fatih'in emriyle yapılmıştır:

“Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten beş yıl sonra (1458) o tarihlerde çok sık bir ormanlık olan bu bölgede (Beykoz) avlanıyordu. İşte tam bu sırada Mehmet Paşa'nın Anadolu'daki Tokat Kalesi'ni fethettiğini öğrenmiş ve sevincinden hemen oraya “Tokat” adındaki bahçe ve saray yapılmasını istemişti”⁶⁶

Bünyesinde çok sayıda yalı, tekke, cami, çeşme ve sebil bulunduran Topthane'deki Top dökümhanesi de Fatih döneminde kurulmuştur.⁶⁷

Kimi semtler de adını Fatih döneminde almıştır. Akbaba semti, adını Fatih devrinde burada yaşamış Akbaba Sultan'dan almıştır.⁶⁸

Bizans devrinde bir kilisesi, bir darüleytami ve hastahanesi bulunan Kuzguncuk da adını Fatih devrinde buraya yerleşmiş olan Kuzgun Baba adlı bir veliden almıştır.⁶⁹

Bebek adı ise Fatih Sultan Mehmet'in tayin ettiği Bölükbaşı Bebek'ten gelmedir.⁷⁰

Üsküdar'da ise bu dönemde Mihrişah Sultan Camisi yakınında Fatih Sultan Mehmet'in sadrazamlarından Rum Mehmet Paşa tarafından medresesi ve mutbağı ile birlikte bir cami yaptırılmıştır.⁷¹ Sık sık Boğaz köylerine giden⁷² II. Beyazıt'tan itibaren Beykoz Sultaniye mesiresi hemen bütün padişahların rağbet ettiği bir mevki olmuş ve köşklerle süslenmiştir.⁷³

Şimdiki ismiyle İncirköy civarında bulunan ve içinde bir derenin aktığı bir çayırı çok beğenen II. Beyazıt, burasını kendinden sonra âdet olacağı gibi örnek

⁶⁶ Uykucu, **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, s.136.

⁶⁷ “Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, C:VI, s.252.

⁶⁸ Uykucu, **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, s.143.

⁶⁹ “Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI s.260.

⁷⁰ Uykucu, **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, s.104.

⁷¹ G. V. İnciciyan, **XVIII. Asırda İstanbul**, çev: Hrand D. Andreasyan, 2. bs. İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1976, s.134.

⁷² Dr.Aygün Ülgen, “Boğaziçi Sarayları” **İstanbul Armağanı:2: Boğaziçi Medeniyeti**, s.128.

⁷³ “Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, 1992, C:VI, s.258.

bir bahçe hâlinde tanzim ettirmiştir. Lale Devrinden sonra burası “Sultaniye Çayırı” olarak anılmıştır.⁷⁴

Fatih’in kurduğu dökümhaneyi geliştiren II.Bayezit döneminde Tophane meydanı Topçu askerlerinin yerleştiği bir yer hâline gelmiş, zamanla saray, kasır ve evlerle donanmıştır.⁷⁵

II.Beyazıt Anadolu Kavağı’nda Ceneviz (Yoros) Kalesi’nde bir mescit yaptırmıştır.⁷⁶

II.Beyazıt’ın torunu Neslişah Sultan da ahalisi yerli Rumlar ve denizcilerden ibaret olan İstinye’de bir mescit ve mahalle yaptırmıştır.(1540)⁷⁷

II.Beyazıt zamanında sahilden tepelere doğru yükselen bir bahçe olan Dolmabahçe kıyıları da yalılar, köşkler ve kahvehaneler ile bezenmiştir.⁷⁸

XVI. asırda su yolu ulaşımının önem kazanmasıyla Boğaziçi’ndeki kayık ve peremeler çoğalmış ve Boğaziçi’nde özel iskeleler ve kayıkhaneler kurulmuştur. Beşiktaş, Rumelihisarı, Yeniköy, Beykoz, Anadoluhisarı ve Üsküdar bu asırda en yoğun semtler hâline gelmiştir. XVI. asrın sonlarında Ortaköy ve Beylerbeyi’nden itibaren her iki yakada da yerleşmeler yoğunluk kazanmıştır.⁷⁹

XV. asırda Fatih’in emriyle imar hareketlerine başlanmış, köşkler yaptırılıp, bahçeler kurulmuş olan Boğaziçi’nde yerleşmenin hızlanması ve yeni yerleşim alanlarının açılması ise Kanunî Sultan Süleyman zamanında olmuştur:

“I.Süleyman (Kanunî) döneminde (1520 - 156) yerleşmelerin gelişmesi yönlendirilmiş, çeşitli kullanışlara yer verilmiştir. Boğaziçi’nde daha önce iskân edilen yerler geliştirilmiş, bazı yerlerde yeni yerleşim yerleri açılmış, diğer bazı yerleşim yerleri de yoğunlaşmıştır.”⁸⁰

Kanunî, seferler dışında kalan zamanlarını Boğaz’da avlanarak ve Boğaziçi’ndeki köşkünde dinlenerek geçirmiştir:

⁷⁴ Orhan Erdenen , “Çağlar Boyunca Boğaziçi”, **Hayat Tarih Mecmuası**, No:8,Eylül 1968, s.49.

⁷⁵ Uykucu, **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, s.162.

⁷⁶“Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, 1992, s.257.

⁷⁷ **A.e.** , s.255.

⁷⁸ Uykucu, **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, s.101.

⁷⁹ Çabuk, “Boğaziçi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:2, s.272.

⁸⁰**A.e.** , s.272.

“Fatih’in torununun oğlu Kanunî Süleyman İncir Köyü’nde bir köşk yaptırdı. Köşkün duvarları zarif çinilerle süslüydü. Pencere kapaklarına açık renk nakışlar resmedilmişti. Köşte padişahın bir yatak odası vardı. Odanın döşemeleri, yatak takımları çok ince bir zevkle seçilmişti. Köşkün etrafı, mermer, granit ve somaki direklerle çevriliydi. Kanunî büyük fütuhatlar dönüşünde yorgunluklarını, Boğaziçi tepelerinde av peşinde koşarak dinlendirir ve bu av partilerinden sonra İncir Köy kasrına inerdi.”⁸¹

Beykoz çayırı ve Tokat Bahçesi de Kanunî döneminde mamur hâle getirilmiştir.⁸²

İstanbul’un fethinden sonra Romanya’nın Geni yöresinden gelen Ulahların yerleşmesiyle Geniköy olarak anılan Yeniköy’e de Yeniköy adını veren Kanunî’dir.

Kanunî devrinde İstinye’deki mevcut yerleşime Neslişah Sultan tarafından bir mahalle ve bir de mescit ilave ettirilmiştir.

XVII. asra gelindiğinde İstanbul’daki sosyal değişimin Boğaziçi’nde de etkisini gösterdiği görülür. Celali İsyancıları nedeniyle İstanbul, Anadolu’dan gelen halkla dolunca, zenginler Eyüp ve Boğaziçi köylerine yönelmişler ve bu durum XVIII. asır yerleşmesini de hazırlamıştır.⁸³ Rus Kazaklarının Boğaziçi’ne inerek Yeniköy, Tarabya ve bazı köyleri istila etmesi, yakıp yıkması da bu dönemde gerçekleşmiş ve bu nedenle Boğaz’ın savunması meselesi de ortaya çıkmıştır. Akınlardan sonra eski kaleler onarılmış, Anadolu Feneri, Rumeli Kavağı da bu dönemde yeni yerleşim yerleri hâline gelmiştir.

Boğaziçi’nin saray erkânı, devlet ricali ve imparatorluğun her grubundan halkın yaşadığı bir yer hâline gelmesi de yine bu dönemdedir:

“Boğaziçi tepelerinde XVI. asırlarda sayılı olan kasırlar XVII. asırda biraz daha fazlalaşmaya başlamıştı. Artık yalnız av köşkleri değil fakat padişahları ağırlamak, ziyafet vermek için de bazı köşkler yapılıyordu.”⁸⁴

⁸¹ Haluk Y. Şehsüvaroğlu, “Boğaziçi ve Osmanlı Hükümdarları” , **Boğaziçi’ne Dair**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1986, s.22.

⁸² “Beykoz”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:II, s.193.

⁸³ Çabuk, “Boğaziçi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:II s.272.

⁸⁴ Haluk Y. Şehsüvaroğlu, “Fetihten XVIII’inci Asra Kadar Boğaziçi Tepeleri” , **Boğaziçi’ne Dair**, s.51.

XVII. asır Boğaz'ın İstanbul sosyal hayatında bir başlangıç olarak görülebilir; çünkü önemli bir yenilik olan deniz ulaşımı bu yüzyılda başlamıştır. Deniz ulaşımının yaygınlaşması iskelelerin kurulması hem Boğaza gidiş gelişi kolaylaştırmış hem de yerleşimlerin artmasını sağlamıştır:

“Halk XVI. ve XVII. asırlarda Boğaz'ın şehre yakın köylerine daha ziyade rağbet ediyor, uzaklara tatil günlerine eğlenebilmek ve dinlenebilmek üzere gidiyordu.”⁸⁵

XVII. asırda İstavroz Bahçeleri hükümdarların çok rağbet ettiği bir mekân olmuştur. I.Ahmet de İstavroz Bahçeleri'nden içerideki Şevk-abad Kasrı'nı tamir ettirmiş ve sık sık buraya gelmiştir:

“Anadolu kıyısının meşhur kasrı Şevk-abad'dır. İstavroz Bahçeleri'nden içeride ve taht-ı revanda gidilecek bir mesafede kurulu olan bu güzel bina I.Ahmet zamanından evvel de mevcuttu. I.Ahmet buraya sık geldiğinden kasrı tamir ettirdi ve asıl binaya maiyet memurlarına mahsus dairelerle bir de mescit ilave olundu. Bu inşaat Sadrazam Nasuh Paşa'nın gayreti ile kırk günde bitirilmişti.”⁸⁶

I.Ahmet saltanatının Boğaz'daki en önemli yapıları Beşiktaş'tadır. Padişah'ın emri ile deniz köşkleri ve iskeleleri tamir ettirilerek burada yedi kubbeli bir de kasır inşa ettirilmiştir.⁸⁷

Bu devirde Kalender Çavuş, Yeniköy ile Tarabya arasında bir sahil saray inşa ettirmiş ve bu vesileyle halkın ilgisini bu mevkiye çekerek dönemin en gözde mesirelerinden birini tesis etmiştir.⁸⁸

Dolmabahçe'nin I.Ahmet'in emriyle doldurulduğu söylenmektedir; ancak bu konuda farklı görüşler de ileri sürüldüğü için kesin bir sonuç elde edilememektedir.

⁸⁵ Haluk Y. Şehsüvaroğlu, “Eski Boğaziçi” , **Boğaziçi'ne Dair**, s.26.

⁸⁶ Şehsüvaroğlu, “Fetihten XVIII. Asra Kadar Boğaziçi Tepeleri”, **Boğaziçi'ne Dair**, s.55.

⁸⁷ Erdenen , “Çağlar Boyunca Boğaziçi”, **Hayat Tarih Mecmuası**, No:8, s.52.

⁸⁸ **A.e.**

Evliya Çelebi, Dolmabahçe'nin eskiden küçük servili bir bağ olduğunu ve Sultan Osman-ı şehidin fermarıyla bütün donanma gemilerinin, sandalların ve her cinsten yirmi bin adet deniz vasıtasının seferber edilmesiyle denizin doldurulmuş ve dört yüz arşın büyüklüğünde bir meydanın vücuda getirilmiş olduğunu belirtmiştir.⁸⁹

Kimi kaynaklar ise Dolmabahçe'nin Kaptan-ı Derya Halil Paşa'nın teklifiyle ve I.Ahmet'in emriyle doldurulduğunu ve bu işin II.Osman zamanında da devam ettiğini yazmaktadır.⁹⁰

Kimi kaynaklara göre de Dolmabahçe II.Osman zamanında doldurulmuştur.⁹¹

İnciciyan ise Gyllius'a göre Kanunî devrinde ilk defa Karabolus (Beşiktaş'ın Kara Abalı Mehmet Baba)'un denizi doldurup bahçe hâline getirdiğini belirterek, İstanbul köpeklerini Dolmabahçe'de toplatarak oradan Üsküdar'a geçirtmiş olan Nasuh Paşa'nın meydanı genişletmiş olma ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu söyler.⁹²

Boğaz'ın Rumeli sahilindeki ilk burun olan Defterdar Burnu da adını I.Ahmet devrinde, Defterdar Ekmekçioğlu Ahmet Paşa'nın buradaki sarayından almıştır.⁹³

Bu devirde I.Ahmet'in zevcesi Kösem (Mahpeyker) Sultan (1643'te) Yenimahalle'ye yakın bir seddin üzerinde bir cami, çifte hamam ve imaret yaptırmıştır.⁹⁴

Ancak iki yıl tahtta kalan⁹⁵ I.Mustafa devrinde ise Beşiktaş Deve Meydanı (İskele Meydanı)'nın çok geniş ve canlı olduğu tespit edilmiştir.⁹⁶

II.Osman döneminde ise Boğaziçi Kazak akınlarına sahne olmuştur. Bizans devrinde deniz vasıtalarıyla yapılan Rus akınlarını hatırlatan Kazak akınları

⁸⁹ Kömürçiyân, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, 264.

⁹⁰ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.252.

⁹¹ Uykucu, **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, s.101.

⁹² Kömürçiyân, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.264.

⁹³ İnciciyan, **XVIII. Asırda İstanbul**, s.115.

⁹⁴ **A.e.**, s.134.

⁹⁵ Robert Mantran, **İstanbul Tarihi**, çev: Teoman Tunçdoğan, 2.bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.237.

⁹⁶ Erdenen, "Çağlar Boyunca Boğaziçi", **Hayat Tarih Mecmuası**, No:8, s.52.

II.Osman döneminde de meydana gelmiş ve bu akınlardan Boğaziçi büyük zarar görmüştür.⁹⁷

I.Ahmet devrinde de üzerinde durduğumuz gibi Dolmabahçe'nin, kimi kaynaklarda II.Osman tarafından kimi kaynaklarda da I.Ahmet tarafından doldurulduğu belirtilmektedir. Kimi kaynaklar ise I.Ahmet devrinde doldurulduğu, ancak bu doldurma işinin II.Osman zamanında tamamlandığı görüşündedir.

İstavroz Sarayı'nda dünyaya geldiğinden ⁹⁸ onu hem seven hem de bağ ve bahçesine ayrı bir önem veren IV.Murad'ın sevdiği mevkilerden biri de Anadolu sahilindeki üçüncü padişah binişi olan Göksu'dur. Padişah buraya "Gümüş Selvi" adını vermiştir.⁹⁹

Kandilli Bahçesi'nin isminin de Dördüncü Sultan Murat, uzun bir serviyi kandillerle donattığı için Kandilli olarak kaldığı rivayet edilmektedir. Samiha Ayverdi bu rivayete şöyle değinmektedir:

"Dördüncü Sultan Murat, ucundan kan damlayan kılıcını kınına sokarak Revan seferinden taht şehrine dönüyor ve kendisi seferdeyken inşa edilen saraya iniyor. Aradan bir hafta geçer geçmez, Mehmed isimindeki Şehzadesinin doğduğu muştulanıyor ve işte doğum şenliği olarak bütün sahil ve saray yedi gece kandiller, meşaleler ve ateşlerle aydınlatılıp donatılıyor." ¹⁰⁰

Başka bir rivayete göre de Kandilli adını eskiden Kandilli Burnu'nun tehlikeli çıkıntısını deniz vasıtalarına göstermek için burada yakılan işaret fenerlerinden almıştır. ¹⁰¹ IV. Murat devrinde Kandilli'de bir kasır yaptırılmış ve padişah sık sık Kandilli Sarayı olarak bilinen bu kasırda vakit geçirmiştir.¹⁰² Beşiktaş'taki Çırağan Sarayı da bu dönemde IV. Murat tarafından kız kardeşi Kaya Sultan'a hediye edilmiştir.¹⁰³

⁹⁷ Kömürçüyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.279.

⁹⁸ Sâmîha Ayverdi, **Boğaziçi'nde Tarih**, yay. haz: Aysel Yüksel, res: Aydın Yüksel, 5. bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2002, s.366.

⁹⁹ İnciciyan, **XVIII. Asırda İstanbul**, s.129.

¹⁰⁰ Ayverdi, **Boğaziçi'nde Tarih**, s.353.

¹⁰¹ **A.e.**, s.352.

¹⁰² "Kandilli", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:IV, s.409.

¹⁰³ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:6, s.253.

Ayrıca IV. Murat, Boğaz kıyısında Çengelköy bahçelerinin plânını çizdirmiş ve Üsküdar'ın Boğaz'a bakan tepelerindeki Kavak Sarayı, Bağdat Köşkü'ne dönüştürülmüştür.¹⁰⁴

XVI. asırda Münşeâtü's - Selâtin müellifi Feridun Ahmet Bey'e izafetle Feridun Bey Bahçesi olarak anılan Emirgan, asıl adını IV. Murat devrinde Osmanlı Devletine iltica eden Revan Kalesi kumandanı Emirgüne'den almıştır.

Emirgüne, İstanbul'a geldikten sonra IV. Murat tarafından kendisine verilen bu yerde İran tarzında bir köşk inşa ettirmiş ve böylece bu semt hep onun adıyla anılmıştır.¹⁰⁵

IV. Murat döneminde önem kazanan yerlerden biri de Rumeli Kavağı'dır; çünkü IV. Murat burada Rus hücumlarına karşı önlem almak amacıyla Boğazkesen Hisarı'nı yaptırmıştır. Bu dönemin önemli eserleri arasında burada yaptırılan bir cami de vardır.¹⁰⁶

Kazak saldırıları sırasında henüz imar aşamasında olan ve yakılıp yıkılan Tarabya'nın imarı da IV. Murat tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁷

Hayat tarzı ve av merakı nedeniyle Üsküdar ve çevresindeki bahçe ve koruluklarda çok sayıda köşk yaptıran IV. Mehmet de Boğaz'ın güzelliklerden uzun seneler istifade eden hükümdarlar arasındadır:

“ . . . Boğaziçi kıyılarında uzun zevk seneleri geçiren hükümdar IV. Mehmet'tir. Üsküdar Sarayı'nda, İstavroz Bahçeleri'nde, birbirinden güzel mevsimler yaşadı. Kiraz zamanlarında Beylerbeyi'ne geçer, civar bahçeler de kira ile tutulur, Padişah orada harem takımıyla beraber kiraz bitinceye kadar kalırdı. Bazen Kandilli Sahılsarayı'na göç eder, yazın en sıcak ve uzun günlerini serinlik ve ferahlık içinde geçirirdi.”¹⁰⁸

Beşiktaş Sarayı da bu dönemde büyüyerek önemli bir kompleks hâlini almıştır. IV. Mehmet döneminde Boğaziçi'nin diğer köylerinde padişahlara ve devlet büyüklerine ait bahçe ve yalılar artmış olmakla beraber, ekseri köylerde Rumlar sayıca fazlaydı. Türklerle meskûn olan ve Türklerin çoğunlukta olduğu

¹⁰⁴ Mantran, **İstanbul Tarihi**, s.270.

¹⁰⁵ “Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.255.

¹⁰⁶ **A.e.**, s.256.

¹⁰⁷ Erdenen, “Çağlar Boyunca Boğaziçi”, **Hayat Tarih Mecmuası**, No:8, s.53.

¹⁰⁸ Şehsüvaroğlu, “Boğaziçi ve Osmanlı Hükümdarları”, **Boğaziçi'ne Dair**, s.23.

köyler, Anadolu Hisarı ve Rumeli Hisarı, Kanlıca, Beykoz, Anadolu Kavağı ve Rumeli Kavağı ve Yeniköy'dü. Çengelköy, Arnavutköy ve İstinye'nin kuzeyindeki köylerde ise Rumlar çoğunlukta idi. Beşiktaş'la Kuruçeşme arasında ve karşı sahilde Üsküdar'da ise Ermeni mahalleleri bulunmaktaydı. Yahudiler ise genellikle Boğaz sahilinde kente ve birbirine yakın olan Üsküdar, Kuzguncuk, Ortaköy ve Beşiktaş'ta yerleşmişlerdi. Boğaz o sırada sahilde toplanmış küçük köyler dışında doğal görünüşünü ve örtüsünü tam olarak korumaktaydı. Burada sebze ve meyvecilikle geçinilmekte, bazı köylerde balıkçılık yapılmaktaydı. Doğan Kuban "Boğaziçi Uygarlığı" diye nitelenen konutsal yerleşme düzeninin bu asırda başladığını söylemektedir.¹⁰⁹

Bu dönemde çıkan büyük bir yangından sonra şehirde mesken ve su sıkıntısı başlamıştır. Bu da bilhassa Çamlıca'ya ve Boğaz'a göçü hızlandıran sebepler arasındadır.¹¹⁰

Vaniköy de adını IV.Mehmet devrinde almıştır. Vaniköy'de avlanmayı ve gezmeyi seven IV.Mehmet şehzadelerine hocalık eden Vani Efendi'ye burada toprak ve koruluk bağışlamış ve böylece burası Vaniköy olarak isimlendirilmiştir.

Vani Efendi buradaki eski Bostancılar Mescidi'ni tamir ettirmiş ve burada bir medrese, bir sahilsaray, bir çeşme ve ondan fazla da yalı yaptırmıştır.¹¹¹

IV.Mehmet'in Boğaziçi'nde sevdiği semtlerden biri de Fındıklı'dır. IV.Mehmet Valide Kethüdası Hüseyin Efendi'nin buradaki yalısını sıkça ziyaret etmiş ve yalının denize bakan pencerelerinden balık tutmuştur.

IV.Murat zamanında Kandilli'de yaptırılan saray ve kasırlar da IV.Mehmet döneminde onarım görmüştür.¹¹²

II.Süleyman devrinde ise Defterdar Paşa sahilde bir cami inşa ettirmiş diğer Türk büyükleri de yalılar inşa ettirmişlerdir.¹¹³

II.Mustafa devrinde ise Büyükdere'de Kara Kethuda Ahmet Ağa tarafından bir cami yaptırılmıştır.¹¹⁴

¹⁰⁹ Prof. Dr. Doğan Kuban, "Osmanlı Çağında Boğaziçi Yerleşmesi" **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, yay. haz: Mustafa Armağan, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, C: II, 1996, s.121.

¹¹⁰ Erdenen, "Çağlar Boyunca Boğaziçi", **Hayat Tarih Mecmuası**, No:8, s.53.

¹¹¹ Çiğdem Aysu "Vaniköy", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:VII, s.367.

¹¹² "Kandilli" **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, s. 410.

¹¹³ Kömürciyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.269.

XVIII. asra gelindiğinde Boğaziçi'nin kendine has yerleşme düzenini ve sayfiye görünümünü tam anlamıyla kazandığı görülmektedir:

“Boğaziçi'nin topyekün sayfiye karakterini XVIII. asırda kazandığı anlaşılmaktadır. XVIII. asır Osmanlı şehirli toplumunda zengin ile fakir arasındaki ayrımın giderek belirginleşmesi, zenginliğin artık gizlemeden dışa vurulması, dini yasaklar, saray ve devlet adabı altında ezilmeyen yeni zenginlerin kendilerine değişik bir alan tanımlamaları gibi gelişmelerin ördüğü sosyal tarih süreci, XVIII. asır Avrupa'sında olduğu gibi tam anlamıyla bir burjuvazinin tümüyle özerk yükselişini ve “kendisi için sınıf” olmasını değilse bile, III.Ahmet'in saltanatıyla birlikte Osmanlı elitinin iktidar ortakları olarak yeni bir statü kazanmasını ifade ediyordu. Ayrıca bu elit artık yalnızca bürokratlardan değil, bezirgânlar, tüccarlar ya da küçük üreticiler gibi parayı elinde tutabilen ve kendi imkânları ile piyasada dolaştırılabilen bireylerden meydana geliyordu.

Diğer yandan gene III.Ahmet'in saltanatıyla birlikte hanedan o zamana kadar halktan gizlenen, mahrem sayılan yaşamını dışa açıyor, yaşam mekânlarını payitaht halkının gözleri önüne serilecek biçimde değişen saray seramonileri ile artık savaşta ve barışta askerin önüne düşmek yerine, imparatorluğun otoritesi, zenginliği ve gücünü her an sivil halka ve iktidarın ortaklarına hatırlatacak gösterimlerde bulunmayı amaçlıyordu.”¹¹⁵

III.Sultan Ahmet'in tahta geçmesiyle Boğaziçi'nde yeni bir devir başlamıştı. Harp sırasında bozulan bahçelerin, harap olan kasırların manzarası III.Ahmet'in Nevşehirli İbrahim Paşa'yı sadarete getirmesine kadar hüküm sürmüştü. Pasarofça Antlaşması'ndan sonra Nevşehirli İbrahim Paşa, İstanbul ve Boğaz saraylarını yeniden imar etmiştir. Halk da uzun zaman bakımsız kalan yalılarını boyatıp güzelleştirmiştir.¹¹⁶

III.Ahmet devri İstanbul'da Boğaziçi'nde Lale Devrinin başlangıcı olmuştur. II.Ahmet'in arzusuyla 1709'da Topkapı Sarayı'nın dördüncü ve beşinci avlularındaki lâlelerden Hasoda sofasına da dikilmiş ve bunlar geceleri kandil ve billur menşurlarla ışıklandırılmış ve Beşiktaş'ta Kara Ahmet Paşa'dan alınan yalının bir sahil saray olarak genişletilen bahçesinde cins lâleler yetiştirilmiştir. Padişah'ın lâlelere olan tutkusu böylece bir döneme ismini vermiştir.¹¹⁷

¹¹⁴ Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, C:6, s.256.

¹¹⁵ Tülay Artan, “Tarihte Boğaziçi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:II, s.284.

¹¹⁶ Şehsüvaroğlu, “Eski Boğaziçi”, **Boğaziçi'ne Dair**, s.26.

¹¹⁷ Erdenen, “Çağlar Boyunca Boğaziçi”, **Hayat Tarih Mecmuası**, No:8, s.55.

Bu dönemde mimarî eserlerimizde ve süslemelerde ise Avrupa etkisi kendisini hissettirmiş ve bu etki Boğaziçi'ndeki eserlere de yansımıştır. Bunda Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Paris'te bulunduğu sırada tuttuğu raporlar etkili olmuştur. Bu raporlar Padişah III. Ahmet'in dikkatini Paris'te yapılan köşk, saray ve bahçelere çekmiş ve bunlardan alınan ilhamla Kâğıthane'nin imarına başlanmış, burada "Sadabad" adı altında yüz yetmiş kadar ayrı isimler taşıyan kasır yaptırılmıştır. Ayrıca Boğaziçi'nde de Fındıklı'da Emnabad; Defterdarburnu'nda Neşatabad; Beşiktaş ile Ortaköy arasında Gülşenabad; Anadolu yakasında Çubuklu'da Feyzabad; Kanlıca'da Mihrabad; Çengelköy ile Beylerbeyi arasında Ferahabad; İstavroz'da Şevkabad ile Üsküdar Burnu'nda Şerefabad kasırları yapılmıştır.¹¹⁸

Terk edilmiş ve serseri yatağı hâline gelmiş olan Bebek bahçesi de III. Ahmet döneminde Sadrazam Damat İbrahim Paşa tarafından temizletilmiş ve burada Hümayunabad, cami, hamam ve çarşı yaptıran İbrahim Paşa, Hasan Halife'nin evinin bulunduğu yere kadar olan sahil arsalarını satmıştır. Burada arsa alan Rum, Ermeni, Yahudi ve Türkler de evler yaptırmıştır.¹¹⁹

Saltanatının ilk devirlerinde Haliç'teki Karaağaç Sarayı'ndan hoşlanan III. Ahmet daha sonra Hasköy'deki Aynalıkavak Kasrı'nı yaptırmıştır; fakat çiçek hastalığına yakalanan padişah burada ancak bir yaz kalabilmiş ve sonrasında Beşiktaş Sarayı'nı tercih etmiştir. Boğaziçi bu devirde eski ihtişamını Sadabad'a kaptırmıştır; çünkü devrin eğlenceleri daha çok Sadabad'da yapılmaktadır.¹²⁰

III. Ahmet dönemindeki güzel günleri Patrona Halil İsyanı takip eder. İsyana bastırılıncaya kadar İstanbul'da durgun bir hayat hüküm sürmüştür. Bu isyanla birlikte Lale devrinin en şöhretli semti olan Kâğıthane darmadağın edilmiş, kasırlar yıktırılmış, bahçeler dağıtılmıştır.¹²¹

I. Mahmut Kâğıthane yerine Boğaziçi'ni tercih etmeye başlamış, Beşiktaş üstünde kasırlar, Göksu Kasrı, Kandilli Sarayı yaptırmıştır.

¹¹⁸ Ülgen, "Boğaziçi Sarayları", **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, C: II, s.129.

¹¹⁹ İnciciyan, **XVIII. Asırda İstanbul**, s.116.

¹²⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Beş Şehir**, haz: M. Fatih Andı, 9.bs., İstanbul, YKY, 1999, s.218.

¹²¹ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Boğaziçi'nde Eski Günler", **Boğaziçi'ne Dair**, s.12.

Yahya Kemal isyan sonrasında Sultan Mahmut'un Boğaziçi'ne yerleşmesiyle İstanbul'un terk edilmiş bir hâl aldığını söyler:

“.....O İstanbul Sultan Mahmud'un şehri terk edip Boğaziçi'ne yerleşmeğe gittiği güne kadar böyleydi. Ondan sonra, suyu sızmış bir kâsedeki gül gibi yavaş yavaş soldu. Yaprakları döküldü, bitti.”¹²²

Halk yavaş yavaş eski günleri unutmuş, Patrona Halil İhtilali'nin huzursuzluğu dağılıp gidince Boğaziçi kıyılarında tekrar o eski renkli hayat başlamıştı. Zaman zaman harplerle payitaht halkının rahatı kaçsa da sulhlar bir bahar şenliği hâlinde evlere,yalılara eski şevkini getiriyordu.¹²³

Kandilli'nin hasbahçe olmaktan çıkıp gelişmesi de I.Mahmut döneminde gerçekleşmiştir. I.Mahmut Kandilli has bahçesinin arazisini “icare-i müeccelle”¹²⁴ yoluyla burada ev yapmak isteyenlere dağıtmış, böylece köy hızla gelişmiştir. Padişah buraya kendisi için de bir sahilsaray yaptırmıştır. Yalı sahiplerinin ve devlet erkânının semtte cami, çeşme ve hamam yaptırma faaliyetlerine girişmeleri, bir pazar kayığı iskelesinin kurulması ve burada bir pazar kayığının işlemeye başlaması semtin gelişimini daha da hızlandırmıştır.¹²⁵

Vaniköy'ün canlanması da I.Mahmut dönemine rastlamıştır. Vaniköy'de Vani Efendi'nin yaptırdığı cami I. Mahmut'un emriyle Divitdar Mehmet Paşa tarafından onarılmıştır. Vaniköy, saray hekimbaşısı ile Şeyhülislâm Hayatizade Mehmet Efendi'nin buraya yerleşimiyle daha da canlılık kazanmıştır.¹²⁶

III.Osman devrinde semtler zümreleşmiş, ilmiye sınıfı Bebek, Emirgan, İstinye ve Rumeli Hisarı'nı; gayrimüslimler Arnavutköy'ü tercih etmeye başlamıştır. Sarıyer orta hâlli Türklerin, Yenimahalle ise Rumların köyü hâline gelmiştir.¹²⁷

¹²² Yahya Kemal Bayatlı, “Sayfiyede Payitaht”, **Aziz İstanbul**, yay. haz: İstanbul Fetih Cemiyeti, 3.bs., İstanbul, 1974, s.150.

¹²³ Şehsüvaroğlu, “Eski Boğaziçi”, **Boğaziçi'ne Dair**, s.27.

¹²⁴ Sonradan alınacak kira. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat**, 13. bs., yay. haz: Aydın Sezai Güneyçal, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1996

¹²⁵ “Kandilli”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:IV, s.409.

¹²⁶ Aysu, “Vaniköy”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:VII, s.367.

¹²⁷ Orhan Erdenen , “Çağlar Boyunca Boğaziçi:2”, **Hayat Tarih Mecmuası**, No:9, Ekim 1968, s.52.

III.Osman'ın Sadrazamlarından Mehmet Sait Paşa 1756 yılında Yuşa tepesine bir mescit inşa ettirmiş ve Yuşa peygamberin burada bulunan mezarının etrafına kâgir bir duvar çektirerek, bir türbedar ile kandil yakmak için bir hademe tayin etmiş ve onlar için odalar yaptırmıştır.¹²⁸

III.Mustafa, daha çok gayrimüslimlerin oturduğu bir semt olan Paşabahçe'de cami, mektep, çeşme ve hamam inşa ettirmiş ve bundan sonra Türkler de Paşabahçe'ye rağbet etmişler, devlet adamlarının birçoğunun burada bağ, bahçe ve yalılar yaptırmasıyla Paşabahçe önemli bir semt hâline gelmiştir.¹²⁹ III.Mustafa devrindeki diğer önemli semtler ise Ortaköy ve Büyükdere'dir.¹³⁰

Kalender Bahçesi de bu devrin gözde mekânları arasında yer almıştır. Moldovalı Ali Ağa, bostancıbaşılığı sırasında, eşkıyaya karşı tedbir almak amacıyla burada tesis ettiği ocağa bostancıları yerleştirmiş ve bu suretle Kalender III.Mustafa devrinde bir mesire yeri hâline gelmiştir.¹³¹

1766 yılında meydana gelen zelzele nedeniyle hasara uğramış olan Beşiktaş Sarayı da III.Mustafa tarafından tamir ettirilmiştir.¹³² Büyükdere'deki Kirazlı bendi de III.Mustafa tarafından yaptırılmıştır.¹³³

Beylerbeyi'ndeki padişah sarayı da III.Mustafa tarafından yıktırılıp arsası Türklere devredilmiştir. Arsaları alanlar, kendileri için sahilde güzel binalar yaptırmışlardır. Padişah III.Mustafa buranın icarını 1774'te annesi Mihrişah Sultan namına Ayazma İskelesi civarında inşa ettirdiği camiye vakfetmiştir.¹³⁴

Boğaz iskânı özellikle I.Abdülhamit'in saltanatıyla daha da yoğunlaşmıştır. I.Abdülhamit devrinde özellikle Büyükdere'de bir hareketlenme meydana gelmiştir. Bu hareketlenmedeki en önemli etken padişahın sahili takip ederek bir mesire yeri olan Kırkağaç'a kadar uzanan bir yol yaptırmış olmasıdır.¹³⁵

Beylerbeyi Sarayı'nın III.Mustafa döneminde yıktırılıp halka satılmasından sonra gelişmeye başlamış olan Büyükdere, 1779'da I.Abdülhamit'in sahildeki

¹²⁸ “Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.257.

¹²⁹ Çiğdem Aysu, “Paşabahçe”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:VI, s.228.

¹³⁰ Erdenen, “Çağlar Boyunca Boğaziçi:2”, **Hayat Tarih Mecmuası**, No:9, s.52.

¹³¹ İnciyan, **XVIII. Asırda İstanbul**, s.118.

¹³² Kömürciyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.256.

¹³³ Uykucu, **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, s.306.

¹³⁴ İnciyan, **XVIII. Asırda İstanbul**, s.132.

¹³⁵ Ayverdi, **Boğaziçi'nde Tarih**, s.280.

camiyi ve Büyükdere yolunu yaptırmasından sonra Kuzguncuk ve Çengelköy'ün gayrimüslim köyleri arasında bir Türk mahallesi olarak önem kazanmıştır.¹³⁶

IV. Murat devrinde Emirgüne Han'a verilmiş olan Emirgan, Şeyhülislam Esat Efendi'den boşaldıktan¹³⁷ sonra I.Abdülhamit tarafından bir imarete vakfedilmiş ve geriye kalan arazi halka satılmıştır. I.Abdülhamit'in burada bir cami, meydan çeşmesi, hamam ve dükkânlar yaptırmasıyla Emirgan, Boğaz köyü hâlini almıştır. Rumelihisarı'ndaki gümrükçübaşılık makamı da aynı padişah tarafından buraya nakledilmiştir.¹³⁸

Ayrıca uzun yıllar halka açılmayan İstavroz da I.Sultan Hamit tarafından parsellenerek Beylerbeyi'ne katılmıştır.¹³⁹

I.Abdülhamit'in Boğaz'da, hoşlandığı yerlerden biri Kanlıca'ydı. Bilhassa Mihrabad mesiresi padişahın rağbet ettiği bir yer olarak bilinmektedir.¹⁴⁰

Zamanla harap olan Kandilli Sarayı'nın yeri de I.Abdülhamit devrinde satılmıştır.¹⁴¹

IV.Murat tarafından yaptırılan Rumeli Kavağı'ndaki kaleler de Sultan I.Abdülhamit tarafından yeni burçların ilavesiyle genişletilmiştir.¹⁴²

III.Selim'in saltanat yıllarına gelindiğinde Boğaziçi, mimarî üslûp açısından Batı ile geleneği bir arada kullanan bir görünümle karşımıza çıkar.¹⁴³ Bu dönemde mimarlık alanında bir hareketlilik göze çarpar. Boğaziçi kıyılarında saray ve kasırların yapımına hız verilmiş, mevcut olanlar ise tadil ve tamir edilerek genişletilmiştir. Boğaziçi en parlak günlerini yaşamış, eğlencelerin biri bitip diğeri başlamıştır.¹⁴⁴

¹³⁶ Kuban, "Osmanlı Çağında Boğaziçi Yerleşmesi" **İstanbul Armağanı: 2:Boğaziçi Medeniyeti**, s.122.

¹³⁷ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, s.255.

¹³⁸ Çiğdem Aysu, "Emirgan", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:III, s.168.

¹³⁹ Sedat Hakkı Eldem, "Boğaziçi Anıları" **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, yay. haz: Mustafa Armağan, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, C: II, 1996, s.44.

¹⁴⁰ Ayverdi, **Boğaziçi'nde Tarih**, s.334.

¹⁴¹ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.259.

¹⁴² İnciciyan, **XVIII. Asırda İstanbul**, s.120.

¹⁴³ Kuban, "Osmanlı Çağında Boğaziçi Yerleşmesi" **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, s.123

¹⁴⁴ Dr. Aygün Ülgen, "Boğaziçi Sarayları", **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, yay. haz: Mustafa Armağan, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, C: II, 1996, s.130.

“III.Selim devri, Boğaziçi'nin en refahlı ve mesut bir devri idi. Asayiş yerindeydi. Herkes gece ve gündüz denizde ve kıyılarda emniyetle dolaşabiliyordu. Zürefâ ve şuarâ meydan almış, fenn-i musiki de pek ziyade revaç bulmuştu. Kâğıthane, Boğaziçi, Çamlıca mesireleri seyircilerle dolar, zevk eshabı korkusuzca bu misillü cây-ı safalarda gezer ve geceleri kayıklara binip hanende ve sazandelerle mehtap seyrine giderlerdi.

Hiçbir yerde zabıta tarafından seyircilerin eğlencesine keder verecek ve zevküsafasına halel getirecek bir muamele edilmezdi. Lâkin bir taraftan bir narayı mestâne ve arbede-i biedebâne dahi işitilmezdi. Doğrusu eğlence, zevk ve safaca İstanbul'un pek güzel bir âlemi ve Boğaziçi'nin en parlak bir devri idi.”¹⁴⁵

Bu dönemde III.Ahmet tarafından inşa ettirilen Ortaköy Defterburnu'ndaki Neşatabad Sarayı, III.Selim tarafından kız kardeşi Hatice Sultan'a hediye edilmiştir.¹⁴⁶ Hatice Sultan da burada Melling'e bir sahil saray yaptırmıştır.¹⁴⁷

Fatih tarafından kurulup Kanuni döneminde geliştirilmiş olan ve zaman zaman geçirdiği yangınlar yüzünden tamir gören top dökümhanesi de III.Selim tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.¹⁴⁸

Beşiktaş'taki I.Mahmut'un sahil sarayını genişletip kullanan III.Selim yazlarını burada geçirmiştir.¹⁴⁹

Bebek'teki Hûmayunabad Köşkü de III.Selim'in yeniden inşa ettirdiği köşkler arasındadır. III.Selim'in kız kardeşi Beyhan Sultan burada oturmuş¹⁵⁰ ve sanata hayli ilgili olan III.Selim burada musiki geceleri düzenlemiştir.¹⁵¹

Balıkçı kulübelerinden oluşan Tarabya'da da III.Selim'in emriyle bir kasaba kurulmuş ve padişah burada kendisi için de bir köşk yaptırmıştır. Böylece zengin Rumların mekânı hâline gelen Tarabya aynı zamanda Osmanlı Devleti aleyhine çalışanların bir araya geldikleri bir yer olmuştur. Bu da Rum ailelerinden İpsilantiler'in buradaki sahilhanelerinin III.Selim tarafından müsadere edilerek Fransa Sefaretine sayfiye olarak verilmesine¹⁵² yol açmıştır.¹⁵³ III.Selim döneminde

¹⁴⁵ Şehsüvaroğlu, “Eski Boğaziçi” **Boğaziçi'ne Dair**, s.27.

¹⁴⁶ Ülgen, “Boğaziçi Sarayları”, **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, s.129.

¹⁴⁷ “Boğaziçi” **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.253.

¹⁴⁸ **A.e.** s.258.

¹⁴⁹ **A.e.** , s.253.

¹⁵⁰ **A.e.** , s.254.

¹⁵¹ Uykucu, **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, s.104.

¹⁵² “Boğaziçi” **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.256.

¹⁵³ Uykucu, **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, s.305.

Fransa'nın yanında İsviçre ve Napoli elçilikleri de Tarabya'da sayfiye sahibi olmuşlardır:¹⁵⁴

“XVIII. asırda Boğaziçi'nde tıpkı Beyoğlu'nda da olduğu gibi ve şüphesiz biraz daha hür şekilde ecnebilerin hayatı başlar. Daha Dördüncü Mehmed devrinden itibaren sefaretler sık sık Bentler'e, Belgrat ormanına gidiyordu. İbrahim Paşa zamanında ve onu takip eden zamanlarda Büyükdere, biraz sonra Üçüncü Selim'in Fransız sefaretine bir yalı hediye etmesiyle Tarabya ecnebi kolonisinin yazlığı olurlar. Buralarda kendi aralarında bazan zengin azınlık ailelerinin katıldığı eğlenceler tertip ederler, hatta Bentler'de büyük gece eğlenceleri yaparlardı.”¹⁵⁵

Emirgan da III.Selim devrinde önem kazanmış ve Mısır'ın idaresinin Mehmet Ali Paşa sülalesinin eline geçmesiyle Boğaz'ın en gözde mekânlarından biri hâlini almıştır.¹⁵⁶

Boyacıköy de adını III.Selim devrinde almıştır. III.Selim Kırklareli'nden Kafkaryadi ailesini getirtmiş ve onlar da burada boyacılık yaparak geçimlerini sağladıklarından köyün adı Boyacıköy olarak kalmıştır.

Çırağan Sarayı da III.Selim tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.¹⁵⁷

I.Mahmut'un Beşiktaş'taki sahil sarayı da III.Selim döneminde yenilenmiş ve padişah yaz mevsiminin büyük kısmını burada geçirmiştir.

Baltalimanı da III.Selim devrinin önemli mekânlarından biridir. III.Selim devrinin saray ağalarından Giritli Yusuf Ağa'nın biniş köşkünün burada bulunması ve sultan düğünleri sebebiyle Baltalimanı bu dönemde çeşitli şenliklere de sahne olmuştur.¹⁵⁸

III.Selim devrinde Beykoz'da bir kâğıt imalâthanesi kurulmuştur. Bu III.Ahmet devrindeki cam imalâthanesinden sonra Boğaz'daki ikinci sanayi tesisidir.¹⁵⁹

Bu devirde, İtalya'ya giderek billur ve cam yapımını öğrenen Mehmet Dede adlı bir Mevlevî dervişi tarafından da bir kristal ve cam imalâthanesi kurulmuştur.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Çiğdem Aysu, “Tarabya”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:VII, s.208.

¹⁵⁵ Tanpınar, **Beş Şehir**, s.222.

¹⁵⁶ Ayverdi, **Boğaziçi'nde Tarih**, s.243.

¹⁵⁷“Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.253.

¹⁵⁸ **A.e.**

¹⁵⁹ Erdenen , “Çağlar Boyunca Boğaziçi:2”, **Hayat Tarih Mecmuası**, No:9, s.53.

¹⁶⁰“Beykoz” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:II, s.194.

III.Selim devrinde Avrupa tesiri günden güne artmış Boğaziçi'ne yapılan kasırlarla Boğaziçi daha da eşsiz bir hâl almıştır. Yenilikçi tavır ve sanatkar ruhuyla Boğaziçi'ne en parlak günlerini yaşatan III.Selim farkında olmadan kendi sonunu da hazırlamıştır:

“Ulema arasında Batı tarzı askeri eğitimi Nizam-ı Cedidliği onaylayan pek az din adamı vardı. III.Selim'in müzik ve eğlence düşkünlüğü, kent halkının konak, yalı, mesire yaşamlarına giderek daha fazla ilgi duyması, Nizam-ı Cedid bahanesiyle alafranga göreneklerin moda olması, gerici çevrelerin “din elden gidiyor” yaygarasıyla kışkırtmalara kalkışmalarına ortam hazırlanmıştı.”¹⁶¹

Boğaziçi bu devirde en parlak dönemini XVIII. asırda yaşar. Bu dönemde Boğaziçi yalılarının çoğalmasıyla, Boğaziçi mevsimlik bir sayfiye hâline gelmiştir. Bunun sonucunda da ulaşım faaliyetleri hız kazanmış, ilk buharlı gemi ve vapur seferlerinin ardından Şirket-i Hayriye kurulmuştur.¹⁶² Beykoz'un önem kazanması ve sarayın itibar ettiği bir yer hâline gelmesi de bu dönemdedir. Bu dönemde Beykoz'da Osmanlı devlet ricalinin ve saraya yakın zengin, nüfuzlu kimselerin yalı ve sahilsarayları Boğaziçi sahillerini süslemiştir.

XVIII. asırda yalıların çoğunun Ermenilere ait olduğu Çengelköy'de ise XIX. asırda Ermenilere ait birkaç yalı dışında yalıların çoğu Osmanlı ricaline geçmiştir.

XIX. asrın başlarında Ermenilerin çoğunlukta olduğu Vaniköy'de de bu yüz asrın ortalarında Ermeni nüfus azalmış, yukarılara çekilmiş ve yerlerini yüksek memurlara, devlet ricaline bırakmıştır.¹⁶³

II.Mahmut kendini olumsuz etkileyen siyasî olaylardan kaçma arzusu ile yeni bir yönetim yeri aramaya başlamıştır. Değişik sultanlar tarafından giderek büyütülen Beşiktaş Sahilsarayı II.Mahmut tarafından değerlendirilmeye değer bulmuştur. Bu dönemde II.Mahmut'un Batı'yı örnek alarak yaptığı ıslahat hareketlerinin etkisiyle mimarlık alanında Avrupa sanatı etkileri hızla kendini göstermeye başlamıştır.¹⁶⁴ Bu dönemden itibaren Avrupa'ya talebe gönderilmesi, batılı elemanlardan faydalanması ile Osmanlı zevk ve estetiğinin Batı'ya

¹⁶¹“Kabakçı Mustafa Ayaklanması”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:IV, s.323.

¹⁶² Çabuk, “Boğaziçi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:II, s.272.

¹⁶³ Çiğdem Aysu, “Vaniköy”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, s.368.

¹⁶⁴ Ülgen, “Boğaziçi Sarayları”, **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, s.129.

yönelmesine hız kazandırılmış ve padişahlar Avrupa'daki saraylardan etkilenecek yeni saraylar yaptırmaya başlamışlardır.¹⁶⁵

İslahatlar dolayısıyla tepki çeken padişahın üzerinde durduğu en önemli nokta güvenliktir. II. Mahmut döneminde Boğaz'da güvenlik tedbirleri alınmıştır. Bu tedbirler sayesinde Boğaziçi'ndeki sosyal hayat tüm canlılığıyla devam etme olanağı bulmuştur.¹⁶⁶

“1807 isyanı Boğaziçi'nde başlayan hayatı söndürememiş belki sadece sahiplerini değiştirmiştir. Yeni devrin ricali Selim zamanındakiler kadar kibar ve zarif değildi. Zevkin yeniden çiçek açabilmesi için epeyce beklemek lazımdı. Fakat II. Mahmut'un musikiyi sevmesi ve Boğaz'dan hoşlanıyor olması Boğaziçi'ndeki hayatın kısa zamanda eski güzelliğine kavuşmasına sebep olmuştu. Bu dönemde Enderun âdeti bir musiki mektebi hâline gelmişti. Bir yığın muharebe, isyan ve millî felakete rağmen İstanbul eğleniyordu.”¹⁶⁷

Devrin diğer özelliği ise yaz kış oturulan yalıların çoğalmasındır. ¹⁶⁸ II. Mahmut Dolmabahçe Sarayı'nı ilavelerle genişletmiş ve Topkapı Sarayı yerine Boğaziçi saraylarında oturmayı tercih etmiştir. Beylerbeyi sarayının havası padişaha sert gelince Çırağan Sarayı kışlık hâle getirilmiştir. Bunun dışında padişah, günlerini Boğaz tepelerindeki kasırlarda geçirmiştir.¹⁶⁹

Bu devirden itibaren Boğaz'ın padişahlar, saray ve devlet erkânı için önemi giderek artmış, sur içindeki saraylar gözden düşmüştür. II. Mahmut yazları uzun süre Beşiktaş Sarayı'nda geçirmiştir.¹⁷⁰ Üsküdar'daki Şerefabad Kasrı da III. Selim'in kullandığı mekânlar arasındadır.¹⁷¹

Beylerbeyi'nin padişahların itibar ettiği bir semt hâlini alması da II. Mahmut'la başlamıştır. Beylerbeyi'ndeki asıl İstavroz Sarayı'nı da II. Mahmut yaptırmıştır.¹⁷²

Beşiktaş'ın tepelerinden biri olan Yıldız, bu dönemde binalarla donatılmış, İhlamur Mahallesi, Beşiktaş'ın önemli mesirelerinden biri hâline gelmiştir.¹⁷³

¹⁶⁵ A.e. , s.130.

¹⁶⁶ Erdenen, Çağlar Boyunca Boğaziçi:2”, **Hayat Tarih Mecmuası**, No:9, s.55.

¹⁶⁷ Tanpınar, **Beş Şehir**, Haz: M. Fatih Andı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.226.

¹⁶⁸ Erdenen , “Çağlar Boyunca Boğaziçi:2”, **Hayat Tarih Mecmuası**, No:9, s.54.

¹⁶⁹ Şehsuvaroğlu, “İkinci Mahmut Zamanında Boğaziçi” **Boğaziçi'ne Dair**, s.33.

¹⁷⁰ Kuban, “Osmanlı Çağında Boğaziçi Yerleşmesi” **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, s.124.

¹⁷¹ Ülgen, “Boğaziçi Sarayları”, **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, s.129.

¹⁷² “Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, s.260.

I.Abdülhamit'in yaptırdığı Beylerbeyi Camisi de II. Mahmut tarafından bir de minare ekletilerek tamir ettirilmiştir.

Patrona Halil Ayaklanması'nda yıkılmış olduğu düşünülen ve III.Selim döneminde yenilenen ve padişahın batılı elçi ve konuklarını kabulü için kullanıldığından “ Konferans Köşkü ” olarak adlandırılan Hümayunabad Kasrı ise II.Mahmut döneminde kaderine terk edilmiş ve 1854'te yıkılmıştır.¹⁷⁴

Beşiktaş'taki Çırağan Sarayı ise bu devirde yenilenmiştir. Dolmabahçe'de III.Selim zamanında kurulan Tophane-i Amire de II.Mahmut tarafından tamir ettirilmiştir.¹⁷⁵

Arnavutköy'deki Teşvikiye Camisi ve Tophane'deki Nusretiye Camisi de II.Mahmut devri yapılarındadır.¹⁷⁶

II.Mahmut Tarabya'da da bir yazlık saray ve bir de çeşme yaptırmıştır.¹⁷⁷

Bu dönemde II.Mahmut tarafından Asakir-i Mansure'nin çizme, postal ve ayakkabı ihtiyacını karşılamak amacıyla Beykoz'da Hünkar İskelesi ile Servi Burnu arasında bir debbağhane kurdurulmuştur.¹⁷⁸

II.Mahmut döneminde Emirgan da önem kazanmıştır. Zimmet halifesi, deftardar, gümrükçü, kadı, sürre emini, müderris gibi devlet erkânı burada oturmuştur. Burada bir de Nakşibendi dergâhı bulunmaktadır. Emirgan ile İstinye sınırını çizen Tokmak Burnu da bu dönemde zaman zaman “tokmak” denen korsanların mekânı hâline gelmiştir.¹⁷⁹

Tanzimat Devri ise Boğaziçi'ndeki sosyal hayatı oldukça değiştirmiştir. Kabakçı Mustafa İsyanı ile Boğaziçi ahalisi az da olsa değişmiş, eski ricalin yerini sonradan zengin olanlar almıştır. Bu dönemdeki Avrupalılaşıma merakı mimarîde de kendisini göstermiştir:

“Tanzimat Boğaziçi'ne yeni bir hayat getirmişti. Eski Türk ve Ermeni mimarların yerine Avrupa mimarları büyük bir faaliyetle devrin vezirlerine kaşaneler kurmakla meşguldüler. Eski

¹⁷³ Uykucu, **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, s.99.

¹⁷⁴ Ülgen, “Boğaziçi Sarayları”, **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, s.130.

¹⁷⁵ “Boğaziçi” **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.252.

¹⁷⁶ **A.e.** , s.252-254.

¹⁷⁷ Aysu, “Tarabya”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, CVII, s. 208.

¹⁷⁸“Beykoz” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:II, s.195.

¹⁷⁹ Aysu, “Emirgan”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**. s.168.

yalılarda yeni bir muaşeret tarzı başlamış, her şeyde bir Avrupalılaşıma modası alıp yürümüştü. İstanbullu mimarların Boğaziçi kıyılarına uygun düşürdükleri yalı planları Fransız ve İtalyan sanatlarının Garp'tan getirdikleri resimlerle bir hayli şekil değiştirmişti.”¹⁸⁰

Dönemin Avrupalılaşıma merakında Mısır hanedanına mensup olan bazı ailelerin İstanbul'a gelmesinin de etkisi göz ardı edilemez. Bu aileler İstanbul ve Boğaziçi'nde yaptırdıkları konak ve yalılarındaki alafranga yaşamlarıyla dikkat çekmişlerdir. Onlara özenen hanedan mensupları ve devlet ricali de yalı ve saraylar yaptırmaya devam etmişlerdir. Ahmet Cevdet Paşa Tezakir ve Maruzat adlı eserinde bu dönemin devletin ilk borçlanmasına sebep olduğunu belirtir.

Kırım Muharebesi nedeniyle İstanbul'a gelen yardım kuvvetlerinin de etkisiyle Avrupaî yaşam biçimine olan ilgi daha da artmıştır:

“İstanbul XIX. asrın başından beri Avrupa'yla esaslı bir suretle temasa gelmiş Garp memleketleri eşyasına pazarları açmış garbin iyi ve kötü birçok taraflarını benimsemeye başlamıştı. Fakat Kırım Harbi'yle garp orduları bu şehre karargâhlarını kurdukları vakit, yurdun her tarafından gelmiş Türk erleri ve İstanbullular kendilerinin uzaktan âşına oldukları bir başka dünyanın yaşayış tarzı, âdetlerini yakından görmüşler ve bu insanlara, müşterek bir gaye etrafında toplanmanın verdiği dostluğu ve sıcaklığı duymuşlardı.”¹⁸¹

Kırım Harbi esnasında İngiliz askerleri Selimiye Kışlası'na, Fransız askerleri Davut Paşa Kışlası'na ve Taşkışla'ya yerleştirilmiştir. İngiliz kara kuvvetleri Haydarpaşa Kasrı'nı, Kuleli Kışlası'nı; Fransızlar Gülhane Kışlası'nı, Gümüşsuyu'nu ve Harbiye mektebini hastahane hâline getirmişlerdir. İngilizler Tarabya'da Sultan Köşkü'nü, Fransızlar da Kanlıca'da bir yalıyı deniz hastahanesi olarak kullanmışlardır, İngiliz ve Fransız donanmaları da Büyükdere ve Beykoz'da demirlemiştir. Fransız denizcileri Hünkâr İskelesi'nde top talimleri yapmıştır. Müttefik donanma subay ve erleri Tarabya, Büyükdere ve Beykoz taraflarındaki yalı ve evleri kiralamıştır. Yabancı askerlerin bol para harcaması, esnafın zenginleşmesine ve Boğaziçi'nde yalı sahip olmasına yol açmıştır. Bir taraftan

¹⁸⁰ Şehsüvaroğlu, “Tanzimat Devri Boğaz'a Yeni Bir Hayat Getirmişti” , **Boğaziçi'ne Dair**, s.36.

¹⁸¹ Şehsüvaroğlu, “Kırım Harbi Esnasında Boğaziçi”, **Boğaziçi'ne Dair**, s.38.

yabancı askerler, bir taraftan da Boğaz'da yalı sahibi olan esnafın etkisiyle Boğaziçi'nin sosyal hayatında önemli değişiklikler meydana gelmiştir:

“Kırım muhaberesinde Fransız, İngiliz ve Sardunya askerleri İstanbul'a geldiklerinde altınları su gibi akıttılar. İstanbul esnafı bu yüzden büyük temettü ettiler. O esnada vuku bulan sür-ı hümayunlarda ise çarşı esnafı alehusus kuyumcular fevkalâde istifade ederek onlar da kibarane yaşamaya alıştılar ve Boğaziçi'nde yalılar tutmaya kalkıştılar. O zaman Kadıköy ve Adalar henüz mamur olmamıştı. Kızıltoprağın adı yoktu. Şitaniye Boğaziçi'ne münhasırdı. Boğaziçi'nde istikra olunacak köşe bucak kalmadı. Büyükdere'de dört odalı bir kira evi bulmak büyük bir saadete nail olmak gibi bir maneviyat sayılıyordu. Muharebeden evvel tütünün fevkalâde âlâsı altmış kuruşa alınırdı. Muharebe esnasında üç yüze çıktı, ondan sonra aşağı inmedi. Zira yenice tütüne frenkler de dadandı. Paris'te bile Yenice tütünü satılır dükkânlar açıldı.”¹⁸²

Abdülmecit dönemine gelindiğinde bozgunlar, hezimetler ve isyanlarla uğraşan devletin imarla uğraşacak hâli kalmamıştı. Yabancı devlet adamlarını, misafir hükümdarları ağırlayacak kasırların hemen hepsi harap ve bakımsız bir hâldeydi. Bu nedenle Abdülmecit, Dolmabahçe İskeleyi'yle, eski Beşiktaş Sahilsarayını yıktırarak Karabet Amira Balyan Kalfa'ya Dolmabahçe Sarayı'nı yaptırmıştır ¹⁸³ ve burayı Osmanlı hükümdarlarının daimi ikametgâhı olarak görmüştür.¹⁸⁴ Bunun dışında Boğaziçi'nde daha önce yapılan ahşap saray ve kasırların kâgir olarak yeniden yapımına hız verilmiştir. Bu dönemde Boğaziçi'nde yapılan ilk kâgir kasır Beykoz Kasrı'dır. Yapımına Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından başlanılan bu kasır, Mehmet Ali Paşa'nın oğlu Sait Paşa tarafından tamamlatarak Abdülmecit'e hediye edilmiştir.¹⁸⁵

Abdülmecit devrinde Çubuklu'da Keçecizade bir çeşme yaptırmış, devrin maliye nazırlarından Rıfat Paşa bu semti şenlendirmek için bayır üzerinde halka parasız arazi dağıtarak Çubuklu'nun imarına çalışmıştır.¹⁸⁶

Çubuklu'da II.Mahmut tarafından yaptırılan Kuleli Süvari Kışlası, Sultan Abdülmecit döneminde yanmış ve kısmen kâgir olarak yeniden inşa edilmiştir. Kırım Harbi sırasında, yaralı İngiliz askerleri için hastane olarak kullanıldığı

¹⁸² A.e. , s.40.

¹⁸³ Ayverdi, **Boğaziçi'nde Tarih**, s.143.

¹⁸⁴ Şehsüvaroğlu, “Eski Boğaziçi”, **Boğaziçi'ne Dair**, s.28.

¹⁸⁵ Ülgen, “Boğaziçi Sarayları”, **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, s.131.

¹⁸⁶ “Boğaziçi” **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.258.

dönemde tekrar yanan bina 1860'ta Abdülmecit tarafından kâgir olarak yeniden yaptırılmıştır.

Abdülmecit 1834'te yapımı tamamlanan Çırağan Sahilsarayı'na taşınınca Çırağan'ı ve Beşiktaş Sahilsarayı'nı kışlık saraylar arasına katmıştır.¹⁸⁷

Genelde ufak mescitlerin bulunduğu Boğaziçi'nde II. Mahmut ve Abdülmecit'ten itibaren büyük camiler inşa edilmiştir.¹⁸⁸ Abdülmecit Çırağan Sahilsarayı'nın karşısına Mecidiye Camisi'ni yaptırmıştır.¹⁸⁹

İbrahim Paşa'nın Defterdar Burnu'nda yaptırdığı cami yıkılınca yerine Abdülmecit tarafından bir başkası yaptırılmıştır.¹⁹⁰

Patrona Halil İsyanı'ndan sonra yıkılan Küçüksu Kasrı da Abdülmecit tarafından Mimar Balyan Ağa'ya yeniden yaptırılmıştır.¹⁹¹

Abdülaziz, Abdülmecit'in başlattığı saray yapımına Çırağan Sarayı'nı yeniden inşa ettirerek devam etmiştir.¹⁹² Çırağan Sarayı'nın inşası bu bölgede bulunan yalıların yok olmasına neden olmuştur; çünkü Beşiktaş Mevlevîhanesi ve Ortaköy'e kadar uzanan yalılar yıkılarak elde edilen alan Çırağan Sarayı'nın inşaatına ayrılmıştır.¹⁹³ Fakat Abdülaziz Çırağan Sarayı yerine Dolmabahçe Sarayı'nda oturmayı tercih etmiştir.¹⁹⁴ Abdülmecit zamanında yanan Beylerbeyi Sarayı da 1865'te Sultan Abdülaziz tarafından tamamen beyaz mermerlerle yeniden yaptırılmıştır.¹⁹⁵

Taksim Kışlası, Taşkışla, Gümüşsuyu Kışlası ve yeniden yapılan Maçka silahhanesi de Abdülaziz devri yapılarındandır.¹⁹⁶

II.Abdülhamit'in başa geçmesiyle birlikte Boğaziçi hayatı günden güne canlılığını yitirmeye başlamıştır. Denizden tehlikeler geleceğini düşünen padişah sahilsaraylara, gemilere ve kayıklara ilgi göstermemiştir.

¹⁸⁷ Uykucu, **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, s.99.

¹⁸⁸ Eldem, "Boğaziçi Anıları" **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, s.41.

¹⁸⁹ Uykucu, **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, s.99.

¹⁹⁰ **A.e.** ,s.102.

¹⁹¹ **A.e.** ,s.142.

¹⁹² Kuban, "Osmanlı Çağında Boğaziçi Yerleşmesi" **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, s.124.

¹⁹³ Erhan İşözen, "Ortaköy", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:VI, s.141.

¹⁹⁴ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.253.

¹⁹⁵ **A.e.** , s.260.

¹⁹⁶ Kuban, "Osmanlı Çağında Boğaziçi Yerleşmesi" **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, s.124.

XIX. asırda Boğaz'daki endüstrileşme Boğaz'ın sayfiye özelliğine önemli bir darbe vurmuş, Balkan ve I.Dünya Savaşları da Boğaz hayatının yok olmasına zemin hazırlamış, Boğaziçi'ndeki yalı hayatını da sona erdirmiştir.¹⁹⁷

Savaşlar sonunda meydana gelen toplumsal değişmeler yalı sahiplerini konutlarını terk etmeye zorlamış, yalıların çoğu depo olarak kiraya verilmiştir. Sonunda yıkıcıların eline düşen yalılar 1930'la, II.Dünya Savaşı arasında yok olmuştur.

XIX. asrın sonlarında sayfiye özelliğini yitirmeye başlayan Boğaziçi, XX. asrın başından itibaren ise bu özelliğini gündün güne kaybederek İstanbul'un herhangi bir yeri hâline gelmiştir.¹⁹⁸

1. 2. Boğaziçi Semtleri

Osmanlı döneminde teşekkül eden semtler Rumeli yakasından başlamak üzere şöyledir:

1. 2. 1. Tophane

Galata'nın doğusunda, Haliç ile Boğaz'ın Avrupa Yakası'nın köşesinde bulunan Tophane, Galata'dan Fındıklı'ya kadar sahilde olan mahalleleri içine alır. Eski adı Metopon olan Tophane'de Diane Phospore ve Minevra mabetleri bulunmaktaydı. 16.asırda Gyllius döneminde bu mabetlerin yerinde, Bizans dönemine ait Ste.Claire ve Aya Photini adlı kiliseler bulunuyordu.¹⁹⁹

İstanbul'un fethinden sonra Tophane'yi canlandıran ve iskâna açan Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı top dökümhanesi olmuştur. Semte adını veren de bu dökümhanedir. Kanuni tarafından geliştirilen ve geçirdiği yangınlar yüzünden III. Selim²⁰⁰ tarafından yeniden inşa ettirilen Tophane-i Amire son biçimini Abdülaziz

¹⁹⁷ Eldem, "Boğaziçi Anıları" İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti, s.49.

¹⁹⁸ Artan, "Tarihte Boğaziçi" - Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C:II, s.285.

¹⁹⁹ Kömürçüyan, İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul, s.259.

²⁰⁰ "Boğaziçi", İslâm Ansiklopedisi, C:VI, s.252.

döneminde almıştır.²⁰¹ Tophane Ocağı Mescidi, Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa ettirilmiş; fakat asıl Tophane Camisi XVI.asrın kaptanıderyalarından Kılıç Ali Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Osmanlı'nın ilk devirlerinde topçu askerlerinin ve imalâthane askerlerinin mekânı olan Tophane giderek rağbet görmüş, birçok yalı ve evin inşa edilmesiyle büyük bir mahalle hâline gelmiştir.²⁰² XVII. asırda Tophane Camisi'nin karşısında Siyavuş Paşa bir çeşme IV.Murat'ın silahtarlarından Mustafa Paşa da bir çeşme ile sebil yaptırmıştır.²⁰³

Tophane meydanındaki dört cephe büyük çeşmenin inşasına ise III.Ahmet zamanında başlanmış ve çeşme I.Mahmut zamanında semte su getirildikten sonra tamamlanmıştır.²⁰⁴

III.Selim döneminde bu çeşmenin önündeki meydanda bulunan toprak kaldırılmış ve meydanın bir kısmı Nizam-ı Cedid askerlerinin talimine tahsis edilmiştir. Civarındaki evler yıktırılarak kışla yapılmış, dükkânlar da Galata surlarının yakınına nakledilmiştir.²⁰⁵

II. Mahmut döneminde ise Salıpazarı yolunun başındaki Nusretiye Camisi yaptırılmıştır. Osmanlı hanedanının nezdinde her zaman önemini koruyan Tophane bu caminin inşasıyla daha da önem kazanmış, hükümdarlar son yıllara kadar cuma selamlığında genellikle Nusretiye Camisini tercih etmişlerdir. 1856'da Dolmabahçe Sarayı'nın bitiminden sonra ise camiye rağbet artmıştır. Caminin arkasındaki saat kulesi de II.Mahmut dönemine aittir.²⁰⁶ Cihangir Camisi ise Kanuni tarafından oğlu Cihangir adına inşa ettirilmiştir.²⁰⁷

²⁰¹ Çabuk, "Boğaziçi" **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:II, s.275.

²⁰² Kömürçüyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.260.

²⁰³ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.252.

²⁰⁴ Çabuk, "Boğaziçi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:II, İst. s.273.

²⁰⁵ İnciciyan, **XVIII. Asırda İstanbul**, s.112.

²⁰⁶ Çabuk, "Boğaziçi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:II, s.275.

²⁰⁷ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.252.

1. 2. 2. Salıpazarı ve Fındıklı

Fındıklı, Tophane'nin devamıdır. Salıpazarı ikisinin arasında yer alır. Salıpazarı'nın bu adı salı günleri Tophane'de kurulan pazardan aldığı düşünülmektedir.²⁰⁸

Fındıklı'nın eski adı Ajantios idi, daha sonra Patrik Atticus tarafından "gümüş şehir" manasına gelen Argyropolis'e çevrilmiştir. Bu adın Fındıklı'ya "Altın şehir" (chrysopolis) adını taşıyan Üsküdar'ın karşısında bulunduğu için verilmiş olduğu sanılmaktadır.²⁰⁹ Fındıklı adının ise fındık bahçelerinin bolluğundan veya burada bulunan bir tüccar misafirhanesinden (fondako) geldiği düşünülmektedir. Bizanslılara Hristiyanlığı vazededen havari Aziz Andre'nin bir mabet inşa ettirmesi ve Stachys'i Bizans'ın ilk piskoposu olarak burada takdis etmesi nedeniyle Bizans devrinde dinî bakımdan itibarlı bir yer olan Argyropolis (Fındıklı)²¹⁰ Osmanlı döneminde de şehir merkezine yakınlığından dolayı padişahların ve devlet büyüklerinin çok rağbet ettiği bir yer olmuştur. Bundan dolayı burada cami, mektep, çeşme ve hamam gibi birçok sosyal tesis kurulmuştur. Mahmut Çavuş adında birinin namazgâhtan tahvil ettirdiği Çivici Limanı Mescidi, derya beylerinden Süheylî Bey tarafından yaptırılan Salıpazarı Camisi, yine derya beylerinden Arap Ahmed Paşa'nın zevcesi Perizat tarafından evinin bahçesine bina ettirilen Hatuniye Mescidi, çeşme ve tekke ile Anadolu kazaskerlerinden Mehmet Vusulî Efendi'nin ünlü Fındıklı Camisi bunların belli başlılarıdır²¹¹

. Semtteki bilinen en eski yapı Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Ayas Paşa'nın konağıdır.²¹² Fındıklı'nın başladığı yerdeki ilk yapı olan ve Sadrazam Bıyık Ali Paşa tarafından yapımına başlanan ilkökul sadrazamın idamından sonra III. Osman devrinde Zevki Kadın tarafından tamamlanmıştır. Zevki Kadın buraya bir de çeşme yaptırmıştır.²¹³

²⁰⁸ A.e.

²⁰⁹ Kömürciyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, s.262.

²¹⁰ A.e. , s.263.

²¹¹ "Boğaziçi", *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI, s.252.

²¹² Çelik Gülersoy, "Fındıklı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, s.309.

²¹³ A. e., s.310.

1565'te Anadolu Kazaskeri Mehmed Vusulî Efendi tarafından okulu ve hamamıyla birlikte bir cami yaptırılmış, zamanla geçirdiği yangınlar nedeniyle harap olan bu cami kendisine bağlı bulunan vakıfların geliri sayesinde başlangıçtaki stiline uygun olarak tamir görmüştür. Fakat hamam 1958'de yol yapımı nedeniyle yok edilmiştir.

Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın bu caminin önüne yaptırdığı çeşme ise 1958'de yol genişletilmesi sırasında Kabataş set üstüne monte edilmiştir.²¹⁴

Bunların dışında Fındıklı'da Bursa Kadısı Abdullah Efendi tarafından inşa ettirilen Pişmaniye Camisi, İstanbul Kadısı Kutub İbrâhim Efendi'nin yaptırdığı Kadı Mescidi, Seyyid Yahya Efendi tarafından yaptırılan Emir İmam Mescidi ile Şeyhülislam Feyzullah Efendi yalısı bulunmaktaydı.²¹⁵ Fındıklı yalılarının en şöhretlisi Valide Kethüdası Hüseyin Efendi'nin yalıdır. IV. Mehmet sık sık bu yalıya gelmiş ve yalının denize bakan pencerelerinden balık tutmuştur.²¹⁶

Hanedan nezdinde daima önemli bir yeri olan Fındıklı II. Mahmut döneminde Damat İbrahim Paşa tarafından Emnâbâd Yalısı'nın inşasından sonra daha da önem kazanmıştır. II. Mahmut'un kız kardeşleri Adile Sultan ile Cemile Sultan'ın yalıları da burada bulunuyordu. Çırağan yangınından sonra Cemile Sultan Yalısı Meclis-i Mebusan toplantılarına tahsis edilmiştir.²¹⁷

1. 2. 3. Kabataş

Kabataş, Fındıklı ile Dolmabahçe arasındaki mahallelerden oluşmuştur. Semtin adını, Köse Kethüda Mustafa Necib Çelebi'nin buradaki sahilhanesini tamir ettirdiği sırada bulduğu ve çevresini yontturarak iskele hâline koyduğu bir taştan aldığı söylenmektedir. Bu taşın Thermastis olduğu tahmin edilmektedir.²¹⁸ Bazı kaynaklar ise Etmeydanı'nda barut deposu olarak kullanılan Güngörmez Kilisesi'nin XV. asrın sonunda bir patlama sonucu havaya uçtuğunu ve büyük bir

²¹⁴ A.e. , s.310.

²¹⁵ "Boğaziçi", *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI, s.252.

²¹⁶ Gülersoy, "Fındıklı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.III, s.310.

²¹⁷ "Boğaziçi", *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI, s.252.

²¹⁸ *İstanbul İl Yıllığı 1973*, haz: Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu, Mithat Sertoğlu, M. Türker Acaroğlu, Nihat Tahiroğlu, İstanbul, 1973, s.57.

taşın bu semte kadar gelip kıyıya düştüğüne ve semtin bu nedenle Kabataş olarak adlandırıldığına işaret ederler.²¹⁹ Kabataş'ın Osmanlı devrindeki ilk büyük ve geniş yerleşimi Çizmeciler Tekkesi olmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in çizmecibaşısı Mahmut Bedreddin Ağa tarafından 1499'da kurulan ve Halvetî tarikatına mensup olan bu tekke şehrin her tarafından gelen ziyaretçilerin toplandığı bir yer hâlini almıştır.²²⁰ Eskiden Fındıklı'ya bağlı bağlık bahçelik bir alan olan Kabataş'ta Şeyhülislâm Esad Efendi 1623'te üç çepmeli mermer bir çeşme²²¹ Elmas Mehmet Paşa mensuplarından bir kadın 1705'de bir mescit (Bağ-Odaları Mescidi), Avni Ömer Efendi bir cami ve Hekimoğlu Ali Paşa da 1732'de büyük bir çeşme yaptırmıştır. Özellikle XVII. asırdan sonra Kabataş'ta bir dizi ev ve konak yapılmış, yamaçları bahçe içindeki köşkler ve malikânele kaplamıştır. Bunlardan en ünlüsü II.Abdülhamit dönemi nazırlarından Çürüksulu Ahmet Paşa'nın konağıdır. Kazasker Ebusuud Efendi'nin konağı da dönemin tarihe geçmiş yapılarındandır. Dönemin Fransız sefiri Marguis de Nointel bu konağı sık sık ziyaret etmiştir.

Burada Esmâ Sultan için de bir ahşap saray yaptırılmış ve bu saray II.Abdülhamit tarafından mektebe çevirilerek payitahtaki Arap aşiret reislerinin çocuklarına ayrılmıştır. Müşir Namık Paşa'nın sarayı da Kabataş'ın göz alıcı binaları arasında yer almıştır.²²²

1. 2. 4. Dolmabahçe

Dolmabahçe, Kara Bali bahçeleriyle Beşiktaş arasındadır. Kaptanıderya Halil Paşa'nın teklifi ve Sultan I.Ahmet'in emriyle denizin doldurulmasıyla meydana gelmiştir. II.Osman zamanında da doldurulması devam eden semtte birçok mimarî eser inşa edilmiştir. II.Selim devrine ait bir köşk, I.Abdülhamit zamanında yeniden inşa ettirilmiş, III.Selim tarafından da Beşiktaş Sahilsarayı inşa ettirilmiştir. Beşiktaş sahilsarayı daha sonra II.Mahmut tarafından yeni bir saray inşa ettirmek

²¹⁹ Çelik Gülersoy, "Kabataş" **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:IV, s.325.

²²⁰ **A. e.** , s.325.

²²¹ **A. e.** , s.326.

²²² **A.e.** , s.326.

üzere yıktırılmış, yapılan bu saray da Sultan Abdülmecit tarafından yıktırılarak yerine bugünkü Dolmabahçe Sarayı (1853) yaptırılmıştır.²²³ Ayrıca Abdülmecit burada bir iskele ile kayıkhaneler tesis ettirmiş, zevcesi Hümaşah Sultan da bir çeşme yaptırmıştır. Daha önce mevcut olan Çakır Dede Mescidi, Tersane Emîni Hüseyin Efendi tarafından 1709'da yeniden inşa ettirilerek camiye çevrilmiştir. 1854'te bunun karşısına Bezmialem Valide Sultan, bugünkü Dolmabahçe Camisi'ni yaptırmaya başlamış, cami oğlu Abdülmecit tarafından tamamlanmıştır. II.Selim zamanında kurulan Tüfenkhane-i Amire, II.Mahmut tarafından tamir ettirilmiş daha sonra da yerine İstabl-ı Amire inşa ettirilmiştir.²²⁴

1. 2. 5. Beşiktaş

Beşiktaş, Dolmabahçe ile Ortaköy arasındaki bir semttir. Eskiden İasonion, Sergion, Bizans zamanında ise Daphne, Diplokion adlarını almıştır. Beşiktaş adı ise bir rivayete göre Barbaros'un burada gemileri bağlamak için koydurduğu beş taş direktten gelmektedir. Başka bir rivayete göre de semte bu isim burada bulunan ve içi insan şeklinde oyulmuş bir taş nedeniyle verilmiştir. Osmanlı donanması sefere çıkarken Dolmabahçe ve Beşiktaş önlerinden hareket ettiği için kaptanpaşa yalısı Beşiktaş'ta bulunmaktaydı. Beşiktaş'taki XVI. asır yapıları Sinan Paşa Camisi ve Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi'dir.

IV.Mehmet devrinde burada dârüssaâde ağalarından Abbas Ağa tarafından bir cami yaptırılmıştır. I.Ahmet, IV.Mehmet ve I.Mahmut da Beşiktaş sahillerinde köşk ve kasırlar yaptırmışlardır.²²⁵

Beşiktaş'taki ilk Çırağan Sarayı önceden Kazancıoğlu Bahçesi iken sonra hasbahçeler arasına girmiş ve IV.Murat tarafından kızkardeşi Kaya Sultan'a hediye edilmiştir. Daha sonra bu yalı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından hanımı Fatma Sultan için yaptırılmıştır. III.Selim tarafından yeniden yaptırılan bu yalı II.Mahmut tarafından yenilenmiştir. Çırağan Kasrı da Abdülmecit tarafından

²²³ “Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI s.252.

²²⁴ **A.e.**

²²⁵ **A.e.** , s.253.

Dolmabahçe Sarayı'nın inşasından sonra, yeniden inşa ettirmek maksadıyla yıktırılmıştır. Çırağan Sarayı'nı yeniden yaptıran Abdülaziz Dolmabahçe Sarayı'nda oturmayı tercih etmiştir. V.Murat da hal'inden ölümüne kadar Çırağan Sarayı'nda mahpus kalmıştır. Meclis-i Mebusan'a tahsis edilen Çırağan Sarayı ise 1909'da yanmıştır.²²⁶

1. 2. 6. Ortaköy

Ortaköy, Beşiktaş ile Kuruçeşme semtlerinin ortasında bir derenin vadisindedir. ²²⁷ Eski adı Argion olan Ortaköy, Bizans devrinde Ayios Fokas ismini almıştır. ²²⁸ Ortaköy'ün gelişmesi ve Türklerin Ortaköy'e yerleşmesi Kanuni Sultan Süleyman zamanında olmuştur. Defterdar İbrahim Paşa'nın Defterdarburnu'nda bir cami yaptırmasından sonra Ortaköy, devlet adamlarının ve devrin ileri gelenlerinin rağbet ettiği bir yer hâlini almıştır. ²²⁹

XVII. asrın ortasında Ortaköy, dere içinde bir Müslüman mahallesi ile kıyadaki âyan ve eşraf yalılarında ibarettir. Safiye Sultan ve Ekmekçizâde Ahmet Paşa yalıları ve Baltacı Mehmet Ağa'nın yaptırdığı Ortaköy Camisi bu dönemin bilinen yapılarındanıdır.²³⁰ Bu dönemin yalılarında hiç biri günümüze ulaşmamıştır. Bunun nedeni ise Abdülaziz'in yaptırdığı Çırağan Sarayı'dır. Beşiktaş Mevlevîhanesi ve Ortaköy'e kadar uzanan yalılar yıktırılarak elde edilen alan Çırağan Sarayı'nın inşaatına ayrılmıştır.

XIX. asırda burada Sultan Abdülmecit tarafından, Defterdar İbrahim Paşa'nın yaptırdığı cami yerine Ortaköy Camisi yaptırılmış bunun yanına da Sadrazam Damat İbrahim Paşa tarafından Neşatâbad Köşkü inşa ettirilmiştir. III.Selim bu köşkü Hatice Sultan'a vermiş, o da burada mimar Melling'e bir sahilsaray yaptırmıştır. Sonrasında II.Abdülhamit burada iki yalı inşa ettirmiş ve bunları kızları Naime ve Zekiye Sultanlara tahsis etmiştir. Ortaköy sahilinde bulunan iki

²²⁶ A.e. , s.253.

²²⁷ Kömürçiyân, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, s.269.

²²⁸ “Boğaziçi”, *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI, s.252.

²²⁹ *İstanbul İl Yıllığı 1973*, s.58.

²³⁰ “Boğaziçi”, *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI, s.253.

çeşme de Tekeli Mustafa Paşa ile Selim Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır.²³¹

XVIII. asırda Ortaköy, Beşiktaş, Tophane gibi semtler gayrimüslim unsurların hücumuna uğramıştı. O dönemde boş arsalara Yahudi ve Hristiyanların bina inşa etmelerine izin verilmemesi emredilmiştir.²³² Edmondo Amicis XIX. Asırda Ortaköy'de çok sayıda Ermeni, Fransız ve Rum bankacı oturduğunu bildirir.²³³

1. 2. 7. Kuruçeşme

Eski zamanlarda, sahile kadar uzanan sazlıklardan dolayı Kalamos olarak isimlendirilen Kuruçeşme,²³⁴ bugünkü adını Ortaköy'ün ilerisinde, Tezkireci Osman Efendi'nin yaptırdığı caminin yanındaki susuz çeşmeden almıştır.²³⁵ Bu çeşmenin Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın kız kardeşi tarafından, yeniden yaptırılması ve suyunun getirilmesinden sonra da semt için aynı ismin kullanılması devam etmiştir.²³⁶ Havasının ve suyunun güzelliği ile nam salan Kuruçeşme'de pek çok yalı ve köşk inşa ettirilmiştir. Bunların en meşhurlarından birisi Tırnakçı Yalısı'dır.²³⁷ Tırnakçı Hasan Paşa tarafından yaptırılan yalıda IV.Mehmet devrinde Köprülü Fazıl Ahmet Paşa oturmuştur. III.Selim zamanında ise yalı Kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa'nın eşi Esmâ Sultan'a verilmiştir.²³⁸

1726'da Damat İbrahim Paşa'nın isteğiyle yalının arkasındaki yüksek tepenin üzerine Kasr-ı Süreyya inşa ettirilmiştir.²³⁹ Tırnakçı Yalısı'nın alt tarafında bulunan Hüsrev Paşa'nın kethüdası Emin Efendi'nin yalısı ise 1791'de Abdülmecit tarafından satın alınmış ve padişah tarafından burada kız kardeşi Âdile Sultan için

²³¹ A. e. , s.253.

²³² İstanbul İl Yıllığı 1973, s.60.

²³³ Edmondo de Amicis, İstanbul (1874), çev: Prof. Dr. Beynan Akyavaş, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s.490.

²³⁴ Kömürciyan, İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul, s.271.

²³⁵ "Boğaziçi", İslâm Ansiklopedisi, C:VI, s.253.

²³⁶ İstanbul İl Yıllığı 1973, s.60.

²³⁷ "Boğaziçi", İslâm Ansiklopedisi, C:VI, s.254.

²³⁸ Tülay Taşçıoğlu, Zeynep Tülin Özgen, "Kuruçeşme" Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, s.131.

²³⁹ İstanbul İl Yıllığı 1973, s.60.

bir sahil saray yaptırılmıştır. Âdile Sultan, eşi Kaptanıderya Mehmet Ali Paşa'nın ölümünden sonra burayı terk etmiş ve buraya Saniha Sultan geçmiştir.²⁴⁰

1. 2. 8. Arnavutköy

Bizans devrinde Asomadon ve Mikhaelion adlarını taşıyan Arnavutköy, Tournefort'a göre burada gemilerin yükleme boşaltma yaptığı bir iskelenin bulunması nedeniyle Scalae (iskele) olarak da adlandırılmıştır.²⁴¹ Arnavutköy adına gelince, İnciciyan burada Arnavutların bulunmasından dolayı semte bu adın verildiğini söylemektedir.²⁴²

Arnavutköy, Kuruçeşme'den sonra Akıntıburnu sahillerinin ilerisine kadar uzanan oldukça kalabalık bir köydür. Daha sonra burada Yahudiler ve Rumlar ikamet etmiştir. XVII. asırda hiç Müslüman ahalisi bulunmadığından burada herhangi bir dini yapıya rastlanmaz.²⁴³ Sonradan buraya III. Selim tarafından bir çeşme, II.Mahmut tarafından da Tevfikiye Camisi yaptırılmıştır.²⁴⁴

1. 2. 9. Bebek

Boğaz'daki Beşiktaş semtlerinin sonuncusu olan Bebek akıntı burnunun kuzeyindeki köydür. Bizanslılar zamanında, sahil boyunca bulunan ve yolcuların karaya çıkmasını kolaylaştırmak amacıyla yapılmış olan basamaklardan dolayı "Helai" veya "Echele" olarak isimlendirilmiştir. Bugünkü adını, Fatih'in buraya tayin ettiği ve lakabı "Bebek" olan bölükbaşından almıştır. Arnavutköy ile Rumelihisarı arasındaki koyun sahil ve tepelerinde bulunan bu köyün kuzey kısmına Küçük Bebek, güney kısmına da Büyük Bebek denmiştir.²⁴⁵ Köye Lakabını veren bölükbaşı burada bağ ve bahçelere sahip olmuştur. Yavuz Sultan

²⁴⁰ Taşcıoğlu, Özgen, "Kuruçeşme" **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:5, s.131.

²⁴¹ Kömürciyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.272.

²⁴² İnciciyan, **Boğaziçi Sayfileri**, s.109.

²⁴³ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.254.

²⁴⁴ **A.e.**, s.254.

²⁴⁵ **A. e.**

Selim de burada bir köşk yaptırmıştır. Ayrıca XVII. asrın ortalarında Yeniçeri Ağası Hasan Halife ile Girit'in fethinde büyük hizmeti geçen Deli Hüseyin Paşa'nın da burada bağları mevcuttu.

Boğaziçi yer yer imar edilip köşk ve yalılarla donanırken Bebek bir süre bakımsız kalmış, özellikle XVIII. asrın başlarında ayak takımının sığınağı hâline gelmiştir.²⁴⁶ III. Ahmet devrinde Damat İbrahim Paşa tarafından imar edilen²⁴⁷ Bebek'te sahilde bir köşk, bir cami ve birçok dükkân yaptırılmıştır. Bugün Bebek Camisi diye anılan caminin minaresi 1912'de Evkaf Nezareti'nce Mimar Kemalettin Bey'e tamir ettirilmiştir. Bebek sahil ve sırtları devlet tarafından isteyenlere satılmış ve burada kısa sürede bir köy kurulmuştur. Burada yaptırılan Hümayunabad Köşkü daha sonra Cezayirli Hasan Paşa tarafından yeniden yaptırılmış ve I.Abdülhamit'e takdim edilmiştir. Bu köşk zaman zaman da yabancı sefirlerle yapılan toplantılara da ev sahipliği yapmıştır. III.Selim kız kardeşi Beyhan Sultan'ın oturduğu bu köşkü yeniden inşa ettirmiştir. Köşk, 1846'da Sultan Abdülmecit tarafından yıktırılıncaya kadar Hümayunabad adını korumuştur. Köşk yeniden yaptırıldıktan sonra Bebek Kasrı veya Bebek Köşkü diye anılmıştır.²⁴⁸

1. 2.10. Rumeli Hisarı

Adını Fatih Sultan Mehmet'in burada yaptırdığı hisardan alan Rumeli Hisarı daha önceleri Hermaion veya dalgalarının köpek havlamasını andıran gürültüsünden dolayı²⁴⁹ "kızıl köpek" anlamına gelen Pırhias Kyon olarak adlandırılmıştır.²⁵⁰ Ünlü Pers Kralı Dara'nın İskitler'e karşı savaşa giderken ordusunu geçirmek için burada sallarla bir köprü kurdurduğu rivayet edilmektedir.²⁵¹ Sonraki devirlerde, Gotlar ve Latinler için de Avrupa ve Asya arasında en uygun geçit yeri olmuştur. Türkler de muhtelif zamanlarda ordularını

²⁴⁶ Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, s.273.

²⁴⁷ İnciyan, *Boğaziçi Sayfıyeleri*, s.114.

²⁴⁸ "Boğaziçi", *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI, s.254.

²⁴⁹ Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, s.273.

²⁵⁰ "Boğaziçi", *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI, s.254.

²⁵¹ Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, s.273.

bu noktadan geçirmişlerdir. Nihayet, Fatih 1452’de İstanbul’un fethine başlangıç mahiyetinde Rumların “Neokastron” diye isimlendirdikleri Rumeli Hisarı’nı üç ayda inşa ettirmiştir.²⁵²

Boğaz’ın en dar yerinde Anadolu Hisarı’nın karşısında yapılan Rumeli Hisarı, Bebek ve Baltalimanı koyları arasında genişçe bir çıkıntı üzerindedir. Hisarın varlığı sayesinde kısa sürede gelişen bu köy, iskeledeki banisinin adıyla anılan Hacı Kemaleddin Mahallesi’ni, Ali Dede banisi Ali Torlak Mahallesi’ni, Kaleiçi ve Meydan Mahalle’lerini ihtiva ediyordu. Buradaki muvakkithane III. Mustafa’nın kızı Beyhan Sultan tarafından yaptırılmıştır. Cuma ve bayram günleri hisara bayrak çekilir ve padişah Boğaz’a çıktığında buradaki toplarla selâm atışı yapılırdı.²⁵³

Her dönemde saray ve devlet adamlarının bağ ve yalılarının bulunduğu bir semt olan Rumeli Hisarı’nda XVII. asırda IV.Mehmet’in vâlidesi Valde Sultan’ın köşkü, XVIII. asrın başlarında Matbah Emîni Halil Efendi’nin bağı, XVIII. ve XIX. asırlarda Şeyhülislâm Mekki Mehmet Efendi ile Şeyhülislâm Sıdkızâde Ahmet Reşid Efendi’nin yalıları bulunmaktaydı.²⁵⁴ Rumelihisarı’nın en yüksek noktasında, Nafi Baba Tekkesi adlı bir Bektâşi tekkesi vardı.²⁵⁵

Nafi Baba Tekkesi civarına Türkler hisarın yapımından çok önce gelmişlerdir. Tekkenin bilinen ilk binasını Nafi Baba’nın babası Mahmut Baba yaptırmıştır. Onun ölümü üzerine Nafi Baba 53 yıl şeyhlik yapmıştır. 1826’da yeniçeriliğin kaldırılışı sırasında yıktırılmış olan tekke 1839’dan sonra yeniden inşa edilmiştir²⁵⁶

1. 2. 11. Baltalimanı

Baltalimanı, Bizans devrinde, “Kadınlar Limanı” ve “Fidelya” adlarını almıştır²⁵⁷ İnciciyan’a göre buraya “Kadınlar Limanı” denilmesinin üç nedeni

²⁵² A.e. ,s.273.

²⁵³ “Boğaziçi”, *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI, s.254.

²⁵⁴ *İstanbul İl Yıllığı 1973*, s.61.

²⁵⁵ “Boğaziçi”, *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI, s.255.

²⁵⁶ Çiğdem Aysu, “Rumelihisarı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C:VI, s.357.

²⁵⁷ Kömürçyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, s.275.

vardır. Dionysios'a göre günün birinde erkekler gitmiş, limana balıklar dolunca da kadınlar bunları avlamaya başlamıştır. Semte bu nedenle Kadınlar Limanı denmiştir. Bizanslı Stephanos'a göre buraya Kadınlar Limanı denmesinin nedeni erkeklerin olmadığı bir zamanda Bizans'ın karısı Fidelia'nın kente saldıran düşmanları bu iskeleye kadar kovalamasıdır. Gyllius'a göre sular bu noktada kararsız olduğu için buraya bu ad verilmiştir.²⁵⁸ İnciciyan, Baltalimanı'nın eski bir adının da yüksek kayalığın ucunda yapılmış olan köprüden dolayı "Sarankopa" olduğunu belirtir.

Rumeli Hisarı burnundan sonra başlayan bu koy bugünkü adını, İstanbul'un fethinde Haliç'e indirilen gemileri burada yaptıran devrin kaptanıderyalarından Baltaoğlu Süleyman Bey'den almıştır.²⁵⁹ Burada Paşmakçı Şücaettin'in yaptırdığı minberini III.Ahmet'in imamı Seyyit Mehmet Efendi'nin ilâve ettirdiği bir cami ile Sadrazam Hezarpare Ahmet Paşa'nın bir çeşmesi vardır. III.Selim devri saray ağalarından Giritli Yusuf Ağa'nın burada bir biniş köşkü bulunuyordu. Sultan düğünleri münasebetiyle burası zaman zaman çeşitli şenliklere sahne olmuştur. II.Mahmut devrinde limanın ağzına bir tabya inşa edilmiştir. Özellikle XIX. asırda çok rağbet gören Baltalimanı'nda birçok büyük yalı mevcuttu.²⁶⁰

1. 2. 12. Boyacıköy

Boyacıköy, Boğaz'ın Rumeli yakasında Emirgan ile Baltalimanı arasındadır. III. Selim zamanında Kırkkilise (Kırklareli)'den İstanbul'a getirilip, istedikleri yere yerleştirme hakkı tanınan Kafkaryadi ailesi buraya yerleşmiştir. Şayak, fes, kumaş boyacılığı ile uğraşan bu aileden dolayı semte Boyacıköy denmiştir.²⁶¹ Köyde XIX. asırda Hüsrev Paşa tarafından yaptırılmış iki çeşme bulunmaktaydı.

²⁵⁸ İnciciyan, **Boğaziçi Sayfıyeleri**, s.120.

²⁵⁹ "Fetih'ten Önce Boğaziçi", **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, yay. haz: Mustafa Armağan, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, C: II, 1996, s.106.

²⁶⁰"Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.255.

²⁶¹ "Boyacıköyü", **Türk Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2bs, İstanbul,1969,C:VII, s.480.

Bunu takip eden sahil, servi ağaçlarıyla kaplı olduğundan Kestanekorusu olarak adlandırılmıştır.²⁶²

1. 2. 13. Emirgan

İstanbul'un fethinden önce servilerle çevrili olduğundan buraya Rum dilinde serviler anlamına gelen "Kiparodis" adı verilmiştir.²⁶³ XVI. asra kadar bir yerleşmenin olmadığı bu alan XVI. asrın ortalarında Feridun Bey'e bağışlanmış ve burada bir yazlık köşk, bir av köşkü ve yazlık bahçelerin yapımı ile semt iskân edilmeye başlanmıştır.²⁶⁴ Semt bugünkü adını IV.Murat devrinde Revan Kalesi'ni çarpışmadan Osmanlılara teslim eden Emirgüneoğlu Tahmasp Kulu Han'dan almıştır. IV.Murat Emirgüne oğlunu İstanbul'a getirmiş, adını "Yusuf Paşa" olarak değiştirmiş ve Feridun Bey Bahçesi'ni ona bağışlamıştır.²⁶⁵ Emirgüne'nin, kendisine verilen bu yerde İran tarzında bir köşk inşa ettirmesiyle semt "Emirgüne Bahçesi" olarak anılmış ve zamanla Emirgan adını almıştır.²⁶⁶ Emirgüne'nin Sultan İbrahim tarafından idamı üzerine²⁶⁷ köşk Kara Mustafa Paşa'ya verilmiştir.²⁶⁸ Kara Mustafa Paşa'nın idamından sonra birçok kez el değiştiren köşk ve arazi Şeyhülislam Mehmet Esat Efendi'den devlete kalınca I.Abdülhamit tarafından bir imarete vakfedilmiş, geri kalan arazi parsellenip buraya yerleşmek isteyen halka satılmıştır.²⁶⁹I.Abdülhamit'in emriyle bir cami, hamam ve dükkânlar yaptırılan semt, bu dönemde bir Boğaziçi köyü hâlini almıştır.²⁷⁰ Emirgan, III.Selim döneminde daha da gelişmiş ve köyde birçok çeşme yaptırılmıştır. Bu çeşmelerin suyu Valide Bendi'nden ve Hacı Osman bayırından gelmekteydi.²⁷¹

Abdülmecit zamanına gelindiğinde caminin yanındaki muvakkithane ve caminin su deposu yaptırılmıştır. Hidiv İsmail Paşa'nın Tokmak Burnu'ndaki

²⁶² "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.255.

²⁶³ Kömürçüyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.276.

²⁶⁴ Aysu, "Emirgan", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**. s.168.

²⁶⁵ **A.e.**, s.168.

²⁶⁶ **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın C:VI, 1992, s.255.

²⁶⁷ Uykucu, **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, s.302.

²⁶⁸ **İstanbul İl Yıllığı 1973**, s.62.

²⁶⁹ Aysu, "Emirgan", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**. s.168.

²⁷⁰ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.255.

²⁷¹ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.255.

sarayı ve Emirgan Camisi'nin bitişiğindeki Şerif Abdullah Paşa Yalısı dönemin sözü edilen yapıları arasında yer almıştır.²⁷²

1. 2. 14. İstinye

Emirgan'dan sonra gelen ve tabii bir liman olan İstinye'nin eskiden üç adı vardı. İstinye'ye Boğaz'ın girişine yakın olmasından dolayı Stenos, Megaralı Lastenis'e izafeten Leostenis²⁷³ ve Arganotların Bebrykler kralı Amykos'a karşı mücadelelerinde zafer kazanmalarını temin eden siyanet meleği şerefine inşa ettikleri adak yeri ve kanatlı heykelden dolayı ise Sosthenion²⁷⁴ denirdi. Bizanslılar zamanında ise burada imparatorların sarayları bulunuyordu.²⁷⁵

XVI. asrın ortalarından itibaren gelişme gösteren İstinye'de yerli Rumlar ve bunların sahilhaneleri, mescitleri ve oluşturdukları mahalleler, II.Beyazıd'ın torunu Neslişah Sultan'ın 1540'ta yaptırdığı bir mescit ile mahalle bulunmaktaydı.²⁷⁶

XVII. asırda ise İstinye halkı Rum ve Müslümanlardan oluşmaktaydı. Bu dönemde burada üç cami, yedi mescit, bir hamam ve yirmi adet dükkân ile limanın ağzında bir misafirhane vardı. Dört beş zengin yalısının dışında ahalinin çoğunu balıkçı ve bahçıvan halk oluşturmaktaydı.²⁷⁷

XVIII. asırda ise İstinye bahçeler ve köşklerden oluşmaktaydı ve burada Türkler, Rumlar ve az sayıda Ermeni oturmaktaydı.²⁷⁸

XVIII. asırda köy yerleşmesinde yaşam sahildeki yalılar ve vadi boyunca uzanan çayırılığın mesire olarak kullanılmasıyla devam etmiştir. 1849'da İstinye'de vapur seferleri başlamıştır.²⁷⁹

²⁷² Aysu, "Emirgan", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, s.168.

²⁷³ Kömürçüyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.277.

²⁷⁴ Amicis, **İstanbul (1874)**, s.495.

²⁷⁵ Eyice, "Fetih'ten Önce Boğaziçi", **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, s.106.

²⁷⁶ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.255.

²⁷⁷ Çiğdem Aysu, "İstinye", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:IV, s.275.

²⁷⁸ İnciciyan, **Boğaziçi Sayfıyeleri**, s.118.

²⁷⁹ Aysu, "İstinye", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:IV, s.276.

1. 2.15. Yeniköy

Yeniköy eskiden çileğiyle meşhur olduğundan Komarodes, sakin denizi sebebiyle de Bizanslılar tarafından Eudios Kalos olarak adlandırılmıştı. İnciciyan buranın XVI. asırda yapıldığını ve Rumların, buraya Yeniköy manasında “Neo Krion”adını verdiklerini söyler.²⁸⁰ Evliya Çelebi ise buranın Sultan Süleyman fermanı ile imar edildiği için Yeniköy olarak adlandırıldığını belirtir.²⁸¹ XVII. asrın ortalarında 3000 evli bir yerleşim merkezi olan Yeniköy’ün çoğunluğunu Karadenizliler oluşturuyordu. Burada Güzelce Ali Paşa’nın, Zenbillizâde Molla Çelebi’nin camileriyle bir Halvetî tekkesi vardı. Rumlardan başka Ermenilerin de oturduğu Yeniköy’de XIX. asırda Rum zenginleri süslü yalılar yaptırmışlardı. Köyün ilerisinde bir tabya ile daha ileride Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırılan Kalender Köşkü bulunuyordu.

1. 2.16. Tarabya

Tabii bir liman olan Tarabya’nın adı Eski Çağlarda Pharmakeos (zehirleyici) iken, Patrik Attikos 406 - 425 yılları arasında bu adı Therapeia’ya (şifa) dönüştürmüştür.²⁸² XVI. asra kadar Tarabya Koyu’nun gerisindeki vadide, bir Rum balıkçı köyü olduğu düşünülmektedir.²⁸³ II.Selim, musahipleri Şemsi Paşa, Celal Bey ve şair Baki ile sık sık buraya gelir ve burada ziyafetler tertip ederdi. O zamanlarda balıkçı kulubelerinden başka bir şey bulunmayan Tarabya’da bir kasaba kurulması için padişah emir vermiş, ayrıca burada kendisi için de bir köşk yaptırmıştır.²⁸⁴ Böylece burası Tarabiye adlı yeni bir köy yerleşmesine dönüşmüştür. 1624’te Boğaziçi Kazakların hücumuna uğradığında, Tarabya da yanmış, yağmalanmıştır. Kazak saldırısından sonra Tarabya’yı yeniden imar

²⁸⁰ İnciciyan, **Boğaziçi Sayfileri**, s.126.

²⁸¹ Kömürçüyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.475.

²⁸² Eyice, “Fetih’ten Önce Boğaziçi”, **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, s.107.

²⁸³ “Beylerbeyi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, s.207.

²⁸⁴ Kömürçüyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.280.

ettiren IV. Murat'tır.²⁸⁵ XVIII. asırda gözde bir mesire yeri hâline gelen Tarabya'da bazı yabancı elçilikler özel izinle yazlık edinmiştir. III. Selim döneminde Fransa, İsviçre ve Napoli elçilikleri burada yazlık sahibi olmuştur.²⁸⁶ Sonrasında Tarabya, zengin Rumların mekânı hâline gelmiştir. Buranın Osmanlı Devleti aleyhine çalışan Rum asilzadelerin toplandığı yer hâline geldiği düşünüldüğünden III.Selim tarafından ünlü Rum ailelerinden İpsilantiler'in buradaki sahilhaneleri müsadere edilerek Fransa sefaretine sayfiye olarak verilmiştir. Vaktiyle burada bulunan İsveç ve Napoli elçilerine mahsus yalılara daha sonra İngiltere, Almanya, Romanya ve Danimarka sefaretlerinin sayfiyeleri de eklenmiştir. Yaz mevsiminde canlı bir mesire yeri olan Tarabya'da Elhac Osman Ağa'nın bir camisi vardı. Ayrıca II.Mahmut'un ve Bezmiâlem Valide Sultan'ın çeşmeleri de bulunuyordu.²⁸⁷

1.2.17. Kireçburnu

Kireçburnu, Tarabya ile Kefeliköy arasındadır. Kireçburnu'na Antik dönemde burada bulunan bir kayayla ilgili efsane nedeniyle "Dikaia Petra" (adil taş) denildiği rivayet edilmektedir. Bizans döneminde ise buraya "Karadeniz'in Kilidi" anlamına gelen "Kleides kai kleithra Pontou" denilmiştir.²⁸⁸ Bizans döneminde burada Azize Efimya'nın adını taşıyan ve herkesin ziyaret ettiği bir ayazma bulunmaktaydı. Ayazmanın kemeri XVIII. asırda Yakup Ağa tarafından yeniden yaptırılmıştır.²⁸⁹

Osmanlı dönemine gelindiğinde semt Kireçburnu adını almıştır. Bu adın, karşı yakadaki kireç ocaklarından ya da buradaki kireç iskelesinden geldiği düşünülmektedir.²⁹⁰ XVII. asırda Gümrük Emni Hasan Ağa'nın yaptırdığı görkemli bahçe nedeniyle semte Hasan Ağa Bahçesi de denmiştir. I.Mahmut döneminde ise Gümrük Emni İshak Ağa, Hasan Ağa Bahçesi'ni imar ettirerek

²⁸⁵ "Beylerbeyi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C:II. s.207.

²⁸⁶ *A.e.* , s.208.

²⁸⁷ Kömürciyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, s.280.

²⁸⁸ *İstanbul İl Yıllığı 1973*, s.64.

²⁸⁹ İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, s.119.

²⁹⁰ Ayşe Hür, "Kireçburnu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C:V, s.26.

buraya bir de çeşme yaptırmıştır. Kireçburnu'nun asıl geliştiği yıllar II.Abdülhamit dönemidir.

1. 2. 18. Kefeliköy

Kireçburnu'ndan sonra gelen ve Büyükdere körfezine dökülen derenin ağzında bulunan, daha ziyade balıkçıların oturduğu bir köydür. Adını, Kırım'ın Kefe şehrinden getirtilen göçmenlerden aldığı düşünülmektedir.²⁹¹ Burada Kaptanıderya Kılıç Hasan Paşa'nın yaptırdığı bir mescit vardır.²⁹²

1. 2. 19. Büyükdere

Semavi Eyice, burayı İlk Çağ yazarlarından Byzantion'lu Dionysios'un Kalosagros (iyi, güzel, hoş vadi) olarak adlandırdığını,²⁹³ İnciciyan ise buranın derin koy anlamında Vatikolpas olarak adlandırıldığını²⁹⁴ söyler. Bazı kaynaklarda ise Megaralılar tarafından yaptırılan Saron adak yeri nedeniyle buraya Saron Körfezi veya Saron Burnu dendiği belirtilmektedir.²⁹⁵ Avrupa sefirlerinin yazlık yalılarının bulunduğu bir yer olan Büyükdere'de biri XVI. asırda Mahmut Efendi tarafından, diğeri II. Mustafa döneminde Kara Kethüdâ Mehmet Ağa tarafından yaptırılmış iki cami vardır. Kara Kâhya Bahçesi ise buranın sayılı mesirelerinden biri olmuştur.²⁹⁶ I.Abdülhamit devrinden itibaren yabancıların rağbet ettiği bir yer olan Büyükdere vadisinin içerisinde, birçok çeşmesi bulunan bir padişah bahçesi vardı ve sahilden buraya kadar padişah için yapılmış bir yol bulunmaktaydı. Buradan Fener'e kadar uzanan saha ise padişahın av sahasıydı. Sultan I.Abdülhamit'in kapudanı Hasan Paşa, buradaki padişah yolunu tamir ettirmiştir.²⁹⁷

²⁹¹ İstanbul İl Yıllığı 1973, s.64.

²⁹² "Boğaziçi", İslâm Ansiklopedisi, C:VI, s.255.

²⁹³ Eyice, "Fetih'ten Önce Boğaziçi", İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti, s.107.

²⁹⁴ İnciciyan, Boğaziçi Sayfileri, s.137.

²⁹⁵ İstanbul İl Yıllığı 1973, s.64.

²⁹⁶ "Boğaziçi", İslâm Ansiklopedisi, C:VI, s.256.

²⁹⁷ İnciciyan, XVIII. Asırda İstanbul, İst. s.120.

1. 2. 20. Sarıyer

Boğaziçi'nin Rumeli sahilinde Büyükdere ile Yenimahalle arasında bulunmaktadır. Sarıyer adı konusunda farklı söylentiler vardır. Kimi kaynaklarda Sarıyer'in adının burada gömülü olan Sarı Baba'dan geldiği belirtilmektedir.²⁹⁸ Kimi kaynaklar ise Fatih Sultan Mehmet'in burada gömülü olan iki askerinden dolayı semte bu adın verildiğini belirtir. Fatih'in "Sarı erleri" kelimesi zamanla Sarıyer'e dönüşmüştür. Geçmişten beri bir mesire yeri olan bölgenin Mısırlı zenginlerin harcadığı sarı altınlardan dolayı "Sarı lira yer" adını aldığı sonrasında bu adın Sarıyer'e dönüştüğü de düşünülmektedir.²⁹⁹

Havası ve suyunun güzelliği nedeniyle halkın her devirde rağbet ettiği bir mesire ve dinlenme yeri olan Sarıyer'deki Kestane suyu, Çırçır suyu, Fındık suyu Hünkar suyu ve Şifa suyu gibi şifalı ve tatlı sular hep Sarıyer'e yakın dağ eteklerinden çıkmaktaydı.³⁰⁰ XVII. asırda Sarıyer 1000 kadar bağ, bahçe ve hanesi bulunan bir semtti. Burada iki mahallede Müslümanlar yedi mahallede ise Hristiyanlar yaşamaktaydı. Cami, mescit ve hamamı bulunan semtin Anadolu'dan gelen halkı bahçıvanlıkla; Rum halkı da balıkçılık, meyhanecilik ve gemicilikle uğraşmaktaydı.³⁰¹ XVIII. asırdan itibaren semt Karadeniz'den gelebilecek saldırılara karşı bir savunma mevzii olarak düşünülmüş ve I.Abdülhamit buraya Delice Tabya denen bir tabya yaptırmıştır.

XIX. asırda ve XX. asrın başında sayfiye eğlence yeri olma özelliğini sürdüren semtin mesirelerinde sahneler kurulmuş ve dönemin ünlü ortaoyuncuları burada temsiller vermiştir³⁰²

²⁹⁸ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.256.

²⁹⁹ Çiğdem Aysu, "Sarıyer", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:VI, s.466.

³⁰⁰ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.256.

³⁰¹ Aysu, "Sarıyer", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:VI, s.466.

³⁰² **A.e.**

1. 2. 21. Rumeli Kavağı

Rumeli Kavağı, Boğaziçi'nin Karadeniz'e en yakın yerinde kurulmuş bir köydür. Anadolu Kavağı ve Rumeli Kavağı kalelerinin bulunduğu yerde eskiden Rumeli kıyısındaki Bizanslılara ve Anadolu kıyısındaki Kalkedonlulara ait olan iki tapınak bulunmaktaydı. Bizans İmparatorluğu döneminde, karşı karşıya bulunan bu iki tepenin üzerinde, Boğaz'ı savunmak üzere iki kale inşa edilmiş ve tepeden kıyıya kadar uzanan bir duvar yapılmıştı. Bir kıyıdan diğerine uzanan, kıyıdaki duvarlara bağlı büyük bir zincir ile Boğaz kapatılmaktaydı. Bu kalelerden Anadolu kıyısındaki kale sağlam olmasına karşın, Rumeli kıyısındakinin sadece harabeleri görölmektedir.³⁰³

Osmanlılar döneminde birer balıkçı köyü olan Kavaklar, XVII. asrın başlarında Karadeniz'den gelen Kazak akınları nedeniyle IV.Murat'ın Boğaz'ın iki yakasında 1623'te iki kale yaptırması üzerine Boğaz'a giriş çıkış işlerinin kontrol edildiği, gümrük işlerinin yapıldığı köyler hâline gelmiştir.³⁰⁴ IV.Murat tarafından yaptırılan kaleler 1783'te I.Abdülhamit tarafından yaptırılan yeni burçların ilavesiyle genişletilmiştir. I.Abdülhamit ayrıca iki kaleden iki mil uzaklığındaki bir yere de Tusan adlı bir Fransız'a iki kale yaptırmıştır. Sultan IV.Mustafa ise Tott'a Boğaz'ın ağzında birbirine karşı duran iki kale daha yaptırmıştır.³⁰⁵ IV. Murat'ın inşa ettirdiği cami, Karakaş Mustafa Çelebi'nin yaptırdığı mescit, IV. Mehmet'in annesi Vâlde Hatice Turhan Sultan tarafından kardeşi Yusuf Ağa adına yaptırılan bina ve II.Mahmut tarafından tamir ettirilen Vâlde Camisi buranın eski eserlerindedir. Kıyıda Otuzbirsuyu diye anılan bir de mesire bulunmaktadır.³⁰⁶

1. 2. 22. Boğazağzı

Rumeli Kavağı'ndan sonra kayalıkların bir burun ile sona erdiği yerdeki limandır. Eskiden buraya, akbaba ve kartalların yuva yapmasından dolayı Akbaba

³⁰³ İstanbul İl Yıllığı 1973, s.65.

³⁰⁴ Çiğdem Aysu, "Rumeli Kavağı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C:VI, 359.

³⁰⁵ İnciciyan, *XVIII, Asırda İstanbul*, s.120-121.

³⁰⁶ "Boğaziçi", *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI s.256.

şehri, Boğaz'ın sona erdiği yerdeki buruna burada bulunan fenerden dolayı Rumeli Feneri burnu denirdi. Karşısında Kızılkayalar ve Kokonora adası vardır. 1352'de burada Venedik ve Ceneviz donanmaları arasında Karadeniz hâkimiyeti için büyük bir savaş olmuştu. Günümüzde Rumeli Feneri denilen bu mevkinin XVIII. ve XIX. asırlarda askerî bölge olması dışında herhangi bir özelliği yoktur. Ancak Boğaz'ın girişinde, gemilerin karaya oturmaması veya bunların hırsızlarca yağmalanmaması için bazı çareler düşünülmüş, I.Abdülhamit zamanında sahilde mahalleler teşkil edilerek iskânına çalışılmıştır. Sultan Abdülaziz devrinde ise kazazedeleri kurtarmak amacıyla tahlisiye teşkilâtı kurulmuş ve bu tesis bugünkü cankurtaran teşkilatına esas olmuştur.³⁰⁷

Anadolu Feneri'nin batısındaki koya Çakal Limanı veya Kabakos denirdi. Bugün burada Kabakoz köyü bulunmaktadır. Poyrazburnu adını Boreas'tan almaktadır. Günümüzde burada Poyrazköy vardır. Osmanlılar zamanında, Boğaz'ın girişinden itibaren, adını büyük bir fenerden alan Anadolu Feneri, Poyraz Limanı ve Filburnu mevkileri Boğaz'ın müdafaası bakımından önem kazanmıştır. Tenha ve uzak oldukları için İstanbul ve asıl Boğaziçi ile bağlantı ve münasebetleri az olmuşsa da günümüzde yerleşim merkezi olma özelliklerini devam ettirmektedirler.³⁰⁸

1. 2. 23. Anadolu Kavağı

Anadolu Kavağı, Boğaziçi'nin eski çağlardaki adı Hieron Stama olan kısmındadır. Burada Hristiyanların Karadeniz'e çıkmadan önce kurban kestikleri birçok adak yeri vardır. En eski zamanlardan beri özel bir önemi ve tarihî bir kıymeti olan Anadolu Kavağı, aynı zamanda Boğaziçi sahillerini kuzeyden istila edeceklerine karşı güven altında tutulmak maksadıyla askerî kuvvetlerin bulundurulduğu müstahkem bir mevki ve Boğaz'dan geçen gemilerin gümrük tahsilâtının yapıldığı bir yer olmuştur. Uzun süre Ceneviz hâkimiyetinde kalan Anadolu Kavağı çeşitli zamanlarda Bithinyalıların, Gotların ve Kazakların

³⁰⁷ A.e, s.257.

³⁰⁸ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI s.252.

hücumuna uğramıştır. Buradaki Yoros adlı Ceneviz kalesi günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.³⁰⁹

1. 2. 24. Akbaba ve Dereseki

Akbaba ve Dereseki, Boğaziçi'nin Anadolu kıyısında Tokat deresinin güneydoğusunda biraz içerideki bir vadide bulunurlar. Akbaba, adını Fatih devrinde yaşamış Akbaba Sultan'dan almıştır. Burada III.Murat zamanında sarayın harem dairesinin nüfuzlu kadınlarından Canfeda Hatun tarafından bir cami yaptırılmıştır. Bu caminin yakınındaki bir bağdan çıkan ve Karakulak Ahmet Ağa'ya nisbetle Karakulak suyu diye anılan tatlı suyun bulunduğu Dereseki köyünde de III.Selim devrinde Valide Kâhyası Yusuf Ağa tarafından bir çeşme ve köşkle, Şeyhülislam Fenarî Muhyiddin Çelebi tarafından Dereseki Mescidi yaptırılmıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin burada bulunan çiftliğinden çıkan Sırmakeş memba suyu da Boğaziçi'nin diğer iyi suları gibi İstanbul'un çeşitli semtlerine dağıtılırdı.³¹⁰

1. 2. 25. Sütlüce ve Umuryeri

Yuşa Tepesi'nin sahilini takip eden Sütlüce, tatlı suları ile İstanbul'un³¹¹ mesirelerinden biri olmuştur. Gerek Sütlüce'de gerekse daha aşağısında, yelkenli gemilerin barınmasına³¹² uygun bir koy olan Umuryeri Limanı'nda taş ve kireç ocakları da bulunmaktaydı.

³⁰⁹ A.e. , s.252.

³¹⁰ "Boğaziçi", *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI, s.258.

³¹¹ İnciyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, s.126.

³¹² A.e. , s.212.

1. 2. 26. Beykoz

Rumlar tarafından Amya ve Amaea diye adlandırılan bu köyün eski adı Bithinya Kralı Amykos'tan gelmektedir. Bazı Eski Türkçe belgelerde Beykoz'u veya Beykos şeklinde geçen köyün adının bey kelimesiyle ceviz anlamındaki koz kelimesinin birleşmesinden veya yine bey kelimesine köy anlamındaki kos kelimesinin eklenmesinden ortaya çıktığı rivayet edilir. İstanbul'un fethinden önce burada Bizanslı bir beyin ikamet etmesi, Kocaeli fatihinin burada oturması, bir ara buranın Kocaeli valilerinin idare merkezi olması bu rivayeti kuvvetlendirmektedir.

Beykoz'un Yalıköyü kısmında büyük bir mesire yeri vardı. Bunun sahilinde Beykoz Kasrı ile Hünkâr iskelesi vardır. Hâlen mevcut olan köşk, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından inşa ettirilerek Sultan Abdülmecit'e takdim edilmiştir.

Beykoz'da vaktiyle su değirmenleri vardı. Bunların ustasına uncubaşı, acemi oğlanlarından oluşan ocağa ise değirmen ocağı denirdi. III. Selim zamanında bu değirmenlerin yerinde bir kâğıt fabrikası kurulmuştur. Hünkâr İskelesi'ndeki ve Yalıköyü'ndeki mescitler oradan sorumlu bostancı ustası veya uncubaşların eseridir. Merkezdeki büyük caminin banisi de Bostancıbaşı Mustafa Ağa'dır. Bunun yanına, yine bostancıbaşılardan olup 1608'de Kanije beylerbeyliği sırasında ölen Ahmet Paşa bir mektep inşa ettirmiştir. Tatlı suyu pek bol olan Beykoz'da Gümrük Emni İshak Ağa büyük bir çeşme yaptırmıştır. Beykoz'da İshak Ağa adına bir de mahalle vardı. XVII. asırda Beykoz'da birçok devlet büyüğünün köşk ve yalıları bulunmaktaydı. İdarî bakımdan Üsküdar kadısına bağlı olmakla birlikte burası 150 akçe ile müneccimbaşılara tahsis edilmişti. Sultaniye mesiresi, II. Beyazıt'tan itibaren bütün padişahların rağbet ettiği bir mekân olmuş, zamanla köşklele süslenmiş; fakat III. Ahmet'ten sonra ihmal edilmiştir.

III. Selim burada nişan talimleri yaptırmış, nişan taşları diktirmiş ve setler inşa ettirmiştir.³¹³

³¹³ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI s.258.

1. 2. 27. Paşabahçe

Paşabahçe'nin eski isimleri Palodes ve Stiridia'dır. Bugünkü Paşabahçe yerleşmesi, geçmişte incir ağaçlarının bolluğu nedeniyle İncirköy denilen yerdedir. Burası XVII. asırda üç yüz haneli, bir camisi, bir de mescidi olan küçük bir yerleşmeydi. Çarşısı, pazarı ve hamamı yoktu. Halk, Ahmed Paşa'nın buradaki sarayının hamamından yararlanırdı.³¹⁴

XVIII. asırda bazı reisülküttap ve kazasker mazullerinin yalılarının bulunduğu Paşabahçe, bir ara işsiz güçsüz takımının biriktiği kahvelerle dolmuş ve semt halkın gözünden düşmüş, bunlar yıktırılınca semt yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Paşabahçe'de bostancıbaşılardan Sinan Ağa'nın yaptırıp yine bostancıbaşılardan Dürzi Hüseyin Ağa'nın mektep ilâve ederek yenilediği İncirköyü Camisi vardı.³¹⁵ III. Mustafa'nın burada, mektep, çeşme, hamam ve bir cami inşa ettirmesiyle Türklerin ve devlet adamlarının rağbet ettiği bir semt hâline gelmiştir.³¹⁶ XVIII. asırda burada bir de şişehane kurulmuştur.³¹⁷

1. 2. 28. Çubuklu

Eskiden Akimitler'in³¹⁸ gece gündüz durmadan dua edip ilahi söylediği Uykusuzlar Manastırı³¹⁹ ile meşhur olan Çubuklu, asıl şöhretini burada yapılan çubuk lülelerinden almıştır.³²⁰ Eskiden beri çubuklu denilen bir hasbahçe ile bostancı ve neferlerine özgü bir kışlanın bulunduğu Çubuklu'da bostancıbaşılardan Halil Ağa tarafından bir mescit yaptırılmıştır.³²¹ Feyzabad mesiresini tahsis ederek Çubuklu'yu asıl şenlendiren Damat İbrahim Paşa olmuştur. Damat İbrahim Paşa

³¹⁴ Aysu, "Paşabahçe", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, s. 228.

³¹⁵ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.258.

³¹⁶ Aysu, "Paşabahçe", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, s. 228.

³¹⁷ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.258.

³¹⁸ Kömürçüyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.551.

³¹⁹ Amicis, **İstanbul (1874)**, s.496.

³²⁰ Kömürçüyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.551.

³²¹ **İstanbul İl Yıllığı 1973**, s.68.

buraya köşk, havuz ve çeşme yaptırmıştır.³²² Buradaki diğer çeşme ise Keçecizade İzzet Molla tarafından yaptırılmıştır. Abdülmecit dönemi maliye nâzırlarından Rıfat Paşa da burada bir mahalle kurdurmuş ve semti canlandırmak maksadıyla bayır üzerinde halka parasız arazi dağıtmış ve Çubuklu'nun imarına çalışmıştır. Çubuklu'da tepede Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın da bir köşkü bulunmaktaydı.³²³

1. 2. 29. Kanlıca

Çubuklu ile Anadoluhisarı arasında bir yerleşim merkezidir. Vaktiyle burada Artemis adak yeri bulunuyordu. Eski metinlerde Kanlıcak şeklinde geçen semtin, adını burada kullanılan kağrı (Kanglı) arabalarından almış olduğu düşünülmektedir. İstanbul'un fethinden önce Türkler tarafından rağbet edilen Kanlıca, eskiden beri Boğaziçi'nin en gözde mesiresi ve safiye yeri olmuştur. Kanuni devrinin tanınmış devlet adamlarından İskender Paşa burada bir cami, medrese ve hamam yaptırmıştır.³²⁴ Semte Türklerin yerleşmesi de bu dönemde başlamıştır.³²⁵ Şeyh Sinan Efendi' de burada bir mescit yaptırmıştır.³²⁶

XVII. asır ortalarında Kanlıca'da Müslümanlar oturmaktaydı. Bu dönemde bağlık bahçelik bir kasaba olan Kanlıca, yedi mahalleden oluşmaktaydı. Semtte bu dönemde İbrahim Çelebi, Emir Paşa, Süleyman Efendi yalıları ve Langazade Yalısı bulunmaktaydı. IV. Mehmet döneminde, Şeyhülislam Mehmet Bâhâddin Efendi'nin Kanlıca Koyu'ndaki yalısının şöhreti nedeniyle, buraya "Bahai Körfezi" de denilmiştir.

XVII. asrın sonunda Amcazâde Hüseyin Paşa tarafından Kanlıca Körfezi'nin güneyinde bir yalı yaptırılmıştır. (1699) Karlofça Antlaşması'nın onaylanması sırasında Avusturya elçisi bu yalıda ağırlandı.³²⁷

³²² "Boğaziçi", *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI s.258.

³²³ *İstanbul İl Yılığ* 1973, s.68.

³²⁴ İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, s.128.

³²⁵ Doğan Kuban, "Kanlıca", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C:IV, 416.

³²⁶ "Boğaziçi", *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI, s.258.

³²⁷ Kuban, "Kanlıca", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C:IV, s.416.

I.Mahmut devrinde ise Fıstıklı Yokuşu'ndan Körfez'e inen sahada Mihrabad mesiresi tesis edilmiştir.³²⁸ Kanlıca özellikle XVIII. asırda III. Ahmet'in ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın katılımlarıyla Lale Devri'nin görkemli mehtap âlemlerinin yapıldığı bir mekân olmuştur.

III.Selim döneminin Kabakçı Mustafa İsyanı ile sona ermesiyle bir süre yapılmayan mehtap âlemleri XIX. asırda II.Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasıyla yeniden başlamış ve Abdülmecit ve II. Abdülhamit'in dönemlerinde de devam etmiştir.³²⁹

1. 2. 30. Anadolu Hisarı

Göksu deresinin Boğaz'a döküldüğü yerde, Göztepe ve Kavacık taraflarında kurulmuş bir yerleşim merkezidir. Anadolu Hisarı'na Güzel Hisar ve Akça Hisar da denir.³³⁰

Boğaz'ın en dar yerinde bulunan Anadolu Hisarı semti, İstanbul'un fethinden çok önce Türkler tarafından iskân edilmiştir. Bilhassa 1395 yılında Güzelce Hisar'ın inşasından sonra kale civarı çeşitli ev, mescit, mektep ve yalılarla donanmıştır.³³¹

Fatih Sultan Mehmet 1452'de Rumeli Hisarı'nı yaptırırken Anadolu Hisarı'nın da güçlendirilmesine gerek görerek, hisarın etrafına bir hisarpeçe inşa ettirmiştir.

³³²

Esas görevi Bizans'a Karadeniz yoluyla gelebilecek yardımları engellemek olan Anadoluhisarı'nın görevi İstanbul'un fethi ile sona ermiş ve bundan sonra hisar suçlu yeniçeriler için hapisane olarak kullanılmıştır.³³³

XVII. ve XVIII. asırlarda Boğaz'ı tehdit eden Kazak akınlarının durdurulmasında az da olsa faydası olan Hisar, XVIII. asırda Boğaz'ın kuzey kesiminde yeni yerleşmelerin yapılmasıyla görev dışı kalmıştır.

³²⁸ “Boğaziçi”, *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI, s.258.

³²⁹ Kuban, “Kanlıca”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, s. 416.

³³⁰ İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, s.128.

³³¹ “Boğaziçi”, *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI, s.259.

³³² Semavi Eyice, “Anadolu Hisarı” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C:I, s.251.

³³³ *A.e.* , s.251.

XVIII. asırdan XIX. asrın ortalarına kadar Anadolu Hisarı sahillerinde çoğunlukla görevden alınmış kazasker, şeyhülislâm, ulema ve diğer devlet görevlilerin yalıları yer almıştır.³³⁴

Anadolu Hisarı'nın yanındaki Göksu deresi ve güneyindeki Küçükusu deresi ve çayırığı Boğaziçi'nin ünlü mesirelerinden olmuştur. Özellikle XVIII. asır sonrasında buralarda yapılan gezintiler ve mehtap âlemleri oldukça renkli geçmiştir.

Göksu civarındaki bir tepeye I.Mahmut zamanında Sadrazam Devâtdâr Mehmet Paşa tarafından 1752 yılında bir kasır inşa ettirilmiş, bir havuz ve fıskiye yaptırılmıştır.³³⁵ III.Selim ve II.Mahmut zamanında tamir ettirilen kasır, I.Abdülmecit zamanında bugünkü hâliyle yeniden inşa edilmiştir.³³⁶

1. 2. 31. Kandilli

Eski devirlerde Bosfor Nicopolisi, Echaia, Molterino ve Perirrous adlarıyla anılan semtin Kandilli adını almasıyla ilgili çeşitli rivayetler vardır.³³⁷ İnciciyan padişah hasekilerinden birinin buradan denize düşerek boğulması üzerine semte “Kan dili” adı verildiğini söylemektedir.³³⁸ Kimilerine göre eski dönemlerde tehlikeli olan Akıntı Burnu'nda geceleri gemicilere işaret vermek için yakılan işaret fenerleri nedeniyle buraya Kandilli denmiştir.³³⁹ Kimilerine göre de IV. Murat'ın, Revan Seferi dönüşünde burada kendisi için inşa ettirdiği köşkte, Şehzade Mehmed'in doğumu üzerine yedi gece kandil yakıtması nedeniyle semte Kandilli denmiştir.³⁴⁰

Kandilli'de XVIII. asra kadar, Kandilli Bahçesi dışında bir yerleşme olmadığı düşünülmektedir. Kandilli Hasbahçesi'nin yıldızı IV. Murat'ın burada bir kasır

³³⁴ Tülay Artan, “Anadolu Hisarı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:I, s. 257.

³³⁵ “Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.259.

³³⁶ Artan, “Anadolu Hisarı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:I, s. 257.

³³⁷ “Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.259.

³³⁸ İnciciyan, **İstanbul Tarihi: XVIII. Asırda İstanbul**, s.130.

³³⁹ “Kandilli”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:IV, s. 409.

³⁴⁰ “Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.259.

yaptırmasıyla parlamıştır. Buradaki saray ve kasırlar IV.Mehmet zamanında onarım görmüştür.³⁴¹

Kandilli'nin hasbahçe olmaktan çıkıp iskâna açılması I.Mahmut döneminde gerçekleşmiştir. I.Mahmut buradaki sahilсарayı yenilemiş, merkezî yere bir cami yaptırmış, hamam ve dükkânları isteyenlerin kiralamasını temin etmiştir.³⁴²

I.Mahmut Kandilli Hasbahçesi'nin arazisini parselletip "icare-i muaccelle" denilen çok uzun süreli kiralama ve kullanım hakkı verme yoluyla burada ev yapıp oturmak isteyenlere dağıtmıştır. Diğer devlet erkânının da semte cami, çeşme, hamam vs. inşa ettirmesiyle Kandilli hızla gelişmiştir.³⁴³

XVIII. asrın sonlarına doğru Kandilli halkının çoğunluğunu Müslümanlar, geri kalanını ise Rum, Ermeni ve Hristiyanlar oluşturmaktaydı. Bu dönemde devletin ileri gelenlerinin de Kandilli'ye yerleşmesiyle semt Anadolu yakasının seçkin ve nüfuzlular semti hâline gelmiş ve sonraki asırlarda da bu özelliğini korumuştur.

XIX. asırda Şirket-i Hayriye'nin kurulmasıyla da Kandilli'de ulaşım daha da kolaylaşmış ve semt İngiliz ve Fransızlar başta olmak üzere saraya yakın zengin ve nüfuzlu yabancıların rağbet ettiği bir yer hâline gelmiştir.³⁴⁴

I.Abdülhamit devrinde zamanla harap bir hâle gelen Kandilli Sarayı'nın yeri satılmıştır. II. Mahmut ise buraya bir binek taşı koydurmuştur.³⁴⁵

1.2.32. Vaniköy

Vaniköy, Kandilli ile Çengelköy arasındadır. Semtin Vaniköy adını alması IV. Mehmet devrinde olmuştur. IV. Mehmet şehzadelerine hocalık eden Vani Mehmet Efendi'ye burada büyük bir toprak ve koruluk bağışlamıştır. Böylece köy Vaniköy adını almıştır. Vani Efendi'nin burada önceden yapılmış olan mescidi genişletip kendisinin de buraya bir yalı yaptırmasıyla Vaniköy iyice canlanmıştır. Vani Efendi'nin Bursa'ya sürgününden (1685) sonra sahilсарayı yıkılmış ve taşları da

³⁴¹ "Kandilli", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:IV s. 409.

³⁴² "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.259.

³⁴³ "Kandilli", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:IV, s. 409.

³⁴⁴ **A.e.**

³⁴⁵ "Boğaziçi", **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.259.

Sadâbad köşklerinin yapımında kullanılmıştır.³⁴⁶ Küçükü Kasrı'nın inşası sırasında buradaki cami Divitdâr Mehmet Paşa tarafından tamir ettirilmiştir. Burada bir kasır inşa ettiren Divitdâr Mehmet Paşa İcadiye Kasrı denilen bu kasrı II.Mahmut'a takdim etmiştir. Kırım Savaşı'nda İngiliz askerlerinin ikametine verilmiş olan kasır, bu dönemde yanmıştır.³⁴⁷

XIX. asrın ilk yarısına kadar Osmanlı sarayına yakın zengin ve nüfuzlu Ermenilerin yaşadığı bir semt olan Vaniköy'de sonraları Ermeni nüfus azalmış ve yamaçlara çekilmiş, yerlerini Tanzimat'ın önde gelen memurlarına ve devlet ricaline bırakmıştır.³⁴⁸

1. 2. 33. Kuleli

Eskiden Kule Bahçesi adıyla hasbahçelerden birinin bulunduğu bu semte Kanuni zamanında ilgi gösterilmiş ve burada bir samsonhane ile bir mescit ve bazı binalar inşa ettirilmiştir. II.Mahmut burada önceden bulunan bostancı odalarının yerine ahşap bir süvari kışlası yaptırmış ve sahilde Kaymak Mustafa Paşa'nın inşa ettirdiği mescidi bazı ilavelerle tamir ettirmiştir. Bu ahşap kışla Sultan Abdülmecit devrinde yanmış ve kısmen kâgir olarak yeniden inşa edilmiştir. Kırım Harbi sırasında yaralı İngiliz askerleri için hastahane olarak kullanılan bina tekrar yanmış ve 1277'de Abdülmecit tarafından kâgir olarak yeniden yaptırılmıştır.1872'de askerî idadî, 93 Harbi'nde hastane olarak kullanılan bina 1878'de mektep hâline getirilmiştir. 1893-94'te yeni kısımların ilavesiyle genişletilen Kuleli Askerî İdadî binası günümüzde askerî lise olarak kullanılmaktadır.³⁴⁹

Sultan Abdülmecit zamanında padişah ve hükûmeti devirmek amacıyla kurulan gizli cemiyetin³⁵⁰ üyeleri burada muhakeme edildiklerinden, bu hadise tarihlere Kuleli Vakası olarak geçmiştir.³⁵¹

³⁴⁶ Aysu, "Vaniköy", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C:VII, s.367.

³⁴⁷ "Boğaziçi", *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI, s.259.

³⁴⁸ Aysu, "Vaniköy", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C:VII, s.368.

³⁴⁹ "Boğaziçi", *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI, s.260.

³⁵⁰ Eyice, "Fetih'ten Önce Boğaziçi", *İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti*, s.111.

³⁵¹ "Boğaziçi", *İslâm Ansiklopedisi*, C:VI, s.260.

1. 2. 34. Çengelköy

Boğaziçi'nin Anadolu yakasında Beylerbeyi ile Vaniköy arasındaki koyun çevresinde ve ardındaki yamaçlarda kurulmuş bir semttir. Çengelköy adını "Çengel çapa" adındaki gemi çapalarının burada yapılması nedeniyle aldığı düşünülmektedir.³⁵² Bazı kaynaklarda ise Fatih Sultan Mehmet'in sahilde bulduğu eski bir gemi demirine izafeten Çengelköy diye anıldığı söylenmektedir.³⁵³ Kanuni Sultan Süleyman burada Kule Kasrı (Cihannüma Kasrı)'nı yaptırmıştır. XVII. asırda Çengelköy'de Rumlar ve az miktarda Yahudi oturmaktaydı. XVIII. yüzyılda ise, Çengelköy Türklerin ve Rumların yaşadığı bir semt hâlini almıştır.³⁵⁴

XVIII. asırda büyük bir gelişme gösteren Çengelköy'de Kaymak Mustafa Paşa Camisi ve Bahçesi, Kazancı Yalısı, Hatice Sultan Sahilsarayı da denilen Kaymak Mustafa Paşa yalısı bulunmaktaydı.³⁵⁵

XIX. asra gelindiğinde ise Çengelköy'de Ermenilere ait birkaç yalı kalmış, diğerleri ise Osmanlı ricaline geçmiştir.

XIX. asrın ikinci yarısında ise Çengelköy'deki yerleşme daha da yoğunlaşmıştır. Bu asırda köyün arasındaki yamaçlarda bahçeler, bostanlar ve çiftlikler vardı. İngiliz Ali Bey'in çiftliği, Hasip Paşa'nın çiftliği bunlardandır. Ermeni zenginlerinden Köçeoğlu ailesinin köşkü, semtin önemli bahçelerinden birinin içinde yer almaktaydı. XIX. asrın ikinci yarısında Rum nüfus çoğunlukta idi.³⁵⁶

1. 2. 35. Beylerbeyi

Osmanlı tarihlerinde daha çok İstavroz Bahçesi olarak anılan bu semt, adını Bizanslılar döneminde Konstantin'in burada inşa ettirip üzerine koydurduğu

³⁵² A.e.

³⁵³ Amicis, *İstanbul (1874)*, s.490.

³⁵⁴ İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, s.131.

³⁵⁵ Tülay Taşçıoğlu, "Yeniköy", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C:VII, s.485.

³⁵⁶ A.e., s.486.

yaldızlı haçtan (istavroz) almıştır.³⁵⁷ Semte, Beylerbeyi adı ise Rumeli Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın burada bulunan yalısından dolayı verilmiştir.³⁵⁸

Beylerbeyi XVI. asrın sonlarında imar edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde burada Rumeli Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın sahilsarayı bulunmaktaydı ve Abdullah Ağa da İstavroz kesiminde bir cami inşa ettirmişti. I.Ahmet döneminde ise İstavroz bahçesine olan ilgi artmış ve I.Ahmet'in şehzadesi Murat burada dünyaya gelmişti ve tahta geçtiğinde de doğduğu yere ilgisini sürdürmüştü. I.Mahmut dönemine dek ihmal edilen Beylerbeyi'nde³⁵⁹ I.Mahmut tarafından Ferahfezâ ve Şevkâbâd kasırları yaptırılmış ve padişah Şevkâbad Kasrı'nı annesine tahsis etmiştir.³⁶⁰ III .Mustafa döneminde burada bulunan padişah sarayı yıktırılıp, arsası Türklere devredilmiştir. III. Mustafa dul bir kadına ait bitişik mülkten dolayı sarayı istediği gibi genişletememiş bu nedenle de saray yıktırılmıştır. Arsayı alanlar burada güzel binalar yaptırmışlardır. Padişah buranın icarını 1774'te, annesi Mihrişah Emine Sultan adına Üsküdar'da inşa ettirdiği tek minareli bir camiye vakfetmiştir.³⁶¹ I.Abdülhamit ise burada bugünkü Beylerbeyi Camisi'ni tamir ettirmiştir.³⁶² Beylerbeyi'nin padişahlar nezdinde önem kazanması II. Mahmut dönemindedir. II. Mahmut, bugünkü Beylerbeyi Sarayı'nın yerinde ahşap bir saray yaptırmış ve Beylerbeyi Camisi'ni tamir ettirmiştir. Beylerbeyi Sarayı'nı bugünkü hâliyle yeniden yaptıran ise Abdülaziz'dir. XIX. asrın ikinci yarısından sonra köşk, yalı ve ahşap evlerin yapımıyla semtin nüfusu iyice artmıştır.³⁶³

1. 2. 36. Kuzguncuk

Adını Fatih zamanında buraya yerleşmiş Kuzgun Baba adlı bir veliden alan Kuzguncuk'ta Bizans döneminde bir kilise, darüleytam ve hastahane bulunuyordu. XIX asra kadar sakinleri arasında Rum ve Yahudilerin çoğunlukta olduğu

³⁵⁷ “Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.260.

³⁵⁸ İnciciyan, **XVIII. Asırda İstanbul**, s.131.

³⁵⁹ “Beylerbeyi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:II, s.201.

³⁶⁰ “Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.260.

³⁶¹ İnciciyan, **XVIII, Asırda İstanbul**, s.132.

³⁶² “Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, C:VI, s.260.

³⁶³ “Beylerbeyi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, s.201.

Kuzguncuk'ta³⁶⁴ XVIII. asırda Rumların Ay' Pantaleimon adlı bir kiliseleri ile ayazmaları ve Halketon (Kadıköy) metropolitinin makamı bulunmaktaydı. Zengin Yahudilere ait olan evlerin çoğu sahildeydi. Yahudiler, Kuzguncuk'u Kudüs toprağına bitişik saydıklarından çok makbul addederler ve ölülerini bu mezarlığa defnederlerdi. Bu nedenle mezarlık çok geniş bir yer kaplamıştır.³⁶⁵ XIX. asırda Uryanizadeler tarafından bir caminin inşasından sonra Müslümanların da rağbet ettiği bir semt hâline gelen Kuzguncuk'un başlıca caddeleri İcadiye, Paşalimanı ve Nakkaş'tır. Hacı Kaymak ile eskiden Kuzguncuk ve Frenk Tepesi denilen Münir Paşa Tepesi de semtin belli başlı mahalleleridir.

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi'nden dönerken Tebriz'den getirdiği ilim adamlarından Nakkaş Baba'ya izafe edilen ve biraz içeride kalan bahçeyle aynı isimle anılan Nakkaştepe de yine Boğaziçi'nin en güzel yerleşim merkezlerinden dir.

1. 2. 37. Üsküdar

Üsküdar'ın Bizans devrindeki adı "Altın Şehir" manasına gelen Hrisopolis'ti.³⁶⁶Bu ismin menşesine dair çeşitli rivayetler vardır. Kimi kaynaklara göre Pers Kralı Dorius İskit seferinden dönerken, Bizans'tan Üsküdar'a geçmiş ve Anadolu Yarımadası'ndaki halktan vergi olarak toplanan altınları buradaki hazinelerde saklamış ve semte bu nedenle Hrisopolis denmiştir.³⁶⁷ Bazı kaynaklara göre ise semt Agamemnon'un oğlu Krizes'in kaçarak Anadolu'ya gelmesi ve Üsküdar'da ölmesi üzerine onun adıyla anılmıştır. Kimilerine göre de Üsküdar'a Altın Şehir denmesinin nedeni günbatımında karşı yakadan Üsküdar evlerinin yaldızlı görünmesidir.

Hrisopolis adının Skutarion'a dönüşmesi konusunda da çeşitli görüşler vardır. Bu sözcüğün Grekçe ham ya da tabakalanmış deri manasına gelen "skiton" sözcüğünden türemiş olduğu düşünülmektedir; çünkü Antik Çağda, kalkanlar

³⁶⁴ İnciciyan, XVIII. Asırda İstanbul, s.133.

³⁶⁵ A.e. , s.133.

³⁶⁶ Murat Belge, İstanbul Gezi Rehberi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s.307.

³⁶⁷ Uykucu, İlçeleriyle Birlikte İstanbul, s.348.

deriden yapılmakta ve Üsküdar'da bulunmaktaydı. Roma döneminde bu isim Skutari'ye dönüşmüştür.³⁶⁸

Üsküdar, M.Ö. 505'te Pers Kralı Darius'un egemenliği altına girmiş, M.Ö. 410'da Atinalı Alkibiades'in zaferiyle sonuçlanan deniz savaşı sonrasında Alkibiades kent çevresine sur yaptırmış ve Boğaz'dan geçen gemilerden geçiş parası almıştı.³⁶⁹

Araplar tarafından birçok kez kuşatma girişiminde bulunan Konstantinopolis'te karadan ve denizden gelen Müslüman askerlerinin ilk hedefi ve karargâhı da Üsküdar olmuştu.³⁷⁰

Bizans döneminde küçük bir kasaba olan Üsküdar aynı zamanda pek çok ihtilal girişiminin de başlangıç yeri olmuştu. Nikefor Eokas kendini burada imparator ilan ettirmiş, Izak Komnen VI. Mişel'i burada tahtan indirmişti. Haçlı Seferinde de bölge hep üs olarak kullanılmış 1071'de Malazgirt Meydan Muharebesi'nde Türklere yenilen Haçlı orduları Üsküdar tepelerine yerleşmişlerdi. 1261 yılına kadar devam eden Lâtin İmparatorluğu, Türkleri durdurmak için Üsküdar'ı Bizans'ın bir üssü hâline getirmişti.³⁷¹

Sultan Orhan da Bizans'ın Bitinya bölgesini aldıktan sonra Hrisopolis (Üsküdar) önlerine gelmiş, bunun üzerine III. Andronikos buraya asker göndermiş ve yenilmişti. Bir süre sonra Sultan Orhan, Bizans Prensesi ile evlenmiş ve kayınpederi VI. Kantakuzenos'u ziyaret etmek için ailesiyle birlikte Üsküdar'da otağ kumuştü.³⁷² 1352'de de Venediklilere yenildikleri için yardım isteyen Ceneviz donanmasına destek olmak amacıyla Kadıköy ve Üsküdar'a süvari kuvvetleri gönderen Sultan Orhan bir anlamda İstanbul'un fethinden önce Boğaz'ın kilit noktalarını ele geçirmiş oldu.

Yıldırım Beyazıt döneminde ise İstanbul'da bulunan Müslümanların davalarına Müslüman bir kadının bakması karara bağlanmış ve böylece Üsküdar'da da bir kadı görevlendirilmiştir. Yıldırım Beyazıt'ın ölümünden sonra yaşanan Fetret Devri'nde Bitinya'daki yerler kaybedilince Türkler imparatorların

³⁶⁸ Deniz Mazlum, "Üsküdar" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, s.343.

³⁶⁹ A.e.

³⁷⁰ A.e.

³⁷¹ Uykucu, İlçeleriyle Birlikte İstanbul, s.349.

³⁷² Mazlum, "Üsküdar" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, s.344.

kalkanlı muhafızları da Üsküdar'dan uzaklaştırılmışsa da I.Mehmet tahta geçtikten sonra buralar geri alınmıştır.³⁷³

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Üsküdar'dan kaçan Rumların yerine Anadolu'dan gelen Türkleri yerleştirmiştir.³⁷⁴

II.Beyazıt, I.Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanlarında Üsküdar bir taraftan iskele ve bölgesi diğer taraftan Salacak, Harem, İhsaniye ve Karacaahmet yönlerinde gelişmiştir.³⁷⁵

Kanuni Sultan Süleyman tarafından Üsküdar'da kızı Mihrimah Sultan için Mimar Sinan'a Mihrimah Sultan Külliyesi yaptırılmıştır. Mimar Sinan tarafından yapılan Şemsi Paşa Külliyesi de dönemin önemli yapılarından. Yine bu dönemde yaptırılan Atik Valide Külliyesi de caminin yanı sıra büyük bir medrese ile darüşşifa, sıbyan mektebi, imaret, kervansaray ve hamamdan oluşmaktadır.³⁷⁶

XVI. ve XVII. asırlarda Üsküdar tam anlamıyla bir ticaret kenti hâlini almıştır. Anadolu'ya ve oradan da Ermenistan ve İran'a ulaşan ticaret yolu buradan başlamaktaydı. Bu nedenle Üsküdar, Ermeni ve İranlı tüccarlarla kervanların başlıca buluşma yeridir ve XVI. asırda İstanbul - Üsküdar arasında kayık seferleri yapılmaya başlanmıştır.

XVII. asrın ilk yarısında Üsküdar'da 12 saray, 12 cami ve mescit, 5 medrese, 4 darülkurra, 3 imaret, 11 aşhane, 6 tekke, 5 hamam, 4 kervansaray ve birçok han ve dükkân bulunduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde bölgedeki en önemli yapı Kösem Valide Sultan tarafından yaptırılan Çinili Cami'dir.³⁷⁷

Bu dönemde Üsküdar ahalisinin çoğunu Müslümanlar oluşturmakta ve burada Rum Ermeni ve az miktarda Yahudi yaşamaktaydı.³⁷⁸

XVIII. asra Üsküdar sahillerinin köşk ve saraylarla kaplandığını ve Üsküdar'ın nüfusunun daha da arttığını görürüz. III. Ahmet'in annesi Gülnuş Emetullah için yapılmış olan Valide Camii³⁷⁹, III.Mustafa'nın yaptırdığı Ayazma Camii ve

³⁷³ A.e.

³⁷⁴ **Uykucu**, İlçeleriyle Birlikte İstanbul, s.350.

³⁷⁵ A.e.

³⁷⁶ **Mazlum**, “Üsküdar” Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, s.344.

³⁷⁷ **Mazlum**, “Üsküdar” Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, s.344

³⁷⁸ **Kömürçiyen**, İstanbul Tarihi: XVII. asırda İstanbul, s.53.

³⁷⁹ **İnciciyan**, , İstanbul Tarihi, s.136

III.Ahmet tarafından yaptırılmış olan ve Üsküdar İskele Çeşmesi olarak anılan çeşme dönemin önemli yapılarındanandır.

III.Selim'in Nizam-ı Cedit ordusu için Selimiye Kışlası'nı yaptırmasıyla ve Selimiye Mahallesi'ni kurmasıyla birlikte Üsküdar Haydarpaşa'ya doğru yayılmaya başlamış, XIX.asırda Üsküdar'da Atik Valde Külliyesi'nin üstünden Bulgurlu'ya doğru giden yol üzerinde yeni bir mahalle oluşmuştu.

1845'ten sonra ilk yazlı-kışlı vapur seferi, nüfusun yoğun olması nedeniyle, Üsküdar'a düzenlendi. İlk araba vapuru da 1858'de Kabataş-Üsküdar arasında çalışmaya başladı.1900'lere gelindiğinde Üsküdar oldukça kalabalık bir yerleşim merkezi hâline gelmişti. Kısacası Bizans devrinde küçük bir kasaba olan Üsküdar, Türklerin eline geçtikten sonra gelişmiş, birçok imar faaliyetlerine sahne olmuş ve böylece kalabalık nüfuslu bir semt hâlini almıştır.1873 ve 1921'de çıkan yangınlar yerleşmenin önemli bir bölümünü yok etmiştir.

1.3. Abdülhak Şinasi Hisar'a Kadar Edebiyatımızda Boğaziçi

1.3.1. Şiirde Boğaziçi

İstanbul'un fethi sonrasında, XV. asır şairlerinin İstanbul'u konu edinen şiirlerinde Boğaziçi semtlerini görememekteyiz; çünkü Boğaziçi henüz bu tarihlerde imar aşamasındaydı.

Fatih'in Boğaziçi'nde başlattığı imar faaliyetlerini diğer padişahların da devam ettirmesiyle XVI. asırda Boğaziçi, devlet ricalinin, zengin ve nüfuslu esnafın yazları geçirdiği bir sayfiye yeri hâline gelmişti. Deniz ulaşımının da yaygınlaşmasıyla iyice canlanan Boğaziçi, bu asırda şiirimizde kendini göstermeye başlamıştı.

Divan ve tezkirelerde Boğaziçi'nin bir mesiresini, bir özelliğini canlandıran parçalara sıkça tesadüf edilmektedir. Boğaziçi'nde yapılan cami, saray, çeşme gibi mimarî yapıların tarihleri, padişahların yazlığa çıkmaları veya bir mesireye gitmeleri münasebetiyle yazılan "kudümiye" ve "teşrifiyeler" de edebiyatımızda önemli bir yer tutmaktadır; ancak şiirlerin çokluğuna bakarak Boğaziçi tarihinin bu

şairlerin içerisinde gizli olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Boğaziçi semtlerinden söz eden beyit ve şiirlerin çoğunda bir takım kelime oyunlarına başvurularak Boğaz semtlerinin isimleri sıralanmıştır.

Boğaziçi sosyal hayatı hakkında ise bu şiirlerden yola çıkarak bilgi edinmek mümkündür. Bu şiirler mehtap âlemlerini, kayık gezintilerini, mesireleri, bülbül dinlemeye gidilen yerleri dönemin büyümlü havasını hissettirecek şekilde etkili mısralarla yansıtmaktadır.

Boğaziçi semtlerinin şiirimizde³⁸⁰ kendisini göstermeye başladığı XVI. asırda Boğaziçi'nden söz eden şairler Defterzade Ahmet Cemali ve Hoca Saadeddin Efendi'dir.

Defterzade Ahmet Cemali'nin “Şehrengiz-i İstanbul” adıyla İstanbul'a ithaf ettiği şiir mecmuasında Boğaziçi Türklerin beğendiği ve oturduğu, yer yer gezintilere çıktığı bir mesiredir.³⁸¹

Kadırgalar gezer anda yaraklu
Görenler anı sanur kırk ayaklu

Kanadlıdur uçar mânend-i şebâz
Hevâda san ider Sîmurg pervâz

“ İderse anda beğlik ile âlem/ Dahi uçmak hevasın itmez âdem” diyen şair “Boğaz'da kırk kürekle kırkayağa benzettiği kadırgaların kanatlanmış, uçar gibi kaydığını, yelkenlilerle (âlem etmeğe) çıkan İstanbulluların cennet arzusunu unuttuklarını”³⁸² belirtir.

Hisâr'ın etrafında hasbahçeler bulunduğunu da Ahmet Cemali'den öğreniriz:

Hisâr -ı nevdürür seyrân-gâhı
Var etrafında çok bustân -ı şâhı

³⁸⁰ Şiirler Hasan Akay'ın Fatih'ten Günümüze Şairlerin Gözüyle İstanbul adlı kitabından alınmıştır.

Hasan Akay, **Fatih'ten Günümüze Şairlerin Gözüyle İstanbul**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1996

³⁸¹ Asaf Hâlet Çelebi, “Eski Türk Şiirinde Boğaziçi - 1”, İstanbul, **Türk Yurdu**, Mart 1955, nr.242, s.671.

³⁸² A.e. ,671.

Ahmet Cemali, Göksu gibi gönül açıcı bir mekânı cennette dahi görebileceğinden şüphe etmektedir:

Bugün Göksu gibi bir cây-ı hürrem
Yarın cennetde görür mi ki âdem

Hemân Allah saklasun hatâdan
Beyân itme dilâ geç Üsküdar'dan

Ahmet Cemali Sütlüce'den bahsederken bir kelime oyununa başvurur ve İstanbul'u bir çocuğa, Sütlüce'yi de ismi nedeniyle anneye benzetir:

Tıfıldur dahi bu şehir-i dil-ârâ
Olupdur Sütlüce bir dâye ana

Bıragur sayd-ı mâhî için ekser
Beşik-taşında oğlancıklar ağlar.

Hisar, Beykoz ve Alemdağı'nın sevgili ile bir araya gelinen mekânlar olduğunu da Ahmet Cemali'den öğreniriz:

Yâr ile gezdüm Hisâr'un cümle bağ u râgını
Beykoz'un seyr itdürüp geşt itdüm Alemdağı'nı

Hoca Sadeddin Efendi, İstanbul'un gönül alan bir güzel olduğunu ve onun güzelliğini Semerkand ve Buhara'nın dahi kıskandığını söyler:

Hisâr'ın içi bir şehir-i dilârâ
Ki reşk eyler Semerkand ü Buhârâ

XVII. asırda ise Boğaziçi semtlerini Nev'izade Atayi, Kami ve Şeyhülislâm Yahya'nın şiirlerinde görürüz.

“ Semt-i Hisâr'a gelip it âlemi/ Ömre sürer işretinin her demi” beyitiyle Hisar'da geçirilen her anın bir ömre bedel olduğunu söyleyen Nevizâde Atayi'ye göre Kandili Sarayı'nda yanan kandillerin benzeri gökyüzündeki yıldızlarda bile yoktur:

Çarh-ı sevâbitle sipîhr ü esir
Olmaya Kandilli sarâya nazîr

Göksu'nun, cennetin yeryüzündeki eşi olduğunu söyleyen Nevizâde Atayi, insanın cenneti görmese de Göksu'yu görmesinin kafi olacağını söyler:

Şehr-i cinân olmasa ger rû-nümâ
Göksu yeter ana muadil sana

Nevizâde Atayi, Anadoluhisarı'nı ve Rumelihisarı'nı da gönül alan iki puta benzetir:

İki Hisar iki büt-i dil-sitân
Oldu beden cevheri çok istifan

Her tarafın yemyeşil ve kasırlarla dolu olduğunu söyleyen Atayi'ye göre etrafa yayılan kokular cennet bahçesinin kokularını hissettirmektedir:

Her yanda kasr u çemen-zârı var
Ravza-i cennet gibi enhârı var

Bülbüllerin ötüşüyle mest olan âşıklar da bülbüllere eşlik ederler:

Bülbülü feryâda ser-âgâz ider
Mest eşidüp nağmeye âgâz ider

Nevizâde Atayi, bin yıl da anlatsa Boğaziçi'nin vasıflarının binde birinin tarif edilemeyeceğini söyler:

Bin yıl olursan kaleme hem-zebân
Binde bir evsâfı olunmaz beyân

Sevgilisinden ayrılmış olan Kami, Beşiktaş'ta hüznle ağlamaktadır ve sevgilisinden süt ve şeker dudaklarıyla kendisini hoşnut kılmasını ister:

Nem alur tıfl-ı gönül ağlar Beşiktaş'ta hazîn
Şîr ü sükker leblerinden bârî anı kıl rızâ

Kami'nin başka bir gazelinde ise gönül kuşlarını (âşıkları) avlamak için Boğaziçi'nde tuzak kurmuş olan sevgiliyi görürüz. Sevgilinin saçları gönül kuşlarını avlamak için bir tuzaktır:

Dâne-i hâlî bırakmış mürğ-i diller saydine
Dam kurmuş perçemin gördüm Boğaz içinde ben

Sînede şâh-ı mahabbet kurdu ateşden otâğ
Tıfl-ı dil pervânesin itsün Beşiktaş'da çirâğ

Şeyhülislam Yahya, İstinye'ye bülbül dinlemeye gidildiğinden söz eder:
Ko kafes nâlesini nâğme-i pey-der-peye gel
Râygân diyneyelim bülbülü İstinye'ye gel

18. asra gelindiğinde Bebek ve Tarabya semtlerinin ön plâna çıktığı, bazı yabancı elçiliklerin Büyükdere ve Yeniköy civarını mekân tuttıkları görülür. Boğaziçi mimarisinde Batı etkisinin de görülmesiyle birlikte Boğaziçi ilk köklü değişimini bu asırda yaşar.³⁸³ Özellikle III. Ahmet devri hem mimarî açıdan hem de sanat açısından oldukça renklidir. Bu devirde Boğaziçi de şiirimizde oldukça geniş bir yer tutar:

³⁸³ İskender Pala, "Divan Şiirinde Boğaziçi" **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, yay. haz: Mustafa Armağan, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, C: II, 1996, s.27.

“III. Ahmet devri Boğaziçi’nde yeni bir zevkin, yeni bir mimarının başlangıç tarihi oldu, servet sahibi vezirler Boğaz’ın muhtelif semtlerinde beyaz, yeşil, kırmızı renkte sahilsaraylar inşa ettirdiler. Bu devirde Boğaziçi edebiyat ve musikimize çok sanatkârane bir şekilde girmiş oldu.”³⁸⁴

Bu dönemde Boğaziçi’ni anlatan şairler Abdülhalim Neyyir Dede, Fenni, Haşmet, Hâtem, İzzet Efendi, Nedim, Rahmî, Râmî Mehmet Paşa, Sâbit, Sâhib ve Seyyid Vehbi’dir.

Abdülhalim Neyyir Dede, Beykoz’da mehtaba çıkıldığını söyler:

Gitmek ister şevk-i mehtâb ile cânım Beykoz’a
Gelmez ammâ neyleyim aslâ o canım bey koza

Fenni Sahilname’sinde Galata’dan Rumelikavağı’na kadar Avrupa yakasının bütün iskelelerini ve yerleşim merkezlerini sıraladıktan sonra Anadolu yakasına geçerek Fenerbahçe ve Adalara kadar Anadolu yakasının iskele ve yerleşim merkezlerini beyit beyit anlatır.

Fenni, Sahilname’nin ilk beyitinde, âşığın sevgilisini rakiple birlikte Tophane’de gördüğü için garip bir tavır sergilediğini söyler:

Hele sektirme sühanlerle bugün tavr-i garîb
Falye virmiş gibi Tophâne’de yâr ile rakîb

Sevgili âşığı Salıpazarı’nda başından savmıştır:

Bağlanıp kalmış iken zülf-i siyeh-kârında
Savdı baştan beni âhir Salıpazarı’nda

Sevgilinin Fındıklı’da gözükmesiyle âşıklar da Fındıklı’yı mekân tutmuştur:

Tutsa uşşâk mahaldir kırılır gibi taraf
Buldu ol gözleri bâdâm ile Fındıklı şeref

³⁸⁴ Şehsüvaroğlu, “Eski Boğaziçi”, **Boğaziçi’ne Dair**, s.26.

Fenni, Dolmabahçe güzellerle dolduğundan beri ekmek alacak parasının bile kalmadığını söyler:

Kalmadı kimsede hiç nân alacak bir akçe
Sevr-kadler ile pür olalı Dolmabağçe

Beşik ve taş sözcüklerini kullanarak bir kelime oyunu yapan Fenni çocukken sevgiliye salına salına yürümeyi öğreten beşiğin, taş olmasını diler.

Tıfl iken sana hırâm-ı bedî' öğrettiğiçün
Dilerim Hazret-i Hak'dan anı kim o beşik taş olsun

Başka bir beytinde Fenni tam dünya nimetlerinden vazgeçecekken Ortaköy'de incebelli bir güzele bağlandığından söz eder:

Oldu dil olmuş iken kayd-i cihândan reste
Ortaköy'de yine bir mûy-miyâne beste

Sevgilisinden ayrı olmanın acısıyla savaşırken gözlerinde hiç yaş kalmadığından ve gözlerinin Kuruçeşme'ye döndüğünden söz eder:

Eylemekten o mehin şans-ı firâk ile savaş
Gözlerimde kuru çeşme gibi hiç kalmadı yaş

Arnavutköy'e giden sevgilinin peşinden rakibin de gizlice gittiğini söyler:

Takılur ardına al ile rakîb-i nâ-pâk
Arnabud karyesine gitmiş o şûh-i dellâk

Bir güzelin aşkıyla ve ondan ayrı kalmanın acısıyla yaralı olan Fenni'nin gözyaşlarının Arnavutköy akıntısı gibi durmadan aktığını görürüz:

Yâreli bir güzelin aşkı ile dîde-i ter
Arnabudköyü akıntısı gibi durmaz akar

Gözünün bebeği olan sevgili Bebek'e gitmediği için şair yabancı çocuklara muhtaç kaldığından söz eder. Burada yabancıya muhtaç kalmak sevgiliye haber göndermek için bir aracıya ihtiyaç duymak anlamında kullanılmış olabilir:

Oldu muhtâc gönül tıfl-ı civân-ı gayre
Gitmeyince Bebeğe merdüm-i dîdem seyre

Şair, bülbüllerin Kayalar mevkisinde yuva kurduklarını telmih eder:

Fiske taşıyla eğer ürker ise gülşenden
Bülbül-i tâze Kayalar kadar olmaz mesken

Şair, Baltalimanı'nda denizin dalgalı olmasını bahane ederek sevgiliyle baş başa kalacağı gizli bir mekâna gitmek ister:

Gel seninle bulalım saklanacak mahfî mekân
Balta limanı bugün dalgalık ey serv-i revân

Fenni başka bir beytinde feleğin kendisini üzüntüye boğduğundan söz eder ve bu üzüntüyü üzerinden atmak için Emirgan'a gülbahçelerine gitmek ister:

Bizi beylik gam ile itdi felek şîvende
Mîrgûn'a varalım zevk idelim gülşende

Şair İstinye'de sevgili ile bade içmenin güzelliğinden bahseder:

Rüzgârın siteminden oluruz âzâde
İçse İstinye'de bizimle bâde

Yeniköy'de sevgililerle geçirdiği güzel günler hatırına geldikçe hüznlenmektedir:

Gelicek yâda dilin doğrusu derdin yeniler
Tâzeler ile Yeniköy'deki eski demler

Şair sevgili ile olan Tarabya seyrinin pîr-i mugâna kadehin devrini bile unutturacak güzellikte olduğunu söyler:

Yâr unutdursa n'ola pîr-i mugâna devri
O sanem ile olan mahfî Tarabya seyri

Sevgili gözünün yaşına acımadığı için şairin gözyaşları Büyükdere'ye dönmüştür:

Gözümün yaşına rahm itmediğiçün yârân
Bir büyük dere gibi itmede her dem cereyân

Şair sarı yar sözcüğüyle hem sarı saçlı bir sevgiliyi hem de Sarıyer'i kasteder. Aşk harareti ile teni yansa da sevgilinin yine de kendisine acımadığını söyler:

Teb-i aşk ile benim alsa dahi zâr ü nizâr
Yine itmez dil-i bî-çâreye rahm ol sarı yar

Sevgilinin her yeri gördüğünü ancak Rumelihisarı'nı görmeden seyrinin tam olmayacağını söyler:

Kalmadı görmediğin seyre sezâ cây-i safâ
Rûmili hasnına var seyri temâm it cânâ

Şair kendini pervaneye benzetir. Sevgilinin yanağının parlaklığına doğru uçmaktadır. Bir Fener'den diğerine gider, gelir:

Meyl idüp şem-i izârı için ol sîm-bere
Düşdü pervâne-i dil şimdi fenerden fenere

Sevgilinin endâmının güzelliği karşısında ah çeken şairin başında kavak yelleri esmektedir:

Ah çeküp kâmeti sevdası ile cânânın
Şimdi başında kavak yeli eser yârânın

Beykozlu bir güzele âşık olan şair, zor bir işe giriştiğinden ve bu nedenle gözyaşı döktüğünden söz eder:

Bir çetin kâre sataştırdı bizi devr-i zemân
Oldu, Beykozlu bir âfet ile çeşmim giryan

Şair sevgiliyi Paşabahçe'ye davet eder:

Sav yanından bugün ey şüh aman ağyârı
Gel Paşabağçesine zevk idelim Hünkârı

Çubuklu'nun âşıkların gizlice buluştuğu bir yer olduğunu Fenni'den öğreniriz:

Çûb-i gam kor mu idi dilde safâ-yı hâtır
Olmasa zevk-i nihânîye Çubuklu hâzır

Şair bakışları ile yüreğinde yara açan Kanlıcalı bir güzele vurulduğunu söyler:

Açdı tîg-ı sitem ile ciğerimde yâre
Kanlıcalı yine bir gamzeleri hûn-hâre

Şair sevgiliyle birlikte Hisar seyrindedir:

Ne revâ seyr-i Hisâr'da ola yarım mahzun
Sâkiyâ bana yarımca virüp ana dolu sun

Şair Göksu'da esmer bir güzelle olmak hevesindedir:

Mest kanzil güç ile irdi gönül maksûda
Bir siyeh-çerdeye mâil olalım Göksu'da

Fenni sevgiliden ayrı geçen günlerinde çok acı çektiğinden, çok gözyaşı döktüğünden söz eder. Onun gözyaşlarının yanında deniz bile küçük bir su birikintisi gibidir:

Firkatinle şu kadar giryeler itdim cânâ
Bir küçük su görünür ekşime nisbet deryâ

Tavırlarıyla kendisine acı çektiren sevgiliyle Kandilli’de aşk kadehinden içtiklerini söyler:

Bağrımın yâğını eritdi belî etvârı
Hele Kandilli’de bir câm ile yakdım yâri

Vaniköy’ün suyunun hastaların derdine derman olduğundan söz eder:

Âbı zîraki o sayru olana dermândur
Kâdı-zâdeliye Vani-köyü pek çespândur

Fenni’nin yaşadığı dönemde Kuleli’de sahilde bağlı bir ayı bulunduğunu da öğreniriz.³⁸⁵

Leb-i deryadaki ayuya mı oldu meftûn
Kuleli bağçeye har-tab’ı râkîbin efzûn

Şair sallanmak için rakibi Çengelköy’e davet eder. Sallamak sözcüğü rakibi çengele asmak anlamında kullanılmış olmalıdır:

İşte buldum san sallanmağa bir özge mahal
Sözümü dinle rakiba yalnız Çengel’e gel

Şair güzellik şahı olan sevgiliyle Beylerbeyi’nde kana kana şarap içen rakibi kıskandığını söyler:

Hased ol rinde ki mey nûş ide kane kane
O şeh-i hüsn ile Beylerbeyi’de mîrâne

Nevroz’da İstavroz’a gidildiğini Fenni’nin beyitinden öğreniriz:.

Gıpta ol şahsa olur irdiği dem nevrûza
Gide cânân ile zevk itmeğe İstavroz’a

Kuzguncuk o dönemin medrese talebelerinin toplandığı yerdir:

Sandılar duht-i reze geldi arablar da yanuk

³⁸⁵ Asaf Hâlet Çelebi, “Eski Türk Şiirinde Boğaziçi - 1”, **Türk Yurdu**, nr.242, s.673.

Suhte-gân zümresine ca olalı Kuzguncuk

Fenni için sevgilinin yüzü, Kâbe toprağı olarak nam salan Üsküdar'dan daha üstündür:

Ka'be toprağı diyü olsa bile nâm-âver
Üsküdar'dan dahi yeğdir bana rû-yi dilber

Fenni, İstanbul semtlerini sıraladığı şiirinde kayık gezintisinden söz eder. Göksu'nun Boğaziçi'nde ayrı bir yeri vardır. Sevgiliyle Hisar'a giden Fenni düşmanlarının bunu görmesinden çekinir, Kabataş'ı geçince kaygı kalmayacağını söyler. Selvi boylu sevgilinin ardından Kavağa dek gitmiştir. Sevgiliden âşıklarının Çengelköy'e gönderip kendisiyle Beylerbeyi'ne gelmesini ister. Sarı sözcüğüyle bir benzetme yapar ve kederinden benzinin sarardığını söyler:

Kırıldı deyu kederlenmeyüz bezmde sebû
Boğaziçi'nde husûsâ durur iken Göksu
Hazer hazer bizi sonra topa tutar kâfir
Hisar'a gittiğimiz duymasın seninle adû.
Hezâr-veş turalım âşiyân kayalarda,
Öte geçince Kabataş'ı yok imiş kaygu
Bebek de aynı ile Kuruçeşme'ye döndü
Cihâna şimdi göz açtırmayın yasaktır bu
İmam serviye dek uyduk ardına sonra
Kavaga dek bizi çekti, o kâmet-i dil-cû
Rakîbi çengele sal dil seninle mahfice
Safâlar eyleye Beylerbeyi'de ey meh-rû
Teb-i gam ile görün şimdi ki ne hâl olduk.
O Sarıyer, benim benzim etti zerd-âlû.

Nabi Hayriye adlı eserinde Boğaz'daki kayık gezintisini tasvir eder:

Gayrı tursun nedür ol zevk ü safâ
K'olasın tair-i ruy-ı derya

İttika eylesin baline
Bakasın âyine-i sîmîne

Olasın pâre-i bâd ile vezân
Edesin bir nice şehri seyrân

Olup âsude-rev-i dûş-ı hevâ
Gezesin âlemi bî-minnet-i pâ

Biribirine olup âyine-i var
Eylemiş cümleyi yem zîb-i kenâr

Binesin tahta Süleymân âsâ
Ola hükmünde hevâ vü deryâ

Olmış üstünde kayık vakf-ı şitâb
Bâd-bândan kanat açmış mürğ-âb

Haşmet bir gazelinde Göksu'ya giden sevgilisine Körfez'e gelmediği için sitem eder:

Tenhâca ahıbbâsı ile görmeğe işret
Göksu'ya gider göz göre hiç Körfez'e gelmez

Başka bir gazelinde ise Hisar'da kayık gezintisi olmasa dört tarafını gam askerinin saracağını söyler. Kayık gezintisi ona tüm dertlerini unutturur:

Hâşmetâ leşker-i gam dört yanım eylerdi deniz
Zevrak-i bâde ile seyr-i Hisâr olmayıcak

Haşmet başka bir gazelinde ise ay yüzlü sevgilisinin Boğaziçi'nde olduğunu söyler:

Ey dil Boğaz içindedir ol meh yakala var
Çek gerden-i amânı amânı bilür müsün ?

Hisar âşıkların görüşme yeridir. Bir gazelinde Haşmet sevgiliye âşık olanların Hisar'da sevgilinin çevresini sardıklarından söz eder:

Almış o şûhu ortaya ceş-i fütâdegân
Vardım o mest-i işveyi gördüm Hisar'da

Haşmet Boğaziçi'nde içki âlemleri yapıldığına da değinir. Mehtapta sevgiliye kavuşmak için kayıgını sevgilinin kayığına yanaştırmak da o gecelerin hususiyetlerindedir:

Safâsı âlem-i âbın Boğaz içinde zâhirdir
Yanaşdım zevrak-ı meyle kenâr-ı vasl-ı cânâne

Başka bir gazelinde Boğaziçi'nde sevgiliye aşk şarabından içirip sarhoş olmaktan söz eder:

Devşir Boğaziçi'nde o şûhun yakasını
Mey-nuş olunca gerdeninin sür safâsını

Aynı gazelin başka bir beyitinde de Göksu'dan söz eder:

Haşmet suyunca var o bütün mâcerâyı ko
Göksu da görsün âlem-i âbın safâsını

Hatem ise kendi söz vadisinin Çubuklu bahçesi gibi olduğunu söyler:

Nihâl-i dûz-ı kilik-i vâdi-i güftârımız Hatem
Sitanbul'un Çubuklu bahçesi gibi temâşâdır

İzzet Efendi ise Sahilnâme'siyle Boğaz'da bir gezintiye davet eder bizi.
Tophane sahilleri güzellerle doludur:

Dopdolu sâhil-i Tophâne'de mahbûb ammâ
Söylese falya virir âşık-ı nâ-şer'i cevâb

Fındıklı'daki güzeller, küçük dudaklı, badem gözlüdür. Şair, sevgiliyle
Fındıklı'da vişne şurubu içmek ister:

Piste-lebler çoğ imiş sâhil-i Fındıklı'da
Varub ol gözleri bâdâm ile nûş it vişn-âb

Şair âşığın yüreğinin, taştan bile olsa ayrılığın acısına dayanamayacağını söyler:

Kaba-taş olsa dayanmaz yüreği uşşâkın
Taşcı-zâde yine hicrân ile eyler bî-tâb

Bir tarafı su bir tarafı çimen olan Dolmabahçe, İzzet Efendi'ye göre padişahlara
lâyık bir mekândır:

Dolma-bağçe ne güzel oldu makarr-ı şâhân
Bir taraf sahn-ı çemen bir tarafı sâhil-i âb

İzzet Efendi Allah'ın Beşiktaş'a ruhânî bir feyz verdiğiinden ve bu nedenle
Beşiktaş'ın padişahlar tarafından tercih edildiğinden söz eder:

Feyz-i rûhânîyi hak virdi Beşiktaş'a tamâm
Bâ-husûs anda ola pâdişeh -i âlî-cenâb

Şair, Ortaköy'de ince belli bir güzel bulmayı ümit eder:

Ortaköy'de bulagör bir güzel-i mûy-miyân
Bir miyancı araya girmeye vir redd-i cevâb

İzzet Efendi, Kuruçeşme semtinin adından yola çıkarak bir telmihte bulunur.
Âşık, ceylan gözlü sevgili için o kadar çok ağlar ki gözleri kuru çeşmeye döner:

Âb-ı dîdem tükedip hep benim ol çeşm-i gazâl
Bir Kuruçeşmeye döndü gözümüz kalmadı âb

Arnavutköy de İzzet Efendi'nin şiirinde adı geçen semtlerdendir:

Arnavudköyü'ne geldikde yanaşdı dellâk
Arnavud şerbetin içdi ciğerin itdi kebâb

Nisan ayı Boğaz'da mehtaba çıkma zamanıdır:

Tıfl-ı dil gâhî Bebek seyrine ister seyri
Mâh-ı nîsân-ı safâdır gecelerde mehtâb

İzzet Efendi Hisar'ın dilberdudağı renginde olduğunu söyler ve Hisar'a girmemize kapıcı mani olursa kirasını verelim, der.

Lâl'i dilber gibi gül-nâr-ı Hisâr'a söz yok
Bağ kirâsın verelim mâni' olursa bevvâb

XVIII. asırda Emirgan'ın halka açık bir yer olmadığını da İzzet Efendi'den öğreniriz:

Bir teber-dâr güzeli balta olub ayağıma
Mîrgune komıyor eyleyelim zevka şitâb

İstinye, sevgili ile gizlice buluşmak ve gezmek için önemli bir mekândır:

Saragör sîneye İstinye'de tenhâ yâri
Gece gündüz ne kadar olsa vücûdun bîtâ

Yeniköy de musiki seslerinin yankılandığı semtlerdendir:

Yeniköy'de idemez rind olan eski âdet
Çalamaz kimse kalender gibi nây ile rebâb

İzzet Efendi neşe bulmak için zaman zaman Tarabya'ya ve Büyükvadi'ye gitmek gerektiğini söyler:

Tarab-efzâ olagör sahn-i Tarabya'da müdâm
Gâhîce seyre Büyük-vadi'ye de eyle şitâb

İzzet Efendi Sarıyer'de sarışın bir güzelle gezmekten de söz eder:

Sarıyer içre sarıl bir sarışın mahbûbe
Sırma perçemle ruhi göstere altun gibi tâb

Beykoz'un çeşme başının çok iç açıcı olduğundan söz eden İzzet Efendi, Paşabağçe ve Çubuklu'nun da ayrı bir güzellikte olduğunu söyler:

Beykoz'un çeşme başı hayli müferrih yerdir
Paşabağçesi Çubuklu o dahi başka hisâb

Kanlıca'da âşık sevgilinin gamzesinin okuyla her an acı çekmektedir.

Kanlıca bir gözü celled elinden feryâd
Gamzesi tîgi idüp bî-dili her dem bî-tâb

Kandilli'nin insanın içini aydınlatan bir yer olduğunu söyleyen İzzet Efendi, Göksu'da mehtaba çıkmaktan söz eder:

Şem'-i dil rûşen olur sâhil-i Kandilli'de
Varalım Göksu'ya anda idelim âlem-i âb

Rakibin işi olmadığında Vaniköy'de dolaştığından ama buranın köpeklerinin ona dokunmadığından söz eder:

İşi yoğ ise dolaşsun Vanîköyün agyar
Ana hiç menzil olur mu ne kadar gezse kilâb

İzzet Efendi, Kuzguncuk sahilinde bir pilav piştiğinde öğrencilerin kanat açıp geldiğinden söz eder:

Bir pilâv pişse eğer sâhil-i Kuzguncuk'da
Bâl açup misl-i azgan azm ider idi tullâb

Üsküdar bağlarının çok güzel olduğunu belirten İzzet Efendi dostlarının Şemsipaşa'yı tercih ettiklerini söyler:

Üsküdar bağları hayli safâlı ammâ
Şemsi-paşa'yı makarr itdi gürûh-ı ahbâb

Fenerbahçe'nin ferah ve güzel bir yer olduğunu belirten şair, Allah'ın burayı hükümdarların yeri olarak bağışladığını söyler:

Hak bu kim sahn-i Fener-bağçesi cây-i ferâh
Eylemiş cây-ı mülûk anı Hudâ-yı Vehhâb

Nedim, bir gazelinde sevgiliyi Beşiktaş'taki evine davet eder:

Münâsibdir sana ey tıfl-ı nâzım hüccetin al gel
Beşiktaş'a yakın bir hâne-i vîranımız vardır

Göksu'nun sevgili ile gizlice görüşülen bir mekân olduğunu da Nedim'in gazelinden anlarız:

Ey şûh, Nedîmâ ile bir seyrin işittik
Tenhâca varıp Göksu'ya işret var içinde

Nedim bir şarkısında da gazelinde olduğu gibi sevgiliyi Beşiktaş'taki evine davet eder:

Geçersen semtimizden yolun uğrarsa Beşiktâş'a
Efendim gel mürüvvet kıl senindir bende vü hâne

Başka bir şarkısında ise Nedim, Boğaz'ın seyir zamanının geçtiğini söyler ve sevgiliye dışarı çıkmamasını tavsiye eder.

Kurbânın olam geçti Boğaz seyri zemânı
Serd oldu hava çıkma koyundan kuzucağım

Nedim, başka bir şarkısında ilkbaharın gelişiyle güllerin ve gülbahçelerinin açıldığından söz eder. İlkbaharın gelişi aynı zamanda Çırağan vaktinin gelişi demektir. Çimenler gül ve lalelerle kaplı olduğundan sevgilinin yüzü gibi al al olmuştur:

Erişti nevbahâr eyyamı açıldı gül ü gülşen
Çerağan vakti geldi Lâlezâr'ın dîdesi rûşen
Çemenler döndü rû-yi yâre reng-i lâle vü gülden
Çerağan vakti geldi Lâlezâr'ın dîdesi rûşen

Şair lale ve gülleri renkleri nedeniyle sevgilinin yüzüne, sümbülleri ise sevgilinin saçlarına benzetir. Çırağan vakti geldiğinden lale bahçesinin yüzü gülmekte bülbüller neşe ile şakırmaktadır:

Açıldı dilberin ruhsârı gibi laleler güller
Yakıştı zülf-ü hûbân-veş zemine saçlı sümbüller
Nevâ-sâz olmada bin şevk ile âşüfte bülbüller,
Çerağan vakti geldi Lâlezâr'ın dîdesi rûşen.

Şair, cihan padişahı gül bahçesinin meclisine gelecek diye yaseminler onun gelişini seyretmek için duvara çıkmıştır, gonca da inleyen bülbülün kulağına gülümsesini söyler:

Gelir deyu cihânın şehriyarı bezm-i gül-zare
Temâşâ etmek için yasemenler çıktı divare
Tebessümle dedi gül gonca gûş-i bülbül-i zâre
Çerağan vakti geldi Lâlezâr'ın didesi Rûşen

Nedim gül bahçesinin Çırağan ile neşe ve şevk saçtığını söyler. Lale bahçesinin zemini âdeta nurdan bir tavuskuşu olmuştur.Şair güzel goncanın yüzünün açıldığını bülbüle müjdeler:

Olup gül-şen Çerağan ile pür-şevk ü neşât-efzâ
Zemîni Lalezâr'ın nûrdan tavûsdur gûya
Hezâr müjde kim açıldı rûy-i gonca-i zîbâ
Çerağan vakti geldi Lâlezâr'ın dîdesi Rûşen

Şair cihanın yüce ve cömert padişahının, gülbahçesini teşrifi ile şereflelendirmesinin münasip olduğunu söyler ve şarkısının da sazlarla okunmasını temenni eder:

Sezâdır kim cihânın padişah-ı mekremet-kârı
Müşerref ede teşrîf-i hümâyun ile gül-zârı
Nedîm'in sazlarla okuna bu tâze güftârı
Çerağan vakti geldi Lâlezâr'ın dîdesi rûşen.

Bir şarkısında Mustafa Rahmi, Bebek semtinin Boğaziçi'nin sahil sarayı olduğunu ve buradaki eşsiz kasırların da bir ben olduğunu söyler:

Leb-i deryâda Bebek gerçi kim sâhil-serây ammâ
Boğaz'da bir ben oldu Rahmiyâ bu kasr-ı bî-hemtâ

Aynı şarkıda padişahı yeri havası ve suyuyla güzel ve müstesna bir yerde bulunan Neşatabad'a davet eder:

Zemîni dil-güşâ âb ü hevâsı hûb u müstesnâ
Neşât-âbâd-ı nev-bünyâda gel şevketlü hünkârım

Rahmi başka bir şarkısında da Beşiktaş'ın havasının ve suyunun güzelliğinden söz eder. Beşiktaş'ın sabah rüzgârının akşam rüzgârı gibi olduğunu ve Beşiktaş Sahilsarayı'nda şevk ve safa rüzgârlarının dalgalandığını söyler ve sevgiliye Beşiktaş'a gitmesini tavsiye eder.

Nesîm-i subh-gâhî dem urur şâm'ın sabâsından,
Beşiktaş'ın geçilmez doğrusu âb u havâsından
Temevvüc etmede şevk u safâ sâhil-serâsından,
Beşiktaş'ın geçilmez doğrusu âb u havâsından.

.....
Safâ kesb eylesen bir gün varîp serv-i hiramânım
Beşiktaş'ın geçilmez doğrusu âb u havâsından.

Rami Mehmet paşa merdüm ve Bebek kelimelerini kullanarak kelime oyunu yapar. Sahildeki Bebek bahçesini, kendisinin gözbebeği olan sevgilisi gibi düşünür. Bebek semtinin gözbebeği de Bebek bahçesidir:

Merdüm-i dîde-i gîryânda hayâl-i ruh-i yâr
Güyyâ sâhil-i deryâda Bebek bahçesidir

Sabit bir gazelinde Hisar'da sevgiliyle kayık gezintisine çıktığından söz eder:

Bir bûse kirasile alıp zevrake yâri
Dün fasl-ı Hisâr'ı güzel eyyâma düşürdük

Sabit Mesnevi'sinde yaşadığı dönemde Boğaziçi'nin kibar yalılarıyla dolduğundan, yaz gelince bu yalılara gidildiğinden ve halkın da zevk için Hisar'a ve Sarıyer'e gittiğinden söz eder:

Çıkdı İstanbul'un mevâlîsi
Her birinin şeneldi yalısı
Gittiler zevk için Hisâr'lara
Göksu seyrine Sarıyar'lara
Koziçi oldu karye-i Beykoz
Doldu Fındıklı ile İstavroz

Tayy iderler mesâfe-i bâğın
Buldu bir hatvede Alemdâğı'n

Hisar sevgililerin buluştuğu bir mekândır. Sabit sevgili ile Hisar'da buluştuğundan söz eder ve şansından rakiplerin o anda Çengelköy'de olduğunu söyler:

Eyledim yâr ile tenhâca temâşâ-yı Hisâr
Bahtıma karye-i Çengel'de bulundu ağyâr

Sâhib, murabbasında Üsküdar'ın gülü bile kıskandıracak güzellikte olduğunu söyler. Üsküdar'ın âb-ı Kevser gibi olan toprağı da Hutun miskin kokusunu kıskandırmaktadır. Üsküdar'ın havası ise cennetteki hurilerin saçları gibi güzel kokar:

Reşk-i gül bâğ-ı behişt oldu fezâ-yı Üsküdâr
Cennet-i rûy-ı zemin anda sarây-ı Üsküdâr
Âb-ı kevser hâk-ı reşk-i nâfe-i müşk-i Hutun
Turre-i hûr ile hem-bûdur hevây-ı Üsküdar

Sahib murabbasının diğer dördlüğünde ise Üsküdar'da yapılan devlet sarayının Üsküdar'ın mukaddes topraklarının itibarını artırdığını söyler. Eskiden de güzel olan Üsküdar artık paha biçilemez olmuştur:

Virdi şehri Üsküdar'a zînet ol devlet-serâ
Buldu bu hâk-i mukaddes i'tibar ü i'tilâ
Hûb idi evvel de şimdi oldu gâyet bî-bahâ
Vasf olunmaz hâsılı âb ü hevâ-yı Üsküdâr

Seyyid Vehbi bir gazelinde zerrin ve Sarıyer kelimelerini kullanarak kelime oyunu yapmıştır. Sarıyer'in kirazının meşhur olduğunu söyler:

Gülbûseler yerin gör o zerrîn izârda
Gûyâ kiras mevsimidir Sarıyar'da

Seyyid Vehbi murabbasında ise Üsküdar'ın suyunun ve havasının âdeta can bağışlayıcı bir özelliği bulunduğunu, rüzgârının ise İsa'nın nefesi kadar etkili olduğunu söyler. Bu nedenle vakit geçirmeden Üsküdar'da âlem etmek gerektiğini vurgular:

Can bağışlar âdeme âb ü hevâyı Üsküdâr
Nefha-i Îsâ mıdır bâd-ı sabâ-yı Üsküdâr
Bâ-husûs ol misli yok sâhil-serâ ile hemân
Gülsitân-ı cennete konmuş fezâ-yı Üsküdâr

Nakd-i ömr-i nâzenîni itme mihnetle hebâ
Def-i gam kıl işret it meh-pârelerle dâ'imâ
Var ise aklın sana benden nasîhat Vehbiyâ
Âlem eyle geçmeden vakt-i safâ-yı Üsküdâr

XIX. asır, Boğaziçi'nin şiire damgasını vurduğu dönemdir. Bu asrın hemen hemen bütün şairleri Boğaziçi'nden bahseder. Bunda Boğaziçi'nin iyiden iyiye sayfiye hâline gelmesinin ve imar faaliyetlerinin çoğalmasının etkisi vardır. Baharla başlayan mehtap âlemleri, gezintiler, sohbetler şiire de tüm güzelliğiyle yansımıştır.

XIX. asırda Boğaziçi'nden söz eden şairler Ârif Mehmet Efendi, Ayıntablı Aynî, Dellâlzâde İsmail, Enderunlu Fazıl, Enderunlu Vâsıf, Hilmi, Neş'et, Pertev Paşa, Ref-î Kâlâyî, Selim-i Sâlis, Sünbülzade Vehbî ve Tahsin'dir.

Arif Mehmet Efendi, bir şarkısında Tarabya'da mehtaba çıkıldığından söz eder. Sevgili kendisine yaz gelince Boğaziçi'ne gitmeyi vaatmiştir. Arif Mehmet Efendi de Boğaziçi'ne gitme vaktinin geldiğini sevgiliye hatırlatır. Hanende ve nutruble birlikte keder ve kaygıdan uzak bir mehtap âlemi yapmak ister:

Va'd itmiş idin ey gül-i ter vakt-i şitâda
Yaz gelse de olsak yalıda zevk ü safâda

Geldi o zamanlar ki cihân feyz-nümâda
Mehtâb idelim ey meh-i enver bu hevâda

Bir muğbeçenin da'vetidir gel olalım pâk
Hanende vü mutriple Tarabya'da tarabnâk
Arif gülerek oynayarak bi-elem ü bâk
Mehtâb idelim ey meh-i enver bu hevâda

Ayıntablı Aynî bir gazelinde bir Üsküdar güzelinin bakışının aşkıyla
Doğancılar'da bir ev tuttuğundan söz eder:

O şûh-ı Üsküdar'ın aşk-ı şehbâz-ı nigâh ile
Doğancılar'da Aynî lâne tutdum vahşetim yoktur

Ayni, başka bir ise gazelinde Çengelköy'deki meyhanelerin yandığını söyler:

Karye-i Çengel'de yandı âh kim meyhâneler
Na'ra atsun kendin ol sûda olan mestâneler

Dellâlzâde İsmail Efendi, sevgiliyle birlikte Boğaz'ı baştanbaşa dolaşarak
yazın keyfini çıkarmaktan söz eder:

Al yanına bir dil-nüvâz
Gönlünce gez zevk et bu yaz.
Baştan başa işte Boğaz,
Gönlünce gez zevk et bu yaz.

Enderunlu Fazıl, Teşvikiye'sinde Kethüda Yusuf Ağa'nın Beşiktaş'a gelişini
tasvir eder. Kethüda Yusuf Ağa, Beşiktaş'a ayak bastığı için Beşiktaş'a nur
doğmuş, İstanbul Beşiktaş'ı kıskanmıştır. Beşiktaş ve İstanbul birbirlerine rakip
olmuştur:

Reşk etti Sitanbul, Beşiktaş'a efendim
Hâk-i kademin nüsha olur başa efendim
Nur doğdu kudûmunla Beşiktaş'a efendim

Devlet ile ikbâl ile bin yaşa efendim
Olmuş bu Beşiktaş ü Sitanbul urefâdır
Birbirine hazretin için rükabâdır
Ol fasl-i şita geldiğine dide küşâdır
Bu vakt-ı bahâr olsa deyü kârı duadır
Nur doğdu kudûmunla Beşiktaş'a efendim
Devlet ile ikbâl ile bin yaşa efendim

Enderunlu Fazıl şarkısında Tophaneli bir güzel için yanıp tutuşur, sevgili yüzünden gam askerlerinin gönlünün Hisar'ına yürüdüğünü söyler:

Giderek âkıbet aldım fitili âh itdim
Yandım ateşlere Tophâneli bir dilber için

Geldi ol şeh o tene fitne dahi oldu a'lem
Yürüyüş itdi Hisâr-ı dilime leşker-i gam

Şairin Tophaneli bir güzele âşık olduğunu herkes öğrenmiştir:

Falya virdim giderek râzıma oldu mahrem
Yandım ateşlere Tophâneli bir dilber için

Tophaneli güzele olan aşkı, şaire tüm dünyanın yükünü çekmek kadar ağır gelmiştir ve bu aşk karşısında çaresiz kalmıştır:

Hâsılı eyledi dünyâyı benim başıma teng
Yandım ateşlere Tophâneli bir dilber için

Seni gördükçe dahi Fazıl-ı bîcâre dimiş
Yandım ateşlere Tophâneli bir dilber için

Enderunlu Fazıl bir kıtasında Tophane'nin güzellerle dolu olduğunu söyler:

Bak şu Tophâne'ye dilberler ile dopdoludur
Kişi gördükde fitîl almaya hiç kabil mi

Âteş-i aşk ile bârût gibi hep tutuşur

Yalnız falya viren dilberine Fâzıl mı

Enderunlu Fazıl bir beytinde de Tophaneli bir güzelden söz eder. Ona göre Tophane güzelinin dudağı o kadar tatlıdır ki onun dudağına ulaşan bir daha ömrü boyunca bal yemez:

Cihan içre eğer bir kerre ol Tophâneli şûhun

Dudâğın emse âşık bal yemez tâ ömrü oldukça

Bir kıtasında da Beşiktaş'tan söz eden Enderunlu Fazıl'a göre Beşiktaş köşkleri kusursuz bir güzelliğe sahiptir ve bu köşkların güzelliğini gören elmas parçaları utançlarından mercana dönerler.

Beşiktâşın kusûr-ı bî-kusûrunun pâre-i elmâs

Görünce kızarup mercân olur şerm ü hicâbından

Enderunlu Vâsıf bir şarkısında Boğaz'ın mehtap âlemlerinin tüm güzelliklerini sıralar. Bebek'te bir güzele âşık olmuştur. Âşık olduğu güzeli görebilmesi için mehtaba çıkması gerektiğinden söz eder:

Bir şûha dûçâr oldu gönül semt-i Bebek'de

Pervâz edemez yavrucağım dahi tünekte

Ol mâhı şikâr etmek için sayd-i semekte

Bir âlem-i mehtâb edelim biz de felekde

Kandilli'de sevgili ile birlikte bir mehtap âlemine çıkmak ister:

Buldu henüz eyyâmını zevrakçe-i sahbâ

Orsa boca Kandilli'ye dek çekdirelim tâ

Gök kandil olup subha dek ey mâh-i şeb-ârâ

Bir âlem-i mehtâb edelim biz de felekte.

Sevgiliyi görebilmek için gizlice yağlı piyadeye binip Boğaz'da mehtaba çıkmaktan söz eder:

Tavşan kanı mey dolduralım câm-ı niyâze
Yalvaralım ol mest-i mey-i gamze-i nâze

Mahfî kayalım yağlı piyâdeyle Boğaz'e
Bir âlem-i mehtâb edelim biz de felekde.

Enderunlu Vâsîf'a göre içki, sevgilinin bakışları ve musiki bu gecelerin özelliğidir:

İşte mey ü mahbûb, tarab cümle müheyyâ
Mehpâreciğim gel edelim azm-i Tarabya
Hırsız küregile yanaşıp yaliye tenhâ
Bir âlem-i mehtâb edelim biz de felekde.

Bu gecelerin en önemli özelliği mehtap ve musikidir. Mehtap ve musiki eşliğinde âşıklar birbirini görme fırsatı yakalarlar:

Vâsîf gibi çerha çıkarup nağme-i âhı
Zevk eyliyelim şarkı çağırma ile gâhî
Âgûşa alup hâle-sıfat gâhi o mâhı
Bir âlem-i mehtâb edelim biz de felekde.

Enderunlu Vâsîf başka bir şarkısında da yabancı gözlerden uzak olarak sevgiliyle gizlice Göksu'ya gitmekten söz eder:

Gel seninle yarın ey serv-i revân
Olalım Göksu'ya mahfîce revân

Dîde-i ağıyardan olup nihân
Olalım Göksu'ya mahfîce Revân

Enderunlu Vâsîf murabbasında ise sevgiliyi Çırağan'a davet eder. Bu gül mevsimidir, bülbüllerin mevsimidir:

Mevsim-i güldür gülistan vaktidir
Lâlezâr'a gel Çırağan vaktidir
Bu nevâ-yı andelîbân vaktidir
Lâlezâr'a gel Çırağan vaktidir

Al görüp ruhsârını olsun güşâd
Lale olsun seyr-i dildârınla şâd
Sana zevk itdirmedir ancak murâd
Lâlezâr'a gel Çırağan vaktidir

Goncesin çık bağa seyr it gülşeni
Sînen aç görsün semen sîm-i teni
Cümle ezhâr-ı çemen bekler seni
Lâlezâr'a gel Çırağan vaktidir
Görmedin sen dahi ey gülberg-i nâz
Lâlenin zevkin çıkar seyr it biraz
Yalvarır bülbül ider güller niyâz
Lâlezâr'a gel Çırağan vaktidir
Kıl icâbet da'vete ey gonçe-leb
Her ne kim zevkin ise âmâde heb
Vâsîf-1 zârı alıp mahfî bu şeb
Lâlezâr'a gel Çırağan vaktidir

Enderunlu Vâsîf bir şarkısında da Göksu'da bir içki âlemi yapmaktan söz eder:

Gül mevsimidir ey perî nûş-1 mey-i nâb it
Tarf-1 nigeş-i mestini hem-reng-i şarâb it;
Bu sûret-i dil-cu ile terfî'-i hicâb it
Göksu'ya gel ey çeşm-i kebûd âlem-i âb it

Enderunlu Vasıf, bir murabbasında ise Göksu'dan kayığa binip Kalender bahçesine gitmekten söz eder:

Âlem-i âb ile Göksu'dan olup zevrak –süvâr
Kıl Kalender bağçesin tâ subha dek cây-i karâr

Sen safâ-yı mâhtâb ettikçe hü çeksin hezâr;
Seyre çık gülzâra seviler gibi eyle hırâm.

Hilmi bir şarkısında Beylerbeyi'nin havası ve suyu ile cennet gibi eşsiz olduğunu söyler. Güzeller de Beylerbeyi'ndedir:

Beylerbeyi'nin âb u hevâsı ne güzeldir
Her mevki'i cennet gibi bî-misl ü bedeldir
Sâhilleri hep zümre-i havraya mahaldir
Her mevki'i cennet gibi bi-misl ü bedeldir

Güzel kokulu gülleriyle ve bülbüllerin neşe dolu sesiyle Beylerbeyi'nin her yeri âdeta cennet gibi eşsizdir:

Gül-gonceleri râyiha-pîrâ-yı nezâket
Bülbülleri bir zümre-i pür şevk ü şetâret
Her câ-yı safâ-bahşi gülistân-ı letâfet
Her mevki'i cennet gibi bî-misl ü bedeldir

Beylerbeyi toprağı anber kokuludur. Taşları âdeta eşsiz bir mücevherdir. Sahili güzellerle doludur. Bu nedenle Beylerbeyi cennet kadar güzeldir:

Topraklarının zerreleri anber-i sârâ
Her bir taşının pâresi bir gevher-i yektâ

Olmuş leb-i deryâsı bütün mesken-i havrâ
Her mevki'i cennet gibi bî-misl ü bedeldir

Neşet bir gazeline Beşiktaş'a gitmeyi reddetmeyi dünyanın huzurunu reddetmekle eş tutar. Ona göre Beşiktaş'ın beşiğinde uyumak huzura kavuşmaktır:

Neden ey tıfl-ı dil âsâyiş-i gerdûna inkârın
Senin hâbîde-i mehd-i Beşiktaş olduğun var mı

Neşet bir kasidesinde de Bebek'in âlemin gözbebeği olduğunu söyler:

Nâmı Bebek ki merdümek-i ayn-ı âlemin
Çeşm-i cihân-bîn-i cinândır bu kasr-ı ayin

Bu aynıdır cihânda o kasr-ı münevverin
Oldu Bebek'le şöhre-i âlem binâberîn

Refi-i Kalayı ise bir beyitinde sevgilinin yanağının parlaklığını mehtabın aydınlığına benzetir. Mehtaba çıkmak için sevgilinin Bebek sahilinden geçmesini ister:

Hayâl-i şevk-ı ruhsârınla mehtâb eylesün âşık
Gel ey nûr-ı basar sen sâhil-i bahr-i Bebek'den geç.

İlhami (Selim-i Salis) bir şarkısında Boğaziçi'ndeki mehtap âlemlerini anlatır. Kayık Boğaz'a doğru yol almaya başladığında saz kayığından musiki sesleri yükselmiş ve güzeller de bu sese eşlik etmişlerdir:

Piyâde başlayıp semt-i Boğaz'a doğru pervâze
Biri aldı kemânın nağmelerle başladı saza

İki meh-pâre birden eyleyüp şarkıya agâza
Hele tab'ımca zevk itdim bugün ben dâr-ı dünyâda

Selim-i Salis başka bir şarkısında ise Göksu'ya gidildiğinde gam ve tasanın kalmayacağından söz eder:

Bir gice Göksu'ya gidilse olur gamlar tamâm
Görünüşte gerçi sultanmış lebin mânend-i câm

Başka bir şarkısında leylak vaktinin geldiğini belirten İlhami, bunun Boğaz'da mehtaba çıkma vakti olduğunu söyler. Dönemin ünlü mesirelerinden olan Beykoz çayırından da söz eder:

Üsküdar'a gidelim geldi çü vakt-i leylâk
Bir iki sâz ile al dilberi gel zevkine bak
Çıkalım Beykoz'a Sultâniye'den ayak ayak
Gidelim seyr-i çemen-zâr idelim leyl ü nehâr

Başka bir şarkısında Üsküdar'da eşsiz güzellikte bir Karabağ güzeline vurulduğundan söz eder:

Gez Üsküdar etrâfını hiç var mıdır ana kıyâs
Görünce uruldum heman bir Karabağ cânânına

İlhami bir kıtasında ise Beşiktaş'ta yeşil elbiseli bir güzel gördüğünü ve ona âşık olduğunu söyler:

Başlayup bülbül yine feryâda mest itdi beni
İptidâ sahn-ı çemende gördüm ol sîmîn-teni
Düşdü ol günden derûna nâr-ı bâr-ı aşk ile
Câme-i sebzî ile yaktı Beşiktaş'ta beni

Başka bir kıtasında ise kendisini aşk ateşine düşmüş bir pervaneye benzeten İlhami, Tophane'de yeşil elbiseli bir güzele âşık olduğunu söyler:

Nâr-i aşka düşmüşem fark olmazam pervânededen
Gönlüm ihrâk itdi bilmem anı kangı hânededen
Bir yeşilli tâze gördüm gülşen-i âlemde ben
Olmuş âteş gibi zâhir ol peri Tophâne'den

Sünbülzâde Vehbî, Kaside-i Tannane'sinde Beşiktaş'tan söz eder:

Beşiktâş'un olursa mün'akis tasvîr-i dil-cûyü
Olur seng-i hacâletle şikeşte âyine-hâne

Sünbülzâde Vehbi kasidesinde sevgilinin âşıklarıyla birlikte Boğaz seyrânına çıktığını belirtir:

Uşşâkın almış yanına çekmiş safâ limânına
Çıkmış Boğaz seyrânına hubân-ı sîmîn gerdanen

Beşiktaş sözcüğündeki beşik kelimesiyle kelime oyunu yapan Sünbülzâde Vehbi sevgilinin henüz bir çocuk olduğunu söyler:

Çün Beşiktaşlı henüz dâye kucağında gezer
Mehd-i âgûşa belenmez çocuktur o civân

Sünbülzâde Vehbi bir gazelinde de sevgilinin Beşiktaşlı olduğunu söyler:

Gözcisidür hayâli Hisâr dûrında kim
Merdüm-nişîn –i çeşme-i ümîdim Bebeklidir

Sünbülzâde Vehbi bir müstezatında ise sevgiliyi Beşiktaş'taki kâşânesine davet eder:

Beşiktaş semtidür kâşânemüzde râhat eylersin
Berâber sarılıb yatsak

Tahsin, surnamesinde güneşten yayılan ışıklarla parıldayan salların Tophane, Ortaköy, Kandilli, Kanlıca, Körfez ve Büyükdere'de bulduklarını söyler:

Sallarun hep adedi oldu beş
Pençe-i mihre dönüp oldu eş
Biri Tophâne'ye oldu ta'yîn
Biri de Ortaköy'e oldu karîn
Biri Kandilli'de itdi mehtâb
Kanlıca Körfez'i oldu pür-tâb
Akdi Büyükdere'ye meyl ü safâ
Salnun san'atı olmuş bâlâ

Recaizade Mahmut Ekrem, Şu'ûn-i Âleme Karşı şiirinde, İstinye'de şatafatlı bir yuvada geçen yaşamından, yokluk tuzağına düşen ve bir daha canlanmayacak olan ölü emellerinden söz eder:

İstinye'de ey sâbık olan lâne-i garrâ!
Ey dâm-geh-i mahve düşen ta'ir-i hulyâ!
Ey bir daha canlanmayacak mürde emeller!..

İbrahim Şinasi methiyesinde cihan şahı Abdülmecit'in Tophane'ye gelerek buraya nur saçtığını söyler. Padişahın her gecesinin kadir gecesi kadar değerli olduğunu her gününün de bayram gününden üstün olduğunu belirtir:

Ferr ü şevketle bu şeb azm ederek şâh-ı cihân
Oldu Top-hâne'sine bedr-sıfat nur-efşân
Leyle-i Kadr kadar kadr bulup her gecesi
Eyleye her günü mahiyyet-i ide rüçhân

Ziya Paşa kasidesinde denizlerin bile o şûhu görmek için acele ettiğinden söz eder:

Değildir cedvel-i deryâ olan câri Boğazlardan
O şûhu görmeğe gûyâ ki deryâlar şitâbândır

Ziya Paşa'nın sözünü ettiği şûh, Beşiktaş sahilindeki Çırağan isimli padişah sarayıdır:

Hususîle o nev-devlet-serây-ı Pâdişâhî kim
Beşiktaş sâhilinden berk urur ismi Çırâğân'dır

Anadolu Hisarı'nda adlı şiirinde mezarlığı anlatan Nabizade Nazım, Göksu deresinin yavaş yavaş akmasını bir orman izlenimi veren mezarlığa olan tutkunluğuna bağlar:

Ne kadar nazlı nazlı gitmededir
Hele bir atf-ı dikkat et dereye
O da ilân-ı hayret etmededir

Sanki meftûn gibi bu makbereye
Göksu hasret çeker bu meşcereye!

Hüseyin Siret Özsever, Göksu'da Ay isimli şiirinde akşam saatlerindeki
Küçüksu ve Göksu'nun tasvirini yapar:

Göksu sırtında ay, kızıl bir tunç.
Sanki bir heykelin yanık bedeni;
İçiyor dalgalar alevlerini
Kıyıları bir tabut taşır, korkunç.

Suya akmış çapaklı bir kandil;
Kapkararlık Küçüksu makberesi,
Göz yaşından geçilmiyor deresi,
Bir bulut dağda yaşlı bir mendil.

Edip Aysel, Boğaziçi şiirinde Boğaziçi güzelliklerinden söz ederken Anadolu
Hisarı'na, Rumeli Hisarı'na ve Tarabya'ya tarih penceresinden bakar. Boğaz âdeti
gökyüzündeki renklerin yere aksetmesiyle oluşmuştur. Bülbül sesleri bu güzelliğe
musikiyi de katar.

Çık Çamlıca'nın üstüne bir gün deme dağ taş;
Kız bir Kule kurmuş suların üstüne bağdaş!

.....

Karşısında Hisarlar suya tutmuş gibi kalkan
Onlardır eden ırkını İstanbul'a hâkan
Altınkum'a hasret çekiyor şurdaki tabya,
Geçmiş günü yâd etmede bak sanki Tarabya.

.....

Etrafını süz: cennete benzer önün, arkan
Yelpazelenir bir çınar altında Emirgan!
Bülbüller öter, bir sürü kırlangıç akında,
Körfez düşünürken süzülür Göksu yakında.

Edip Ayel, Akşam adlı şiirinde güneşin batışıyla birlikte görülen Üsküdar manzarasını çizer:

Ölgün güneşin kanları aktıkça Haliç'ten
Bir bir yanacak Üsküdar'ın evleri içten.

Edip Ayel Bebek adlı şiirinde ise sevgili ile Bebek'te dolaştığı günlerin özlemini çekmektedir:

Görmüştü Bebek bizleri yalçın tepelerde
Germişti Hisar ufkumuzun üstüne perde.
.....
Serperdi güneş dalgalara altın gibi bir toz,
Bir vâhaya benzerdi uzaklardaki Beykoz
.....
Görmüştü Bebek bizleri yalçın tepelerde
Düşmüştü gönül işte o gün bir yeni derde!
.....
Görmez bizi artık Bebek ıssız tepelerde,
Germez o Hisar ufkumuzun üstüne perde.

Faruk Nafiz Çamlıbel, Boğaziçi Şarkısı'nda Boğaziçi'nin mehtaplarından ve Boğaziçi'nin âşkın mekânı olduğundan söz eder. Boğaziçi sevgililerin buluşma noktasıdır. Sevgilisi olmayanlar da Boğaz'da aşkı bulurlar:

Gam çekme, güzel, n'olsa baharın sonu yazdır,
Sevdaların en coştığı yer şimdi Boğaz'dır.
Bin kayda düşen gönlüme bir sevgili azdır,
Sevdaların en coştığı yer şimdi Boğaz'dır.
Mehtabı görür görmez uzaklaştı kederler,
Şenlendi sevenler, sevilenlerle bu yerler;
Tek seyre çıkanlar buradan eşle dönerler,
Sevdaların en coştığı yer şimdi Boğaz'dır.

Ansın bizi coşkun yalılar, neş'eli bağlar,
Körfez'de kopan kakhahalar Göksu'da çağlar,
Tekrar ediyor söylediğim şarkıyı dağlar
Sevdaların en coştugu yer şimdi Boğaz'dır;

Faruk Nafiz Çamlıbel'in Göksu şiiri ise geçip giden zamana ve eski Boğaziçi mehtaplarına yakılan bir ağıt gibidir. Şair, Boğaziçi'ni hayallerinde yaşatır:

Gönlüm ne zaman Göksu'da isterse dolaşmak
Kaplar, hemen etrafı hayalimdeki bahçe;
Akşam, görünür güller uzaktan bana yaşmak,
Hulyalı söğüt dalları maşlahla ferace.

Yıllarca süren şiirini söyler korularda
Bülbülleri, ishakları bir devr-i kadîmin,
Hâlâ duyulur aynalaşan mai sularda
Seyrettiği üç çifte piyadeyle Nedim'in..

Bir dâye sükun ile yeder sanki bu yerde
Her sandalı bir (mev'id-i) sevdaya kürekler,
Mehtap ile her madde birer ruha döner de
Her gölgede son sevgili, ilk aşıkı bekler..

Kuvvet bulur avdette düşüncem daha bir kat;
Bahçem sarışın Göksu, evim sanki Hisar'dır...
Zehr olduğu günden beri ömrümde hakikat
Yalnız bana âlemde hayalin tadı vardır.

Hisar'da Akşam şiirinde Faruk Nafiz, Boğaziçi'nin yok oluşu karşısında üzgündür:

Kalbinden akarak damla damla kan
Hisar'ın üstünde batıyor güneş.

.....
Bilmem ki bu akşam, ey güzel Hisar
Kararan ruhuma baykuşlar mı eş?

Yüreğim yanarken yeni bozguna
Gözümde bitiyor ilâhi Tuna...

En sonra sönüyor, Türk'ün rûhuna
Senin beş asırdır yaktığın ateş!

Yalılar şiirinde ise Faruk Nafiz, birer birer yok olan yalılarla birlikte geçmiş zamanları hatırlar:

Göğsünü gök yüzüne açmış gibiydi kıyı,
Ay sudan çıkmış gibi tertemiz, bembeyazdı...
Ay suda bestelerken en güzel bir şarkıyı
Küreklerim de suya en derin şiiri yazdı
Sanki bir bekleyenin yuvasıydı her yalı
Yolumu gözlüyordu sanki her camda bir baş,
Durgun sular, başı boş bıraktığım sandalı
Yalıların önünden geçirdi yavaş yavaş...

Boğaz'ı baştan başa dolaştım ağır ağır,
Yaşlı, genç yalıları birbirine ekledim,
Anladım, pencereler kördü, kafesler sağır...
Son kadın bekler gibi fecri, artık bekledim!

Faruk Nafiz Çamlıbel'in Kış Bahçeleri şiiri de geçmişteki Boğaziçi'ne duyulan özlemi ifade eder:

Körfez düşünür. Kanlıca mahzundur uzakta
Mazi gibi sislenmiş Emirgan, Çınaraltı.

Bir Günde Bir Ömür adlı şiirinde Faruk Nafiz çıktığı Boğaz gezintisinde geçmiş zamanları hatırlar:

Salarak ruhumu bir rüzgâra, bir dalgalara,
Her sabah aynı gidiş zevki Bebek'ten Hisar'a.
Yol devamınca Boğaz sahili bahçem, havuzum,
Havuz üstünde oyuncak Sarıyer, Altınkum.

Necmettin Halil Onan da Boğaz Rüyası adlı şiirinde geçip giden Boğaziçi'ni ancak hayallerinde yaşattığını söyler:

Eşsiz güzelliğiyle hayalimde hep Boğaz
Gönlüm yaz ortasında Bebek bahçesindedir
.....

Bir ses, hüznle perdeli, bir eski şarkıyı
Rüyada bir dua gibi söyler Küçükusu'da

Artık uzak ve hatıralaşmış güneşli yaz
Yaprakların tabiatı örten pasındadır
Her an, yaz ortasında hayal ettiğim Boğaz
Masmavi, gözkapaklarımın arkasındadır.

Orhan Seyfi Orhon, değişen Boğaziçi'nde, gençliğinin Çengelköy'ünü arar.

Boğazın her yeri bir parça değişmiş şimdi,
Yine Çengelköyü lâkin öyle!

.....
İşte rüyası hayalimde kalan Çengelköy!
Elli yıl önceki tipler işte!

Orhan Seyfi Orhon Boğaz Türküsü'nde Boğaziçi'nin simgesi olan leylak ve manolyaların açılmasıyla birlikte Boğaziçi'nde yaz mevsiminin geldiğini söyler. Bu manzara şaire Boğaziçi mehtabı hatırlatmaktadır:

Her yaz gibi çok şükür bu yaz da,
Leylâklar açıldı önce mor mor
En sonra monalyalar Boğaz'da!

Hiç düşmedi halkın ellerinden;
Farksızdı Boğaz güzellerinden,
Her yaz gibi çok şükür bu yaz da!

Temmuzda manolyalar açıldı,
Mehtabı hatırlatıp Boğaz'da
Her yaz gibi çok şükür bu yaz da!

Besbelli Boğaz demek bizimçin
Leylâkla manolyadan ibaret!
Mevsim hele tatlı geçti gayet,
Her yaz gibi çok şükür bu yaz da!

Körfez'de mehtap şiirinde ise Orhan Seyfi Orhon, mehtabın güzelliğini anlatır:

Soyunup sonra Emirgan'daki تنها koruda
O da Körfez'de cırılçıplak uyur!

Yahya Kemal, İstinye şiirinde Boğaz'a tarih penceresinden bakar. Geçmişteki Boğaziçi'nin, hayallerinde geçmişteki güzelliği ve şaşaaısıyla yaşadığını söyler:

İstinye körfezinde bu akşam garipliği
Bir mihnetin sonunda teselli kadar iyi
Huyla, serinleşen köyü, her an morartıyor;
Sessiz gelen saat-başı sürdükçe artıyor
Durgunlaşıp bir ayna kadar parlayan suda,

Dünya güzel göründü resimleşmiş uykuda.
Binlerce lale serpili yüzlerce bahçeden
Beş yüz yılın kadehleridir şimdi yükselen.
Eşsiz Boğaz! Şerefli hayâlin derindedir!
Senden kalan o levhada her şey yerindedir.

Yahya Kemal Bebek Gazeli'nde ise Bebek'te Boğaz'ı ve mehtabı seyretmekten başka bir tesellisi kalmadığını söyler:

Cihanda olmadı bir hisse-i verâsetimiz
Bebek koyu'nda temâşa-yı âbdan başka

Yahya Kemal, İstanbul'un Fethini Gören Üsküdar adlı şiirinde İstanbul'un fethinden önce Türklerin yerleştiği yer olan Üsküdar'ı tüm şehirlerin kıskandığını belirtir:

Üsküdar, bir ulu rü'yayı görenler şehri!
Seni gıpta ile hatırlar vatanın her şehri,
.....
Son günün cengi olurken, ne şafakmış o şafak,
Üsküdar, gözleri dolmuş, tepelerden bakarak,
.....

Siste Söyleniş şiirinde Boğaziçi'ni İsviçre göllerine benzeten Yahya Kemal, Tevfik Fikret'in "Sis" şiirine de telmihte bulunur. Geçmiş günler âdeta bu sisin ardında kalmıştır:

Birden kapandı birbiri ardınca perdeler...
Kandilli, Göksu, Kanlıca, İstinye neredeler?

İstanbul'un O Yerleri şiirinde Yahya Kemal sevgiliyle Çamlıca tepelerine çıktığı günleri anımsar:

.....
Cananla çıktığım tepeler ...Başta Çamlıca...
Hala muhayyilemde parıldar, resim gibi,
.....

Gece şiirinde ise Kandilli'de mehtaplı bir gecede kayık gezintisinin tasviri eder:

Kandilli yüzerken uykularda
Mehtabı sürükledik sulara.
.....

Baki Süha Ediboğlu, Beykoz Sırtlarında adlı şiirinde bahar mevsiminde Beykoz'u tasvir eder.

Karşıkî tepeden denize düşen
Dağ rüzgârında başka koku var
Geceyi yıldız yıldız ardına alan
Seher ışığında gülüyor bahar
Beykoz sırtlarında gezen zayıf kız
Daha dün kulübeye çalı taşırken
Bugün tarlalardan papatya toplar.

Orhan Veli, İstanbul Türküsü'nde Rumelihisarı'nda oturup sevgilisini düşünmektedir:

İstanbul'da Boğaziçi'nde
Bir fakir Orhan Veli'yim
Veli'nin oğluyum,
Tarifsiz kederler içinde
Urumelihisarı'na oturmuşum;
Oturmuş da bir türkü tutturmuşum
.....

Behçet Necatigil Barbaros Meydanı şiirinde Beşiktaş'ın geçmişteki hâline duyduğu özlemi dile getirir:

.....

Beşiktaş'ta Barbaros meydanı
Sağı anıt, solu türbe
Ortası kare şeklinde,
Parkıdır yoksulların
Bilhassa yaz ayları.

.....

Meydanın ilerisi deniz kıyısı
Karaya çekilmiş kayıklar,
İskele gazinosu yanda
Sulara dökülmüş ışıklar,
Üsküdar şu karşısı...

.....

Böyle miydi o vakitler burası
Mezarların, fidanların önünde
Beşiktaş'ın fakir fukarası
Hava alır, eğlenir dinlenirdi.

Gece yarısına doğru
Barbaros meydanı halkı,
Evlerine dağılırdı
Erkekli kadınlı.

Ziya Osman Saba, İstanbul şiirinde gençliğindeki İstanbul'u arar. Beşiktaş, Küçüksu, Rumelihisarı ve Çengelköy de şiirde ismi geçen semtlerdir:

.....

Geliyor Boğaziçi'nden doğru,
Bir iskeleden kalkan vapurun sesi,

Mavi sular üstünde yine
Bembeyaz Kızkulesi.

Bir yanda, serin sonbaharla beraber,
Doğduğum kıyılar; Beşiktaşım.
Baktıkça hep semt semt, yer yer,
Beş yaşım, onbeş yaşım, ah yirmi yaşım!
.....

Benim de sayılmaz mı oralar?
Elimi tutar gibi iki yanımdan,
Babamın yaptığı Küçüksü,
Anamın toprağı Eyüpsultan.

Önümde, açık kollarıyla Boğaz,
Çengelköy'den aktarma Rumelihisarı.
İstanbul, İstanbul'um benim,
Kadıköy'ü, Üsküdar'ı...

Sadi Kemal Söylemezoğlu, Boğaz'da Bir Seyahat adlı şiirinde Bebek'i bir kuş yuvasına benzetir. Mehtap kendisine âşık olanlara güzelliğini göstermek için Göksu'dadır. Kanlıca bülbülleriyle meşhurdur ve Sarıyer akşamları çok daha güzeldir:

İlk aşkını hicranla duyar burada her insan
Bir farkı mı vardır, Bebeğ'in kuş yuvasından,
Âşıkları "düşkün görerek hüsnüne fazla"
Mehtap soyunur, Göksu'da bir kız gibi nazla,
Şen yüzlü güzel Kanlıca, bülbül ile çağlar
Bir dönmiyecek yolcuya gönlüm gibi ağlar,
Bir yanda söğütler öpüşürken duru suyla,
Meşhur Çınaraltı'yla ve engin korusuyla;
Bir besteyi söyler bana karşımda Emirgân;

Ay ehreli bir sevgilinin hıçkırığından,
Mehtap geriyorken suya bir sırmalı perde
Akşam, daha zengin ve güzeldir Sarıyer’de
Ay taze gelinler gibi herkes uyuyunca;
-Ürkek – dolaşır sahili Kandilli boyunca
Birdenbire engin suyu – en sonra – Kavaklar:
Hicranlı gönüller gibi hasretle kucaklar.

XV. asırdan Abdülhak Şinasi Hisar’ın Boğaziçi ile ilgili yazılarını yazdığı döneme kadar geçen süre içerisinde yazılmış olan şiirlere baktığımızda siyasi ve sosyal değişimlerin şiirimize de yansıdığını görürüz. Divan şairleri tamamıyla Boğaziçi’nin güzelliklerinden bahsederken Tanzimat’tan sonraki şiirlerde yok olan bir medeniyetten söz edilmektedir. Divan şiirlerinde tabiat ve Boğaziçi’nin güzellikleri çoğu kez kelime oyunları ile verilmektedir, Boğaziçi semtlerinin ve mehtap âlemlerinin hususiyetlerine de temas edilir. Fakat Boğaziçi tarihini birkaç istisna dışında divan şiirinde bulmak mümkün değildir. Tanzimat sonrasında ise tabiat daha canlı bir şekilde işlenir. Ancak bu tarihlerde anlatılan Boğaziçi’nin çoğunlukla hatıralardaki Boğaziçi olduğu görülür. Şairler şiirlerinde yaşayan Boğaziçi yerine yok olan bir medeniyeti anarlar.

1. 3. 2. Hikâye ve Romanda Boğaziçi

Tanzimat sonrasında edebiyatımıza giren hikâye ve romanlarda Boğaziçi, bazen sadece bir mekân, bazen kahramanların yaşadıkları bir çerçeve, bazen gezmeye, misafirliğe gidilen yer olarak kendini gösterir.

Biz ayrıntıya girmeden kronolojik bir şekilde Boğaziçi'nin mekân olarak hikâye ve romanlarımızdaki görünüşünü değerlendireceğiz.

Tanzimat dönemi eserlerinde roman henüz yeni bir tür olduğundan mekânın gerektiği ölçüde ele alınmadığını görürüz. Bu romanlarda mekân sadece isim olarak geçer ve eserde mekânın kahramanlar ve olaylar üzerindeki tesirine yer verilmez. Tanzimat dönemi romanlarına baktığımızda roman kahramanlarının çoğunun Boğaziçi'nde bir yalıda oturduğunu görürüz. Bunların dışına çıkan tek roman Mizancı Murat'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?"³⁸⁶ adlı eseridir. Romanda Mansur Boğaziçi'ni sayfiye ve eğlence mekânı olduğundan önemsemez. Onun için asıl önemli olan mekânlar İstanbul'un tarihi semtleridir. Bu nedenle Mansur Boğaziçi'ni İstanbul olarak değerlendirmez.

Ş. Sami'nin Taaşuk-ı Talat ve Fitnat³⁸⁷ romanında, üvey babasıyla yaşayan ve tüm vaktini odasında nakış işleyerek geçiren Fitnat'la, onun babasının dükkânından tütün alırken tesadüfen dükkânın üstündeki evin cumbasının kafesi ardındaki Fitnat'ı görüp ona âşık olan Talat'ın hikâyesine tanık oluruz. Bu eserde Boğaz semtlerinden olan Üsküdar, romandaki olayların sonuca ulaşması açısından oldukça önemlidir; fakat eserde Üsküdar hakkında geniş bir tasvire rastlanmaz. Fitnat'ın üvey babası olan Hacı Mustafa Efendi, Fitnat'ı zengin bir adam olan Ali Bey'le evlendirmekte ısrarlıdır. Fitnat'ın karşı çıkması üzerine Hacı Mustafa Efendi, yaz mevsimini geçirmek için bir tanıdığının Üsküdar'daki evine gidecekleri yalanını söyleyerek Fitnat'ı Şerife Kadın'la Üsküdar'a gönderir. Bu ev aslında onun Fitnat'ı evlendirmek istediği Ali Bey'in evidir.

³⁸⁶ Mizancı Mehmed Murad, **Turfanda mı Yoksa Turfan mı?**, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1890.

³⁸⁷ Şemsaddin Sami, **Taassuk-i Tal' at ve Fitnat**, çev. N. Ahmet Özalp, İstanbul, Oğlak Yayıncılık, 2001

Babası, Fıtnat'ın konağı ve Ali Bey'i görünce fikrini değiştireceğini umut etmiştir; fakat olaylar düşündüğü gibi gelişmez. Fıtnat hayatına bu konakta son verir.

Emin Nihat Bey'in *Müsâmeretnâme*'sindeki³⁸⁸ “ Vasfi Bey ile Mukaddes Hanım'ın Sergüzeşti” ve “Atiye Hanım yahut İhsan Hanım ile Uşşâkının Sergüzeşti” adlı hikâyelerde ise Boğaziçi'ne gezmeye gidildiğini görürüz.

Ahmet Mithat, *Felâtun Bey ve Râkım Efendi*³⁸⁹ romanında alafrangalık özentileri içerisinde halka yabancılaşp, gülünç durumlara düşen Felâtun Bey'le akıllı, yeniliklere açık ve çalışkan bir insan olan Râkım Efendi'yi karşı karşıya getirerek Batılılaşma kavramını okuyucuya vermeye çalışır. Bu nedenle romanda mekânlar üzerinde pek durmaz; ancak bu tiplerin oturdukları muhitler de hayata bakışlarını yansıtmaktadır. Felâtun Bey'in babası Mustafa Meraki Efendi alafanga – meşrep bir adamdır. Üsküdar'daki bağını bahçesini satarak alafanga yaşamak için Tophane'nin Beyoğlu'na yakın bir yerinde ev yaptırmıştır. Râkım Efendi ise Salıpazarı'nda babasından kalma eski bir evde oturmaktadır.

N. Kemal'in *İntibah*³⁹⁰ romanında olaylar Çamlıca, Kuzguncuk ve Üsküdar'da geçer. Roman kahramanı Ali Bey bir yalıda oturmaktadır. (Semt ismi verilmediğinden bu yalının Boğaziçi'nde olduğu düşünülebilir). Ali Bey bir gün Çamlıca'da Mehpeyker adında bir kadınla tanışır. Bir iki karşılaşma sonunda Mehpeyker Ali Bey'i Kuzguncuk'taki yalısına davet eder. Ali Bey, Mehpeyker'e âşık olur. Ali Bey'in annesi, oğlunu Mehpeyker'in elinden kurtarmak için eve Dilaşup isminde bir cariye getirir. Ali Bey bir gün Mehpeyker'in Kuzguncuk'taki yalısına gider fakat onu evde bulamaz. Mehpeyker bu sırada Suriyeli âşığı Abdullah Efendi'nin yanındadır. Mehpeyker yalıya döndüğünde durumu anlayan Ali Bey hakaretler yağdırarak onu terk eder. Ali Bey Dilaşup'a âşık olmuştur. Ali Bey'in Dilaşup'a âşık olduğunu anlayan Mehpeyker türlü oyunlarla Ali Bey'i tekrar kendine bağlamak ister; ancak bu mümkün olmaz. İstedikini elde edemeyen Mehpeyker Ali Beyi öldürmeye karar verir. Âşığı Abdullah Efendi'nin

³⁸⁸ Emin Nihat Bey, *Müsâmeretnâme*, çev. Sabahattin Çağın, Fazıl Gökçek, İstanbul, Özgür Yayınları, 2003.

³⁸⁹ Ahmet Mithat Efendi, *Felâtun Bey ve Râkım Efendi*, İstanbul, Morpa, 1992.

³⁹⁰ Namık Kemal, *İntibah: Sergüzeşt-i Ali Bey*, çev. Seyit Kemal Karaalioğlu, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, t.y.

Üsküdar'daki bağ evinde Ali Bey'e bir tuzak kurar. Roman Üsküdar'daki bağ evinde Abdullah Efendi'nin, Dilaşup'un, Mehpeyker'in ölümüyle ve Ali Bey'in hapse düşmesiyle son bulur.

Ahmet Mithat'ın *Dürdane Hanım*³⁹¹, *Vah*³⁹² ve *Müşâhedat*³⁹³ romanlarında Boğaziçi önemli bir mekândır; fakat halkı eğitmek amacıyla olan Ahmet Mithat, mekân üzerinde fazla durmaz.

Ahmet Mithat'ın *Acaib-i Âlem*³⁹⁴ romanının kahramanı ise Boğaziçi'nin bir köyünde oturan Suphi'dir. Seyahat meraklısı olan Suphi her şeyini satarak bir arkadaşı ile uzun bir seyahate çıkar.

Dürdane Hanım romanının kahramanları Ulviye Hanım, Dürdane Hanım ve Mergup Bey Boğaziçi'nde otururlar. Boğaziçi'nde "Mısırlı" diye tanınan bir aileden olan Ulviye Hanım babasının ve eşinin ölümünden sonra annesiyle birlikte Boğaziçi'ndeki yalılarında yaşamaktadır. Ulviye Hanımlar Boğaziçi'nde Dürdane Hanımlara komşudurlar. Dürdane Hanım yalıda babası Halveti Efendi, üvey annesi ve kardeşleri ile yaşar. Üvey annesi onunla pek ilgilenmez. Böyle birinin sırları olacağını düşünen Ulviye Hanım, Dürdane Hanım'ı izler ve sonunda onun Mergup Bey adında bir mirasyediyi sevdiğini anlar.

Vah romanının kahramanları Behçet, Necati ve Ferdane de Boğaziçi'nde otururlar. Behçet ve Necati Rumeli kıyısındaki yalılarında; Ferdane ise Üsküdar'daki bir köşkte oturmaktadır. Behçet'in Aksaray'da bir konağı ve Boğaziçi'nde de bir yalısı vardır. Ancak bu mekânların olaylar üzerinde pek tesiri yoktur. Behçet ve Necati Boğaziçi'nde yalı komşusudur. Vapur yolculuğu sırasında tanışırlar. Ferdane ile ilk kez vapurda karşılaşırlar.

Dilber adlı esirin bir kızın konaktan konağa satılırken başından geçen olayların anlatıldığı bir roman olan *Sergüzeşt*, Batum'dan gelen esirleri getiren kumpanya vapurunun Tophane'ye yanaşmasıyla başlar. Beyazıt, Aksaray, Beyoğlu, Beykoz ve Fener de Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt*'inde adı geçen diğer mekânlardır.

³⁹¹ Ahmet Mithat Efendi, **Dürdane hanım**, yay. haz. Hüseyin Alacatlı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2000.

³⁹² Ahmet Mithat Efendi, **Vah**, haz: Kazım Yetiş, Ankara, T.D.K., 2000.

³⁹³ Ahmet Mithat Efendi, **Müşâhedat**, yay. haz. Necmettin Turinay, İstanbul, Bilge Yayınları, 1979.

³⁹⁴ Ahmet Mithat Efendi, **Acaib-i Âlem**, yay. haz. Nurullah Şenol, İstanbul, Bordo siyah yayınları, 2004.

Esrar-ı Cinayet³⁹⁵ adlı romanda ise Boğaz'ın bitiminde yer alan Öreke Taşı denilen kayalıkta işlenen bir cinayet konu edilir.

Müşâhedat romanında Ahmet Mithat, bir bahar sabahı, evinin bulunduğu Beykoz'dan Eminönü'ne giderken üç Ermeni kadınının konuşmalarına kulak kabartır. Bu kadınların ismi Siranuş olan, bir ara vapurda bir adamı tokatlar. Bunun nedenini merak eden yazar, vapurdan inince kadınları takip eder. Bu arada Siranuş'la konuşma fırsatı bulan yazar, evlerine gide gele Siranuş ve Agavni'nin hayat hikâyelerini yazmaya başlar. Romanda olayla Galata ve Beyoğlu'nda geçer. Arada bir de Ahmet Mithat'ın evinin bulunduğu Beykoz'un adı geçmektedir. Romanda Ahmet Mithat, Boğaziçi'nde kurulan bazı fabrikalardan ve bunların kuruluş amacına ulaşamamasından, vapur yolculuğu sırasında yaşanan olumsuz durumlardan da bahseder.

Mizancı Murat'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" adlı romanının kahramanı Fransa'da tıp öğrenimi gördükten sonra İstanbul'a gelip amcası Şeyh Salih Efendi'nin evine yerleşen ve bu konakta misafir olarak kalan Mansur'dur. Romanda diğer amcasının kızı Zehra'ya âşık olan Mansur'un gözünden Türkiye'nin o devirdeki toplumsal durumu ele alınır ve eleştirilir. Fransa'dan dönen Mansur Bey'in Boğaziçi'ne girişi geniş olarak tasvir edilmiştir. Mansur Bey vapurdakilerden farklı olarak Boğaz'ın güzelliğine millî hislerle bakar. Mansur Bey için Boğaziçi sayfiye hüviyeti taşıdığından ve eğlence mekânı olarak algılandığından çok önemli değildir. Onu asıl duygulandıran İstanbul'un tarihi mekânlarıdır. Bu nedenle Boğaziçi'ni İstanbul olarak değerlendirmez. Mansur Bey, amcası Şeyh Salih Efendi'nin konağına yerleştikten sonra idealleri uğrunda çalışmaya başlar. Aile, yazın Boğaziçi'ndeki yalıya taşınınca, yalının bahçesindeki, uzun zamandır boş duran köşk de kendi isteği üzerine Mansur Bey'e verilir. Amcasının kızı Sabiha'ya, evleneceği kızın başta Göksu olmak üzere, çeşitli mesirelerdeki çapkınlara karşılık veren biri olamayacağını söyleyen Mansur Bey'in Boğaziçi mesirelerine bakışı da olumsuzdur.

H.Ziya'nın Nemideadlı romanında mekân Kanlıca'daki bir yalıdır. Romanın kahramanı Nemide, annesiz büyümüş bir genç kızdır. Bu nedenle babası Şevket

³⁹⁵ Ahmet Mithat Efendi, **Esrar-ı Cinayet**, İstanbul, haz. Nurullah Şenol. İstanbul, Trend Yayın, 2005.

Bey, Nemide'nin üzerine titremektedir ve doktorun tavsiyesi üzerine Nemide'yi, babasının ölümünden beri uğramadığı, Kanlıca'daki yalıya götürür. Nemide burada güzel günler geçirmeye başlar. Nemide'nin amcasının oğlu Nail, Beşiktaş'ta oturmaktadır. Nail'in ve onun teyzesinin kızı Nahit'in de yalıya gelmesiyle Nemide daha da mutlu olur. Nail eğitim için bir süreliğine Paris'e gider. Paris dönüşünde Nail ve Nemide nişanlanırlar. Nemide çok mutludur; fakat Nemide'nin mutluluğu çok uzun sürmez. Bir gece Nail ile Nahit arasındaki konuşmaya şahit olan Nemide onların birbirlerini sevdiklerini anlar. Bu olay üzerine bunalıma giren Nemide intihar etmeye karar verir. Bir gece Nail ve Nahit'e Boğaz'da bir sandal gezisi yapmayı teklif eder. Gezinti sırasında Nemide sandalı akıntıya sürer çünkü onlarla birlikte ölmeyi arzu etmektedir. Nail'in çabaları sonucunda kurtulurlar. Bu gezitiden kısa bir süre sonra Nemide ³⁹⁶ölür.

Samipaşazade Sezai'nin Yarın adlı hikâyesinin kahramanları Süleyman Bey ve Mebruke Hanım Üsküdar Bulgurlu'da otururlar. Evliliklerinden önce Süleyman Bey Göksu'da, Mebruke Hanım ise Yeniköy'de yaşamaktadır. Bir gece Boğaz'da karşılaşmışlar ve bu karşılaşma onları evliliğe dek götürmüştür.

Nabizade Nâzım'ın "Hâlâ Güzel"³⁹⁷ hikâyesinde ise eğlenmek için Göksu'ya gidildiğini görürüz.

H. Ziya'nın Bir Ölünün Defteri³⁹⁸ adlı romanında ise olaylar Beylerbeyi'ndeki bir yalıda yağmurlu bir gecede başlar. Hüsam ve Nigar çocukları ile birlikte mutlu bir tablo çizmektedir. O gece Çamlıca'dan gelen bir haber üzerine Hüsam okul arkadaşı olan Vecdi'nin yanına gider ve vasiyeti üzerine onun günlüğünü okur. Biz de onunla beraber o güne kadar yaşanmış olan olayları bu günlük vasıtasıyla öğreniriz. Küçük yaşta annesini kaybeden Vecdi halasının yanında büyümüştür. Halasının, Nigar adında bir kızı vardır. Vecdi ve Nigar hem kardeş hem arkadaş gibidir. Vecdi "Mekteb-i Sultani"ye gidince birbirlerini ancak hafta sonları görmeye başlarlar. Bu arada Vecdi okulda Hüsam'la arkadaş olur ve kimsesiz bir çocuk olan Hüsam'ı da hafta sonları halasının evine getirir. Okul bitene kadar böyle devam eder. Vecdi Tıbbiye'ye başladıktan sonra halası ondan kızı Nigar'la

³⁹⁶ Halit Ziya Uşaklıgil, **Nemide**, Hilmi Kitabevi, 1943.

³⁹⁷ Nabizade Nâzım, **Hâlâ Güzel**, İstanbul, Karabet Matbaası, 1886.

³⁹⁸ Halit Ziya Uşaklıgil, **Bir Ölünün Defteri**, İstanbul, İnkilâp kitabevi, 1984.

evlenmesini ister. Vecdi önce şaşırır da bu duruma çok sevinir; fakat bir süre sonra Nigar ve Hüsam'ın birbirlerini sevdiklerini anlayıp aradan çekilmeye karar verir. Onlar evlendikten sonra savaşa gider ve savaştan bir kolunu kaybetmiş olarak döner. Hem aşkını hem de kolunu kaybetmenin verdiği üzüntüyle âdetâ intihar eden Vecdi kendisini yağmurlu bir gecede yağmura teslim eder. Hatıra defterinin Hüsam'a verilmesini vasiyet ederek ölür.

Nabizade Nazım'ın Zehra³⁹⁹ adlı romanı Boğaziçi'nin tasviriyle başlar. Eminönü'nde Asmaaltı çarşısında bir mağazası olan Şevket Efendi, kızı Zehra'yı kâtibî Suphi ile evlendirir. Bu evliliğin kızı Zehra üzerinde olumlu tesirler yapacağına inanan Şevket Bey, kızı ve damadına Üsküdar - Bulgurlu'da bir köşk hazırlar. Zehra ile Suphi evliliklerinin ilk yazını burada mutlu bir şekilde geçirirler. Ancak bir süre sonra Zehra'nın huysuzluk ve kıskançlıkları başlar. Suphi'nin annesi Münire Hanım'ın oğluyla gelininin rahatını temin için eve getirdiği Sırrı Cemal adlı halayık Zehra'nın kıskançlığını iyice körükler. Eylül ortalarında yalıdan konağa taşınırlar. Bu esnada Sırrı Cemal hamile kalır. Suphi, Sırrı Cemal'e Bakırköy'de bir ev tutar ve Zehra'dan ayrılır. Kocasının kendisinden ayrılmasını hazmedemeyen Zehra, onu Sırrı Cemal'den ayırmak için Ürani isminde genç ve güzel bir Rum kadınıyla anlaşır. Zehra'nın amacı bu kadın aracılığıyla Suphi'yi Sırrı Cemal'den ayırmaktır. Zehra plânını başarıyla uygular ve Suphi, Ürani'ye âşık olur. Bu sırada Sırrı Cemal intihar eder. Yaz gelince Ürani yazı Boğaziçi'nde geçirmek ister bunun üzerine Suphi ona Büyükdere'de ev tutar. Boğaziçi'ndeki bu günler Suphi'ye başta Tophane'deki dükkânı olmak üzere her şeyini kaybettirir. Parasız kalan Suphi, Ürani tarafından terk edilir. Her şeyini kaybeden Suphi, tulumbacı olur, Kahve köşelerine düşer, sonunda Ürani'yi ve onun dostunu öldürür ve bunun üzerine Trablusgarp'a sürülür. Suphi'den intikam almak amacıyla onun katibiyle evlenen Zehra ikinci evliliğinde de mutluluğu yakalayamaz, çünkü bir süre sonra kocasını kaybeder. Bir gün sokakta yaşlı bir kadının öldüğünü gören Zehra, bu kadının Suphi'nin annesi olduğunu anlayınca çok üzülür ve hastalanır. İlaçlarını kullanmadığı için kısa bir süre sonra Zehra da ölür.

³⁹⁹ Nabizâde Nazım, **Zehra**, yay. haz. M. Emin Agar, İstanbul, Enderun Yayınları, 1995.

Recaizade Ekrem, *Araba Sevdası*⁴⁰⁰ adlı romanının ilk bölümünde Çamlıca bahçesi hakkında okuru bilgilendirir. Düzenlenmesiyle epey uğraşılan bu bahçenin açılacağı haberi 1870'lerde yayılmaya başlamış ve bu gezinti yerinden sıkça faydalanmak amacıyla olan pek çok aile Çamlıca, Bulgurlu, Kısıklı, Bağlarbaşı taraflarında köşkler, evler kiralararak, bahar gelir gelmez buraya taşınmışlardır. Romanın kahramanı Bihruz Bey de bahçenin açılacağı haberini alınca annesini ikna ederek yazlığa taşınmıştır. Romandaki olayların başlangıcını da Bihruz Bey'in Çamlıca'da Periveş'le karşılaşması oluşturur. Bihruz Bey, kibar bir aile kızı olarak düşünüp âşık olduğu Periveş'i bir daha göremez. Arkadaşı Keşfi Bey'den Periveş'in öldüğü haberini alan Bihruz Bey'in tek hayali sevgilisinin mezarını bulup orada sevgilisine Lamartine'den mısralar okumaktır. Bir gün Şehzadebaşı'nda Periveş'le karşılaşan Bihruz Bey, önce onu ölen sevgilisinin kardeşi sanır. Onun Periveş olduğunu anlayınca Bihruz Bey'in hayalleri yıkılır.

Servet-i Fünûn dönemi romanlarına baktığımızda olayların genellikle İstanbul'da geçtiğini görürüz. Bu dönemde Boğaziçi, Servet-i Fünûn romanının dar mekân anlayışından kurtaran bir unsur olarak karşımıza çıkar. Bunun yanı sıra Boğaziçi o dönemde aşk yaşamak için en uygun mekândır; çünkü Boğaz'daki mehtap âlemleri, kayık gezintileri buna imkân tanımaktadır. Servet-i Fünûn yazarlarının realizm ve natüralizmden etkilenmesinin sonuncu olarak çevre tasvirleri de eseri süslemek için değil vaka kahramanlarının kişiliklerinin oluşumunu anlatabilmek amacıyla yapılmıştır. Özellikle Eylül romanında tabiat – insan ilişkisi en üst noktaya ulaşmıştır. Romanda Boğaz'a gitmek bir ideal şeklinde kendini gösterir. Boğaziçi'nin kahramanların ruh hâlleri üzerindeki tesiri de hayli yüksektir. Mehtap âlemleri, kayık gezintileri diğer romanlarda da az da olsa kendisini gösterir

Halit Ziya'nın *Mai ve Siyah*⁴⁰¹ romanında Hüseyin Nazmi ve Ahmet Cemil, Batı edebiyatından yaptıkları tercümeleleri Taksim Bahçesi'nde okurken Boğaziçi'ni, Üsküdar ve Beşiktaş açıklarını seyrederek. Romanda sadece ismi geçen diğer yerler, Kâğıthane, Beykoz Çayırı, Yuşa Tepesi, Bentler ve adalardır.

⁴⁰⁰ Recaizade Mahmut Ekrem, *Araba sevdası*, İstanbul, İnkilap Kitabevi, 1995.

⁴⁰¹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, yay. haz: Şemseddin Kutlu, İstanbul, İnkilâp Kitabevi. 1997.

Hüseyin Cahit'in Nazra İltifat adlı hikâyesinde de genç gazeteci eğlenmek için Göksu'ya gider. Burada bir kızı beğenen genç, bakışlarına karşılık bulamaz. Bunun üzerine gazeteye bir mektup yazarak ilân-ı aşk etmeyi tasarlar.

Kanto Bir Perde adlı hikâyesinde de H. Cahit yine Göksu'yu anlatır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Mürebbiye⁴⁰², Metres⁴⁰³, Cadı ve Cehennemlik adlı romanlarında da Boğaziçi yalılarında yaşananlar konu edilir. Yazar bu romanlarla yalı hayatındaki sosyal çöküşü de gözler önüne sermeye çalışır.

Hüseyin Rahmi'nin Mürebbiye adlı romanında ise mekân Dehri Efendi yalısıdır. Paris'in kötü muhitlerinde yetişmiş olan Anjel, âşığıyla birlikte İstanbul'a gelir. Bir süre sonra Anjel'in kendisini aldattığını anlayan adam onu terk eder. Zor durumda kalan Anjel, Fransız bir ailenin yardımıyla Dehri Efendi yalısına mürebbiye olarak girer. Ders vermek için genellikle yalının bahçesindeki kameriyeyi seçen Anjel, burada bir yandan ders verirken bir yandan da Paris'teki hayatıyla Dehri Efendi yalısındaki hayatını mukayese eder. Anjel, yalının en güzel odalarından birine yerleştirilmiştir; ancak mutlu değildir. Mürebbiyelikten aldığı para onu tatmin etmez. Anjel, çocuklarla uğraşacağına, erkekleri baştan çıkararak eski hayatını yalıda da devam ettirmeye karar verir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Metres romanında Boğaziçi'ndeki Şadi Efendi yalısını görürüz. Firuze Hanım, oğlu Hami Bey ve gelini Safvet'le Boğaziçi'nde bir yalıda yaşamaktadır. Kocasını Sadi Bey ölünce kısa bir müddet yas tutan Firuze Hanım sonunda yalıtı eğlenme mekânı hâline getirir, yalıda sefahat âlemleri yapmaya başlar. Firuze Hanım ve Hami Bey'in karmaşık aşk ilişkileri ve savruk yaşamlarının sonunda paralar suyunu çekince yalı bir hârabe hâline gelir. Firuze Hanım ve Hami Bey sonunda ellerindeki her şeyi tükettiklerinden yalının ancak bir bölümünü zar zor tamir ettirerek orada yaşamaya başlarlar.

Halit Ziya Uşaklıgil'in Aşk-ı Memnû⁴⁰⁴ adlı romanında Boğaziçi'nde yaşayan Firdevs Hanım ve Adnan Bey aileleri vardır. Bu iki aile sosyal statü ve yaşam biçimi bakımından birbirinden oldukça farklıdır. Kırk beş yaşında dul, varlıklı ve kibar bir adam olan Adnan Bey, Boğaziçi yalılarında birinde kızı Nihal ve oğlu

⁴⁰² Hüseyin Rahmi Gürpınar, **Mürebbiye**, yay. haz. Kemal Bek, 11. bs., İstanbul, Özgür Yayınları, 1995.

⁴⁰³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, **Metres**, yay. haz. Kemal Bek, 7. bs., İstanbul, Özgür Yayınları, 1998.

⁴⁰⁴ Halit Ziya Uşaklıgil, **Aşk-ı Memnû**, İstanbul, İnkilâp ve Aka Kitabeleri, 1963.

Bülent'le yaşamaktadır. Firdevs Hanım ise Boğaziçi'nde Melih Bey Takımı diye anılan bir aileye mensuptur. Aileye adını veren Melih Bey ölmüştür. Karısı, Firdevs Hanım ve kızları hayatlarını günlük zevkler peşinde koşarak mesirelerde, musiki ve mehtap âlemlerinde boy göstererek geçirmektedirler. Bir gün Firdevs Hanım ve kızları Kalender seyranından dönüşte, Boğaziçi'nin en güzel yalılarında birinde oturan Adnan Bey'in Bihter'e tâlip olduğunu öğrenirler. Adnan Bey'in kendisiyle ilgilendiğini düşünen Firdevs Hanım bu durumdan pek hoşlanmasa da Adnan Bey'in zenginliğini düşünerek, onun kızı Bihter'le evlenmesine göz yumar. Bihter'in de amacı mutlu bir yuva kurmak değildir. O, Adnan Bey'le evlendiğinde Boğaziçi'nin en gözde yalılarında birinin hanımefendisi olma ve sahip olamadığı şeyleri elde etme fırsatını yakalayacağı için mutludur. Adnan Bey'le evlendikten bir süre sonra Bihter hata yaptığını anlar. Annesi gibi bir kadın olmak istemese de gönlünü kocasının yeğeni Behlül'e kaptırır. Behlül için Bihter sadece bir maceradır. Bu nedenle Behlül, Bihter'i terk eder. Adnan Bey'in kızı Nihal'le nişanlanır. Bu evlilik gerçekleşmek üzereyken Bihter'le Behlül arasındaki yasak aşk ortaya çıkar ve Bihter intihar eder. Behlül de kaçınca baba kız yine eski günlerdeki gibi baş başa kalırlar.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Bir Yazın Tarihi*⁴⁰⁵ adlı hikâyesinde de mekân Boğaziçi'dir. Olaylar İlhan'ın amcasının Çubuklu'daki yalısında geçer.

Mehmet Rauf'un *Eylül*⁴⁰⁶ romanında Boğaz'a gitmenin bir ideal hâline geldiğini görürüz. Romanda Boğaziçi manzaraları canlı bir şekilde tasvir edilmiştir. Roman kahramanları beş yıldır evli olan Suat ve Süreyya'dır. İyi bir evlilikleri olmasına rağmen Süreyya mutsuzdur. Bütün kış Boğaziçi'ne gitme hayalleri kurmuş; fakat bu hayal gerçekleşmemiş ve yine yazı geçirmek için Taşocağı'ndaki bağ evine gelinmiştir. Eşinin mutsuzluğuna dayanamayan Suat bir yalı kiralamak için babasından para ister. Bu arada Boğaziçi hakkındaki bilgilerinden istifade etmek maksadıyla Süreyya'nın arkadaşı Necip'i alıkoyar. Beklenen para gelince Süreyya ve Necip Boğaziçi'ne giderek Yeni Mahalle'de bir yalı tutarlar. Boğaziçi ve yalı hayatı Suat ve Süreyya'ya çok iyi gelir. Necip de zaman zaman onları ziyaret etmektedir. Boğaziçi'nin güzelliklerine dalmış olan

⁴⁰⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, **Bir Yazın Tarihi**, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, t.y.

⁴⁰⁶ Mehmet Rauf, **Eylül**, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 2003.

Süreyya, Suat'ı ihmal etmeye başlar. Bu esnada Necip ve Suat arasında bir yakınlaşma olur fakat her ikisi de bunu itiraf etme cesaretini bulamazlar. Tarabya'ya gezmeye gidecekleri bir gün Necip piyanonun üstünde Suat'ın eldivenlerini görür ve eldivenlerin tekini alır. Suat, eldiveni Necip'in aldığını sonradan öğrenir. Necip, hastalanır ve bu esnada eldiveni sayıklar. Suat bunun üzerine eldivenin öbür tekini de Necip'e verir ve böylece ikisinin birbirine karşı hissettikleri duygular açığa çıkmış olur. Fakat her ikisi de Süreyya'ya ihanet edebilecek yaradılıştadır. Bu aşkı yalnızca içlerinde yaşarlar. Süreyya ise her şeyden habersiz Boğaz'ın tadını çıkarmaktadır. Kış gelince konağa dönerler. Konakta Hacer'in göz hapsinde bulunan Hacer yüzünden Necip'le konuşmaya bile cesaret edemeyen Suat, Boğaziçi'ndeki günleri özlemektedir. Sevdiği kadını zor durumda bırakmak istemeyen Necip, tekrar Beyoğlu'na döner. Necip'in yeni bir sevgili bulduğunu söylemesi Suat'ı kahreder. Aslında Necip bunu Suat'ı daha fazla üzmemek ve kendisini avutmak için yapmıştır. Boğaziçi'ndeki yalıda başlayan bu aşk, bir gece konakta çıkan yangında Suat ve Necip'in ölümüyle son bulur.

Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Hüsn ü Aşk adlı hikâyesinde ise Boğaziçi tesadüfî bir mekân olarak karşımıza çıkar. Sahilden Kalender'e doğru giden iki arkadaş yol boyunca aşk ve evlilik hakkında konuşurlar.

Meşrutiyet, Mütareke ve Cumhuriyet dönemlerinde de Boğaziçi'nin ve Boğaziçi insanların önemli bir tem olarak edebiyatımızda yer aldığını görürüz. Meşrutiyet döneminin sosyal hayat üzerindeki etkisine ise pek değinilmez. Halit Ziya'nın Nesli Ahir romanında II. Abdülhamit devri Boğaziçi hayatı ile geçmişteki Boğaziçi hayatı karşılaştırılır. Boğaziçi'ndeki yabancı yapıların arttığına dikkat çekilir. Bunun dışındaki eserlerde Boğaziçi sayfiye yeri olarak kendini göstermeye devam eder.

Mehmet Rauf'un Serap adlı hikâyesinde ilk gördüğü kızla hemen evlenen ve bu karardan pişmanlık duyan bir kahramanla karşılaşırız.

Küçük Remzi adlı hikâyesinde ise çocuğunu kaybettikten sonra bunalıma giren Remziye bir süre sonra başta Çırçır olmak üzere çeşitli eğlence yerlerinde görünür.

Halit Ziya Uşaklıgil'in Nesli Ahir romanın kahramanı Paris'teki görevinden bir anlaşmazlık sonucu ayrılıp İstanbul'a dönen dış işleri memuru Süleyman

Nüzhet'tir. Süleyman Nüzhet'in çocukluğu Emirgan'daki yalıda geçmiştir; ancak o artık bu yalıda oturamayacağını düşünür. Yalıda kız kardeşi Samiye ve ailesi oturmaktadır. Eniştesinin kız kardeşi Server ve Suzan da bu yalıdadır. Bu nedenle Süleyman Nüzhet, kızı Azra ile birlikte Büyükkada'da bir ev tutar. Emirgan'la da ilişkilerini kesmezler. Bu arada eniştesinin kız kardeşi Server'e ilgi duyan Süleyman Nüzhet Azra'yı düşünerek bu ilişkiden vazgeçer. Server, Journalci Gıyas ile evlenir. Azra ile Piyanist İrfan arasında da bir yakınlaşma olmuştur. İrfan da katıldığı bir suikast nedeniyle intihar edince Azra ile babası baş başa kalırlar. Romanda Süleyman Nüzhet'in II. Abdülhamit devri Boğaziçi hayatını geçmekteki Boğaziçi hayatıyla karşılaştırdığını görürüz. Boğaziçi'nde yabancı yapıların hızla arttığına şahit oluruz.

Cemil Süleyman'ın *Siyah Gözler*⁴⁰⁷ adlı romanında olaylar İstanbul'da Beykoz'daki evinde on yıldır hizmetçisi ve aşçısıyla birlikte yaşayan dul bir kadının yirmi iki yaşında bir gence âşık olmasıyla başlar. Kadın bu ilişkinin yanlış olduğunu düşünüp delikanlının teklifini geri çevirse de onu görmek umuduyla Beykoz çayırına gider. Kadından umudunu kesen delikanlı, bir süre Beykoz çayırında görünmez. Delikanlı dönünce Beykoz çayırında kadınla görüşmeye başlarlar. Sonunda kadın delikanlıyı Beykoz'daki evine alır. Bir süre sonra bu ilişki sebebiyle bunalıma giren kadın sevgilisini öldürür.

Halide Edip'in *Seviye Talip*⁴⁰⁸ romanında Avrupaî fikirlerle yetişmiş olan Fahir'in muhafazakâr bir kadın olan halasının kızı Macide ile evlenmesinin ardından gelişen olaylar anlatılır. Fahir Üsküdar Kısıklı'da, onun yakın arkadaşı Numan ise Rumelihisarı'nda bir yalıda oturmaktadır. Fakat olayların gelişmesinde mekânın önemi yoktur. Karısından uzaklaşmak isteyen Fahir bir süre İngiltere'ye gider. Orada felsefe okur. İngiltere'den döndüğünde ise eşiyle birlikte katıldığı eğlencelerin birinde çocukluk arkadaşı Seviye ile karşılaşır ve ona âşık olur. Karısı ile Seviye arasında kalarak bunalıma giren Fahir, arkadaşı Numan'la birlikte Mısır'a gider. Mısır'dan dönüşünde yaşadığı olaylar hayatının sona ermesine neden olur.

⁴⁰⁷ Cemil Süleyman Alyanakoğlu, **Siyah gözler**, yay haz. Cuma Karataş, İstanbul, Merccek Yayıncılık, 2003.

⁴⁰⁸ Halide Edip, **Seviye Talip**, İstanbul, Atlas Kitabevi, 1987.

Halide Edip Adıvar'ın Feridun Hikmet'in Jurnalinden adlı hikâyesinin kahramanı Feridun Hikmet'in çocukluğu Beylerbeyi'nde bir yalıda geçmiştir.

Halide Edip Adıvar'ın Denizin Hatıralarından – 3 hikâyesinde ise Barbaros Hayrettin'in ruhunun iskelele gelişini anlatılır.

Halide Edip Adıvar'ın Handan⁴⁰⁹ romanında ise Handan kendisini büyüten amcası ve onun ailesiyle birlikte Kuzguncuk tepesinde bir konakta oturmaktadır. Zengin bir adam olan Hüsnü Paşa ile evlenen Handan'ın hayatı Londra'da değişir; çünkü amcasının kızı Neriman'ın kocasına, yani Refik Cemal'e orada âşık olur. Kocasının kendisini aldatmasına karşın dürüst bir kadın olan Handan üzüntüden beyin hummasına yakalanır. Bir süre hastahane de yatar. Göksu da tesadüf de olsa romanda bahsi geçen mekânlardan biridir. Handan hastahane de duyduğu bir Arap kadının çığlığını Göksu'da dinlediği Arap dilencinin sesine benzeter.

Hastahane de yattığı dönemde yanında hep Refik Cemal vardır. Handan bir ara ona aşkını belli etse de iyileştiği zaman yaptığı doğru olmadığını fark eder. Yaşadığı pişmanlık duygusu ve çektiği vicdan azabı Handan'ın ölümüne sebep olur.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Cadı⁴¹⁰ adlı romanında olaylar Naşit Nef'i Efendi'nin Baltalimanı'ndaki yalısında geçer. Naşit Nef'i Efendi'nin karısı Binnaz ile komşu yalıda oturan Aramidil Hanım aralarında sözleşmişlerdir. İki kadından biri ölüp de kocası tekrar evlenecek olursa, sağ kalan komşu hanım, adama rahat yüzü göstermeyecektir. Önce Naşit Nef'i Efendi'nin karısı Binnaz Hanım ölür. Bunun üzerine Aramidil Hanım, Naşit Nef'i Efendi'nin ikinci evliliğini bozar. Nef'i Efendi'nin sonraki evlilik girişimleri de Aramidil Hanım'ın çabalarıyla sonuca ulaşamaz. Gerçek, yalıların yıkılmasından sonra Aramidil Hanım'ın oğlunun yazdığı mektupla ortaya çıkar; fakat artık bir önemi kalmamıştır.

Mehmet Rauf'un Ferdâ-yı Garâm⁴¹¹ romanında mekân Yeniköy'dür. Macit'in babası görevi nedeniyle İstanbul dışına gitmek zorundadır. Macit'in babası eşini

⁴⁰⁹ Halide Edib Adıvar, **Handan**, 9. bs. İstanbul, Atlas Kitabevi, 1968.

⁴¹⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, **Cadı**, yay. haz. Kemal Bek, 6. bs., İstanbul, Özgür Yayınları, 1996.

⁴¹¹ Mehmet Rauf, **Ferda-yı garam (aşkın yarımı)**, İstanbul, Bordo Siyah Yayınları, 2005.

de ikna ederek onu “tahsilden kalmasın diye” amcasının yanına bırakır. Macit burada amcasının kızı Sermet’le birlikte büyür.

Mehmet Rauf’un Aşk Buhranları’nda ise Göksu’yu görürüz. Nevber evli bir kadındır ve Nihat adında bir sevgilisi vardır. Nihat, Nevber’den kendisine daha fazla vakit ayırmasını isteyince tartışılır ve ayrılmaya karar verirler. Bu duruma Nevber çok üzülür. Nevber bir gün arkadaşıyla birlikte Göksu’ya gider. Âşıklar, burada karşılaşılır ve her şey yoluna girer.

Mehmet Rauf Bir Müntehire Dair adlı hikâyesinde, Tarabya’dan gelip geçerken selâmlaştığı sandalacı Baba Yorgi’nin hikâyesini anlatır. Yazın kazandığı tüm parayı oğluna kaptıran yaşlı adam, kışın aç kalacağını düşünerek intihar etmiştir.

Mehmet Rauf Bir Namus Meselesi’nde kendi evindeki ahlâksızlıklardan haberi olmayan Nuri Bey’in, Çınaraltı Kahvesi’nde herkese namus dersi vermesini konu etmiştir. Hikâyenin kahramanı Nuri Bey Kadırğa’da oturmaktadır.

Mütareke dönemine gelindiğinde, Refik Halit Karay’ın İstanbul’un İç Yüzü adlı eserinde II. Abdülhamit devrinden I.Dünya Savaşı sonlarına kadar olan dönemin karşılaştırmalarla ele alındığını görürüz. Yakup Kadri’nin Kiralık Konak romanında ise I.Dünya Savaşı yıllarında İstanbul ve Boğaziçi sosyal yaşamı ele alınmıştır. Ateşten Gömlek’te ise Boğaz’a demirleyen düşman donanmalarını görürüz. Boğaz’ın tercih edilen ve edilmeyen semtleri, ekonomik sıkıntıların yalı sahiplerine nasıl etki ettiği de romanda anlatılır. Bunların dışındaki eserlerde Mütareke devrinin Boğaziçi hayatına yansımaları ayrıntılı biçimde göremeyiz.

Tahsilini Avrupa’da yapan bir doktorun, Kasım Şinasi’nin, İstanbul’a döndükten sonraki yaşayışının hikâyesi olan Mevud Hüküm’de adı geçen semtler Şehzadebaşı, Büyükdere, Tarabya ve Erenköy’dür. Kasım Sara’nın, kocasından aldığı bir zührevî hastalığı tedavi eder. Bu süreçte Kasım ve Sara yakınlaşır. Sara’nın kocası ölünce Kasım, Sara ile evlenmeye karar verir; ancak babasının Şehzadebaşı’ndaki evinde oturması mümkün değildir. Kasım kendisi Avrupa’dayken babasıyla ilgilenen Behire ve amcası bu evde oturmuştur. Bu nedenle Kasım onlardan taşınmalarını isteyemez. Bunun üzerine Büyükdere’de bir yalı kiralar ve saadet yuvası olarak gördüğü bu ev için hiçbir masraftan kaçınmaz.

Sara'nın üvey kardeşi Behire'nin tüm kıskançlıklarına rağmen Sara, kızı Atife ve Kasım ile burada çok mutludur. Kasım Atife'yi Arnavutköy Amerikan kolejine verir. Bu arada Sara'nın kayın biraderi Kâmi de yeğeni Atife'ye yakın olabilmek için Tarabya'da bir otelde kalmaya başlar. Birlikte, yazın ve Boğaz'ın tadını çıkarırlar. Zaman zaman Behire ve Sara da onlara katılır. Kasım, Balkan Savaşı'na katılmak üzerine Edirne'ye gider. Bu süreçte Sara'nın Kâmi'ye olan ilgisi aşka dönüşür; fakat Sara kocasına ihanet etmez. Atife'nin okulu bitince, Sara Şehzadebaşı'ndaki konağa geçmez, Erenköy'e taşınır. Bu arada Behire yazdığı mektuplarla Kâmi'nin karısının kendisine ihanet ettiğini düşünmesini sağlamaktadır. Burası onun hayatındaki son duraktır. Eve dönen Kâmi, Behire'nin yazdığı mektupların tesiriyle Sara'nın hayatına son verir.

Ömer Behiç'in bir tek gün içinde yaşadıklarının anlatıldığı Mehmet Rauf'un Girdap adlı hikâyesinde Beylerbeyi seilmeyen bir mekân olarak karşımıza çıkar. Ömer Behiç'in Fener'de babasından kalma bir evi vardır. O gün kirayı almaya gider; fakat alamaz. Bu durumda o haftayı hiç sevmediği Beylerbeyi'nde oturan ablasının evinde geçirmek zorunda kalır.

II. Abdülhamit devrinden I.Dünya Savaşı sonlarına kadar geçen dönemdeki İstanbul hayatının karşılaştırmalarla anlatıldığı R. Halit'in İstanbul'un İç Yüzü adlı romanında, İstanbul'daki insanların yaşayışı ve zaman içinde meydana gelen değişimler, İsmet'in bakış açısıyla okura sunulur. İsmet, Fikri Paşa konağına devam etmektedir. İsmet'in ifadesiyle Fikri Paşa'nın Kandilli'deki yalısı âdeta bir odun enkazıdır. Romanda Fikri Paşa'nın kayın validesi Rukiye Hanım'ın gençliğinde, bu yalıda büyük eğlenceler tertip edildiğinden de söz edilir. Küçüksu deresi de romanda âşıkların buluşma mekânı olarak karşımıza çıkar. Fikri Paşa'nın kızı Şadiye Hanım ile evli bir adam olan Doktor Vassaf Hadi Bey arasında bir yakınlaşma olur. Küçüksu etrafındaki تنها bostanlarda Şadiye Hanım ve Vassaf Hadi Bey gizli gizli buluşurlar. Şadiye Hanım'ın aşkı yüzünden yalıdan ayrılmak istememesi nedeniyle Boğaziçi mevsimi geçmesine rağmen bir süre daha yalıda kalır. Eserde, Büyükdere çayırının da bahsi geçer. Boğaziçi yalılarından birinin penceresinde gördüğü Şevkidil Hanım'a âşık olan Hidayet Bey, Büyükdere çayırında bu hanıma hislerini anlatan bir mektup verir. Romanda adı geçen diğer bir mekân da Kavaklar'dır. Yanına bir bekçi konarak âşıklarından biri tarafından

Kavaklar'da bir eve kapatılmış olan Seniha, esaret hayatına dayanamayarak sonunda Boğaziçi'nde dalyan sahibi olan Ali Bey'e kaçar.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Kiralık Konak⁴¹² romanında II. Abdülhamit devri ricalinden olan Naim Efendi'nin gözünden I.Dünya Savaşı yıllarının İstanbul'unu görürüz. Naim Efendi, kızı Sekine Hanım, damadı Servet Bey, torunları Seniha ve Cemil ile Cihangir'deki konağında yaşamaktadır. Aile yazları da Kanlıca'daki yalılarında geçirmektedir. Roman "Naim Efendiler bu yaz Kanlıca'ya taşınmadılar" cümlesiyle başlar. Sosyal yaşamdaki değişiklikler Naim Efendi'nin ailesinin yaşam biçimini de değiştirmiştir. Naim Efendi'nin torunu Cemil, Kanlıca'daki yalıya gitmek istemez; çünkü yalıya taşındıklarında Beyoğlu'ndaki eğlencelere iştirak edemeyecektir. Ayrıca yaz mevsiminde sayfiyeye gitmek yerine, yalıları Mısırlılara kiralamak moda olmuştur. Bunda I.Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik sıkıntıların payı büyüktür. Seniha ve Cemil'in hesapsız harcamaları yüzünden Naim Efendi birkaç parça mülkünü elden çıkarmak zorunda kalır. Bunlar da yetmeyince Kâhya Ragıp Efendi ona Kanlıca'daki yalıyı satmayı teklif eder. Çemberlitaş'taki han gelir getirdiği için onu satmayı düşünmezler. Kanlıca'daki yalının büyük bir getirisi yoktur. Üstelik Boğaz'ın Anadolu yakası tercih edilmemekte, daha çok Yeniköy, Tarabya ve Büyükdere'ye rağbet edilmektedir. Naim Efendi bu durumda yalıyı satmanın işe yaramayacağını söyler: çünkü yalıya satması hayatının büyük bir bölümünü yok etmesi anlamına gelmektedir. Fakat romanın sonunda ailesinin hesapsız harcamalarına dayanamayan Naim Efendi, yalıyı satar.

Halide Edip Adivar'ın Kurtuluş Savaşı üzerine yazdığı bir roman olan Ateşten Gömlek'te⁴¹³ İzmir'in işgalinde kocası ve çocuğu Yunanlılar tarafından öldürülen Ayşe, bir İtalyan ailenin yanına sığınarak İstanbul'a akrabası Peyami'nin yanına gider. Bu arada düşman donanmaları Boğaziçi'nde demirlemiştir. Peyami ve Ayşe bu manzarayı üzüntüyle seyrederek. Bir yandan da millî bir tepki olarak protesto mitingleri yapılmaktadır. Ayşe, Peyami ve Peyami'nin arkadaşı Binbaşı İhsan, Kuva-yi Milliye'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçerler. Bu arada Peyami ve İhsan, hasta bakıcılık yapan Ayşe'ye âşık olurlar. Bu aşk her ikisi için de "ateşten

⁴¹² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Kiralık Konak**, İstanbul, Dergâh Mecmuası, 1927.

⁴¹³ Halide Edib Adivar, **Ateşten gömlek**, 9. bs., İstanbul, Atlas Kitabevi, 1969.

gömlek” olmuştur. Savaşta İhsan ile hemşire Ayşe ölür, bacaklarından ve başından yaralanan Peyami ise Ankara’da Cebeci Hastanesi’nde hayatını kaybeder.

Reşat Nuri Güntekin’in *Çalıkuşu*⁴¹⁴ romanında asıl mekânlar Zeyniler köyü, Bursa, Çanakkale, İzmir, Kuşadası gibi İstanbul dışındaki mekânlardır. Romanın başkahramanı olan Feride yaz tatillerini teyzesinin Kozyatağı’ndaki köşkünde geçirmektedir. Burada Feride ile teyzesinin oğlu Kâmuran arasında bir yakınlaşma olur ve nişanlanırlar. Düğün günü Feride’ye bir mektup gelir. Mektupta Kâmuran’ın İsviçre’de iken bir kızla ilişkisi olduğu ve ona evlenme vaadinde bulunduğu yazmaktadır. Bunun üzerine Feride her şeyi bırakıp İstanbul’dan ayrılır. Öğretmenlik yapmak üzere Zeyniler Köyü’ne giden Feride bu köydeki evleri Boğaziçi’nde eskiden gördüğü kayıkhaneli yalılara benzetir.

Cumhuriyet’in ilânından sonraki eserlerin çoğunda geçmiş dönemlerin Boğaziçi hayatının ele alındığını görürüz. Müfide Ferit’in *Pervaneler* romanında Milli Mücadele’nin kazanılmasından sonraki Boğaziçi hayatı anlatılır. Yakup Kadri’nin *Eski Hastalık*, Şükûfe Nihal’in *Yalnız Dönüyorum* adlı romanlarında Mütareke Dönemindeki İstanbul’u ve Boğaziçi’ni görmek mümkündür. Halit Fahri Ozansoy’un *Sulara Giden Köprü* romanında ise Boğaziçi’nin I.Dünya Savaşı’ndan sonraki hâli romana yansımıştır. Bu dönemde diğer dönemlere kıyasla sosyal yaşamdaki değişmelerin daha çok işlendiğini görürüz. Cumhuriyet’in ilânına dek ülkenin içine düştüğü sıkıntılar, savaşların getirdiği ekonomik zorluklar ve mecburî değişimler, yaşanan acılar eserlere yansımıştır. Geçmişteki Boğaziçi hayatına kayık gezintilerine, mehtap ve musiki âlemlerine duyulan özlem de Cumhuriyet sonrasında yazılan eserlerimizde geçmişteki Boğaziçi hayatının işlenmesinde etkili olmuştur.

Mehmet Rauf’un *Ayna* hikâyesinde de mekân Boğaziçi’dir. Boğaziçi’nde üç arkadaş, karşıdaki otelde kalan evli İtalyan hanımı elde etme konusunda bahse girerler. Sonunda içlerinden biri, kadının penceresine tuttuğu ayna sayesinde kadının dikkatini çekmeyi başarır ve bahsi kazanır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Cehennemlik*⁴¹⁵ adlı romanında mekân Boğaziçi’dir. Romanda Hasan Ferruh Efendi yalısında yaşanan aşk entrikaları anlatılır.

⁴¹⁴ Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu*, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 2000.

⁴¹⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Cehennemlik*, yay. haz. Kemal Berk, 5. bs., İstanbul, Özgür Yayınları, 2005.

Müfide Ferit'in *Pervaneler*⁴¹⁶ romanında Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonraki İstanbul ve Boğaziçi hayatını görürüz. Doktor Burhan Ahmet tahsil için gittiği Fransa'da, ev sahibinin kızı Claire'le evlenmiştir. İşgal döneminde sürekli Fransız işgal kuvvetleri eğlenceler düzenlemektedir ve Claire çok mutludur. Bu durumdan bunalan Doktor Burhan Ahmet, bir süre evden uzaklaşır. Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra işgal kuvvetlerinin düzenlediği eğlencelerin yerini Türklerin zafer sevinci almıştır. Doktor Burhan Ahmet çok mutludur, Claire ise çok üzgündür. Yazar Mütareke Dönemi'nde İstanbul ve Boğaziçi'nde yaşananları iki kahramanın bakış açısıyla yansıtmıştır.

Halide Edip Adivar'ın *Kalp Ağrısı*⁴¹⁷ romanında ise Doktor Safvet'le nişanlı olan Zeyno'nun Hasan adlı bir subayla yaşadığı aşk anlatılır. Zeyno'nun çocukluk arkadaşı Azizelerin Boğaziçi'ndeki yalısında İzmir'in alınması şerefine bir davet verilir. Zeyno'da bu davete katılmıştır. O gece Zeyno Azize'nin halasının oğlu Binbaşı Hasan'la tanışmıştır. Hasan Zeyno'ya âşık olur ve onunla evlenmek ister. Zeyno da Hasan'a karşı ilgisiz değildir. Bu durum Hasan'a âşık olan Azize'yi bunalıma sokar ve Azize Boğaz'da kendini denize atarak intihara teşebbüs eder. Bir balıkçı tarafından kurtarılan Azize, ciğerlerinden rahatsızlanır. Bu durum karşısında Zeyno aradan çekilir. Hasan ve Azize evlenip Davos'a giderler. Saffet'le evlenemeyeceğini anlayan Zeyno nişanı bozar ve Albay Muhsin Bey'le evlenip yeni bir hayata başlar. Bir süre sonra Azize hamile kalır; fakat çocuğu doğurması tehlikelidir. Azize bebeği doğurmaktan vazgeçmez. Hasan ve Saffet'in ise doğacak bebekle ilgili hayallerinde mekân Boğaziçi'dir.

Peyami Safa'nın *Mahşer*⁴¹⁸ romanında Boğaz'ın farklı bir yüzünü görürüz. Parasızlık yüzünden karısı tarafından terk edilen ve bunalıma giren Nihat Beşiktaş'tan Boğaz sularına atlamaya karar verir. Son anda bu fikirden vazgeçen Nihat kurtulur ve karısı Muazzez'le barışır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Kırk Hayatları*'nda⁴¹⁹ asıl mekân Şişli'dir. Şişli'de bir arsa alan Ömer Behiç burada bir ev yaptırmak ister. Bu evin mimarisine örnek

⁴¹⁶ Müfide Ferit, **Pervaneler**, İstanbul, kaknüs Yayınları, 2002.

⁴¹⁷ Halide Edip Adivar, **Kalp ağrısı**, İstanbul, Özgür Yayınları, 2000.

⁴¹⁸ Peyami Safa, **Mahşer**, İstanbul, Ötüken yayıncılık, 1996.

⁴¹⁹ Halit Ziya Uşaklıgil, **Kırk Hayatlar**, yay. haz. Şemsettin Kutlu, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 1998.

olabilecek evleri görmek için İstanbul'un çeşitli semtlerini gezer. Bu semtler arasında Tarabya da vardır.

Reşat Nuri Güntekin'in *Damga*⁴²⁰ romanında adı geçen semtler Fındıklı, Aksaray, Bebek ve Çengelköy'dür. II. Abdülhamit devri paşalarından Halis Paşa'nın oğlu olan İffet'in çocukluğu Aksaray ve Fındıklı'da geçmiştir. Bir süre sürgüne gönderilen babasıyla birlikte Midilli'de yaşayan İffet babasının ölümü üzerine İstanbul'a döner ve hukuk öğrenimi görmeye başlar. Bu arada Bebek'te Mebus Cemil Bey'in çocuklarına ders verir. Bir süre sonra Cemil Bey'in eşi Vedia ile İffet arasında bir yakınlaşma olur. Cemil Bey'in evde olmadığı geceler iki âşık buluşurlar. Bir gece yakalanınca, durumun anlaşılmaması için İffet hırsız olduğunu söyler ve bunun üzerine altı ay hüküm giyer. Hapishaneden çıkınca bir süre Konya'da çalışan İffet babasından kalan mirası aldıktan sonra Çengelköy'de bahçeli bir ev alarak oraya yerleşir. Kocasından ayrılan Vedia'ya evlenme teklifi eden İffet, Vedia'nın olumsuz cevabıyla karşılaşınca bunca eziyete boş yere katlanmış olduğunu anlar.

Mehmet Rauf'un *Karanfil ve Yasemin*⁴²¹ romanında Kadri Paşaların Beykoz-Akbaba da bir köşkleri vardır. Kadri Paşa'nın oğlu Pertev, arkadaşı Samim Şevket'i Nişantaşı'ndaki konakta verilen çay partisine davet eder. Samim Şevket burada Nevhiz'den etkilenir. Sonrasında, Kadri Paşa Akbaba'daki köşkünde davet verir ve dostlarıyla beraber Yuşa tepesinde piknik yaparlar. Bu piknik esnasında Samim Şevket de Nevhiz'in dikkatini çekmeye çalışmaktadır.

Beykoz'daki köşke sık sık uğrayan Samim Şevket, sonunda Nevhiz'in dikkatini çekmeyi başarır. Samim Şevket ve Nevhiz Boğaz'da gezmeye başlarlar. Tarabya, Büyükdere ve Çengelköy gezdikleri yerler arasındadır. Bir gece Nevhiz'in ailesinin Çengelköy'deki köşkünde buluşurlar. İkinci kez de burada buluştuktan sonra Samim Şevket, bir ev tutmayı teklif eder. Önce Nevhiz'in rahatça gelip gidebilmesi için Boğaz'ın Rumeli kıyısında bir ev tutmayı düşünürler. Burada uygun bir yer

⁴²⁰ Reşat Nuri Güntekin, **Damga**, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 1995.

⁴²¹ Mehmet Rauf, **Karanfil ve yasemin**, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 2002.

bulamayınca Moda'da küçük bir köşk tutarlar. Moda'da geçirilen güzel günler Nevhiz'in bir gün haber vermeden Avrupa'ya gitmesiyle son bulur.

Mehmet Rauf'un Ana - Evlat hikâyesinde çocuğundan ayrılmak zorunda kalan bir annenin dramı anlatılır. Saniye kocası öldükten sonra fabrikada çalışmaya başlamıştır. Oğlu Ali'ye, Hacer Hanım bakıcılık yapmaktadır. Yunanlıların Bursa'yı işgali sırasında yaralanan Saniye, kendine geldiğinde Hacer Hanım'ın oğlu Ali'yi de alarak İstanbul'a gittiğini öğrenir. İstanbul'a geldiğinde ise Hacer Hanım'ı Çengelköy'de bulur. Hacer Hanım, Saniye'nin öldüğünü sanmış ve Ali'yi bir yalıya evlâtlık vermiştir. Çocuğunu almak için yalıya giden Saniye, yalının büyüklüğünü ve güzelliğini görünce, oğlunun burada kalmasının daha iyi olacağını düşünerek yalıdan ayrılır.

Mehmet Rauf'un Genç Kız Kalbi⁴²² adlı romanında Boğaziçi farklı bir gözle eleştirilir. Boğaz'ın artık eski güzelliği kalmamıştır. Roman kahramanı Pervin'in tek ideali İstanbul'u görmektir. Sonunda babası onu İstinye'de oturan amcasının yanına gönderir. İstanbul'a gelen Pervin hayallerindeki şehirle gördüğü manzarayı karşılaştırınca sükut-ı hayâle uğrar. Ona göre İstanbul ve Boğaziçi bir harabedir. Bu görüşte, Boğaziçi yalılarıyla birlikte Boğaziçi sosyal hayatının da yavaş yavaş çöküşünün yanı sıra İstanbul'a ideal eş bulmak için gelen Pervin'in uğradığı hayal kırıklığının da tesiri vardır. İstanbul'un çeşitli muhitlerini gezen Pervin Bebek Bahçesi'nde yapılan eğlenceleri basit bulur. Tiyatro binasında oynanan oyunlar da oldukça basittir. Pervin insanların bunları beğenmesini hayretle karşılar. Geçmiş dönemlerin en güzel mesirelerinden biri olan Göksu da Pervin için bir anlam ifade etmez. Pervin buranın İstanbul halkının çok rağbet ettiği bir mesire olduğuna inanmak istemez. İstanbul'a gelirken burada kendisine uygun bir eş bulacağı inancında olan Pervin, görücü usulü evliliğe olduğu kadar, başta Göksu olmak üzere mesirelerde tanışılan insanlarla evlenmeye de karşıdır. Bu konuda Behiç de Pervin'le aynı fikirdedir. Behiç kendisine saygısı olan bir hanımın böyle mesirelere gitmemesi gerektiğini düşünür. Pervin'in ve Behiç'in Göksu'yu beğenmemeleri Pervin'in amcasını ve yengesini hayli şaşırtır. Behiç'in yaptığı

⁴²² Mehmet Rauf, **Genç Kız Kalbi**, 3. bs., İstanbul, Arma Yayınları, 1997.

açıklamalar sonunda Pervin'in amcası da onları haklı bulur. Behiç'e göre ahlâkı bozması nedeniyle burası Türk hanımlarına yasaklanmalıdır.

Memduh Şevket Esendal'ın Miras romanında Kuruçeşme'deki Sabit Molla yalısını görürüz. Atiye Hanım kocasının ölümünden sonra Sabit Molla ile evlenerek onun Kuruçeşme'deki yalısına taşınmıştır. Atiye Hanım'ın, eski dostu olan Fahriye Hanım'ı yalıya alması üzerine yalıda bir işret âlemi yaşanmaya başlar. Bir süre sonra Sabit Molla ölür. Fahriye Hanım, yalıda her şeye hâkim durumdadır. Onu kırmak istemeyen Atiye Hanım ise tüm olanlara boyun eğer. Atiye Hanım'ın oğlu Canip Bey bu durumdan rahatsız olunca kendisine kalan mirası alıp kızı Salime ile birlikte Ayastefanos'a yerleşir. Annesi ölünce bir yandan Fahriye Hanım'ın her şeyi almasından korkan Canip Bey bir yandan da Fahriye Hanım'ı bu mülkün bekçisi gibi görmeye başlamıştır. Bu nedenle arada bir kızı Salime'yi yalıya göndererek kendisine orada bir yer edinmeye çalışır. Bu arada Atiye Hanım'ın yeğeni Asım, Sarayköy'de oturan babası Şevket Bey'in ölümü üzerine, buradaki değirmeni halası Atiye Hanım'dan istemek üzere İstanbul'a gelir. Asım'ın yalıya gelişinden rahatsız olan Fahriye Hanım, önce onun değirmeni istemek için geldiği fikrini ileri sürer, sonra da kendi yerini sarsmamak için değirmeni verip Asım'ı evden uzaklaştırmayı düşünür. Fakat işler Fahriye Hanım'ın düşündüğü gibi gitmez. Atiye Hanım, Asım'ın varlığından çok memnundur, Asım'ı torunu Salime ile evlendirip bütün mülkünü ikisine bırakmayı hayal eder. Fakat Salime, Asım'ın kendisiyle miras için evlenmek istediğini düşünür ve başka biriyle nişanlanır. Asım bu arada, Kanuni Esasi taraftarı Ferruh Bey'le görüşmektedir. Asım, Ferruh Bey vasıtasıyla tanıştığı Ethem Efendi'nin yalısına devam etmeye başlar. Bu yalıya Kanun-ı Esasi taraftarı insanlar gelir ve çeşitli sosyal meseleler hakkında konuşurlar.

Reşat Nuri Güntekin'in Dudak'tan Kalbe⁴²³adlı romanında Kenan ve Lamia arasında İzmir'de başlayan aşk hikâyesi İstanbul'da sona erer. İzmir'e dayısının misafiri olarak gelen Kenan, burada Lamia ile karşılaşır ve ona âşık olur. Lamia'nın çocukluğu Paşabahçe'de geçmiştir. Annesi ve babası ölünce İzmir'deki amcasının yanına gelen Lamia, Boğaz'da geçirdiği çocukluk günlerini özlemle

⁴²³ Reşat Nuri Güntekin, **Dudaktan Kalbe**, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 1997.

hatırlar. Kenan ikinci kez İzmir'e geldiğinde Lamia ile hayli yakınlaşırlar. Bu durum üzerine Kenan, Lamia'ya evlilik teklif eder. Bu sıralarda bir prensesle evlenmek üzere olan Kenan zorunlu olarak yaptığı bu evlilik teklifi yüzünden bunalıma girer. Lamia, Kenan'ın samimiyetine inanmadığından onunla evlenmeyi kabul etmez ve hamile olduğunu anlayınca da intihar eder. Ölümden dönen Lamia Kütahya'ya gönderilir ve çocuğunu burada doğuran Lamia yaşlı bir binbaşıyla evlenir. Lamia'nın kocasının yeğeni Doktor Vedat Kütahya'ya sürgün gelmiştir. Doktor ve Lamia arasındaki samimiyet dedikodulara sebep olunca kocası Lamia'yı boşar. Doktorun evlilik teklifini reddeden Lamia İstanbul'a döner. Doktor Vedat da İstanbul'a gelince Lamia ve Vedat nişanlanırlar. Bir gün Kenan, doktorun muayenesine uğradığında orada Lamia ve kızı Mebruke ile karşılaşır. Karısından boşanmış olan Kenan, Lamia'yı hâlâ sevmektedir. Lamia'nın Doktor Vedat'la evlenmesi üzerine kızı Mebruke'yi son defa Bebek Bahçesi'nde gördükten sonra İzmir'e döner ve hayatına son verir.

Mehmet Rauf'un *Son Yıldız*⁴²⁴ romanında, Fahri Cemal sevgilisi Perran için Tarabya'daki Mauro Kardato çiçek bahçesinden çiçek getirir. Perran yıllar sonra birden ortaya çıkan Fuat'la Boğaz'da buluşur. Bebek, Arnavutköy ve Kuruçeşme'de gezerler.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun II. Meşrutiyet sonrası parti çekişmelerini ele aldığı *Hüküm Gecesi*'nde⁴²⁵ Boğaziçi tesadüfî bir mekân olarak kendini gösterir. Ahmet Kerim'e âşık olan ve aşkına karşılık bulamayan Samiye kendini Boğaziçi sularını bırakır.

Reşat Nuri Güntekin'in, *Acımak*⁴²⁶ adlı romanının kahramanı Zehra, görevine bağlı bir ilkokul öğretmenidir; ama öğrencilerine karşı oldukça katı ve acımasızdır. Zehra'nın bu acımasızlığı küçük yaşta ailesinden uzaklaşmasından ve babasına duyduğu nefretten kaynaklanmaktadır. Bir gün babasının çok hasta olduğu haberini alan Zehra "Benim babam yok" dese de İstanbul'a babasını görmeye gider. Babası ölmüştür. Zehra babasının bıraktığı anı defterini okur ve annesinin yanlış davranışları yüzünden babasının kendini içkiye verdiğini, kendisini korumak

⁴²⁴ Mehmet Rauf, *Son Yıldız*, İstanbul, Sühület Kütüphanesi, 1927.

⁴²⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Hüküm Gecesi*, yay. haz. Atilla Özkırmı, İstanbul, Birikim Yayıncılık ve Tic, 1978.

⁴²⁶ Reşat Nuri Güntekin, *Acımak*, 29.bsk., İstanbul, İnkılâp kitabevi. t.y.

için öğretmen okuluna vererek evden uzaklaştırdığını öğrenir. Babasına duyduğu nefretin yerini acıma duygusu alır. Romanda, Zehra zaman zaman çocukluk günlerini hatırlar. Çocukluğu Beylerbeyi'nde bir yalıda geçmiştir. Zehra'nın Beykoz'a dair de anıları vardır. Ablasının çarşafa girdiği gün Beykoz'daki bir akrabaya gidilecekken babası sorun çıkarmıştır. Diğerinde ise babası, karısının âşığı Necip'in karısına yazdığı mektupları bulur ve Necip'le kavga eder. Aynı gün Zehra'nın annesi sorunların büyümemesi için Beykoz'a gider. Zehra'nın babasının iş arkadaşı muhasebe kâtibi Tahir Efendi de Anadolu Hisarı'nda büyümüştür.

Yakup Kadri'nin Sodom ve Gomore'sinde⁴²⁷ Mütareke Dönemi'nin İstanbul'u anlatılır. Romanda Sami Bey ailesi ve bu aileyle ilişkili insanların aracılığıyla işgal kuvvetleri anlatılır. Romanda İngiliz işgal kuvvetleri Sami Bey ailesinin görüştüğü Captain Jackson Reed, Captain George Marlow ve Major Will'in şahsında temsil edilir. Major Will Yeniköy'de kiraladığı bir yalının selâmlık dairesini farklı bir tarzda döşer ve açılış için bir davet verir. Bu arada Fransızlar da Boğaz'da çay ziyafetleri vermektedir. Roman Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla sona erer.

Halide Edip'in Sinekli Bakkal⁴²⁸ romanında asıl mekân İstanbul'un özelliklerini muhafaza eden Sinekli Bakkal Sokağı'dır. Rabia'nın musikî dersi ve mevlit okumak için Boğaz'a gitmesiyle farklı bir mekân olarak Boğaziçi de romana girer. Rabia, önce padişahın yeğeni Nejat Efendi'nin hanımı Karnaya'ya musiki dersi vermek için onun Bebek'teki sarayına gider. Ardından mevlit okumak için ikinci mabeyinci Saffet Bey'in yalısına giden Rabia yalının güzelliğine hayran kalır. Kocası Osman, Boğaziçi'nde yaz için bir ev tutmak ister fakat Rabia bunu reddeder Osman ve Rabia ikinci mabeyincinin sütninesi İkbâl Hanım'ın, yazı yalının arkasındaki köşkte geçirmelerini teklif etmesi üzerine Bebek'teki bu köşke taşınırlar. Boğaziçi günleri, Rabia üzerinde olumlu bir tesir yapsa da Bebek'te uzun süre kalmadan Sinekli Bakkal'a dönerler.

Peyami Safa'nın Fatih Harbiye⁴²⁹adlı romanında asıl mekânlar Fatih ve Beyoğlu'dur. Boğaziçi semtlerinden Kuruçeşme ve Üsküdar ise tesadüfî mekânlar olarak karşımıza çıkar. Romanın kahramanları birbirlerine âşık olan Neriman ve

⁴²⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Sodom ve Gomore**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1966.

⁴²⁸ Halide Edib Adivar, **Sinekli Bakkal**, 4. bs., İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi, 1941.

⁴²⁹ Peyami Safa, **Fatih Harbiye**, 20.bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 2000.

Şinasi'dir. Darülelhan öğrencisi olan Neriman, babası Faiz Bey'le birlikte Fatih'te yaşamaktadır. Faiz Bey, karısının ölümünden sonra Kuruçeşme'deki yalısında oturmak istememiş, Üsküdar'daki evi yanınca da Fatih'teki evine taşınmıştır. Neriman, Fatih semtini beğenmez ve Fatih-Harbiye tramvayına binerek gidip geldiği Beyoğlu'ndaki hayata imrenmeye başlar. Bu arada Şinasi'den de uzaklaşır. Dârülelhân'dan ayrılmış züppe bir genç olan Macit'le görüşmeye başlayan Neriman'ın hayat görüşü de değişmeye başlamıştır. Neriman'daki bu değişimi gören Faiz Bey ve Şinasi çok üzülürler. Faiz Bey, kızının Osmanlı geleneklerine saygılı bir genç olan Şinasi ile evlenmesini arzu etmektedir. Roman, Neriman'ın Macit'i terk edip Şinasi ile evlenmesiyle son bulur.

Mahmut Yesari'nin, *Tipi Dindi*⁴³⁰ adlı romanında iradesizliği yüzünden hayata yenik düşen Macit'i görürüz. Macit, Nesrin'le evlenmeyi düşünmektedir. Bir gün cüzdanından düşen bir fotoğraf genç kızla arasını açar. Nesrin, Macit'i terk eder ve bir avukatla nişanlanır. Bu olay üzerine bunalıma giren Macit, kendini içkiyle avutur. Ne hasta babası ne de bakımsız kalan kardeşleri aklına gelir. Evine geri döndüğünde babası çoktan ölmüştür. Kız kardeşi de vereme yakalanmıştır. İşi ve parası olmayan genç adam kaybettiklerini hatırladıkça daha da çaresizleşir. Kaybettiklerinin arasında Boğaziçi'ndeki yalı da vardır.

Reşat Nuri Güntekin'in *Eski Hastalık*⁴³¹ romanında Mütareke Dönemi'nin İstanbul'u anlatılır. Kuruçeşme, Arnavutköy ve Bebek de eserde ismi geçen Boğaz semtleridir. Züleyha, bütün cephelerde savaşmış bir subayın, Ali Osman Bey'in kızıdır. Babası görevi nedeniyle İstanbul dışında olan Züleyha, annesi ve teyzesi ile birlikte Kuruçeşme'de yaşamaktadır. Arnavutköy Amerikan Koleji'nde okuyan Züleyha Boğaz'da arkadaşlarıyla yaptığı sandal gezintilerinde babası Ali Osman Bey'i hatırlar. Teyzesinin hastalığına ve babasından ayrı kalmasına rağmen Züleyha umutsuz değildir. Kolejdeki Amerika vaadi üzerine kaderinin değişeceğine inanan Züleyha, Boğaz'ın viran evlerinde yaşayan Türk kızlarına acır. Bu dönemde Boğaz'da demirleyen ecnebi zırhlılarında Anadolu'daki Türk ordusundan gelen yenilgi haberleri üzerine eğlenceler düzenlenmektedir. Teyzesinin ölümünden sonra Züleyha'nın annesi de babasının yanına gider. Okulu

⁴³⁰ Mahmut Yesari, **Tipi Dindi**, İstanbul, Matbaacılık ve Neşriyat T. A. Ş., 1939.

⁴³¹ Reşat Nuri Güntekin, **Eski Hastalık**, İstanbul, İnkilâp ve Aka Kitabevi, 1963.

dayısının yanında kalarak tamamlayan Züleyha, okul bittikten sonra Silifke'ye ailesinin yanına gider. Burada Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan baloları hazırlayan kurallarda çalışır. Züleyha burada belediye başkanı olan Yusuf'la tanışır. Züleyha'nın babası vaktiyle Yusuf'un komutanıdır. Yusuf, babasından Züleyha'yı ister, Yusuf ve Züleyha evlenirse de bir süre sonra boşanmaya karar verirler. Mahkeme, ayrılmadan önce bir yıl ayrı yaşamalarına karar verir. Züleyha, İstanbul'a dayısının yanına döner. Burada Boğaz bir kez daha karşımıza çıkar. Züleyha Büyükdere'de yapılan otomobil yarışında birinci olan varlıklı bir ailenin oğluya görüşmeye başlamıştır. Birlikte Alemdağı – Çamlıca yolunda kaza geçirirler. Olayı öğrenen Yusuf, Züleyha'nın adını temizleyinceye kadar onun yanında olacak ve sonra ayrılacaktır. Önce Boğaz'da bir otele yerleşirler. Boğaz'dan Adalara geçerler. Adana'ya taşra motoruyla, iskelelere uğrayarak giderler. Silifke'ye geldiklerinde mahkemenin ayrılık süresi dolmuştur. Bu yolculukta Yusuf'a iyice yaklaşan Züleyha, Yusuf'un "kal! gitme!" demesini bekler. Bu teklif gerçekleşmeyince Züleyha tekrar İstanbul'a döner.

Şükûfe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum*⁴³² romanında bir mülkiye memurunun kızı olan Yıldız, babasının ölümü üzerine iki kız kardeşi ve annesiyle birlikte amcasının Rumeli Hisarı'ndaki yalısına gelir. Namık Kemal'in ve Tevfik Fikret'in şiirleriyle büyüyen Yıldız, bu yalıda 1908 inkılâbına tanık olur. Yıldız'ın ablaları evlenip eşleriyle beraber Anadolu'ya giderler. Yıldız amcasının muhitindeki insanlarla anlaşamaz. Yalıda tek dostu amcasının oğlu Fahir'dir. Fahir askere gidince, Yıldız da Çapa'daki Kız Muallim Mektebi'ne verilir. Annesi de Anadolu'ya diğer kızlarının yanına gider. Fahir'den haber alınamaması ve amcasının ölümü, ardından da yalının yanmasıyla birlikte Yıldız ve yengesi İstanbul'un kenar mahallelerinden birinde bir ev tutarlar. Balkan Savaşı, Çanakkale Savaşı ve Mütareke'nin ardından İstanbul'da zor günler yaşanır. Yıldız bir yardım derneğinde tanıştığı Hasan'la evlenir. Milli Mücadele'nin kazanılmasının ardından İstanbul'da yeni bir hayat başlar.

Halit Fahri Ozansoy'un *Sulara Giden Köprü*⁴³³ adlı romanında Boğaziçi'nin ve Boğaziçi yalılarının I.Dünya Savaşı'ndan sonraki harap hâlini görürüz. Adnan ve

⁴³² Şükûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, İstanbul, Kenan Basımevi, 1938.

⁴³³ Halit Fahri Ozansoy, *Sulara Giden Köprü*, İstanbul, Kenan Basımevi, 1939.

ailesi Filibe'den İstanbul'a gelir ve Beylerbeyi'nde bir yalıda yaşamaya başlarlar. Annesi ve babası ölünce Adnan yalığı halasının ahretliği Gülsüm ve çocuklarına bırakarak Maçka'da bir apartman dairesine yerleşir. Bu arada yalı bakımsızlıktan harabeye dönmüştür. Adnan, zaman zaman Gülsüm'ün Filibe'deyken kendisine yakınlığı anları hatırlar. Gülsüm'ün kızı Mahmure'yi Gülsüm'ün o dönemdeki hâline benzettiğinden zamanla Mahmure'ye karşı olan duygularının değiştiğini hisseder. Duygularından emin olmayan Adnan, o yazı Beylerbeyi'ndeki yalıda geçirmeye karar verir. Burada Adnan Boğaz'ın geçmişteki durumu ile o anki durumunu mukayese fırsatını yakalar. Mahmure ve onun arkadaşlarıyla birlikte Göksu'ya giden Adnan orada çocukluk günlerini ve Göksu âlemlerini hatırlar. Fakat artık Göksu da eski güzelliğini kaybetmiştir. Arkadaşları tarafından mehtap ve saz âlemlerine davet edilen Adnan, burada da aradığı tadı bulamaz; çünkü bu mehtap asıl mehtaplar gibi sandalda değil bir gazinoda yapılmıştır.

Halide Edip Adivar'ın Tatarcık⁴³⁴ adlı romanında mekân, Boğaz'ın Karadeniz girişinde bulunan Poyrazköy'dür. Köyde Tatarcık adıyla tanınan Lale, romanın başkahramanıdır. Lale'nin babası, uzun süre kaptanlık yapmış, Kurtuluş Savaşı'nda mermi kaçırmış Tatar Osman Kaptan'dır. Lale'ye bu nedenle Tatarcık adı verilmiştir. Tatarcık Kandilli Kız Lisesi'nden mezun olduktan sonra, Arnavutköy Amerikan Koleji'nde kurs görerek, okuduğu liseye İngilizce öğretmeni olmuştur. Tatarcık'ın amacı oturduğu köyü modernleştirmektir. Poyrazköy ise vaktiyle zenginlerin yazlık olarak kullanmak üzere büyük yalılar yaptırdıkları bir mekândır. Ancak zamanla yalılar daimî olarak oturulur hâle gelmiş, köhneleşmiştir.

Nahit Sırrı Örik'in, Sultan Hamit Düşerken⁴³⁵ adlı romanında siyasî hayattaki değişimlerin bir yansımasını buluruz. Müşir Şahabettin Paşa, karısı İzzet Hanım ve kızı Nimet'le birlikte kışın Nişantaşı'ndaki konağında; yazın Rumelihisarı'ndaki yalısında yaşamaktadır. Kocasından beklediği ilgiyi göremeyen İzzet Hanım, yalının kâhyası Hilmi Efendi'yle münasebete girer. Hilmi Efendi'nin karısı, paşa öldükten sonra mirasın paşanın karısı İzzet Hanım'a kalacağını düşünerek bu ilişkiyi görmezlikten gelir. Kanunî Esasi'nin ilânından sonra Müşir Şahabettin

⁴³⁴ Halide Edip Adivar, **Tatarcık**, 6.bsk., İstanbul, Atlas Kitabevi, 1968.

⁴³⁵ Nahit Sırrı Örik, **Sultan Hamit Düşerken**, İstanbul, Arma Yayınları, 1994.

Paşa evkaf nazırlığı görevinden meclis-i vükelâ görevine getirilir. Babasının mal varlığı hakkında gazetelerde çıkan yazılar nedeniyle Nimet, Boğaz'daki bazı yalılar gibi kendi yalılarının da zapt edileceğinden korkar. İttihat ve Terakki'nin idareyi ele almasından sonra Nimet, bu gruptan bir Binbaşı olan Şefik'le görüşerek yalının elden gitmesini önler. Fakat II. Abdülhamit'in paşayı yaşlı olduğu gerekçesiyle görevden alması üzerine Müşir Abdüllatif Paşa'nın oğlu Sedat'la nişanlı olan Nimet onunla evlenmekten vazgeçer. Ailesinin durumunu garantiye almak için İttihat ve Terakki mensubu Şefik ile evlenir. Şefik'e sevgi ve saygı duymayan Nimet, zamanla onun siyasî hayatını idare etmeye başlar. Babasının ölümünden sonra yalı ve konak Nimet'e kalır. Bu durum Nimet'in annesi İzzet Hanım'ı hayal kırıklığına uğratar; çünkü o kocasının mirasını alıp kâhya Hilmi Efendi'yle gitmeyi plânlamıştır. İzzet Hanım yalı ve konağın Nimet'e kalmasıyla plânlarından vazgeçer. Babasının ölümünden sonra hâkimiyeti ele geçiren Nimet, kocasının siyasî hayatının idaresini de eline alır ve 31 Mart olayında, Şefik'i II. Abdülhamit'e gönderir. İkiyüzlülüğü anlaşılan Şefik, İttihat ve Terakki üyelerince tutuklanır. Nimet ise, mücevherlerini ve parasını alarak Rus elçiliğine sığınır ve oradan Rusya'ya kaçar.

Peyami Safa'nın Matmazel Noraliya'nın Koltuğu⁴³⁶ adlı romanında Boğaziçi tesadüfî bir mekân olarak karşımıza çıkar. Romanın kahramanı Ferit'tir. Ferit yeni taşındığı pansiyonda karşılaştığı garip insanlar yüzünden bunalıma girer. Pansiyondaki insanlar içinde en kültürlüsü ve akli başında olanı lise öğretmeni Yahya Aziz'dir. Yahya Aziz Ferit'in, yaşadıklarının tesirini üzerinden atmasına yardımcı olur. Ferit'in bir de ihtiyar ve zengin bir teyzesi vardır. Ferit'le kız kardeşinden en küçük bir yardımı esirgeyecek kadar hasis olan bu kadın Beşiktaş'ta oturmaktadır. Ferit'in oda komşusu olan ve kan dönmekten zevk alan Bursa canavarı Tosun, Ferit'le kız kardeşinin hâline acır ve Ferit'in teyzesini öldürüp parasını Ferit'e getirir. Bu olay yüzünden Beşiktaş karakoluna götürülen Ferit, suçsuz olduğu anlaşılınca serbest bırakılır. Bu olay sonrasında Ferit, Büyükada'da Matmazel Noraliya'nın evine taşınır. Matmazel Noraliya bu evde otuz iki yıl yapayalnız yaşayarak inzivaya çekilmiş Müslüman bir hanımdır. Ferit,

⁴³⁶ Peyami Safa, **Matmazel Noraliya'nın Koltuğu**, İstanbul, İnkilâp ve Aka Kitabevi, 1964.

buradaki hizmetçilerden Matmazel Noraliya ile ilgili hikâyeleri dinler ve sonunda inançla birlikte iç huzuruna kavuşur.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur⁴³⁷ adlı romanında olaylar İhsan, Nuran, Suat ve Mümtaz çevresinde gelişir. Nuran ve Mümtaz'ın aşklarını zenginleştiren unsurlardan biri Boğaz, biri de eski Türk musikisidir. Nuran ve Mümtaz ağustos ayında mehtaplı bir gecede dolaşırlar. Bir taraftan da eski mehtap gecelerinin izlerini aralar. Onlara göre mehtap bir musiki eserine benzemektedir. Nuran'ın Dedesi Talat Bey Mısırlı binbaşıyla kaçan eşi için Mahur Beste'yi yapmıştır. Mümtaz, Nuran'la beraberken kendi sonlarının da ayrılık olmasından ve Mahur Beste'nin kendileri için çalmasından korkar. Romanda Mümtaz ve Nuran'ın Boğaz'da lüfer avına çıktıklarını da görürüz. Ayrıca Mümtaz Türkçeyi çok güzel konuştukları için, evleneceği kızın Boğaziçi'nde doğup büyümüş olmasını ister.

Refik Halit Karay'ın İstanbul Hikâyesi'ndeki kadın kahraman Sarıyer mesirelerini hatırlar.

Refik Halit Karay'ın Bu Bizim Hayatımız⁴³⁸ adlı romanında babasından kalma yalıda Şehriyar ile beraber yaşayan Mazlum Sami'nin yıllar önce bir mehtap gecesinde birlikte olduğu Hüsniye'yi araması anlatılır. Mazlum Sami'nin, eşi Şehriyar'dan çocuğu olmamıştır. Tamir ettirdiği yalının içindeki değerli eşyaların kime kalacağını düşünen Mazlum Sami'nin aklına, kendisinden hamile kalınca evden uzaklaştırılan Hüsniye gelir. Mazlum Sami, Hüsniye'yi bulması için bir dedektif tutar. Dedektif, Hüsniye'nin, oğlu Ali'ye ait olan, Kuruçeşme'deki bir köşkte yaşadığını öğrenir. Ali'nin kendi oğlu olabileceğini düşünen Mazlum Sami, Hüsniye ile konuşur; fakat gerçeği öğrenemez. Gerçeği öğrenememesine karşın torunu zannettiği Mazlume'yi görmeyi, arzulayan Mazlum Sami, Hüsniye'den Mazlume'yi Bebek Bahçesi'ne göndermesini ister. Mazlum Sami küçük kızla burada bir süre oturur. Romanda, Boğaziçi'ndeki hanedan yalılarının kiraya verildiğinden ve eski ihtişamlarını kaybettiğinden de roman kahramanlarından Müşfik Bey'in aracılığıyla bahsedilir.

⁴³⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Huzur**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2000.

⁴³⁸ Refik Halit Karay, **Bu Bizim Hayatımız**, İstanbul, İnkilâp ve Aka Kitabevi, 1973.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Panoraması'nda⁴³⁹ Osman Nuri Bey ve ailesinin Emirgan'daki yalılarını görürüz. Bu aile ile yalı arasında bir paralellik vardır. Maddî durumu kötüleşen aile yalının bakımını, onarımını yaptıramaz olmuş ve sonunda yalının sağlam kalan küçük bir bölümüne yerleşmiştir. Bir akşam Emirgan rıhtımının genişletilmesi için yalının istimlâk edileceğine dair bir tebligat alırlar. Bu durumdan en çok etkilenen Osman Nuri Bey olur. Onun için her köşesine hatıralarının sindiği bu yalı çok kıymetlidir. Yalı ile ilgili tebligatın alınmasından kısa bir süre sonra, Osman Nuri Bey, işinden de uzaklaştırılır. Tüm bunlara dayanamayan Osman Nuri Bey kendisini Büyükkada vapurundan Sarayburnu açıklarına atar. Yalının yıkılmasından sonra, Seniha Hanım, oğlu Fuat ve kızı Semra Aksaray'da bir apartman dairesine taşınırlar.

Sait Faik Abasıyanık'ın Kayıp Aranıyor adlı romanı İstanbul'da bir kış akşamı, Boğaz vapurunda balıkçı Cemal ile Nevin'in arkadaşlarının anlattıklarıyla başlar. Romanda olaylar Ankara ve Beykoz'da geçmektedir. Nevin Konsolos Vildan Bey'in kızıdır. Avrupa'da okumuş olan Nevin, bir gazeteci olan Özdemir'le evlenip bir süre Ankara'da yaşar. Kocasıyla anlaşamayınca kızını da alıp Beykoz'daki baba evine dönen Nevin burada balıkçı Cemal ile yakınlaşır. Bu yakınlaşma dedikodulara yol açsa da Nevin bunlara aldırılmaz; fakat Cemal'in evlenme teklifini de kabul etmez. Bir süre sonra boşanma işlemini sonuçlandırmak için Ankara'ya döner. Ankara'da kocasını sanki boşanmayacaklarmış gibi plânlar yaparken bulur. Ankara'da kalmayı da Beykoz'a dönmeyi de istemeyen Nevin, babasına içinde bulunduğu ruh hâlini anlatan bir mektup yazarak ortadan kaybolur. Eski Konsolos, her yıl kızının kaybolduğu tarihte gazeteye ilân vermeye devam eder.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Yaz Yağmuru hikâyesinde Sabri ve misafiri olan genç kadın Yeniköy'deki eski bir yalının alt katında açılmış bir lokantada yemek yerler.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hep O Şarkı⁴⁴⁰ romanında Hakkı Paşa'nın Baltalimanı'ndaki yalısını görürüz. Bazı mehtaplı gecelerde Hakkı Paşa yalısında saz fasılları yapılır. Böyle gecelerde mehtaba çıkan halk yalının önünde toplanarak

⁴³⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Panorama**, haz. Atilla Özkırmı, İstanbul, İletişim Yayınları, 1987.

⁴⁴⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Hep O Şarkı**, İstanbul, Varlık Yayınları, 1956.

saz faslına iştirak eder. Kimi zaman sabaha dek süren bu geceler, Münire ve sevgilisi Cemil'in yakınlaşmasına vesile olur. Başta Göksu olmak üzere, İstanbul'un mesireleri de iki âşığın birbirlerini görebilmesini sağlar.

Refik Halit Karay'ın Sonuncu Kadeh⁴⁴¹ romanının kahramanı kereste tüccarlığından emekli olmuş ve işini oğullarına devretmiş Murat Naci'dir. Murat Naci, bahar başlarında Boğaz'da vapur gezileri yapmaktan hoşlanır. Murat Naci vapur gezilerinde Boğaziçi'ndeki değişimi ve kömür deposu hâline gelmiş yalıları üzüntüyle izler.

Makale, deneme türlerinde Boğaziçi'nin yer alışının tespiti bu tür yazıların süreli yayın koleksiyonlarında kalması ve kitaplaşmaması dolayısıyla fevkalâde güç bir çalışma olur. Yalnız burada bundan sonraki bölümde söz konusu edeceğimiz Ruşen Eşref'in Boğaziçi Yakından kitabını sadece anmış olalım.

1. 4. Boğaziçi ve Boğaziçi Medeniyeti

Boğaziçi'nin Bizans ve Osmanlılar devrindeki durumunu, yerleşme alanı olarak gelişmesini gördük. Esasen bir şehir olarak İstanbul, Türk edebiyatçılarının vazgeçemedikleri ve aynı zamanda tüketemedikleri bir konudur. Görüldüğü gibi “nehr-i aziz”in iki yanı şu veya bu şekilde şiirimizde, hikâye ve romanımızda yer almıştır. Yalnız bu yer alış, İstanbul'un bir parçası olarak ve kısmî temaslar hâlinde olmuştur. Müstakil bir şahsiyet kazanamamıştır. Edebiyatımızda ve kültürümüzde vatan coğrafyasının keşfi, anlamlandırılması Yahya Kemal Paris'ten döndükten sonra başlar. Nitekim klasik şairlerimizden alınan örneklerde de görüldüğü gibi, Boğaziçi semtleri klasik şiirimizde isim olarak geçmesinin ötesinde pek bir anlam ifade etmezler. Bilindiği gibi siyasi manada “vatan” fikri Tanzimat'tan çok sonra Namık Kemal ile gelir. İlk vatanî şiirleri o yazar. Vatanla tarih duygusunun birleşmesini düşünce olarak yine Namık Kemal'de görürüz; şiirde örneklerini ise Abdülhak Hamit verir. Vatan coğrafyasının tarihî ve millî şahsiyetimizle birleşmesi, bu anlamda İstanbul'un ve semtlerinin yeni bir anlam kazanması tekrar edelim Yahya Kemal ile dir. Yahya Kemal Paris'ten dönünce gerek sohbetleri gerek dersleri ile gençler, aydınlar, şair ve yazarlar arasında

⁴⁴¹ Refik Halit Karay, **Sonuncu Kadeh**, İstanbul, İnkilâp ve Aka Kitabevi, 1965.

dikkati çeker. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun,⁴⁴² Halit Fahri Ozansoy'un⁴⁴³ hatıralarından öğrendiğimize göre Yahya Kemal hem tarihimizi, hem klasik şiirimizi hem de vatani çok farklı şekilde yorumlayabilmektedir. Sohbetlerindeki bu yorumlar dönemin gazete ve dergilerinde başlıca müellifler tarafından yazıya dökülmüştür. Öte yandan bütünüyle İstanbul'un Türk devleti ve kültürü için ne kadar önemli olduğu ancak Çanakkale Savaşları sırasında anlaşılmaya başlanacak ve bu durum Millî Mücadele yıllarında daha da bir önem kazanacaktır.

Bu çerçevede İstanbul'un bir parçası olan Boğaziçi ve orada yaşanan hayat yazarlarımızın dikkatini fazlasıyla çekecektir.

Yahya Kemal Beyatlı, Ruşen Eşref Ünaydın ve Abdülhak Şinasi Hisar geçmişten günümüze Boğaz'da yaşanan hayatı veya mekân olarak Boğaziçi'ni söz konusu ederler. Burada önceliğin kime ait olduğunu belirlemek, kronolojiye bağlı kalmak tabiatıyla gereklidir. Tespit edebildiğimize göre bu konuda öncelik Ruşen Eşref'indir. O, Boğaziçi Yakından kitabında topladığı yazılarını 1930'da Muhit mecmuasında yayınlanmaya başlar.⁴⁴⁴ Abdülhak Şinasi Hisar ise Boğaziçi ile ilgili yazılarını 1934'lerde Varlık'ta neşreder. Yalnız bu kronoloji bizi şaşırtmamalıdır. Zira biliyoruz ki yalılarda da ifade edildiği gibi Yahya Kemal 1912'lerde sohbetlerinde ve asıl önemlisi 1921 ve 1922 yıllarında yazdığı yazılarında - ki bunlar sonradan Aziz İstanbul'da toplanacaktır - İstanbul'a ve Boğaziçi'ne eğilir. Esasen bizim konumuz Abdülhak Şinasi Hisar olduğu için tabiatıyla onun söylediklerinde yoğunlaşacağız. Bunun için Boğaziçi konusuna daha doğrusu Boğaziçi'nin konumu hususuna ve buradaki hayatın değerlendirmesine öncelik vereceğiz.

Biz burada, bu konuda ilk yazı yazan ve adları yukarıda verilen yazarlara ve sonradan yazanlara dayanarak Boğaziçi medeniyetinin yaşandığı Boğaziçi'nin durum, konum ve medeniyetin tezahürlerinin genel bir değerlendirmesini yapacağız.

⁴⁴² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Yahya Kemal", **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, 3.bs, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.113 - 149

⁴⁴³ Halit Fahri Ozansoy, "Yahya Kemal ve Hâtıraları", **Edebiyatçılar Çevremde**, Ankara, Sümerbank Kültür Yayınları, 1970, s.20 - 25

⁴⁴⁴ Ruşen Eşref Ünaydın, , "Rumeli Kıyısında Sabah-Yaz Tahassüsleri", **Yeni Muhit**, Selamet Mat. 18 Nisan 1939. s.1370 - 1371

Yahya Kemal, Bizans devrinde Boğaziçi sahillerinin birkaç köy ve kiliseden ibaret olduğunu belirtir. Ona göre Boğaziçi ancak Türklerin eline geçtikten sonra asıl bilinen hüviyetini kazanmıştır:

“Boğaziçi, fetihten sonra iki sahil boyunca, kavaklara kadar imtidat eden köylerle, yalnız kendine benzer bir mamure oldu. Boğaziçi doğrudan doğruya Türklerin eseridir.”⁴⁴⁵

Abdülhak Şinasi Hisar da Yahya Kemal gibi Bizans devrinde Osmanlı dönemindeki gibi bir Boğaziçi’nden söz edilemeyeceğini ve Boğaziçi’nin halis bir Türk eseri olduğunu vurgular:

“Bizans’ın bin küsur senelik tarihinde Boğaziçi topraklarının mamur zamanları da olmuştu. Fakat bu imparatorluğun sonlarında ancak yıkık kiliseler, تنها manastırlar, kimsesiz ayazmalar, fakir balıkçı köyleri nev’inden birtakım hâli harabeler kalmıştı. Yedi Tepe şehrinin bütün ahali ve askerler, o zamanki en mübalağalı iddialara göre bile, Fatih’in İstanbul’u muhasara eden ordusundan azdı. Bizans şehri ahali bu kadar azalmışken, Boğaziçi nüfusundan bahsedilemezdi. Kısacası Bizans İmparatorluğu zamanında, sonradan kazandığı manasıyla bir Boğaziçi yoktu. Bu ‘Boğaziçi’ denilebilir ki halis bir Türk eseridir.”⁴⁴⁶

Yahya Kemal Beyatlı ve Abdülhak Şinasi Hisar’ın ardından Boğaziçi üzerine yazılar ve kitaplar kaleme alan Sâmiha Ayverdi de Bizans İmparatorluğu devrinde Boğaziçi “bir medeniyet ve san’at mahalli, bir safa ve sayfiye yeri değil, itibarsız, şöhretsiz, solgun, dirliksiz, yer yer manastırlar, kurban ve adak yerleri olan balıkçı köylerinden ibaretti.”⁴⁴⁷ der ve bunu Bizans’ın içinde bulunduğu durumla açıklar:

“Bizans imparatorlarının nazarları, hiçbir zaman şehrin surlarını delip Boğaziçi’ne işleyememiştir. Esasen, son asırlarda tamamiyle can kaygısına düşmüş olan Bizans’ın, bu koruyucu kalelerin hapsinden çıkıp Boğaz’a yayılması beklenemezdi.”⁴⁴⁸

“Boğaziçi’nde hayat Türklerle, Osmanlı Türkleri ile başlamıştır. İki Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid Han ve Hazret-i Fatih Boğaz’da yaptırdıkları hisarları ile

⁴⁴⁵ Yahya Kemal Beyatlı, “Türk İstanbul”, **Aziz İstanbul**, İstanbul, Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Cemiyeti, 1974, s.13

⁴⁴⁶ Abdülhak Şinasi Hisar, “Boğaziçi Medeniyeti”, Yahya Kemal Beyatlı, Abdülhak Şinasi Hisar, Ahmet Hamdi Tanpınar **İstanbul**, İstanbul, Yapı ve Kredi Bankası, 1954, s.49

⁴⁴⁷ Ayverdi, **Boğaziçi’nde Tarih**, s.43

⁴⁴⁸ Ayverdi, **Boğaziçi’nde Tarih**, s.43

Boğaz'ın iki sahiline Osmanlı mührünü vurmuşlardır.” diyerek Münevver Ayaşlı da kendinden öncekiler gibi düşündüğünü gösterir.⁴⁴⁹

“Bir uçtan bir uca göl göl giden Boğaziçi”ni İsviçre’ye benzeten⁴⁵⁰ ve onun tamamen Türklerin eseri olduğunu ilk defa öne süren Y.Kemal, Boğaziçi’nin İstanbul’dan ayrı bir şehir olduğu görüşündedir:

“Boğaziçi, İstanbul’dan ayrı kendi çerçevesi içinde görünen yalnız kendine benzer, iki sahil boyunca parça parça lâkin hüviyeti ile yekpâre bir şehirdi”⁴⁵¹

Boğaziçi Mehtapları’nın her satırını, Boğaziçi’nin farklı bir güzelliğine ayırmış olan Abdülhak Şinasi Hisar, Boğaziçi’nin eski Venedik’i hatırlattığını ve “kendine mahsus âdet ve zevkleriyle” İstanbul’dan bile ayrılan bir medeniyet kurduğunu belirtir. Esasen kültürümüzde “Boğaziçi Medeniyeti”⁴⁵² terkinini de ilk defa o kullanır:

“Barındırdığı birtakım an’aneler kendine hâs tabiatının hususiyetlerine katılarak ona, birçok kısımlarıyla (kısımlarıyla) eş bulunduğu İstanbul medeniyetinden bile ayrılan hususî bir medeniyet kurmuş oluyordu.”⁴⁵³

Sâmiha Ayverdi de Yahya Kemal Beyatlı ve Abdülhak Şinasi Hisar gibi Boğaziçi’nin İstanbul’dan ayrı bir hüviyet taşıdığını belirtmeyi ihmal etmemiştir:

“Boğaziçi’nde hayat, ağaç gövdelerinin dibinden veren sürgünler gibi, Osmanlı medeniyetinin köklerinden fıskırmiş bir ayrı dal, bir ayrı filiz idi ki, kabına sığamayan bu kuvvetli ve gürbüz medeniyetin böyle şahsî inifratlar göstermesi, kollar, sürgünler verip bir yarı müstakil hüviyet taşınması tabîydi.”⁴⁵⁴

Peki, yazarlarımızın Boğaziçi’ni halis Türk eseri ve kendine has özellikleriyle İstanbul’dan ayrı bir şehir olarak telâkki etmelerinin sebebi nedir?

Boğaziçi İstanbul fethedildiğinde birkaç balıkçı köyü ve kiliseden ibaretti. Fatih’in başlattığı imar hareketlerini diğer padişahların da takip etmesiyle Boğaziçi

⁴⁴⁹ Münevver Ayaşlı, **Dersââdet**, 2. bs. İstanbul, Bedir Yayınevi, 1993, s.60

⁴⁵⁰ Beyatlı, “Tahassüsler”, (İlk defa 1914’te Peyami Edebi’de neşrolunmuştur) **Aziz İstanbul**, s.148

⁴⁵¹ Beyatlı, “Bir Bir Çalan Saatler”, **Aziz İstanbul**, İstanbul, s.78

⁴⁵² Abdülhak Şinasi Hisar, “Boğaziçi Mehtapları: Boğaziçi Medeniyeti”, **Varlık Dergisi**, yıl. 9 C:XII, 1.Aralık.1941, no:202, s.221-225.

⁴⁵³ Abdülhak Şinasi Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, 2.bs, İstanbul Hilmi Kitabevi 1955, s. 9

⁴⁵⁴ Ayverdi, **Boğaziçi’nde Tarih**, s.337

kayılarındaki padişah ve diğer hanedan mensuplarına ait sahilsarayları, kasırları, köşkleri, devlet ricalinin ve zengin esnafın yaptırdığı yalı ve köşkler izledi. Böylece Boğaziçi iki sahil boyunca sıralanmış yalılarıyla ve onların bahçe ve korularıyla eşsiz güzelliğine kavuşmuş oldu.

Bir taraftan da buradaki köylerde Boğaziçi'nin balıkçı ve bahçıvan halkı yaşamaktaydı. Bu halk yani Boğaziçi'nde yaşayan halk için de yazarlarımız tespitlerde bulunurlar.

Boğaziçi'nde yaşayanların durumlarını Yahya Kemal şöyle belirtir:

“... Zengin yalı sâhiplerinin gelirleri ya Anadolu ve Rumeli çiftliklerinden, ya İstanbul'daki mülklerinden yâhut da Devlet hazînesinin verdiği maaşlardan; orta halli ve fakir halkın maîseti ise daha basit yollardan, bahçıvanlıktan balıkçılığa, kayıkçılığa kadar işlerdendi. Zamanla, hep bildiğimiz sebeplerle bu membain bir çoğu kurudu. Bu yüzden Boğaziçi de eski parlaklığını kaybetti.”⁴⁵⁵

Ruşen Eşref Ünaydın ise Boğaziçi halkını iki gruba ayırır. Birinci gruptakileri Boğaziçi'nde yaz kış oturan yerli halk, ikinci gruptakileri ise Boğaziçi'ne sadece yazları gelen yalı sahipleri oluşturmaktadır:

“Gerçi Boğaziçi'nin hemen her köşesine köyler ayrı bir isim veriyor... Fakat köylerin hemen hepsi, gelişigüzel kıvrıntılı yolların eski kaldırımlarına bakan, çoğu esmer tahtalı evlerden ibaret... Bu evler, ya geçimleri Boğaz'ın sularında olan balıkçılarla kayıkçıların, ya da gündüzleri şehre inen memurlarla esnafın, yani yerlilerin.

Yalılar ise her mevsimi başka bir semtte geçirmeye alışkın eski İstanbul zenginlerinin, vükelâsının birkaç ay deniz ve kuru sefası sürmek için kurdurmuş oldukları su kenarı konakları...”⁴⁵⁶

Abdülhak Şinasi Hisar ise eserlerinde eski büyük vükelâ yalılarından bahseder. Türk olan Mısır Hıdivinin Mısırlılar denilen milyoner ailesinin her yaz mutlaka Boğaziçi'nin çeşitli semtlerindeki yalılarına geldiğini, gayrimüslim, Ermeni ve Hristiyan yalı sahiplerinin de milli kültürümüzün tesiri altında olduğunu belirtmeyi

⁴⁵⁵ Beyatlı, “Türk İstanbul II” **Aziz İstanbul**, s.66

⁴⁵⁶ Ruşen Eşref Ünaydın, **Boğaziçi Yakından**, haz: Necat Birinci, Nuri Sağlam, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2002, s.39

de ihmal etmez. Abdülhak Şinasi Hisar'a göre Boğaziçi'ndeki büyük yalılar Osmanlı İmparatorluğu'nun küçük birer minyatürü gibi farklı din, dil ve ırktan pek çok insanı da bünyesinde barındırmaktadır:

“Eski büyük yalılar Osmanlı İmparatorluğu'nun küçük birer minyatürü gibiydiler. Burada her türlü vazife gören adamlar yalının müşterek hayatından istifade ederlerdi. Dadı Çerkez, bacı Zenci, hizmetçi Rum, evlâtlık Türk, sütüne melez, kâhya kadın Rumelili, ayvaz Ermeni, aşçı Bolulu, hamlacı Türk veya Rum, harem ağası Habeş, bahçıvan Arnavut olur; Müslüman, Hristiyan bu unsurlar bu çatı altına toplanarak imparatorluk içindeki anlaşmayı ve anlaşamamazlığı, yaşayışı burada devam ettirirlerdi.”⁴⁵⁷

Boğaziçi'nin Türklerin eseri olduğu konusunda Abdülhak Şinasi Hisar ile hemfikir olan ve Boğaziçi Medeniyeti terkinini kullanan Sâmiha Ayverdi, Boğaziçi hayatını meydana getirenlerin büyük yalılarda oturanlar değil, daha küçük yalılarda oturanlar olduğunu söyler:

“Boğaziçi'nin bir de içlerinde refahla hesâbın atbaşı gittiği daha mütevâzi' ricâl, memur, tâcir yalıları ve köşkleri vardı ki, yirmişer, yirmi beşer odayı geçmeyen bu binalar, ötekiler gibi şehir ve muhtle hemen hemen münâsebeti kesmiş denecek gibi içlerine kapanmış birer imparatorluk minyatürü değildi. Bunlar birbirine dayanmış, uzun ve içli hasbîhâllere kanamamış gibi baş başa yan yana yosun işlemeli eteklerini denizin sularına öptürmeğe doyamamış yalılar, işte asıl Boğaziçi hayatı bunların içinde yaşardı. Onlar her aradıklarını kendi hudutları içinde bulamadıkları için bütün ihtiyaçlarında dışarıya uzanmaya, kapılarının eşiğinden hârice atlamaya mecburdurlar. İşte bu zaruret de Boğaziçi hayatını meydana getirmekte idi.”⁴⁵⁸

Refik Halit Karay ise bu konuda Yahya Kemal Beyatlı'dan, Abdülhak Şinasi Hisar'dan ve Sâmiha Ayverdi'den farklı bir bakış açısına sahiptir. Ona göre Boğaziçi hayatı sadece yalılarda yaşayanlar, mehtap âlemlerine katılanlar ve mesirelerde dolaşanlardan ibaret değildir. Yaz kış Boğaziçi'nde oturan, balıkçılık, kayıkçılık, bahçıvanlık ve esnafılık yapanlar ile küçük memurlardan oluşan Boğaziçi'nin hakikî halkı edebî eserlerde yerini bulamamıştır:

⁴⁵⁷ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.19

⁴⁵⁸ Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s.138 -139

“Ahşap ve harap küçücük evleriyle, suyu kesilip muslukları kopmuş çeşmeleriyle, bozuk kaldırım toz toprak içinde eğri büğrü, iniş yokuş geçitleriyle, basamakları seyrekleşmiş dik dağ yolu merdivenleriyle hâlâ yeldirmeli ve başörtülü, ayakları takunyeli, bakraçlarla su taşıyan kadınlarıyla, cumbalara takılmış yahut sokaklara salıverilmiş bakımsız çocuklarıyla, yamaçlara bağlı ve tabiat güzelliğini taşımadan uzanmış bezgin keçileriyle, pencere ve kına saksılarıyla, azıcık balık tavası kokusuyla Boğaziçi köyü ve hakikî Boğaziçi halkı!”⁴⁵⁹

Boğaziçi’nde yaşanan hayatın bütün inceliklerini veren Şinasi Hisar ve diğer yazarlarımız Boğaziçi’nin konumunu, içinde yaşayan halkı belirledikten sonra onların hayatı ile ilgili çeşitli tespitlerde bulunurlar. Bizim çalışmamız da budur. Yalnız ona yani Boğaziçi hayatının tezahürlerine geçmezden önce özellikle ve tabiatıyla Şinasi Hisar’daki Boğaziçi medeniyeti ile ilgili toplu değerlendirmelerini değerlendirmeye çalışalım.

Şinasi Hisar Boğaziçi Medeniyeti başlıklı yazısında konuyu şöyle takdim eder:

“Bu asrın ilk yıllarında Boğaziçi- en çok hatıra getirdiği eski Venedik gibi- sanki bir göl tarzında kendi üstüne kapanmış ve kendine mahsus âdetleri ve zevkleri olan büsbütün hususî bir âlemde. Barındırdığı birtakım an’aneler kendine hâs tabiatının hususiyetlerine katılarak ona, birçok kısımlarıyla eş bulunduğu İstanbul medeniyetinden bile ayrılan, hususî bir medeniyet kurmuş oluyordu.”⁴⁶⁰

Görülüyor ki yazar Boğaziçi’nde oluşmuş bir zevk, âdet olduğunu düşünmekte, bunun İstanbul’dan bile ayrı bir yaşayış şekli hâlinde görüldüğünü vurgulamaktadır.

Ona göre Boğaziçi “bütün tabiat güzelliklerinin sulara aksettikleri, suların yardımıyla daha güzelleştikleri ve mübalâğalara eriştikleri ancak mütehasısların seçebilecekleri ve tiryakilerin zevk alacakları yeni inceliklere vardıkları bir manzara ve su beldesidir.”⁴⁶¹

Boğaziçi’nde yaşanan hayatın medeniyet hâlini alması birdenbire gerçekleşmemiştir. Abdülhak Şinasi Hisar, insanların buradaki güzelliklerden

⁴⁵⁹ Refik Halit Karay, **Boğaziçinin Görmediğimiz. Tarafı**, İstanbul İlavesi, (500. Fetih Yıldönümü Dolayısıyla) YKY, İstanbul, 1953, s.10

⁴⁶⁰ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.9

⁴⁶¹ **A.e.** , s.147

istifade edebilecek, buradaki his ve hayal dünyasını hissedebilecek inceliğe erişebilmelerinin birtakım tecrübelerin ve uzun senelerin neticesinde mümkün olduğunu belirtir:

“Bütün bu mânaların hep beraber kaynaşarak bu kıvamı almaları, tadlarının bu raddeye gelmesi, kalblerin bu sevgiyle yumuşaması, bakışların bu emniyetle tatlılaşması, tabiatın bir lütfu olan güzelliğini bu kadar seven ruhlar ve vücutların bu kadar ezeli ve maverâî hisler duyabilmeleri, hulâsa bütün Boğaziçi medeniyetinin böyle açılıp yayılması için kimbilir ne uzun hazırlıklar, ne zahmetli hazırlanışlar, ne yavan zamanların yavaş yavaş geçmesi, ne kadar hayal ve melâl mevsimleri, tahakkuk etmemiş nice huyla ve rûya, israf ve heba edilmiş ne çok malzeme, kaç bin türlü emek; irsî terbiyelerin ne kadar tekrerrür etmesi; ruhlardan ruhlara miras olarak geçen nice huy; kaç tâlih ve kaç refah senesi; ne kadar merhalenin aşılması; ne kadar çilenin dolmuş olması; ne kadar biçarelerin yol açmaları; ne kadar ham ruhların pişmesi; ne kadar ustaların ve üstatların anlaşılmamış kalmaları ve anlaşılmış olmaları; ne kadar gönüllerin merhameti; ne kadar mevsimin rahmeti; ne kadar tesadüfün mürüvveti lazım gelmişti!”⁴⁶²

Yazar, Boğaziçi’nde saygı ve nezaket çerçevesi içerisinde gelişen insan ilişkilerinin, insanların müşterek duygu ve zevkler etrafında birleşerek bir topluluk meydana getirmesine olanak sağladığına da dikkati çeker:

“Boğaziçi’nin Rumeli ve Anadolu sahillerindeki bütün yalıların sahiplerini burada herkes tanırdı. Beyler birbirlerinin servetlerini, nüfuzlarını, rütbelerini, kabiliyetlerini bilirlerdi. Gıyaben olsun birbirlerini tanıyan bu hanımların, bu beylerin en çokları kendi haklarında fısıldanan rivayetlere alâkalanmakla beraber yine birbirlerini takdir etmekten ve incitmek istememekten geri kalmazlardı. Hepsi de karşılıklı bir iyilik ve bir terbiyeden istifade etmekteydiler. Bu müşterek duygu ve anlayış birçok zevkleri birleştirir ve bir topluluk meydana getirirdi.”⁴⁶³

Kuşlar da Boğaziçi güzelliğinin vazgeçilmez bir parçasıdır:

“Gündüzleri, sulara kanatlanmış (kanatlanmış) köpükler gibi konup kalkan beyaz martılar ki sesleri sanki dolgun bir tadın fazla gelerek dökülüşiyle mavi havayı yırtar. Önünüzde suya dalıp

⁴⁶² Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.22 - 23

⁴⁶³ A.e. ,s.20

kaybolarak tâ uzakta meydana çıkan karabataklar. Boğazın üstünde ancak kanadları suya değmiyecek kadar alçaktan ve birbiri ardından sıralanmış uzun bir zincir halinde uçan ve saldıkları gölge sularda gûya hiç kıvıldamayan bir şerit halinde uzayan yelkovan kuşları. Yalıların alt kat direklerinden birinin üstünde her sene aynı yuvayı yapan, öteye beriye aceleyle uçup gelen tez canlı, tiz sesli kırlangıçlar. Geceleri de bütün bu içli tabiatın romantik hislerini sanki tarayarak onları uzun uzun ruhlara aşılaman, ulvî sesli bülbüller.”⁴⁶⁴

Yazarımıza göre Boğaziçi'nin kendine mahsus bir ıstılahı vardır. Hisar buna örnek de verir:

“Mesela ‘mehtap’ demek mehtaplı bir gecede Boğaziçi’nde dolaşan bir kayıkta bir saz takımı peşinden onu dinleyerek yapılan gezinti demektir.”⁴⁶⁵

Boğaziçi'nin tabiatı ve bu tabiatı süsleyen çiçekler, onlardan çıkan kokular da ayrı bir güzelliكتedir:

“...Boğaz'ın nazlı çiçekleri kokularını havaya katınca, hayat lezzeti mavimtrak akşamların gözlerinden gönüllere süzülünce, bütün bu cennet diyarı, bütün Boğaziçi Tophaneden, Salıpazarından, Rumeli Feneri'ne, ve harem iskelesinden, Salacaktan Anadolu fenerine kadar bir çok yangın yerleri ve harabeler saklamakla beraber, yine yalı rıhtım, bahçe, çiçek, yol, ağaç, kayıkxane, kayık, duvar, parmaklık, iskele, merdiven, hulâsa saatlerce süren bir mesafede hâlâ bir büyük refah hissini veren, dünyanın belki en geniş olduğu gibi en güzel, demek emsalsiz bir caddesi sayılabilecek muntazam ve muhteşem bir haldeydi.”⁴⁶⁶

Boğaziçi'nde yaşayan ve müşterek zevkleri paylaşan Boğaziçi insanı tabiatla kucaklaşmayı ve onunla uyum içerisinde yaşamayı ve onun güzelliklerinden istifade etmeyi bilir:

“Bazan (bazen) biraz sisli görünüşü, mavi ve dalgalı suları, bunlara benzeyen, ufak ufak dalgaları andıran, kesik kesik rüzgârlı, ince, mavi havasıyla, İstanbulunkinden daha ziyade şimalli tabiatıyla, güzelliğı dünyada eşsiz olan Boğaziçi, barındırdığı bu tabiat âşıklarına her mevsiminin, her gününün ve her gecesinin ayrı ayrı tatlarını verir. Tabiatı, mehtabı, çiçekleri, çalgıyı ve

⁴⁶⁴ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.44 - 45

⁴⁶⁵ **A.e.** , s.14

⁴⁶⁶ **A.e.** , s.17 - 18

bülbülleri kendi medeniyetine göre duyan ve anlayanlara; bunların neş'esine, keyiflerine, zevklerine layık olanlara ışıklarının renkleri, havasının incelikleri, sularının ve saatlerinin seslerinden toplanan ve ruhu her yanından saran sonsuz bir zevk vermesini bilir.”⁴⁶⁷

Boğaziçi her yanından kırlar açıldığından ve nakil vasıtalarının azlığından Abdülhak Şinasi Hisar'a göre geçmişte kulelerde oturanlardan, saraylarda oturanlara dek herkes tabiatla ilgilidir.⁴⁶⁸ Evler bahçe içerisinde olduğundan insanlar apartmanlardaki gibi tabiatla bağlarını henüz koparmamıştır:

“Eve bahçeden geçilir, bahçe sulamak için bir kuyudan su çekilir, çiçekler bahçeden evlere girer, lāvanta çiçekleri temizliği duyuran kokularını yataklara dökerdi. İnsanlar ne tattıklarını zevklerini değiştiren mevsimleri, ne de sevdikleri hayvanları düşünmemelik edemezlerdi. Evin en rahat köşelerinde kediler horlardı. Daha eskiden İstanbullu ata biner, ava giderdi. Şehirde kira arabaları kadar da kiralanan binek hayvanları vardı. Boğaziçi'nde da (de) yalılar önünde oltayla yahut da açıkta kayıkla balık tutulurdu.”⁴⁶⁹

Hususiyetle Boğaz tiryakilerinin “leb-i derya” dedikleri Boğaziçi yalıları ise Boğaziçi tabiatının tüm güzelliklerini aynı anda görebilmek maksadıyla bir sanat eserî vücuda getirir gibi özenle yapılmıştır.

Boğaziçi dediğimiz incelik, güzellik, sanat harikasını vücuda getiren yalıyı yapan hassas mimar birtakım hesaplar yaparak yalı sahiplerinin tabiatla iç içe olmalarına olanak sağlar:

“...yalıyı önündeki denizin emsalsiz mavisıyla arkasındaki dağların yeşili arasında açar. Öyle ki, sofalar üzerindeki odaların kapıları açılınca ön taraftaki sular ve arka taraftaki yamaçlar gözler için birleşir.”⁴⁷⁰

Çoğunlukla önlerinden yol geçmeyen ve doğrudan doğruya Boğaziçi'ne açılan bu yalıların her birinin kendilerine has bir özelliği vardır:

⁴⁶⁷ A.e., s.39

⁴⁶⁸ A.e. , s.37

⁴⁶⁹ A.e.

⁴⁷⁰ Beyatlı, Hisar, Tanpınar, “Boğaziçi Medeniyeti”, İstanbul, s.55

“Muhitlerine girer girmez onları, çiçekleri, ağaçları, limonlukları, serleri kameriyeleri ve bazen da koruları ile, kendilerine has bir âlem içine kapanmış bulurduk.”⁴⁷¹

Her yalının bahçesinde yalı sahibinin sevdiği çiçekler bulunurdu:

“Güller, menekşeler, yaseminler hanımcıları, leylâklar, zambaklar, sümbüller, kamelyalar, krizantemler, orkideler ve Boğaziçi'nin toprağına havasıyla çok iyi uyum sağlayan manolyalar...”⁴⁷²

Yalı bahçelerinin civarında bulunan limonluklar da Boğaziçi'nin özellikleri arasında yer alır:

“ Büyük annelerimizin taşıdıkları Hind şalları gibi dallı, yapraklı ve bir çiçek göbeğı kadar yeşil ve ılık, hiç kış tanmamış türlü çiçeklerle dolu, rengârenk camlı öyle limonluklar, serler vardı ki, insana gayri tabî gelen bir hava, garip bir toprak ve dünya kokusu içinde biraz ıslak, biraz yanık ve nebatî olmaktan ziyade medenî ve bayılıcı bir iklimin hüküm sürdüğü bu yerlerde sanki değişmeyen mevsimler, geçmiyen zamanla bütün bu çiçeklerin kokuları da üst üste yığılıp bayılıp kalmışlardı.”⁴⁷³

Boğaziçi insanının hayatında çok önemli bir yere sahip olan kayık ve sandalların da, kendine has özellikleri vardır. Bunlar Boğaziçi medeniyetinin özeti gibidir:

“Kayıklar Venedikli değil, Bizanslı değil, Arap veya Acem değil, Avrupalı da değil, yalnız Türk ve İstanbullu, Boğaziçi zevkinin bir hulâsasıydı. Böylelikle, ince ve hususî bir medeniyet âleti, yalının bir muavini haline gelmişti.”⁴⁷⁴

Klasikleşmiş olan bu ev kayıklarını Abdülhak Şinasi Hisar şöyle tarif eder:

“Çoğu, klâsik telâkki edilen portakal rengindeki bu kayıkların kenarlarında yıldızla çizilmiş bir çift zıhın arasında, eflâtun, yahut suların renginde, mai veya havaî lâcivert bir şerit vardı. Kadife veya çuhadan döşemesiyle yastıkları o zamanlar sevilen renklerden birinde, al, vişne çürüğü, açık mavi yahut kahverengi olurdu.”⁴⁷⁵

⁴⁷¹ Abdülhak Şinasi Hisar, **Boğaziçi Yalıları-Geçmiş Zaman Köşkleri**, 1.bs, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1997, s.17

⁴⁷² **A.e.**, s.17

⁴⁷³ **A.e.**, s.18

⁴⁷⁴ **A.e.**, s.20

⁴⁷⁵ **A.e.**, s.20

Hamlacılar kayık takımlarına uygun renklerde kıyafetler giyerlerdi ve bunlar bir örnek olurdu:

“... terlememeleri için, boyuları açık hilâlî gömlekler, beyaz şalvarlar, beyaz çoraplar, ayaklarına, arkaları basık yemeniler ve başlarına da hep birbirinin eşi fesler giyerlerdi.

Krem renkli, bol kollu hilâlî gömlekler üzerine, isterlerse, kayıkların döşemeleri rengindeki cepkenlerini alırlar, bazan (bazen) da beyaz şalvarları üzerine, hep döşemelerin rengine uygun atlas birer kuşak sararlardı.”⁴⁷⁶

Boğaziçi’nde her şeyin yazılı olmayan bir kaidesi, bir usulü vardı. Bu nedenle bir kayık kadınlara mahsus olacaksa, arkasından, suların rengine uygun mavi bir ihram, uçları sularda ıslanarak sarkardı. Kayıklara inme ve binmenin de zaman içerisinde bir an’ane hâline gelmiş usulleri vardı:

“Kadınlar erkeklere temas edemezlerken, kayık rıhtıma yanaşınca, baş hamlacının ayağa kalkıp bir kolunu uzanmış tutarak hanımın, kayığına binmesine yardım etmesi lazım gelirdi. Hamlacının, kolunu nasıl uzanmış tutacağını ve kadının ona nasıl dayanacağını tayin etmiş olan bir usul ve bunun göreneği vardı.”⁴⁷⁷

Abdülhak Şinasi Hisar’a göre Boğaziçi’nde nakil vasıtalarının azlığı ve yavaşlığı yan yana sıralanmış olan Boğaziçi yalılarını birer uzlethaneye çevirdiği gibi, şehirden uzaklık da Boğaziçi mahallelerinde kendine mahsus bir hayatın teşekkülüne zemin hazırlamıştır. O, Boğaziçi sosyal hayatının kayık ve sandallarla yapılan akşam gezintileri, akrabalara yapılan ziyaretler ve düğünlerden ibaret olmasını buna bağlar.⁴⁷⁸

Günün her anını, her saatini tabiatla iç içe geçirmeyi âdeta bir gelenek hâline getiren Boğaziçi halkı için her gün ikindi ve akşam saatlerinde kayık ve sandallarla gezintiye çıkmak oldukça önemlidir.

Abdülhak Şinasi Hisar, Boğaziçi’nde kayık ve sandallarla dolaşmanın da kendine has hususiyetleri olduğunu belirtir. Beşiktaş’la Üsküdar’dan sonra başlayıp

⁴⁷⁶ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkları**, s.21

⁴⁷⁷ Beyatlı, Hisar, Tanpınar, “Boğaziçi Medeniyeti”, **İstanbul**, s.50

⁴⁷⁸ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.67

Rumeli kıyısında Kalender'e ve Anadolu Kıyısında Paşabahçe'ye kadar devam eden Boğaz gezintilerinde sandal ve kayıkların gideceği istikamet de az çok bellidir:

“Her gün, İstinye körfezinin önünden içine girilmeden, geçilerek Kalender'e kadar gidilir, oradan karşı sahile dönülerek Körfez'e varılır, Meşruta Yalının önünden geçilip Dere'ye girilir, bir ki kere ta sonuna kadar gidilip tekrar dönülür, nihayet, Göksu Kasrı önünde bir müddet mürakabeye dolar gibi durulurdu.”⁴⁷⁹

Göksu Kasrı'nın önünde toplanıldıktan sonra kayık ve sandallar kendi yalılarına doğru yol almaya başladılar.⁴⁸⁰ Bu gezintiler Boğaziçi halkı için oldukça önemli olduğundan hanımlar güzel görünmek için aynaların karşısında uzun saatler geçirirlerdi.

1. 5. Abdülhak Şinasi'nin Tespit Ettiği Boğaziçi

1. 5. 1. Abdülhak Şinasi'nin Eserlerinde Boğaziçi Semtleri

“Boğaziçi Medeniyeti”ni ve onu oluşturan unsurları anlatmayı bir görev gibi telâkki eden Abdülhak Şinasi'nin eserlerinde Boğaziçi semtlerinin özelliklerini bulmak mümkündür. Abdülhak Şinasi Hisar, özellikle Boğaziçi Mehtapları adlı eserinde mehtap kafilesinin ardına takılarak yol boyunca gördüğü II. Abdülhamit devri Boğaziçi semtlerinin özelliklerini okura anlatır.

Abdülhak Şinasi'nin eserlerinde geçen Boğaziçi semtleri Anadolu yakasında Anadolu Feneri,⁴⁸¹ Beykoz,⁴⁸² Çubuklu, Kanlıca,⁴⁸³ Anadolu Hisarı,⁴⁸⁴ Göksu, Küçükusu, Kandilli,⁴⁸⁵ Vaniköy,⁴⁸⁶ Kuleli, Çengelköy,⁴⁸⁷ Kuzguncuk⁴⁸⁸ ve

⁴⁷⁹ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.33

⁴⁸⁰ **A.e.**, s.35

⁴⁸¹ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.17

⁴⁸² **A.e.**, s.94

⁴⁸³ **A.e.**, s.13

⁴⁸⁴ **A.e.**, s.13

⁴⁸⁵ **A.e.**, s.96

⁴⁸⁶ Abdülhak Şinasi Hisar, **Fahim Bey ve Biz**, 5.bs, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1978, s.117

Üsküdar'dır;⁴⁸⁹Avrupa yakasında ise Tophane,⁴⁹⁰ Salıpazarı,⁴⁹¹ Beşiktaş,⁴⁹² Kuruçeşme,⁴⁹³ Arnavutköy, Bebek,⁴⁹⁴ Rumeli Hisarı, Baltalimanı,⁴⁹⁵ Boyacıköy,⁴⁹⁶ Emirgan,⁴⁹⁷ İstinye,⁴⁹⁸ Yeniköy,⁴⁹⁹ Kalender,⁵⁰⁰ Tarabya,⁵⁰¹ Sarıyer,⁵⁰² Rumeli Feneri'dir⁵⁰³

Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserlerinde ismi geçmeyen semtler ise Anadolu yakasında Anadolu Kavağı, Akbaba, Sütlüce, Umuryeri ve Paşabahçe; Avrupa yakasında Fındıklı, Kabataş, Dolmabahçe, Ortaköy, Kireçburnu, Kefeliköy ve Büyükdere'dir. Bu semtlerin adları eserlerde yer almasa da buralarla ilgili genel bilgiler "Anadolu sahilinin Beykoz'dan Kuzguncuk'a kadar olan kısmı" gibi cümlelerle verilmiştir.

Abdülhak Şinasi'nin eserlerindeki amaç Boğaziçi Medeniyeti'ni ve Boğaziçi yaşayışını yansıtmak olduğundan sadece mehtap âlemlerine iştirak edenlerin bulunduğu semtlerin adı geçmektedir. Bu da genelde Müslüman ahalinin bulunduğu semtler anlamına gelir, fakat az da olsa gayrimüslimlerden ve yabancılardan da Boğaziçi'ndeki mehtap âlemlerine iştirak edenler olduğu görülmektedir.

Boğaziçi'nin Rumeli sahilinin Kuruçeşme'ye kadar olan kısmında yani Tophane, Salıpazarı, Fındıklı, Kabataş ve Ortaköy'de Müslüman olmayan unsurlar çoğunlukta idi. Burada şehirle hiç münasebeti olmayan bir takım sarayların bulunuşu da bu köylerin mehtaba ilgi duymamasına neden oluyordu.⁵⁰⁴ Kalender'den Sarıyer'e kadar olan kısımda- Tarabya-Kireçburnu-Büyükdere ise

⁴⁸⁷ A.e. , s.117

⁴⁸⁸ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.94

⁴⁸⁹ Abdülhak Şinasi Hisar, **Çamlıcadaki Eniştemiz**, 3.bs, İstanbul, Varlık Yayınları, 1967,

⁴⁹⁰ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.17

⁴⁹¹ A.e.

⁴⁹² A.e. , s.231

⁴⁹³ A.e. , s.94

⁴⁹⁴ A.e. , 59

⁴⁹⁵ A.e. , s.13

⁴⁹⁶ A.e. , s.245

⁴⁹⁷ A.e. , s.13

⁴⁹⁸ A.e. , s.252

⁴⁹⁹ A.e. , s..86

⁵⁰⁰ A.e. , s.94

⁵⁰¹ Hisar, **Çamlıcadaki Eniştemiz**, s.34

⁵⁰² Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.94

⁵⁰³ A.e. , s.17

⁵⁰⁴ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.94

daha alafraŋga tipler vardı ve bunlar alaturka musikiden haz almadıkları için mehtap âlemlerine iştirak etmezlerdi. Hatta içlerinde mehtap tertip edildiğini bilmeyenler de vardı.⁵⁰⁵Rumeli sahilinde mehtaba iştirak eden kesim ise Arnavutköy, Bebek, Rumelihisarı, Baltalimanı, Boyacıköy, Emirgan, İstinye ve Yeniköy’de yalıyı veya köşkü bulunanlardı.

Anadolu sahasında ise Beykoz, Paşabahçe, ubuklu, Kanlıca, Anadolu Hisarı, Kandilli, Vanıky, Kuleli, Çengelköy, Beylerbeyi ve Kuzguncuk’ta yalı sahibi olanlar mehtaba iştirak ederdi.⁵⁰⁶

1. 5. 2. Boğaziçi Semtlerinde Yerleşim

Abdülhak şinasi Hisar’ın Osmanlı İmparatorluğu’nun minyatrne benzettiği Boğaziçi yalılarında olduğu gibi Boğaziçi’nde de farklı ırk ve dinden insanlar yaşardı. Bunların içinde kişları İstanbul dışında geçirip sadece yazları Boğaziçi’ne gelenler de vardı.

Türk olan Mısır Hıdivi’nin Mısırlılar denilen ailesinin birçok yesi her yaz Boğaziçi’nin muhtelif semtlerindeki yalılarına gelirlerdi. Boğaziçi mahallelerinin bazılarında Hristiyan ailelerin yalıları vardı.⁵⁰⁷

Müslüman olmayan unsurların çoğunlukta olduğu semtler Tophane, Salıpaزاری, Fındıklı, Kabataş ve Ortaköy’den Kuruçeşme’ye dek uzanıyordu.⁵⁰⁸

Müslüman olmayan Keoğulları’nın Beyoğlu’nda konakları, Çamlıca ve Alemdağı’nda köşkleri, Bebek’le Arnavutköy arasında da bir yalıları vardı. Vaktiyle pek çok saz âlemleri yapılmış olan bu yalıdaki hanende ve sazandelerin içinde Müslüman olmayanlar da vardı. Hanende ve sazandelerin büyük bir kısmı Türk değildi. İçlerinde Müslüman Araplar ve Çerkezler de vardı. Hristiyan olanların içerisinde bizim medeniyetimizi en çok benimsemiş olanlar Asyalı Ermeniler başta olmak üzere, Kıptiler, Yahudiler ve Rumlardı.

Rumelihisarı’nda İngilizler, Bebek’te İngilizler ve Ermeniler Kandilli’de Fransızlar bulunuyordu.⁵⁰⁹ Büyükada ve Tarabya zellikle Abdülaziz devrinde

⁵⁰⁵ A.e. , s.95

⁵⁰⁶ A.e. , s.94

⁵⁰⁷ A.e. , s.18

⁵⁰⁸ A.e. , s.94

şehrin birçok yerine kıyasla âdeta yabancı mahalleleriydi. Bebek bile Hristiyanların azlığına rağmen yine de az çok böyleydi. Fakat Çamlıca tek tük bulunan yabancılar dışında tamamen Türk ve Müslüman bir muhitti.⁵¹⁰

1. 6. İstanbul'dan Boğaziçi'ne Göç

Türklerde yazın yaylaya çıkma Orta Asya'dan beri var olan bir alışkanlıktı ve Türkler bu alışkanlıklarını Anadolu'ya da taşımışlardı. Bilindiği gibi Kayı Boyu Söğüt'te ağırlıklarını Bilecik Tekfuruna bırakarak yaylaya çıkmışlardı. İstanbul'un fethinden sonra da bu gelenek devam ettirildi. Genellikle varlıklı aileler İstanbul'un Süleymaniye, Fatih, Kocamustafapaşa vb. semtlerinden Boğaziçi'ne denizin iki yakasına yazlığa çıkarlardı. Nitekim Yahya Kemal Sayfiyede Payitaht⁵¹¹ başlıklı yazısına “İstanbul dünyanın yegâne payitahtıdır ki halkı sayfiyede oturur.” cümlesi ile başlar. Bu sayfiye modası, merakı Yahya Kemal'e göre Sultan Mahmut'tan sonra daha da artar. Öyle ki İstanbul âdeta boşalır: “Her gün güneş battıktan sonra, İstanbul sokaklarında tek tük insanlar görüldüğü saatlerde Kadıköy, Haydarpaşa vapurları sefine-i Nuh gibi birer mahşer kesiliyor. İskelelerde, cehennemi bir kalabalık yaşanıyor.”⁵¹²

Yahya Kemal konuya biraz olumsuz bakar ve bunu bir kaçış olarak değerlendirir. Yalnız bunun eskiden beri uygulanan bir gelenek olduğunu göz ardı edemeyiz. Tabiatıyla Yahya Kemal'in bu yazıyı yazdığı 1922'de sayfiyeye gidilebilir miydi, diye bir soru sorulabilir ve o zaman Yahya Kemal'e hak verilir.

Boğaz'a kimler, nasıl ve ne zaman göçer, yani sayfiye olarak Boğaz'a kimler gider? Elbette mantık varlıklı kimselerin, paşaların, paşazadelerin, beyzadelerin Boğaziçi'ne sayfiyeye gideceklerini söyleyecektir. Çünkü bir yalı, ev, köşk kiralamak için belli bir gelir düzeyinde olmak gerekir. Nitekim Şinasi Hisar, sayfiyeye gelenler arasında Sait Halim Paşa, Valde Paşa, Suphi Paşazade Sami Bey, Pierre Loti, Nigar Hanım, Recaizade Ekrem, Reşat Fuat, İsmail Paşa gibi isimleri zikreder. Belli ki varlıklı insanlar Boğaz'a sayfiyeye gitmektedirler.

⁵⁰⁹ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.96

⁵¹⁰ Hisar, **Çamlıcadaki Eniştemiz**, s.34

⁵¹¹ Beyatlı, **Aziz İstanbul**, s.143

⁵¹² **A.e.** , s.144

Devletin üst kademelerinde görevli veya İstanbul âyan ve eşrafından olan bu kişilerin Boğaziçi'nde kendilerine ait yalıları vardı. Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserlerinde bahsi geçmese de devletin ileri gelenlerine nispeten daha alt mevkilerde⁵¹³ bulunanların da Boğaz'da yalı sahibi olduklarını biliyoruz. Boğaz'da yalı sahibi olmayıp da yazı Boğaziçi'nde geçirmek isteyenler de iki üç aylığına bir yalı veya köşk kiralarlardı.⁵¹⁴

Boğaziçi köylerinin yerli kayıkçı, balıkçı ve bahçıvan halkının yazlı, kışlı oturdukları iç evler ve lebideryâhaneler hariç bütün Boğaziçi yalıları yazlık binalardı.⁵¹⁵ Bu nedenle Boğaz'da yalısı bulunanlar kışı İstanbul'un çeşitli muhitlerindeki köşk veya konaklarında geçirip mevsimi geldiğinde Boğaz'ın köyelerine göç etmeye başlarlardı.⁵¹⁶ Yalı sahiplerinin Boğaz'a göçleri bir irade-i seniyye ile mümkün olurdu.⁵¹⁷

Nisan sonu, mayıs başı⁵¹⁸ gibi yalılar kapılarını sahiplerine açarlardı. Mevsim şartlarına göre bu, kimi zaman erken kimi zaman daha geç olurdu. Bazen Haziran'da bile İstanbul'dan dönmemiş olanlar bulunurdu.⁵¹⁹ Eylül'ün on beşinden sonra ise rutubet çoğalır, deniz âlemi kalmaz, gelenlerin bir kısmı dağılırdı.⁵²⁰ Sayfiye hayatı aşağı yukarı Kasım'ın ortalarına kadar devam eder ve bundan sonra Boğaziçi balıkçılara kalırdı.

Boğaz'a göç bir günde gerçekleşebilen basit bir olay değildi; çünkü Boğaz'daki yalılarda yalı sahiplerinin ihtiyacını karşılayabilecek her şey bulunmazdı ve bu nedenle konak ve köşklere birtakım eşyaları yalılara taşımak gerekirdi. Nisan sonlarına doğru Boğaz'a göç düşüncesiyle birlikte konak ve evlerde taşınma telâşları başlardı. Taşınma ve yerleşme hazırlıkları yalı sahiplerinin servetlerine ve

⁵¹³ O zamanlar üst kademe paşalar ve beylerin değil, bu gibi nispetle esamisi geride, kalem müdürü, başkâtibi gibi orta tabaka kimselerin de yaza mahsus sayfiyeleri mevcuttu. Kodamanları bittabi kâşane, sahilsaray; öbürlerinki yedi sekiz odalı köşk, yalı. Sermet Muhtar Alus, **Eski Günlerde**, yay. haz: Faruk Ilıkan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.191

⁵¹⁴ Üç dört ayda bir çıkan maaşıyla hall-i hamur, cebi daha yufkalar da mevsimi geldi mi âmirlerini boylayarak ve boyun büküp hak-i paye vararak: - "Kerime cariyeniz hamlini muteakip fevkalhad nâtuvanlaştı. Doktor Süleyman Numan Paşamız çok akide şekeri yemesiyle beraber hava tebdilini de mübrem görüyorlar!" la iki aylık buyurtular mı Bostancı sırtları, Bulgurlu etekleri, Anadoluhisarı kıyıları gibi ucuzluk bir yerde üç dört odalı bir evceğiz kiralarlardı. **A.e.** s.191

⁵¹⁵ "Boğaziçi Yalıları", **İstanbul Ansiklopedisi**, C:VI, s.2903

⁵¹⁶ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.9-10

⁵¹⁷ "Boğaziçi Yalıları", **İstanbul Ansiklopedisi**, C:VI, s.2905

⁵¹⁸ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.35

⁵¹⁹ **A.e.**, s.70

⁵²⁰ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.70

mevkilerine göre birtakım farklılıklar gösterirdi. Zengin yalı sahipleri için Boğaz'a göç etmek fazla bir hazırlık gerektirmezdi; çünkü onların Boğaziçi'ndeki yalılarında hemen her şey bulunurdu. Onlar, taşınmadan birkaç gün önce kâhya kadın veya başkalfa ile iki halayık gönderip yalıyı temizlettirirler sonra ufak tefek birkaç eşya götürerek yalıya yerleşirlerdi.⁵²¹

Küçük konaklarda yaşayanlar için sayfiyelere göç oldukça güç bir işti. Bu tip konaklarda daha sayfiye mevsimi gelmeden taşınmanın telaşı başlardı. Günlerce uğraştıktan sonra yalıya götürülecek eşyalar tespit edilir, bunlar çeşitlerine göre tasnif edildikten sonra taşınma sırasında zarar görmemesi için sarılırdı. Ev baştan aşağı temizlendikten sonra yola çıkılırdı.⁵²² Boğaz'daki yalıya ulaşıldığında eğer ev önceden temizletilmemişse ilk iş olarak ev temizlenirdi:

“Hizmetçilerin çıplak topuklarıyla alt kattaki döşemeleri, ıslak bezlerle uğmaları yukarı katta bütün neş'elerimizi gıcıklayan bir ses hâlinde, bizim için açılan cennet kapılarının gıcırdayışları gibi duyulurdu.”⁵²³

Evin odaları temizlendikten sonra saraylılar al çuhalara, diğerleri ise beyaz örtülere sarmış oldukları eşya denklemleri odalara taksim edilirdi.⁵²⁴ Konaklardan veya köşklere getirilenler sandıklar, hararlar, yatak çarşafı, kilimler en ufaklarından başlayarak iç içe konmuş sahanları, tencereler, leğenler, lengerler, kazanlar ve birçok büyük eşyadan oluşurdu.⁵²⁵ Eşyalar yerleştirildikten sonra Boğaziçi hayatı başlardı.

⁵²¹ Alus, **Eski Günlerde**, s.192

⁵²² **A.e.**, s.193

⁵²³ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.36

⁵²⁴ **A.e.**, s.16

⁵²⁵ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.35

2. BOĞAZIÇI'NDE HAYAT

2. 1. Boğaziçi Mimarisinde Yalılar

2. 1. 1. Yalıların Dış Mimarisi

Ev, sadece bir barınak değil, aynı zamanda insanın kendisi olabildiği tek mekândır. Bu nedenle evler mutlaka içinde yaşayan insanların ruh hâllerini, yaşama bakışlarını yansıtır.

Günümüzde hiçbir estetik özelliği olmayan apartmanlar, kişiliksiz birer beton yağını hâlinde yükselirken geçmişten günümüze gelen değerlerimizi de maalesef yok etmeye devam ediyor. Oysa geçmişte, belli bir zevk ve estetiğin ürünü olan, içinde yaşayanlar için manevi bir değeri de bulunan evler vardı. O zamanlarda İstanbul evleri yalı, konak ve köşk olmak üzere üçe ayrılırdı. Tabii geniş kitlelerin oturduğu bahçeli evleri unutmuş değiliz.

“Bunların Boğaziçi’nde su kıyılarında ve ahşap olanlarına yalı; İstanbul’un sayfiye semtlerinde, bahçe içlerinde ve yine ahşap olanlarına köşk; şehirde, ayrı harem ve selâmlık daireli ve çokları kargir olanlarına konak denilirdi.”

Bu evlerin en güzelleri tabiatla iç içe girmiş olan yalılarıdır. Hele de Boğaziçi yalıları... Bunlar buldukları yerde kendiliğinden hâsıl olmuş izlenimini veren, mimarî üslûp açısından birbirlerine benzeseler de şahsî özellikleri bulunan yapılarıdır:

“... bir hesap neticesi değil de bir kalbin temayülleri, bir hevesin alâkaları, bir ömrün tesadüfleri ve bir nasibin tecellileriyle hâsıl olmuş hissi veren; büyümüş, ihtiyarlamış, pörsümüş, solmuş, rengi uçmuş, kısmen göçmüş, kadit olmuş, su ile şişmiş, bir yanına yatmış veya ilk gençliğin enkazı üstüne yeniden boyanmış, taranmış, süslenmiş halleriyle; hikâye eden, şiir okuyan; genç, orta yaşlı veya ihtiyar; resmî veya lâubali; efendi, bey veya paşa; mahalle kadını veya hanımefendi; tanışık, akraba veya yabancı hep canlı mahlûklar gibi görünürler, hep bir ruh, bir hüviyet ve bir hayat ifade ederlerdi.”⁵²⁶

⁵²⁶ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkları**, s.13

Her biri ayrı bir ruh ve hayat ifade eden bu yalılar dış görünüşleriyle içlerinde yaşanan hayatın aynası gibiydiler. Bir saray mensubunun yalısı göz alıcı renkleri ve ihtişamıyla diğer yalılara âdeta tepeden bakardı:

“Saray mensubîn ve güzîdelerinin yalıları hakikaten pek geniş olup cephelerine muhtelif renkler vurulmuş, hayli yaldız saçılmıştır. Haremin kafesleri parlak renklerle boyanmış, taraçalar çiçeklerle donanmış, mavi dalgaların yıkadığı mermer basamaklara bendegan sıralanmıştır. Rıhtımda sahibini bekleyen kayık da al ve zerrin parlıklar içinde bir peri kayığıdır.”⁵²⁷

Azledilmiş olanların yalıları ise ne kadar ihtişamlı olursa olsun içinde yaşayan insanlar gibi yıpranmış, çökmüş görünürdü:

“Binanın üzerine sanki meş’um bir el konmuş, bunun tazyiki altında bütün parlak renkler solmuştur. Mermer rıhtımda yabancı otlar görülür, kırık ve çatlak camlardan rüzgâr girer, her köşede ihmâl ve harabinin eseri vardır.”⁵²⁸

Sürgüne gönderilenlerin yalıları ise terkedilmişliğin hüznünü yansıtır:

“... otlar rıhtımı tamamen kaplamışlardır, yabancı bitkiler ağaçlanmış, menteşesiz panjurlar rüzgârda tahtalara çarpar; damlardan akan yağmur, metruk binanın soluk duvar nakışlarında kirli çizgiler bırakmıştır. Koridorlarda, sofalarda güvercinler yuva kurar, bahçede çırçır böcekleri ötüşür.”⁵²⁹

Yalıların görünüşleri gibi boyutları da birbirinden farklıydı ve yalılar boyutlarına göre farklı isimler alırlardı.“Yalıların, tabiata aykırı büyümüş, devleri hatırlatan pek büyükleri, gözleri bir intizam hissiyle tatmin eden ortancaları ve oyuncaklarla çocukları hatırlatan küçükleri”⁵³⁰ vardı. Bunların en küçük ve

⁵²⁷ Miss Julia Pardoe, **18. Yüzyılda İstanbul**, çev: Bedriye Şanda, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1997,s.175

⁵²⁸ **A.e.**

⁵²⁹ **A.e.**

⁵³⁰ Hisar, **Boğaziçi Yalıları-Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.13

mütevazı olanlarına “lebiderya hane” , en büyük ve gösterişli olanlarına “sahilsaray” ikisinin ortası büyüktakilere de “ yaylı” adı verilirdi.⁵³¹

Boğaziçi an’anesine göre yalıların büyüklükleri sahiplerinin mevki ve servetine bağlı olarak değişirdi. Mühim bir görevde bulunmamış olan memurların büyükçe bir yalı yaptırmaları hoş karşılanmaz, tenkit edilirdi. Bu durumu Abdülhak Şinasi Hisar bir fıkrayla örneklendirir:

“Daha büyükçe yeni bir yalı yaptıran bir memur bu fuzulî târizlere maruz olmamak için, gayet fassal birisini davet etmiş, kendisine mükellef bir ziyafet vermiş ve ayrılacağı zaman, kayığına hediyelerle dolu bir bohça getirtmiş. Bu fuzulî münekkid, bohçaya dikkatle baktıktan sonra gözleri yalıda ‘Ziyafet mükemmel, dış kirası âlâ, fakat ben doğruyu söyleyen adamım; yalı yine büyük, yine büyük!’ demiş.”⁵³²

Renkleri ve boyutları farklı farklı olsa da Boğaziçi yalılarının ne şekilleri, ne renkleri ne de çizgileri gelişi güzel yapılmıştı. O devirlerde bir insan ev, yalı veya bahçe yaptırmak istediğinde bunun için işin erbabına müracaat eder “ve yazı, yaldız, çiçek çizgi ne isterse onun yapılmasını ustasına havale ederdi”. Her eser bu ustaların eserleri ve millî bir mimarînin mahsulü olurdu.⁵³³

Millî bir üslûp ve zevkin ürünü olan bu ahşap yalıların en önemli özellikleri su ve tabiatla iç içe oluşlarıydı. Bu yalılar iki türlüydü. “Yalıların denize girmiş, direkler üzerinde sulara konmuş olanları”⁵³⁴ vardı. Bu tip yalılar alt katından başlayarak, kısmen denize çakılmış kazıklar üstünde yükselen “kazıklı yalı” adı verilen yalıları. Diğerleri ise A.Şinasi Hisar’ın “suların kenarında, geçecek hulyaları avlamak için kurulmuş dalyanlara”⁵³⁵ benzettiği cephe temeli hemen rıhtım kenarından yükselerek, birinci katı eli böğründeler üstünde denize doğru bir çıkıntı, şahnişin yapmış olanları.

⁵³¹ “Boğaziçi Yalıları” **İstanbul Ansiklopedisi**, s.2903

⁵³² Hisar, **Geçmiş Zaman Fıkraları**. s.71

⁵³³ Hisar, “Boğaziçi Medeniyeti”, **İstanbul**, s.49-50

⁵³⁴ Hisar, **Boğaziçi Yalıları-Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.13

⁵³⁵ **A.e.** , s.13

Boğaziçi yalı mimarisi, yalının denizle irtibatı üzerine kurulduğundan yalıların önünde yol olmazdı. Yalı deniz sathına gömülür, bazen toprak değil su üstüne yapılır ve denize bakan odaları su üstüne çıkardı.⁵³⁶

Hem denizin mavisini hem de renk renk çiçekleri görmek isteyen yalı sahipleri, yalıların büyük bahçeler içerisine yaptırırlardı.⁵³⁷

Boğaziçi yalıları ön cephelerinden denize bakar, arka cephelerinden ise bahçeyi görürdü. Yalıların bahçelerinde, yalı sahiplerinin beğendiği çiçekler bulunurdu. Tercihler, devrin modasına ve şahsî zevklerin tesirine bağlı olarak değişse de başta lâleler olmak üzere, menekşeler, yaseminler, hanımelleri, leylâklar, zambaklar, sümbüller, kamelyalar, krizantemler ve orkideler yalı bahçelerini renklendirirdi.⁵³⁸

Harem ve selâmlığa alınmayan uşak, kayıkçı, bahçıvan gibi evin hizmetlilerinin odaları, mutfak⁵³⁹ ve korucu kulübesi⁵⁴⁰ de bu bahçelerin içinde yer alırdı.

Kimi zaman bu bahçelerde bir kapı ve üç pencereden ibaret tek odalı bir yapı, bir dinlenme köşkü ve kameriye de bulunurdu.

Bazı kuru veya bahçelerde ise bir havuz veya fiskiyeye rastlamak da mümkündü.⁵⁴¹

Geçmiş zamanlarda Boğaziçi'nde yalı sahibi olmak "tabiatın manzaralarına ve tatlarına açılmış pencereler ve gözlerle"⁵⁴² yaşamak demektir. Bu nedenle Boğaz'daki yalılarla, İstanbul'da köşk ve konaklardaki yaşam arasında da bazı farklılıklar bulunmaktaydı. Bu farklılık mimarîde de az da olsa kendini gösterirdi. Sahibinin olanaklarına göre bir veya iki ana bütünden meydana gelen konaklarda kadınlar için harem, erkekler için selâmlık adı verilen mekânlar bulunurdu. Türk evlerinde de dışa açılan ve hane halkına sokakta neler olduğunu görebilme imkanı veren geniş pencereler bulunurdu. Bu iki bölüm arasındaki en belirgin fark, "harem pencerelerinin saygısız bakışların içeriye yönelmesini önlemeyi amaçlayan"⁵⁴³ kafeslerle⁵⁴⁴ kapatılmış olmasıydı.⁵⁴⁵ Boğaziçi yalılarına

⁵³⁶ A.e. , s.15

⁵³⁷ A.e. , s.15

⁵³⁸ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.17

⁵³⁹ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.15

⁵⁴⁰ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.19

⁵⁴¹ A.e. , s.19

⁵⁴² Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.38

⁵⁴³ Ekrem Işın, **İstanbul'da Gündelik Hayat: İnsan, Kültür ve Mekân İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s.164

gelindiğinde, üstleri yeşil, mavi, sarı camlarla süslü⁵⁴⁶ dışa yönelik bir dizi pencere “Boğaz’ın göz kamaştırıcı mavi suları”nı ve tepelerin yeşilini kucaklardı. İklim çok güneşli olduğundan pencerelerin üstünde, gözleri güneşten korumak için, geniş saçaklar⁵⁴⁷ bulunurdu.⁵⁴⁸

Millî bir mimarînin ürünü olan Boğaziçi yalıları kendilerine has bir takım farklılıklar gösterirdi. Bu farklılıklardan biri de renkleri idi. Yalıların boyutları gibi renkleri de içinde yaşayanların mevkilerini ve ruh hâllerini yansıtır. Yalıların renklerinden sahiplerinin kimliklerini tespit etmek de mümkündür. Türklerin yalıları sahiplerinin zevklerini yansıtacak şekilde parlak renklerle boyanırdı:

“Bu yalılar, eski zaman kadınlarının âdeta feracelerinin renklerine, çiçek ve reçel renklerine, gül çilek renklerine, yavruağzı, kavuniçi, karanfil kırmızısı gibi tatlı renklere bürünürlerdi.”⁵⁴⁹

Abdülhak Şinasi Hisar, Zeynep Hanımefendi ve kocası Yusuf Kamil Paşa’nın Bebek’te yaptırdıkları ve plânı Paris’teki opera binasının mimarı Gornier’e⁵⁵⁰ ait olan yalının pembe bir erguvan ağacı renginde olduğunu⁵⁵¹ eskiden Ali Paşa yalısı olarak anılan Bebek koyundaki beyaz pervazlı sık pencereci Valde Paşa yalısının ise ve açık sarı renkte olduğunu belirtir.⁵⁵²

Tabiatla iç içe yaşamayı bir zevk olmaktan ziyade yaşam biçimi olarak algılayan Boğaziçi insanı için yalı hayatı çimen yeşili ve deniz mavisi anlamına gelirdi. Bu nedenle Boğaziçi mimarîsi yalının denizle irtibatı üzerine kuruluydu. Arka cephesinden dağlara bakan yalıların üç tarafı denizle çevriliydi. Bazı yalılar

⁵⁴⁴ Konutlarda kafes genellikle ahşaptan yapılır. Kafesi taşıyan çerçeve yukarı aşağı sürülerek açılıp kapatılabilir. Örgü için kullanılan çıtaların iki yüzü de düz olabildiği gibi iç yüzü düz, dışı yuvarlak olanları vardır. Kafesler, takıldıkları yere göre “harem kafesi”, “selâmlık kafesi” gibi adlar alırlar. Kimi kafeste ortaya, dışarıya bakışı kolaylaştırmak için “göz deliği” denen içi boş bir halka yerleştirilmiştir. “yavrulu kafes” denen bir başka türdeyse kafes içinde ortada, baş geçmeyecek büyüklükte, açılabilir bir küçük kanat bulunur. Ahşap kafeslerden ev içlerinde iki mekânı ayırmak ya da belirli bir bölgenin görünmesini engellemek için de yararlanılmıştır. Ayla Ödekan”Kafes” **Eczacıbaşı Ansiklopedisi, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları,1997, C:II. İstanbul, s.927**

⁵⁴⁵ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.44

⁵⁴⁶ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.52

⁵⁴⁷ Pencere, kapı ya da revakların üstüne yağmur ve güneşten korumak için örten sundurma biçiminde çatı. “Saçak”, **Eczacıbaşı Ansiklopedisi, C: III, s.1896**

⁵⁴⁸ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.14

⁵⁴⁹ **A.e.**, s.14

⁵⁵⁰ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.170

⁵⁵¹ Hisar, **Geçmiş Zaman Fıkraları**, s.68

⁵⁵² Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.170

kazıklar üzerinde su üzerine yapılmış ve denize bakan odaları su üstüne çıkmıştı. Yalıda gece gündüz eksik olmayan su sesi Boğaziçi insanı için âdeta bir musiki gibiydi:

“Önlerindeki suları sanki daha ziyade içlerinde duymak için odaların altlarında kayıkhaneler”⁵⁵³ bulunurdu. “Yosun kokulu kayıkhaneler, denizin mırıldanan sularını, yalının, bir kısım zemin kat odalarının altlarına getirirler. Arada bir, küçük dalgaların kah gülüşleri, kah ağlaştıkları”⁵⁵⁴ duyulurdu. Bununla da yetinmeyen Boğaziçi insanı “daha çok ve daha yakından su sesi dinlemek için, su sesine yalı içinde bir ilave olsun diye, bu yalıların sofalarında ve hatta bazen bunlara ilaveten bazı odalarında ayrıca birer havuz”⁵⁵⁵ yaptırırdı.

Su, Boğaziçi ahali için yalnızca bir zevk unsuru değil aynı zamanda İstanbul’a ve Boğaziçi’nin köylerine gidişte kullanılacak tek yoldu; çünkü o dönemde Boğaziçi’nde ulaşım kayıklarla ve deniz yoluyla yapılmaktaydı. Hemen her yalının kendine ait bir veya birkaç kayığı bulunduğundan bir kayıkhanesinin⁵⁵⁶ bulunması da şarttı. Kayıkhanelerin çoğu sahilhaneye bitişik olarak yapılırdı. Kayıkhanelerin üstlerinde hamlacıların, ayvaz ve tablakârların oturmaları için inşa edilmiş büyük ve geniş koğuşlar bulunurdu. Kayıkhanelerin, deniz tarafında, alt kısmı demir parmaklıklı iki kanatlı kapıları olurdu. Kayıkhanenin zeminine kapıdan itibaren sonuna kadar yarımşar arşın aralıklı felek adı verilen basamak şeklinde kalın tahtalar mihlanırdı. Bunların üstlerine kayık çekildiği zaman kayması için zeytinyağıyla karıştırılmış yağ mumu sürülürdü. Kayıklar içeri alınmak istediğinde kayıkların eninde, iki tarafı ağaç, başları birbirine bağlı bir kızak kayığın altına sürülürdü. Küçük kayıklar üç dört hamlacı tarafından çekilirdi. Büyük kayıklara ucu çengelli halatlar takılır, yukarıda bulunan dolap aracılığıyla halatlar çekildikçe ip dolaba sarılır, böylece kayık da çekilmiş olurdu. Kayıkların zarar görmemesi için kayıkların üstüne kalın bezden örtüler örtülürdü. Balık avı için kullanılan

⁵⁵³ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.15

⁵⁵⁴ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları** s.10

⁵⁵⁵ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.15

⁵⁵⁶ Kazıklı yalıların kayıkhanelerine küçük bir kapıdan, ekseriya kapaklı bir delikten girilirdi. Kayıkhaneler sandallara barınak olmanın dışında taşlıkları, helaları yıkayacak su depoluğu ve deniz hamamlığı olarak da kullanılırdı. Alus, Eski Günlerde, s.153

sepet, serpme, ağ, sürtme, çeşitli oltalar ve zıpkın gibi malzemeler de kayıkhanelerde saklanırdı.⁵⁵⁷

Deniz üzerinde kazıklar üzerine inşa edilmiş yalıların önünde yol bulunmaz bunun yerine kendilerinin daracık ve ahşap rıhtımları bulunurdu.⁵⁵⁸ Bir yalının kayıkhanesinin önünden bitişik bir yalının rıhtımına geçmek ancak altı desteklenmiş bir tahtadan oluşan küçük bir köprü ile mümkündü.

2.1. 2. Yalıların İç Mimarisi

Devlet ricalinin, İstanbul âyan ve eşrafının yazlık konut olarak kullandıkları Boğaziçi yalıları genellikle iki katlı olurdu. XIX. asrın ortalarına kadar Müslüman kadınların kocaları ve nikah düşmeyecek kadar yakın akrabaları dışındaki erkeklerle yüzü açık görünmeleri yasak olduğundan evler kadınlarla erkeklerin yaşadıkları alanları birbirinden ayıracak biçimde düzenlenmişti.⁵⁵⁹ Ayrı bir binası yoksa bütün yalıların yarısı harem⁵⁶⁰, yarısı selâmlık olarak inşa edilmişti⁵⁶¹ Harem bölümünde kadınlar çocukları ve cariyeleri ile yaşarlardı. Selamlık bölümünde ise erkeklerle onların hizmetkârları bulunurdu.⁵⁶² Eğer selâmlık⁵⁶³ başka binada ise iki binanın bağlantısı bir geçitle⁵⁶⁴ sağlanırdı.⁵⁶⁵ Orta hallilerin ve zenginlerin evleri sokaktan duvarlarla gizlenir, daha yoksul ailelerin evlerinde ise sokağa bakan

⁵⁵⁷ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri**, s.196

⁵⁵⁸ Eski yalıların rıhtımlarının çoğu iri granit bloklardan yapıldı. Rıhtımın denize inen basamakları ise genellikle mermerdendi. Bunlar oymalı figürler, küçük heykelcikler ya da büyük çiçek saksılarıyla süslenirdi. Kimi yalılarda ise en üstteki basamağa beyaza boyanmış, kalın demir zincir çekilirdi. İffet Evin, **Yaşadığım Boğaziçi: Anılar, Öyküler, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s.17**

⁵⁵⁹ “Kadın Yaşamı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:4, s.360.

⁵⁶⁰ Osmanlı Saray ve konaklarında kadınlara ayrılan ve yabancı erkeklerin girmesi yasak olan bölüm; harem dairesi. “Harem”**Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, II.cilt s.757

⁵⁶¹ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.14

⁵⁶² “Kadın Yaşamı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:4, s.360.

⁵⁶³ Eski ev ve konaklarda erkeklere ve erkek konukları kabul etmeye ayrılmış bölüm. Yapının bir bölümü olabildiği gibi, tümüyle ayrı bir yapı da olabilir. Osmanlı Sarayında Selamlık karşılığı olarak Bizanslılar’ın erkeklere özel anlamına gelen andron (Gr.) sözcüğünden (Andron) geldiği sanılan “Enderun” kullanılırdı. Harem ve selâmlık için bazı konaklara “enderunî ve burunî daireleri” dendiği gibi, bazı büyük Anadolu konakların da, selamlığa “hariciye”, hareme “dahiliye” denirdi. “Selamlık”**Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, C: III,s.1629

⁵⁶⁴ Yapının, arkasındaki bahçe ve konaklarla bağlantısı aradan geçen bir yol bulunması durumunda köprüyle sağlanmaktaydı. Yolun tünel biçiminde; bahçenin alt katından geçtiği örneklerle de rastlanır.**Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, C:III, s.1912

⁵⁶⁵ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.47

pencereler kafeslerle örtülürdü.⁵⁶⁶ Alt katın sofaları ve odaları mermer döşeli olurdu. İkinci kata yayvan ve geniş merdivenlerle çıkılırdı. Yukarı kattaki sofalar ve odalar ahşaptı.⁵⁶⁷ Sofalardan odalara geçmek için bir iki basamak bulunurdu.⁵⁶⁸ Oldukça geniş olan odaların bazılarında su sesini daha da yakından duyabilmek maksadıyla yapılmış bir havuz da bulunurdu.⁵⁶⁹ Eserlerinde birçok hizmetçinin de barındığı büyük yalılardan söz eden A.Şinasi Hisar yalılarının oda sayısı hakkında bilgi vermese de bazı yalılarda “sahiplerinin hiç kullanılmayan yük odaları, kilerler ve ayak yolları vardı ” diyerek oda sayısının hayli fazla olduğunu düşündürür. Çeşitli kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilerden yola çıkarak yalılarının büyüklüğüne göre oda sayılarının⁵⁷⁰ yirmi ila seksen civarında değiştiğini tespit ettik.

Yalılarının duvar ve tavanlarında⁵⁷¹ çok zengin bir süslemenin olduğunu biliyoruz. Bu süslemeler duvar ve tavanlarda deri, sedef, bağa kaplamalar, alçı kaplama ve yıldızlar şeklindeydi. Yalılardaki iç süslemeler yalı sahiplerinin sosyal statüsüne ve zevkine göre değişiklik gösterse de genellikle birbirine benzerdi. Lâle ve karanfil figürleriyle bezenmiş yıldızlı tavan ve duvarlar Boğaziçililerin tabiata olan düşkünlüklerinin ifadesi gibiydi. Abdülhak Şinasi Hisar’ın eserlerinde geçen yıldızlı tavanlar, oymalar⁵⁷² ve nakışlar sözcüklerinden yalılarda çeşitli süslemeler bulunduğunu tespit etsek de yazar bu konuda ayrıntılı bir bilgi vermez.

Abdülhak Şinasi’nin eserlerinden edindiğimiz bilgiye göre yalılarının oda veya sofaları hasır⁵⁷³ döşelidir.

⁵⁶⁶ “Kadın Yaşamı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:4, s.360.

⁵⁶⁷ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.15

⁵⁶⁸ **A.e.** , s.47

⁵⁶⁹ **A.e.** , s.15

⁵⁷⁰ Boğaziçi’nin bir de içlerinde refahla hesabın atbaşı gittiği daha mutevazi, ricâl, memur, tacir yalıları ve köşkları vardı ki, yirmişer, yirmi beşer odayı geçmeyen bu binalar, ötekiler gibi şehir ve muhitte hemen hemen münasebeti kesmiş denecek gibi içlerine kapanmış birer imparatorluk minyatürü değildi. Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s.138

⁵⁷¹ Büyük ve resmî sayılan odaların tavanlarına bez gerilir, oymalı göbek ve kenarlar konur, tavan çok açık renklere boyanır, göbeğin ortası büyük, etrafı ufak aynalarla süslenirdi. Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri**, s197

⁵⁷² Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.73

⁵⁷³ Sofalar ve odalar en iyi cinsten olan Nif hasır ile döşenirdi. Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri**, s.196

2. 2. Yalıda Gündelik Hayat

2. 2. 1. Sabah

Boğaziçi sabahlarında güneş, ıstorların, tül ve kumaş perdelerin arasından sızarak suların yansımaları yalıların tavanlarında elektrikleşmiş altın çubukları hâlinde oynatırdı.⁵⁷⁴ Pencereledeki kumaş perdeler çekilip, tüllerin altından ıstorlar kaldırılınca Boğaziçi'nin kendine mahsus güneşli ve serin, sükûtlü ve sesli güzel bir günü daha başlardı.⁵⁷⁵ Boğaziçi günlerinin kendine mahsus bir sessizliği ve onunla iç içe geçmiş sesleri vardı. Sabahları, ıgırpla balık tutan balıkçıların kendilerini teşvik etmek maksadıyla söyledikleri şarkılar Boğaziçi sularında yankılanırdı.⁵⁷⁶ Yeni bir günün başladığını müjdeleyen horoz seslerini ağustos böceklerinin geceye dek süren bitmez tükenmez konserleri takip ederdi. Güne tabiatın musikisiyle başlayan Boğaziçi'nde insan gece erkenden yatmış olsa bile sabahları uyanmak için kendini zorlamaz,⁵⁷⁷ yataktan on iki raddelerinde kalkılırdı.⁵⁷⁸ Uykudan uyanır uyanmaz kahvaltı edilmez hizmetçi sabah gazetesini getirdikten sonra⁵⁷⁹ beyaz gecelikler içinde çay ya da kahve ile sigara ile gazete okunurdu. Evin içinde bir süre dolaşıldıktan sonra kahvaltı etmeye karar verilirdi.⁵⁸⁰ Kahvaltı etmek için yemek odasına gidilmez, sabah kahvaltısı, bir tepsi içinde kimi zaman yatak odasında, kimi zaman da oturma odasında yenirdi.⁵⁸¹ Zeytin, peynir, ekme ve reçel kahvaltı sofralarının vazgeçilmezleri arasında yer alırdı. Gençler kahvaltıda çayı tercih etseler de yaşlılar kahve, süt ve hatta kışın salep içerler ve gençlerin çaya olan düşkünlükleriyle “Nedir bu sanki çay çay?” diye eğlenirlerdi.⁵⁸²

⁵⁷⁴ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.29

⁵⁷⁵ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.40

⁵⁷⁶ **A.e.**

⁵⁷⁷ Hisar, **Çamlıcadaki Eniştemiz**, s.82

⁵⁷⁸ **A.e.**, s.76

⁵⁷⁹ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.29

⁵⁸⁰ Hisar, **Çamlıcadaki Eniştemiz**, s.82

⁵⁸¹ **A.e.**

⁵⁸² **A.e.**

Kimi evlerde sabah kahvaltuları çok daha fazla çeşidi ihtiva ederdi. Sofrada tereyağı, Milano yağı, çeşit çeşit peynir, zeytin, reçel, bisküvi, kurabiye, simit, tatlı, pandispanya ve yumurta gibi yiyecekler de bulunurdu.⁵⁸³

Boğaziçi'nin sabah gezintileri de vardı.⁵⁸⁴ Bazen de sabahları balık tutulurdu.⁵⁸⁵

2. 2. 2. İkinci

İkinci vakti, Boğaziçi gününün en halavetli zamanı başlar, Boğaziçi'nin güzelliklerini seyretmek üzere kayık gezintisine hazırlanan hanımlar “endam aynaları karşısında, ümitlerle, neşelerle süslenmiş ve güzelleşmiş olurlardı.”⁵⁸⁶ Günün her saatini değerlendirmeyi ve tabiatın tüm güzelliklerini doyasıya seyretmeyi seven Boğaziçi hanımları ve beyleri için ikinci vakti sandalla gezinmek âdetti. Cuma ve pazarları Küçüksu, Göksu, Kalender, Çubuklu gibi incesaz yerlerine mesirelere gidilirdi.⁵⁸⁷ Bu gezintilerden genellikle biraz geç dönülür ve yemeğe geç kalınmış olurdu.⁵⁸⁸ O dönemlerde sokağa çıkmış hanımlar ezanî saat on bire doğru, beyler de on iki civarında eve dönerlerdi. Akşam yemeği bire doğru yenirdi.⁵⁸⁹ Gezinti dönüşlerinde akşam yemeğine geç kalındığı göz önünde bulundurursak bu dönüşler bir buçuk iki civarını bulurdu diyebiliriz.

2. 2. 3. Gece

Boğaziçi'nin her anı, her günü ayrı bir güzelliğe sahipti. Geceleri bile insan ruhunu doyuran, gözlere ziyafet çeken manzarasıyla bir başkaydı. Güneş çekilip sular karardığında Boğaziçi de esrarlı bir hâle gelirdi. Boğaziçi gecelerine eş bulunmaz bir güzellik veren titrek ziyalar ışıldamaya, Boğaziçi'ni bahçe ve

⁵⁸³ A.e. , s.83

⁵⁸⁴ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.116

⁵⁸⁵ Hisar, **Fahim Bey ve Biz**, s.76

⁵⁸⁶ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.64

⁵⁸⁷ A.e. ,s.12

⁵⁸⁸ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.64

⁵⁸⁹ Hisar, **Fahim Bey ve Biz**, s.76

korulardan çıkan çiçek kokuları kaplamaya başladılar. Mehtapsız gecelerde Boğaziçi büyük bir göl şeklinde görülür⁵⁹⁰ ezanî saat on iki sularında karanlık artar, her şeyin üzerine bir yorgunluk çöker, pencerelere kapanır, herkes odasına çekilir ve ruhlar için bir inziva demi başlardı.⁵⁹¹ Sonra bazen mehtap gelir ve yalının içine girmek ister⁵⁹² gönlünden taşan hayâl ve aşk ışığıyla aydınlattığı her şeye kendi ruhunu aşılar.

Böyle mehtaplı gecelerde Boğaz'da saz olmadığı zaman yalıların odalarına bir sessizlik yayılırdı. Bu sessizliğin ve mehtabın güzelliğinin tadını çıkarmak isteyen hanımlar ve beyler kahve⁵⁹³ ve sigara eşliğinde mehtabı seyrederdiler.⁵⁹⁴

Bazı gecelerde ise hanımlar bülbül dinlemek isterdi. O zamanlar Baltalimanı'nın, Körfez'in ve Dere'nin bülbülleri ve Dere'deki mezarlıkların serviliklerine gizlenen eski bülbül yuvaları meşhurdu. Bu nedenle kayıklara binilerek Körfez'e ve Dere'ye bülbül dinlemeye gidilirdi. Uzun süre bülbüllerin güzel sesleri dinlendikten sonra dönülürdü.⁵⁹⁵

Boğaziçi gecelerinin en önemli özelliği mehtaba çıkmaktı. Ancak musiki eşliğinde yapılan bu sandal sefaları temmuz, ağustos veya eylül aylarında yılda en fazla üç dört defa mehtaplı bir gecede tertip edilirdi. Boğaziçi ahalisi kayak ve sandallara biner ve bir saz kayığının peşinde musiki dinleyerek Boğaz turu yapardı. Kimi zaman bu gezintilerde suların üstünde çalı çırpı yakarak suları tutuşturmaya çalışan sihirbazlara benzeyen ateş balığı avlayan balıkçılara rastlanırdı.⁵⁹⁶

2. 2. 4. Odalar

Boğaziçi yalılarının odaları oldukça geniş ve ferahtı. Boğaz'a bakan odaların pencereleri manzarayı bütünüyle seyredilebilir maksadıyla yan yana sıralanmış

⁵⁹⁰ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.43

⁵⁹¹ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.30

⁵⁹² A.e.

⁵⁹³ 1 – Kahve ilk kez Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1543 yılında gemilerle İstanbul'a getirilmiştir. Refik Ahmet Sevengil, **İstanbul Nasıl Eğleniyordu?**,1998, s.18

⁵⁹⁴ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.44

⁵⁹⁵ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.45

⁵⁹⁶ A.e. , s.14

olurdu.⁵⁹⁷ Pencereleerde güneşten korunmak için tül ve kumaş perdeler⁵⁹⁸, ıstırlar kullanılırdı. Odaların genellikle açık renklere boyanmış⁵⁹⁹ olan duvarlarını saatler ve resimler süslerdi.⁶⁰⁰ Yerleri hasır döşeli olan odaların pek çok yerinde halı seriliydi. Koltuk, kanepeler sedir ve kerevet türünden eşyalar duvar kenarlarına yan yana sıralanırdı.⁶⁰¹ Yalı halkı genellikle sedir, kerevet ve yer minderlerinde bağdaş kurarak otururdu.⁶⁰² Sofalarla büyük odalardaki aydınlanma, tavanlardaki gösterişli avizelerle⁶⁰³ sağlanırdı. Yalıların bazı odalarında mermer masalar ve bunların üstlerinde de çerçeveleri yıldızlı büyük aynalar bulunurdu.⁶⁰⁴ Uzun boylu, pembe, tırşe, fıstıkî renkli fanusları bulunan lambalar; zarif yapılı, uçuk renkli vazolar; resimler ve çiçekler⁶⁰⁵ de yalı odalarındaki masaları⁶⁰⁶ süslerdi.⁶⁰⁷ Kimi yalıların bazı odalarında da havuzlar bulunurdu. Su sesini daha yakından duymak maksadıyla yaptırılmış olan bu havuzlar genellikle mermerden olur ve ortasında da bir fıskiye bulunurdu.

2. 2. 5. Kadın Kıyafetleri

Kadınların ev içi ve sokak kıyafetleri yaş ve mevkilerine göre farklılık gösterirdi. Yaşlı ve orta yaşlı hanımlar ev içinde başlarına oyalı yemeni veya beyaz tülbentten başörtüsü takarlar, üstlerine hilâli gömlek giyerler, onun üstüne de yazın basmadan, kışın ise pazen veya Rus fanilasından tek cepli entari giyerdi.

⁵⁹⁷ A.e. , s.42

⁵⁹⁸ Pencerelelerin perdeleri ya enli patiskadan ya da tülünden yapılmış olurdu. Bu perdeler pencere enindeki demirlere halkalarla asılırdı. İki tarafına gaytan geçirildiğinden perde hangi tarafa çekilse o tarafta toplanır ve böylece odaların güneş alması sağlanırdı. Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri**, s.197

⁵⁹⁹ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.42

⁶⁰⁰ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.53

⁶⁰¹ A.e. , s.50

⁶⁰² Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.54

⁶⁰³ Avizelerin en makbulü Fransız yapımı olanlardı. Sultan Abdülmecid'in saltanatının başlarında ise etrafı billurdan yapılmış, elvan renkli çeşitli çiçekler ve boru çiçekleriyle sarılmış, fanuslarının bir kısmı düz kırmızı veya elvan çiçekli olan hayli pahalı Avrupa avizeleri moda olmuştu. Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri**, s.197

⁶⁰⁴ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.53

⁶⁰⁵ Sofa ve misafir odalarında bahçeden yapılmış musanna çiçek bukuketleri bulunurdu. Oturma odalarında ise Hindkâri veya Saksonya çiçeklikler içinde hususi cins kış çiçeklerinin bulundurulmasına özen gösterilirdi. Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri**,s.197

⁶⁰⁶ Sofa ortasındaki masalara büyük billur kaplar içinde yüzen kırmızı balıklar konur. A.e. , s.197

⁶⁰⁷ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.50

Bellerinde üç parmak eninde, başı püsküllü bir kuşak⁶⁰⁸ bulunurdu. Kışın da en üste hayderi yakalı hırka giyerlerdi.

Gençler ise yazın pamuktan, kışın yünden yarım kollu bir fanila, üstüne yakası sarma işlemeli ve yerden bir karış yukarıda patiskadan dekolte gömlek giyerler üzerine de yünden örme veya yünlü kumaştan dikilmiş belden büzmeli iç etekliği giyerlerdi. Bunun üzerinde de mevsime göre patiska ve faniladan önu sık düğmeli yelek bulunurdu. İnce ve parlak yünlü kumaştan mamul kloş veya yarım kloş etekliğin üzerine de bluz giyilir alışkanlığa göre bluzun üstüne kısa kürk, bolera veya kolları ve yakası şal benzeri kadife hırka kullanırlardı.⁶⁰⁹

“...o zamanın âdeti veçhile, çok kere düz renk bir kumaştan veya beyaz ketenden sade, bol ve uzun bir eteklik, üstüne lâcivert kazmir veya şayak bir hırka giyerdi.”⁶¹⁰

Hanımların sokak kıyafetleri, ferace, yaşmak, hotoz, çarşaf, maşlah ve manto idi:

“Bu hanımlar birbirlerinin güzelliklerini, mücevherlerini, esvaplarını, hele ferace, çarşaf, manto, maşlah gibi sokak kılıkalarını ezberden bilirlerdi.”⁶¹¹

Ferace, bedeni ve kolları bol, önden açık, etekleri uzun bir giysiydi. Feracelerin kırmızı, yeşil, mavi, turuncu gibi çeşitli renkleri mevcuttu:

“... eski zaman kadınlarının âdeta feracelerinin renklerine, çiçek ve reçel renklerine, gül, çilek renklerine, yavruağzı, kavuniçi, karanfil kırmızısı gibi tatlı renklere bürünürlerdi.”⁶¹²

Hıristiyan ve Avrupalı kadınlar da sokağa çıktıklarında Müslüman kadınlar gibi giyinmek zorunda olduklarından feracelerin ve ayakkabıların renkleri hanımların soysal statülerini göstermesi bakımından oldukça önemliydi. Müslüman hanımlar sarı, Ermeniler kırmızı, Rumlar siyah, Museviler mavi

⁶⁰⁸ Hanımlar ve beyler için her cinsten kuşak bulunmakla birlikte en makbul olanları Hind, Şam, Halep şallarından ve Gelibolu'dan getirilen, keten üzerine ipekle işli abaniden olan kuşaklardı. Düz beyaz tülbenkten uçları ipek ve sırmalı büyük çevrelerden kuşaklar, esnafların kullandıkları elvan ipekli, yollu dokunmuş Trablus şalı, yaşlıların ve dervişlerle yaşlı ulemanın kullandığı beyaz ve kırmızı ipek ve sırma telle işlenmiş Cezayir kuşağı ve ince renkli ipekle örülmüş “bel kuşağı” ve büyük yazmadan yapılmış kuşaklar da diğer kuşak çeşitleriydi. Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri**, s.227

⁶⁰⁹ Alus, **Masal Olanlar**, s.139 - 140

⁶¹⁰ Hisar, **Çamlıcadaki Eniştemiz**, s.136

⁶¹¹ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.81

⁶¹² Hisar, **Boğaziçi Yalıları**, s.14

ayakkabı giyerlerdi. Müslüman hanımların feraceleri kırmızı, mavi, yeşil gibi canlı renklerden olurdu. Gayrimüslimler daha açık renkte feraceler giyerlerdi. Yeşil ferace giymeleri ise yasaktı.⁶¹³

Feraceler zaman içerisinde değişim göstermişti. XVIII. asrın başına kadar yakasız olan feracelere bu tarihten sonra omuzlara düşen geniş bir yaka ilâve edilmiş, II.Mahmut döneminde ise feracelerin yakaları topuklara kadar uzamıştı. Yakaların renkleri ise kırmızı, mavi ve yeşildi.⁶¹⁴

Feraceler Gürünşalı ve Engürü (Ankara) sofundan, çuha, atlas, canfes (tafta), lâhur, kışmır denilen ince yünlü kumaşlardan yapılırdı.⁶¹⁵

Kadınlar feracelerle birlikte başta hotoz kullanırlar, onun üzerine ince kumaştan yapılmış yaşmaklar⁶¹⁶ takarak yüz ve boyunlarını kapatırlardı:

“başında daima gaz boyaması bir hotoz bulunur.”⁶¹⁷

Süslerine düşkün hanımlar sokağa her çıktıklarında yeni bir yaşmak takarlardı⁶¹⁸

Hanımlar, mesirelere giderken veya kayık gezintilerinde feraceye göre daha rahat olan yeldirme veya maşlahı tercih ederdi:

“Hanımlar bu sabah saatlerinde, gezinmeyi pek severler, kahvaltıdan sonra, hemen yeldirmelerini veya maşlahlarını giyerler, tül başörtülerini örterlerdi ve kırlarda gezinmeğe giderdik.”⁶¹⁹

Yeldirme, ferace yerine giyilen fakat ondan daha hafif, mantoya benzeyen ve kolları mantodan biraz daha geniş olan bir üstlüktü.⁶²⁰

⁶¹³ “Kadın Yaşamı”, **Dünden Bugüne İstanbul**, C:4 s.363

⁶¹⁴ “Kadın Yaşamı”, **Dünden Bugüne İstanbul**, C:4 s.363

⁶¹⁵ Musahipzade Celal, **Eski İstanbul Yaşayışı**, s.131

⁶¹⁶ Yaşmak Müslüman kadınların ferace giydiklerinde taktıkları başörtüsüdür. Biri yukarıdan, diğeri aşağıdan gelerek gözlerin önünde, bir aralık bırakın hint tülbeninden yapılırdı. **Eski İstanbul’da Gündelik Hayat**, s.158

⁶¹⁷ Hisar, **Çamlıca’daki Eniştemiz**, s.136

⁶¹⁸ Yaşmaklar “değirmi” şeklinde satılırdı. Bu değirmi ortasından kesilir, yarısı başa çift kat, artanı yüze tek kat olarak tutturulurdu. Zengin ve süsüne düşkün hanımlar sokağa her çıkışlarında yeni kesilmiş bir yaşmak takarlar ve sonra bunları evin hizmetlilerine veya durumu iyi olmayan tanıdıklarının kızlarına verirlerdi. Diğer hanımlar ise yaşmağı kullandıktan sonra yıkar, kolalar, ütüler ve eskiyinceye kadar kullanırdı. Yaşmakların en ince ve pahalı organzededen yapılmış olanına “Billur yaşmak” denirdi. Refik Halit Karay, **Üç Nesil Üç Hayat**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2002, s.90

⁶¹⁹ Hisar, **Çamlıca’daki Eniştemiz**, s.93

Maşlah ise ince kumaştan yapılan kolsuz bir üstlüktü. Maşlahların en ağırı, Halep, Şam ve Bağdat'ın sırmalı maşlahlarıydı. Maşlahlar kimi zaman ipek ve yünlü kumaşlardan da dikilir ve üstlerine ipeklerle sırma işlenirdi. ⁶²¹

Kayıkla akşam gezintilerine çıkıldığında ise gösterişe düşkün olan hanımlar ferace giyip yaşmak ⁶²² takarlardı. Fakat Boğaziçili hanımların çoğu bu akşam gezintilerinde ferace yerine maşlah veya yeldirme arası mantolar giymeyi ve başlarına da kıyafetleriyle aynı renkte örtüler sarmayı tercih ederlerdi. Bazı hanımlar ise renkli yeldirmeler ve beyaz tülbent başörtüler takarlardı. ⁶²³

XIX. asrın sonlarına doğru kabarık ve büzgülü kolların moda olması üzerine ferace yavaş yavaş etkisini kaybetmeye başladı. Bu süreçte feracenin yanı sıra çarşaf da kullanılır oldu. ⁶²⁴

Abdülhak Şinasi Hisar, Boğaziçi Yalıları adlı kitabında feraceyle birlikte çarşafın kullanılmaya başlandığını ve giderek çarşafın daha fazla rağbet gördüğünü şöyle anlatır:

“Kayıklardaki hanımların çoğu bu akşam gezintilerinde, bilhassa Cuma günleri hâlâ ferace giyerler ve yaşmak takarlardı. Kaçgöç âdetleri şiddetle devam ededursun, erkekler, Boğaziçi'nde, bu kadınları incecik yaşmaklarıyla bir nevi düğün esvapları içinde görmüş olurlardı. Fakat böyle giyinenler gittikçe azalıyor, bir çok hanım da bu gezintilere çarşafarla çıkıp, gecelerini açmakla kalıyorlardı.” ⁶²⁵

II.Abdülhamit döneminde çeşitli ayaklanmalar sırasında çarşaf gizlenmek için kullanıldığından, padişah çarşaf giymeyi yasaklamıştı. II.Meşrutiyet'in ilanından sonra ise her renkte çarşaf kullanılır olmuştu.

1910'larda Avrupa'da manto modası başladıysa da savaş nedeniyle hem Avrupa'daki hem de Türkiye'deki kadınlar bol ve gösterişli kıyafetler yerine daha sade kıyafetleri tercih etmek zorunda kaldılar.

⁶²⁰ Eski İstanbul'da Gündelik Hayat, s.158

⁶²¹ Alus, Masal Olanlar, s.141

⁶²² Yaşmak, Müslüman kadınların ferace giydiklerinde taktıkları başörtüsüdür. Biri yukarıdan, biri aşağıdan gelerek gözlerin önünde bir aralık bırakın iki parçadan ibaret olan yaşmaklar ince beyaz hint tülbentinden yapılırdı. Eski İstanbul'da Gündelik Hayat, s.158

⁶²³ Hisar, Boğaziçi Mehtapları, s.75

⁶²⁴ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C:III, s.400

⁶²⁵ Hisar, Boğaziçi Yalıları, s.33

1918'den sonra çarşaf terk edilmeye başlandı. Modaya önem verenler Paris modasını yakından takip ettiler. Hemen hemen günümüz kıyafetlerine yakın etek ve ceketler kullanılmaya başlandı.⁶²⁶

2. 2. 6. Erkek Kıyafetleri

Abdülhak Şinasi Hisar, eserlerinde genellikle II.Abdülhamit devrinden söz ettiğinden yazarın eserlerinde adı geçen kıyafetler de bu devrin kıyafetleridir. II.Mahmut'la başlayan garplılaşmak temayülünün II.Abdülhamit devrinde de devam ettiğini belirten Abdülhak Şinasi Hisar, batılılaşmanın giyim kuşamda bile tam olarak yerleşmediğini ve bilinçsizce yapılan kıyafet seçimlerinin insanları gülünç durumlara soktuğunu Çamlıca'daki Eniştemiz adlı kitabında şöyle anlatır:

“Gobineau'nun vaktinde kaydetmiş olduğu üzere, Sultan Mahmut devrinde eski parlak ve azametli kıyafetlerini bırakarak garplılaşmak temayülü ile ilk giydikleri Avrupa esvapları cedlerimizi fena halde çirkinleştirmişti. Zira onlar bu şeylerin iyisini kötüsünden ayırt edemediklerinden, şalvara benzeyen pantolonlar, cübbeyi andıran çeketler, kürkü hatırlatan gocuklar, paltolar ve bu görgüsüz elbiselere hiç uymayan renkli boyunbağları giyinip kuşanmaya tâ o zamanlarda başlamıştı ve bu uygunsuzluk tâ Sultan Hamit devrinde bile yer yer devam ediyordu.”⁶²⁷

Abdülhak Şinasi Hisar bu devrede garplı gibi giyinmeyi bilmeyen bir şarklının üzerindeki ne derece iğreti durduğunu Çamlıca'daki Eniştemiz adlı romanında Hacı Vamık Bey vasıtasıyla belirtir:

“Üstünde yeni ve alafranga ne varsa adi ve çirkindi. Frenk gömleğinde, bazan bileklerinden ellerinin üstüne düşen yuvarlak, katı, kolalı kollukları vardı. Âdi madenî kol düğmeleri bunları yeşilimtrak bir leke ile kirlletirdi. Kendisi bunların farkında bile olmaz, yahut bunu tabîî ve zarurî bulurdu. Bizim gözlerimizin bir çırpıda göreceği çirkinlikleri o hiç fark edemiyordu.”⁶²⁸

⁶²⁶ Düünden Bugüne İstanbul, C:3, s.396

⁶²⁷ Hisar, Çamlıca'daki Eniştemiz, s.22

⁶²⁸ A.e. , s.23

Yazara göre garplı gibi giyinmeye çalışan bir şarklının kullandığı eski eşyaların hepsi birer mücevher kıymetindeydi:

“...Bunların hepsinin bir mücevher kıymetinde olduğunu görürdünüz.En meşhur bir tesbihçi çekmiş olduğu için pek kıymetli olan ve hemen daima ellediği siyah kuka bir tesbihle dolaşır. Sigarasını, sık sık değiştirdiği yâsemin ağızlıklara yerleştirirdi. Enfiyesini, üstü mineli bir kutudan çekerdi. Karanlıkta, bakmadan öğrenmek isterseniz, derin bir zaman içinden gibi gelen incecik bir sesle size saatleri çın çın sayan altın kapaklı bir saati vardı. Hele, bunun kalın altın kösteğine takılı üç köşe bir billur üstüne usta bir hakkak tarafından en güzel bir yazı ile hakkedilmiş mührü mücevher gibi bir şeydi.Yine kendi ismi akik üzerine kûfi bir yazıyla hakkedilmiş kıymetli bir yüzük taşırdı”⁶²⁹

Bu devirde orta yaş ve üstündeki beyler yaz gelince ev içinde patiska veya keten takke ⁶³⁰ hilalî gömlek üstüne fildekoz pamuk fanila ⁶³¹ daha üstüne yollu basmadan, önü açık ve kavuşturma peşli gecelik entarisi en üste de aynı kumaştan hırka giyerlerdi.⁶³²

Kıbarlar, kışın hırkadan sonra bir de kürk giyerlerdi:

“Evinde Şam alacasından önü açık bir entari, belinde kuşak, softan mamul bir cübbe, kışın bir kürk.”⁶³³

Temmuz, ağustos gibi çok sıcak aylarda ise kürk yerine mavi, sarı, pembe renkteki Hama kumaşından Şam hırkası kullanırlardı: ⁶³⁴

“...üstünde pamuklu şam hırkası...” ⁶³⁵

Ev içinde bu şekilde giyinen beylerin harici kıyafetlerini ise başta fes, üstte kısa yakalı Frenk gömleği; yazın beyaz yelek ve sof ceket; kışın siyah ceket veya redingot ⁶³⁶İstanbul, pardesü ve palto oluşturuyordu. ⁶³⁷

⁶²⁹ A.e.

⁶³⁰ Hisar, **Geçmiş Zaman Fıkraları**, s.97

⁶³¹ Alus, **Masal Olanlar**, s.143

⁶³² Hisar, **Fahim Bey ve Biz**, s.130

⁶³³ Hisar, **Geçmiş Zaman Fıkraları**, s.91

⁶³⁴ Alus, **Masal Olanlar**, s.143

⁶³⁵ Hisar, **Fahim Bey ve Biz**, s.130

⁶³⁶ Alus, **Masal Olanlar**, s.145

⁶³⁷ Hisar, **Fahim Bey ve Biz**, s.135

İstanbulun, Tanzimat'ın ilk yıllarında moda olan ve İstanbullu terziiler tarafından icat edilmiş daha çok Avrupaî giyinme zorunluluğundan kamu görevlilerinin tercih ettiği, önü kapalı, uzunca eteği yırtmaçlı, alaturka erkek ceketi idi. İstanbulun en önemli özelliği Müslüman ve gayrimüslim her kesimden insanın benimsediği bir kıyafet olmasıydı. Zamanla resmî davetlerde ve törenlerde de İstanbulun giyilmeye başlandı. Önü kapalı olduğundan ensiz bir iç yaka dışında gömlek, yelek, kravat gerektirmemesi nedeniyle İstanbulun oldukça kullanışlı bir ceketti. Genellikle siyah, kahverengi ve koyu lacivert gibi renklerden ve çuha cinsi kumaşlardan dikilmesi nedeniyle kamu görevlileri ve öğrenciler için de İstanbulun benzeri üniformalar tercih ediliyordu.

II. Abdülhamit döneminde kamu görevlilerinin Avrupaî tarzda giyinmelerine yönelik genelgeler yayınlanmasıyla birlikte redingot moda olduysa da fes, pantolon ve iskarpinle oldukça uyumlu bir görünüm teşkil eden İstanbulun modası II. Meşrutiyet yıllarına dek devam etti. Bununla birlikte bu yıllarda sıkma yelek, dar pantolonla bunun üstüne giyilen siyah ipek astarlı, bele gelen iki düğmesi iliklenip üst tarafı açık bırakılan setrevarî kıyafete de İstanbulun deniyordu. Bu kıyafeti dal fes, zarif baston ve monokl tamamlıyordu.⁶³⁸

“Mavi ve uzun püsküllü bir fes, bol bir pantolon, bazan harmanî şeklinde geniş bir sako, Avrupaî bir beyaz pike yelek, resmî elbise olarak İstanbulun, bir baston ve sonraları bir sopa, bir de tek gözlük, boyundan asma, kordonlu bir monok!”⁶³⁹

Redingotun, İstanbullulardan farkı önünün açık oluşu, gömlek, yaka ve kravatla birlikte kullanılmasıydı. Redingot genellikle yüksek rütbeli memurlar tarafından tören kıyafeti olarak kullanılmıştı. Redingotun göğsü iki düğme ile iliklenir ve sol tarafında kullanılmayan iki düğmesi bulunurdu. Genellikle siyah şayaktan dikilen redingotların etekleri dizkapaklarının altına dek uzanırdı. Redingotlar kendi kumaşından bir pantolon, beyaz, devetüyü veya gri renkte bir yelek ve göğsü, yakası kolalı bir gömlekle birlikte kullanılırdı. Fazla yaygınlaşmamakla birlikte açık lacivert veya kahverengi redingotlar, çizgili ve kareli kumaşlardan

⁶³⁸ “İstanbulun” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, s.253. C:4

⁶³⁹ Hisar, **Geçmiş Zaman Fıkraları**, s.91

yapılmış redingot takımlar da kullanılmıştı. Redingot giyme alışkanlığı Cumhuriyet'in ilk yıllarına dek devam etmişti:⁶⁴⁰

“Sazı tertib eden, Said Halim Paşa ise, kısacık (kısacık) boyu, kıpkırmızı fesi, iri ve yerlerinden fırlayarak düşecek hissini veren biri güya hiddetli, ötekiyse sakin, munis ve halîm gözleriyle; alafranga hali, ağzına kısacık boyuna nispetle uzun görünen purosusu, renkli ve yakası çiçekli redingotıyla üç çifte “kik” ine yerleşerek dümen kullanırdı.”⁶⁴¹

2. 3. Özel Günler

2. 3. 1. Ramazan

Ramazanı tüm Müslümanlar dört gözle bekler ve mevkisi ne olursa olsun herkes ramazanı iyilik etme, sevap kazanma ve günahlardan kurtulma sevinci ile karşılardı. Bu karşılama için evlerde tepeden tırnağa temizlik yapılır, eskimiş eşyalar elden geçirilirdi.⁶⁴²

“Ramazan geceleri, yemeklerin tadlarına sevabın da lezzetini ilave eden iftarları, mahyalara⁶⁴³ iplerle asılan yaldız yaldız kandilleriyle,⁶⁴⁴ ramazan sahurlarıyla gelirdi.”⁶⁴⁵ diyen Abdülhak Şinasi Hisar iftar ve sahur hakkında ayrıntılı bir bilgi vermez. İftara davet edilmeden geldiğini belirtir. Boğaziçi an'anesine göre mahalle sakinleri yalı sahiplerine her ramazanda bir kere davet edilmeden iftara giderler, ev sahipleri de onları ağırlamak için ikinci bir sofraya

⁶⁴⁰ “Redingot” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, s.311 - 312. C:6

⁶⁴¹ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.103

⁶⁴² **Eski İstanbul'da Gündelik Hayat**, s.89

⁶⁴³ III:Ahmet dönemine kadar ramazan geceleri mahya kurmak Süleymaniye, Sultan Ahmet, Valide Sultan ve Üsküdar'daki Valide Sultan Camilerine mahsus iken III.Ahmet döneminde Damat İbrahim Paşa'nın tembihi ile Ayasofya, Fatih, Beyazıt, Sultan Selim, Şehzade ve Eyüp camilerinde de mahya kurulmuştu. Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, **Bir zamanlar İstanbul**, yay, haz: Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman Gazetesi, Kervan Kitapçılık A.Ş, t.y. , s.122

⁶⁴⁴ Mevlit ve Regaip gecelerinde minarelerde kandil yakılması II.Selim zamanında başlamıştı. Ramazanın birinci gecesinden bayram gecesine kadar minarelerin kandil ile aydınlatılması ise 1610 tarihinde I.Ahmet tarafından âdet hâline getirilmişti. Bayram gecesini minarelerde kandil yakılmaması geleneği Damat İbrahim Paşa dönemine kadar devam etmiş, Damat İbrahim Paşa'nın padişaha bir ferman çıkartması ile değiştirilmiş, minarelere geceleri ateşten kaftan giydirilmeye başlanmıştı. **A.e.** , s.122

⁶⁴⁵ Hisar, **Çamlıcadaki Eniştemiz**, s.46

⁶⁴⁶tertip ederlerdi. İftarlar ramazanın dördünden, beşinden sonra başlardı. İftara ilk gelenler mahalle camisinin imamı, müezzini, yakındaki tekkelerin dervişleri, zakirleri, emektar hizmetkârların aileleri veya çırak çıkmış kalfaların kocaları olurdu.⁶⁴⁷ Kadınlar ve çocuklar ayrı erkekler ayrı olarak iftar ettikten sonra, sohbetler edilir, oyunlar oynanır, şerbetler içilip, tatlılar yenerek vakit geçirilirdi.⁶⁴⁸

Ramazân'da kimileri de ikinci vaktinden iftara dek Beyazıt Camisi'nin avlusunda ve önündeki meydanda kurulan⁶⁴⁹ bir takım yiyecek maddelerinin, çeşitli baharatların ve dinî eşyaların satıldığı ramazaniyelik sergiyi gezmeyi âdet edinmişlerdi.⁶⁵⁰ Bu sergilerde Hafız Osman, Rakım ve Celâlettin gibi meşhur hattatların yazıları ve kitapları, antika ve eski madenî tabaklar, saksonya kaseler, çubuk takımları ve tespih gibi eşyalar satılırdı. Bazı sergilerde ise Hereke ve Feshane fabrikalarında dokunmuş kumaşlar; Çinli tüccarların getirdiği çay, yemek, sofrta takımları; yerli veya İran'dan gelme halı, kilim ve seccade türünde eşyalar bulunurdu.⁶⁵¹

Ramazânın on beşinden itibaren ise evlerde bayram telaşı başlardı. Konaklarda ve evlerde bayramlık giysiler alınarak bayram kıyafetleri dikilirdi. XX. asırdan itibaren hazır giyimin tercih edilmesiyle birlikte hali vakti yerinde olanlar Galata ve Beyoğlu'ndaki mağazalardan, diğerleri ise Kapalı çarşı ve Mahmut Paşa'daki mağazalardan giyinmeye başladılar. Bayramlarda giyinmek üzere "bayramlık"

⁶⁴⁶ Ramazân akşamları verilen iftar ziyafetlerinin diğer günlerdeki ziyafetlerden farkı, iftar kahvaltısıydı. İftar davetlerinde ev sahibi yemeğin çeşidine ve lezzetine önem verdiği kadar kahvaltı tepsisinin eksiksiz olmasına da özen gösterirdi. Reçeller, peynir, havyar, zeytin, sucuk, pastırma gibi yiyecekler ufak tabaklarla tepsie yerleştirilip sinilerin ortasına konurdu. Meyve ve salatalar da bunlara mahsus tabaklar içinde tepsinin etrafına özenle yerleştirilirdi. Zemzem fincanları, Medine hurması ve hardal tabaklarının konmasıyla, iftar sofrası hazırlanmış olurdu. Bazı sofralarda hem sofrayı süslemek hem de limon çekirdeğinin yemeklere düşmesini önlemek amacıyla, limonlar ortasından kesilip tüller içinde ipek ve renkli kurdellalarla bağlanarak ufak tabaklarla konurdu. Kapalı ve tabaklı saksonya bardaklarındaki içme sularını hizmetçiler tutardı. Ramazanda çatal, bıçak, kaşık kullanılması uygun görülmediğinden bunların yerine mercan saplı, fildişi, sedef ve bağadan yapılmış yahut siyah veya beyaz cilalı tahta kaşıklar kullanılırdı. Bu kaşıklar, pide, ekmeç, çörek ve simitler sofranın kenarına dizilirdi. Balıkthane Nazırı Ali Rıza Bey, **Bir Zamanlar İstanbul**, s.25

⁶⁴⁷ Alus, **Eski Günlerde**, s.25

⁶⁴⁸ "Eğlence Hayatı", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:3,s.142.

⁶⁴⁹ Hisar, **Çamlıcadaki Eniştemiz**, s.56

⁶⁵⁰ **A.e.**, s.56

⁶⁵¹ Balıkthane Nazırı Ali Rıza Bey, **Bir Zamanlar İstanbul**, s.168.

elbise bulundurmak İstanbullular için gelenek hâline gelmişti. Bu şekilde bayramlarda giyilmek üzere saklanan kıyafetlere “adamlık” adı verilirdi.⁶⁵²

Özellikle çocuklar için bayramlık elbiseler giymek oldukça önemliydi. Bazı çocuklar arife gecesi bayramlık elbiselerini yastıklarının altında koyarak uyurlar, bazıları ise bayrama kadar sabredemediklerinden bayramdan önce giyerlerdi. Bayramlık kıyafetlerini bayramdan önce giyen bu çocuklara halk arasında “arife çiçeği”, “arife böceği” gibi isimler verilirdi.⁶⁵³

Arife geceleri ise selatin camilerinin minarelerine kaftan giydirilerek bayramın gelişi haber verilirdi. Arife geceleri hamamlar ve şekerçi dükkanları sabaha kadar açık olur, hemen her köşede şekerçi sergileri bulunurdu.⁶⁵⁴

2. 3. 2. Ramazan ve Kurban Bayramı

Ramazan bayramı Boğaziçi halkı için yardımlaşmanın, sevginin, saygının ve hoşgörünün ifadesiydi. Genellikle bayram, arife günü akşam ezanından sonra ilân edilir, davul sesleri ile birlikte herkesi bayram sevincinin heyecanı sarardı. Bayram sabahı minarelerde temcit verilir, sabah ezanı okunurdu. Bayram için hazırlanmış kıyafetler giyildikten sonra camiye gidilirdi. Sabah namazı kılındıktan sonra birkaç defa tekbir getirilir ardından bayram namazı kılınırdı. Sonra herkes birbiriyle bayramlaşıp evlerine dönerdi. Camilerden dönenleri ev ahalisi kapıda karşılar ve büyüklerin elleri öpülerek bayramlaşırdı.⁶⁵⁵ Bir ay boyunca hiç tanımadığı veya çok az tanıdığı mahalle sakinlerini iftara davet ve kabul eden yalı sahipleri, Ramazan Bayramı’nda da ziyaret edilir ve gelenlerin hepsini kabul etmeyi bir borç bilirdi.⁶⁵⁶

Bayram ziyaretleri belli bir usul çerçevesinde gerçekleşirdi. Bayramın birinci günü çoğunlukla aile ziyaretleriyle geçerdi. Öğlen ailece bayram yemeği yendikten sonra yavaş yavaş akraba ve tanıdıkların ziyaretleri başlardı. Bu ziyaretlerde yaşa ve mevkie göre hareket edilir ve yaşlıları ziyaret etmeye öncelik verilirdi. İkinci

⁶⁵² **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:2, s.108.

⁶⁵³ **A.e.**, C:2, s.108.

⁶⁵⁴ **A.e.**

⁶⁵⁵ Müsahipzade Celal, **Eski İstanbul Yaşayışı**, s.96.

⁶⁵⁶ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.9.

gün daha çok yalı komşularının ve çevrenin resmî ziyaretleri ile geçerdi. Bu arada iade-i ziyaretler de ihmal edilmezdi. Ziyaret edilenler evde değilse, gelindiğine dair bir not bırakılırdı. Önemli olan gelindiğinin kanıtlanmasıydı. Bayram ziyaretleri çok uzun sürmez, ziyaret edilen evden başka bir ziyaret için müsaade istenerek çıkılırdı.⁶⁵⁷

Bayramda komşu ziyaretlerinin haricinde evleri ilk olarak bekçiler ziyaret ederdi. Mahalle bekçilerinden en genci davul çalar, yaşlı bekçiler de bahşişleri toplardı. Bekçilerden biri de elindeki sırıği evlerin pencerelerine uzatarak hediye toplardı. Evdekiler bu sıırıkların ucuna basma, mendil veya değişik hediyeler bağlardı.

Tulumbacıların bayram bahşişi toplaması ise sadece İstanbul'a has bir âdetti. Tulumbacılar klarnet veya darbuka çalarak dolaşırlar, bahşişlerini fenerin ya da borunun içinde toplarlardı.

Evdeki emektarları, bayram ziyaretine gelen dar gelirli köy sakinlerinin aile ve çocuklarını memnun etmek de bayramın hususiyetleri arasındaydı. Bayramın ilk günü sabahtan başlayıp öğlene dek süren bu ziyaretlerde saygı nedeniyle ilk günün sabahını geçirmemeye dikkat edilirdi. Bu ziyaretler esnasında yalı sahipleri tarafından ihtiyacı olanlara bayram bahşişi adı altında para yardımı yapılırdı.⁶⁵⁸

“Bütün yalı halkının bayramlıkları ve köyün mektep hocaları, şirketi Hayriye müstahdemleri, tulumbacıları, suyolcuları, postacılar, nezafet ameleleri, mahalle fakirleri için de bayram bahşişleri verilir, hepsinin memnun kalmalarına itina edilirdi.”⁶⁵⁹

Ramazan Bayramı, özellikle çocukları mutlu ederdi. Bayram günlerinde, mahallelerindeki yalılara gitmeyi gelenek hâline getirmiş olan çocuklara şeker veya şeker parası verilirdi.

Ramazanın kendine has eğlenceleri de vardı. Ramazan gecelerinde Direkler arası tiyatrolar ve özellikle çocukların eğlence mekânı olan cambaz-haneler kurulurdu.

⁶⁵⁷ Şadan Akyol, **İçimdeki Boğaziçi**, İstanbul Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 1994, s.55

⁶⁵⁸ Akyol, **İçimdeki Boğaziçi**, s.55

⁶⁵⁹ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.10

Kurban Bayramı da kurban kesmek dışında Ramazan Bayramı ile hemen hemen aynıydı. Kurban kesmek İslâmın vecibelerinden olduğundan zilhicce ayı yaklaştığında hane sahibi, kendisine, hanımına, evlatlarına, gelin ve damatlarına anne ve babasına bayramda kurban etmek üzere birer koyun alırdı. Koyunlar bayrama kadar evin ahır bölümünün bahçesinde beslenirdi. Hane sahibinin evin dışında kızı, damadı, torunları, kayınpederi, kayınvalidesi, biraderi, eniştesi varsa onlar için de birer kurbanlık alınır ve evlerine gönderilirdi. Eğer hane sahibinin kızı yada oğlu evlenecekse, nikah kıyılmış fakat düğün yapılmamışsa, gelin ve damada da bayramdan bir gün önce birer koç göndermek icap ederdi. Bu koçlar yıkanıp tarandıktan sonra çeşitli yerlerindeki tüylerine kurdeleler bağlanarak gelin veya damadın evine gönderilirdi. Ölmüşlerin ruhu için kesilecek koçlar da boynuzlarına kurdele bağlanarak diğerlerinden ayrılırdı. Hane sahibinin kendisinin veya çocuklarının dadısı, tayesi varsa onlara, çırak çıkmış kalfalara, kahyalara, selamlıktaki görevlilerin evlerine de biri hane sahibi diğeri hanımı adına olmak üzere ikişer kurbanlık koyun göndermek de âdettendi.

Ölmüşlerin ruhu için alınan kurbanlıklar arife günü kesilirdi. Kesim işlemi için önce bahçede bir çukur kazılır, çukurun yanına buhurdan konurdu. Hayvanlar çukurun yanına gözleri bağlı olarak getirilirdi. Hane sahibi kurbanı kesecek olan kişiye vekalet verir ve kurbanı kimin namına keseceğini söylerdi. Kurbanı kesen kişi kesme işlemi “Tekbir” getirip “Besmele” çekerek gerçekleştirirdi. Kurbanlar kesildikçe ölmüşlerin ruhuna Fatiha okunurdu. Bu kurbanların etinin tamamı civardaki medreselere, cami hademesine, mahalle fakirlerine, bekar amelelere; postları da talebelere ve civardaki karakol neferlerine verilirdi.

Bayram sabahı erkenden kalkılır, hane sahibi ve evin diğer erkekleri bayram namazına giderdi. Namazdan sonra kurban kesilirdi. Eskiden hane sahibinin kendisi, çocukları ve hanımı için kesilecek kurbanları bizzat kesmesi âdettendi.⁶⁶⁰

“Kurban bayramlarında, yine o zamanki tanıdığımız dindar adamların yaptıkları gibi, ailesinin her ferdinin başına birer kurban kesmekle kalmıyarak kollarını sıvar, önüne bir ahçı peştemalı

⁶⁶⁰ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, C:I, s.264

bağlar, ve halamın kurbanını, tekbirler getirerek, nice zahmetlerle, ne kadar güçlükle, bir iki kere görmüştüm, kendisi keserdi.”⁶⁶¹

Şayet hane sahibi kurbanı kendisi kesmek istemiyorsa birine kurbanı kesmesi için vekalet verirdi. Kurban kesilirken hane sahibi kurbanın kimin adına kesildiğini belirtir, kurbanlar Tekbir getirilip Besmele ile kesilirdi. İlk kesilen kurbanın kanından evin en küçük çocuğunun alınına sürmek ve bu kurbanın postunu tekkeye göndermek de âdettendi. Kurban kesildikten sonra hane sahibi iki rekat namaz kılardı. Namazdan sonra hane sahibi büyüklerin ellerini öperek bayramlarını tebrik eder, evlatları, baldızları ve gelinleri de kendisinin elini öperdi.kahya kadın önde olmak üzere diğer hizmetkarlar da hane sahibini etek öperek tebrik ederlerdi.Sonrasında ise hane sahibi selâmlığa çıkar ve divan odasında otururdu. Burada kâhya efendiden başlayarak sırasıyla tüm ev halkı hane sahibini etek öperek tebrik ederdi. Sonrasında hizmetkârlar ağayı ve birbirlerini tebrik ederlerdi.

Kurban etleri üçe bölünür, birinci kısım eve ayrılır, diğer iki kısım medrese talebelerine, karakoldaki neferlere, dul ve kimsesiz kadınlara, mahalle bekçilerine, tulumbacı koğuşuna ve kapıya gelen tüm fakirlere dağıtılırdı.⁶⁶²çünkü Kurban Bayramı’nda kurban eti yemek ve dağıtmak sevaptı.⁶⁶³

2. 3. 3. Donanma

Boğaziçi’ndeki eğlence ve özel günlerden biri de donanma geceleriydi. Donanmalar yeni bir şehzadenin dünyaya gelişi, yeni bir kentin fethedilmesi gibi olayları ya da herkesi ilgilendiren bir olayı kutlamak amacıyla düzenlenirdi. ⁶⁶⁴ Böyle zamanlarda evlere kandiller takılır, camilerde minarelerin arasına mahyalar kurulurdu.

⁶⁶¹ Hisar, **Çamlıca’daki Eniştemiz**, s.24

⁶⁶² Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, C: 1, s.265

⁶⁶³ Hisar, **Çamlıca’daki Eniştemiz**, s.46

⁶⁶⁴ Raphaela Lewis, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, (âdetler ve gelenekler), İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları, 1973, s.193

Abdülhak Şinasi Hisar, Geçmiş Zaman Fıkralarında donanma gecesinin senede bir kere ağustos ayının on dokuzuncu gününde düzenlendiğinden ve bu gecelere katılmak için akraba ve dostlarına davet edildiklerinden bahseder. O gece şirket vapurlarının tarifesinin değiştiğini ve donanma şerefine donanmış vapurların işlediğini de belirtmeyi ihmal etmez.⁶⁶⁵ Çocukluğunda katıldığı bir donanma gecesinin izlenimlerini de şöyle nakleder:

“Çocukluğumda, birkaç defa kadınların yanında bu donanma geceleri şerefine, bir çatana içinde, Boğaziçi'nin iki sahilinde, Anadolu kıyısı önlerinde, Moda'da, Fener'de, Caddebostan'da, Bostancı'da ve uzaktan Adalar karşısında geziler yapmıştık. Bu seyyar gecelerinin yavaş sabahlara kadar yaklaşan uzun saatlerinde uykusuzluk ve yorgunluk, ince bir acı, tatlı halet duyulurdu.”⁶⁶⁶

2. 3. 4. Düğünler

Eserlerinde daha çok Boğaziçi'ne özgü gündelik hayata dair bilgiler veren Abdülhak Şinasi Hisar, düğünler hakkında birkaç cümlelik bilgiler vermekle yetinmiştir.

O zamanlarda düğün, mevlit, bayram gibi günler bir merasime tabiydi ve kapıları herkese açıktı.⁶⁶⁷ Boğaziçi yaşayışının her anına sinmiş olan musiki zevki, düğün ve sünnet düğünlerinde de kendini gösterirdi.⁶⁶⁸ Boğaziçi ahalisi her yere olduğu gibi düğünlere de sandal ve kayıklarla giderdi.⁶⁶⁹

2. 3. 5. Bülbül Dinlemek

Boğaziçi ahalisinin en büyük zevklerinden biri de Boğaz'da mehtap âlemlerinin olmadığı gecelerde bülbül dinlemektir. Boğaziçi'nde Baltalimanı'nın, Kanlıca Körfezi'nin ve Göksu Deresi'nin, mezarlıkların serviliklerine gizlenip

⁶⁶⁵ Hisar, *Geçmiş Zaman Fıkraları*, s. 109

⁶⁶⁶ *A.e.*, s.110

⁶⁶⁷ Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*, s.73

⁶⁶⁸ *A.e.*, s.54

⁶⁶⁹ *A.e.*, s.67

şarkı söylercesine şakıyan bülbülleri oldukça meşhurdu. Bu nedenle bülbül dinlemek Boğaziçi ahalisi için vazgeçilemez bir zevkti. Bazı gecelerde, akşam yemeğinden sonra, hanımlar bülbül dinlemek için Boğaz'da kayık gezintisine çıkmak isterlerdi. Çocuklar da değişik bir gece geçirmek arzusuyla bu fikri sevinçle karşılardı. Böylece, nizama riayet etmek için ucunda fener yanan bir kayığa binilerek Körfez'e ve Dere'ye bülbül dinlemeye gidilirdi.

Kimi zaman da yalıların önünden sessizce kürek çekerek yol alınır bahçelerden, koylardan ve koruların içerisinde seslenen bülbüllere kulak verilirdi. Rıhtımların oldukça yakınından aheste aheste geçilerek yapılan bu gezinti, yalıların nakışlı, oymalı, yıldızlı tavanları; duvarlarında asılı olan tabloları ve güzellikleriyle sandalların içerisindekilere bir sergiyi musiki eşliğinde geziyor hissi verirdi.

Boğaziçililer zaman zaman da bülbül seslerini açıklardan dinlemek isterlerdi. Böyle gecelerde kayık ve sandallar akıntıya bırakılır ve suların üzerinde yavaş yavaş sürüklenirken her yandan yükselen bülbül seslerine kulak verilirdi.⁶⁷⁰

2. 3. 6. Av

Bahar geldi mi Akdeniz'den Karadeniz'e balık akını başlardı. Yalı sahiplerinden meraklı olanlar da bu fırsatı değerlendirmek biraz da eğlenmek niyetiyle rıhtım kenarlarında ellerinde oltalarla gider gelirdi. Bazen sabahın erken saatlerinde bazen de gecenin geç saatlerinde balık avına çıkılırdı:

“Sarıyer’de oturulurken kaç gece karanlıkta, lüfere çıkmış ve bir gecede, bazen (bazen) otuz tane tutmuştu. Adada kayınbabasının köşkünde kaldıkları zamanlar da, kaç sabah şafağın taze saatlerinde barbunya avlamıştı.”⁶⁷¹

⁶⁷⁰ Evin, **Yaşadığım Boğaziçi**, s.55

⁶⁷¹ Hisar, **Çamlıcadaki Eniştemiz**, s.88

2. 3. 7. Binicilik

II. Abdülhamit döneminde henüz binicilik merakları devam ediyordu. Kimi mahallelerde meşhur biniciler vardı. Biniciler birbirlerinin atlarını tanırlar ve binicilik maceralarını birbirlerine zevkle anlatırlardı.⁶⁷²A.Şinasi bu devirdeki binicilik merakını Çamlıca'daki Eniştemiz adlı kitabında Hacı Vamık Bey aracılığıyla esprili bir dille anlatır:

“Sabahları giderken bazan (bazen) Elyel'in hâlini beğenmez, o akşam nafile yere iskeleye getirilmemesini tenbih (tembih) eder, bazan (bazen) da, aksine olarak getirilmesini söyler, at iskeleye gelip seyisin yanında bekler fakat vapurdan çıkan eniştemiz onun haline bakar ve: 'Yine haşanlığı üstünde!', 'Gözünü beğenmedim!' gibi sebeplerle ona binmeği gözüne kestiremez, yine eskisi gibi, yanındakilerle beraber, arabaya biner, Elyel de seyisle birlikte dönermiş.”⁶⁷³

2. 3. 8. Eşek Turları

İstanbul sayfiyelerinin eğlencelerinden biri de eşeklerle yapılan kısa gezintilerdi. Biraz eğlenmek biraz da gülmek maksadıyla yapılan bu gezintilerde eşekler eşekçilerin yanında koşturdukça eşeğin üstündekiler gülünç durumlara düşerlerdi. Eşek turları özellikle Büyükkada'nın en şık ve alafranga semtlerinden biri olan Nizam Caddesi'nde yapılırdı. Cadde böyle zamanlarda eşek turu yapanların ve onları izleyenlerin kahaahalarıyla şenlenirdi.⁶⁷⁴

2. 4. Misafirlik ve Komşuluk

Boğaziçi yalılarında yaşayanlar için insan ilişkileri oldukça önemli idi. İnsanlar, henüz apartmanlara hapsolmadıkları bu dönemlerde zor günlerinde birbirlerine

⁶⁷² A.e . ,65

⁶⁷³ Hisar, **Çamlıcadaki Eniştemiz**, s.67

⁶⁷⁴ Abdülhak Şinasi Hisar, **Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği**, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1952, s.9

destek olurlar, birbirlerinin sevinçlerini paylaşırlardı. Komşular ve akrabalar ev halkından sayılır, sık sık birbirlerine gidip gelirlerdi. Boğaziçi yalılarında misafir hiç eksik olmazdı:

“...o zamanlarda evlerimize dönünce ilk işimiz kapıyı açanlara bir misafir gelip gelmemiş olduğunu sormak olurdu.”⁶⁷⁵

Misafirin geleceği önceden bilindiğinde, yapılan yemek listesi için misafirler de düşünülürdü:

“Gelecek misafirlerin mevkiine, sayısına ve sevdikleri şeylere göre liste hazırlanırdı.”⁶⁷⁶

Yalılara komşu, dost, ahbab ve Boğaziçi'nin uzak mahallelerinde yaşayan akrabalarından bazıları birkaç günlüğüne davet edilir⁶⁷⁷ ve misafirler elden geldiğince rahat ettirilmeye çalışılırdı. Hatta misafirler kendi evlerindeymiş gibi rahat hareket ederlerdi:

“Ben de misafir odasına çekildim. Bir kanepenin üstüne uzandım.”⁶⁷⁸

Misafirlerin nasıl ağırlandığını, misafirlikte neler yapıldığını Abdülhak Şinasi Hisar, Boğaziçi Yalıları adlı eserinde şöyle anlatır:

“Hanımlar aralarında konuşurlar, tavlâ oynayanlar, yerlere serdikleri beyaz örtüler üstüne çömelerek kumaş biçerler, diktirdikleri şeyleri prova ederler, bir takım bohçacı kadınlar, terzilerle görüşürler, yorulurlar, ağırlaşır, minderlerde uzanarak uyurlar, uyanarak şerbetler ve limonatalar içerler, ayrı ayrı odalara çekilerek müşavere ederler”di.⁶⁷⁹

Boğaz'da mehtap olduğu gecelerde yalı sahipleri mehtaba misafirleriyle birlikte çıkarlardı. Misafir İstanbul'un herhangi bir semtinden gelmişse alışkın olmadığı mehtap âlemine korka korka iştirak ederdi.⁶⁸⁰

⁶⁷⁵Hisar, **Fahim Bey ve Biz**, s.114

⁶⁷⁶Hisar, **Çamlıcadaki Eniştemiz**, s.86

⁶⁷⁷Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.10

⁶⁷⁸Hisar, **Fahim Bey ve Biz**, s.116

⁶⁷⁹Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.57

⁶⁸⁰Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.14

“Bu gecelerde, kayıkta, yanımda bazen annem ve çok kere anneannem ve misafirlerimiz bulunurdu.”⁶⁸¹

Misafir ağırlamak bugünkü kadar kolay değildi. Ulaşım güçlüğü nedeniyle Boğaziçi’ndekiyalılara gelen misafirler genellikle yatıya kalırdı. Hemen her evde misafir için ayrılmış bir misafir odası bulunur ve bu odaya misafir olmadığı zamanlarda girilmezdi. Bazı kibar konaklarında ise misafir odalarının yüksek yerlerinde “Misafirim safa geldin başını kaldır tavana bak / Şükür gerdanını gördüm otur artık safana bak” gibi beyitler asılı olurdu.⁶⁸² Evlerde misafirleri yatırmak için çekyat veya karyola türünden eşyalar bulunmadığından misafirlere yüklerden indirilen yatak ve yorganlarla bir yer yatağı hazırlanır⁶⁸³ ve misafirler burada yatırılırdı. Yatılı misafirler için hazır yatak ve yorganlar bulundurmamak dönemin sadık kalınan âdetlerinden biriydi. Misafirler için ayrılan yatak odasında bir yük bulunur, yatak ve yorganlar bunun içinde muhafaza edilirdi. Bu yükte üst üste konmuş kalın döşekler, şilteler, beyaz yatak yüzleri, mor, güvez, beyaz, kırmızı, yeşil gibi renklerde yazlık ve kışlık yorganlar,⁶⁸⁴ çocuk yatakları için yapılmış küçük yorganlar⁶⁸⁵ bulunurdu. Yorganların alafranga olanlarının çarşafları Frenk gömleklerinin sedef düğmeleriyle iliklenmiş; alaturka olanların çarşaflarının kenarı teyellenmiş olurdu.⁶⁸⁶ Sabah olunca da bu yatak ve yorganlar⁶⁸⁷ tekrar yerlerine yerleştirilirdi.

⁶⁸¹ A.e. ,s.185

⁶⁸² “Misafir”, **Dünden Bugüne İstanbul**, C:5, s.476.

⁶⁸³ Hisar, **Çamlıcadaki Eniştemiz**, s.40

⁶⁸⁴ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.107

⁶⁸⁵ A.e. , s.107

⁶⁸⁶ A.e.

⁶⁸⁷ Yorgan yapma işiyle uğraşan yerlere Kârhane denirdi. Yorganların çoğu yazmadan yapılırdı. Üsküdar, Samatya, Kadıköy, Rumelihisarı ve Kandilli yazması olarak isimlendirilen yazmaların en meşhur ve kibar olanları Kandilli yazmasıydı. Yazma yorganlar kalemkâri ve fabrika yazması olmak üzere iki çeşitti. Kalemkâri, fırça ve kalemle, tezgâha kurularak yapılır; fabrika yazması ise basma gibi imâl edilirdi. Bir de üzerinde sarı ve siyah dallar basılı olan Kıbrıs basması vardı. Düz şal ve telli ipekli kumaştan veya sevâi denilen ipekliden, kutnî isimli değerli kumaştan, diba, serenk, buhara isimli ipekli kumaşlardan yapılan yorganlar oldukça kıymetliydi. Atlas üzerine kasnakta, canfes ya da suzenî, lahurakî üzerine gergefle, elvan ipekle çiçekli dallar işlenir ve bu ipek dallar arasına sırma ve pul konurdu. İşleme yorganların nakışları sarma, tırtıl, yatırma, atkı, hesap, kanaviçe olarak tesmiye edilirdi. Som sırma ipekle işlenen ve abanî denilen sarı işleme yorganlara da darphane işi denirdi. Bunların içinde elvan ipek, sırma, tırtıl ve altın pul kullanılarak oldukça süslenmiş olanlar da vardı. Bunların dışında düz kumaş yüzü yorganlar da yapılırdı. Bunların yüzleri ya pamukla beraber dikilir ya da yüz üzerine kaplanırdı. Halkın genelinin kullandığı yorganlar ise adi basmadan yapılırdı.

Misafirler yatacağı zaman misafir yatak odasına el altında bulunması gereken eşyalar konur ve misafir elden geldiğince rahat ettirmeye çalışılırdı. Eğer mevsim kış ise odaya bir de mangal bırakılırdı. Misafire çıkarılacak havlulara da bilhassa özen gösterilirdi. Bunların bazılarında “sabah-ı şerifler hayırlı olsun” veya “safa geldin gözümün nuru kusura hiç nazar etme / Bu yaz burda ye iç eğlen sakın kış gelmeden gitme” beyti işlenirdi.⁶⁸⁸

Hâli vakti yerinde olan misafirler daima yan kalfalarıyla birlikte gelirlerdi. Buna rağmen misafir ile birlikte gelen kalfa da hanımı gibi konuk olarak kabul edildiğinden kendisine hiçbir iş yaptırılmaz, her işi evin cariyeleri yapardı. Ev sahibinin misafire olduğu kadar misafirin de ev sahibine karşı vazifeleri vardı. İkrâm edilen yemeklerin yenmesi, yemekten sonra dua edilmesi de misafirin vazifelerindendi. Böylesine el üstünde tutulan misafir de evden ayrılırken kendisini ağırlayan bu topluluğa dağıtılmak maksadıyla baş kalfaya bir orta bahşişi bırakırdı⁶⁸⁹

Misafirler arasında bir de daha mütevazı bir sınıf vardı ki bunlar misafir oldukları evlerde haftalarca hatta aylarca kalırlardı. Yarı himaye ihtiyacı ile varlıklı ailelere misafir olan bu insanlar misafirlik süresini ailenin tahammül derecesine göre ayarlardı. Bunların içinde misafirlik süresini tahammül edilemeyecek kadar uzatanlar olduğu gibi, evlerine uşak ve kâhya kadınlarla haber gönderilerek ısrarla davet edilenler de bulunurdu.⁶⁹⁰

Boğaziçi yalılarında uzun süreli misafir edilenlerden bazıları da uzak memleketlerindeki memuriyetlerinden dönen memurlar ve aileleriydi. O devirlerde İstanbul’da otel bulunmaması, bulunsa bile bir ailenin otelde kalmasının hoş karşılanmaması nedeniyle evlerinde henüz kiracı bulunan memurlar, evlerine yerleşene dek eşleri, çocukları, hizmetçileri ve eşyalarıyla birlikte yakın akrabalarının evinde misafir olurlardı.

Boğaziçi yalılarının misafirleri sadece akraba ve dostlardan ibaret olmazdı. Bazen tanıdık hanende ve sazandeler de Boğaziçi yalılarına misafir olurlardı.

Bunların da bir kısmının yapımında da kalın cinste bir basma olan Galata basması kullanılırdı.

Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, C:I, s.199 - 200.

⁶⁸⁸ “Misafirlik” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:5, s.475.

⁶⁸⁹ Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s.142.

⁶⁹⁰ **A.e.**

Onların gelişi yalıda sevinçle karşılanır ve onlara sevdikleri yiyecek ve tatlılar ikram edilirdi. Saz faslı gecenin geç saatlerine dek sürerdi. Gece nakil vasıtaları işlemediği ve otomobiller olmadığı için çoğu kez hanende ve sazendeler gece kalırlar, evlerine sabah dönerlerdi. Yalı sahipleri ile münasebetlerine göre, kendilerine ya bir hediye, ya bir iki altın, ya yol parası verilir ya da hiçbir şey verilmezdi.⁶⁹¹

Boğaziçi'nde misafir uğurlamanın da kendine has hususiyetleri vardı. Boğaziçililer misafirlerini uğurlarken kendi bahçelerinde yetişen meyve ve çiçeklerden oluşmuş bir hediye sepeti vermeyi ihmal etmezlerdi. Eğer misafir gelirken bir hediye getirmişse ona mukabele etmek de ev sahibinin dikkat etmesi gereken hususlardandı.

2. 5. HİZMETKÂRLAR

Eski toplumlarda görülen köle ve cariye kullanma âdeti Osmanlılarda da vardı. İstanbul halkının çoğunun evinde köle ve cariyeler bulunuyordu. 1850'lerde kadar Amerika'da bile esir ticareti devam ediyordu. 1858'de devlet zenci esaretini fermanlarla men etmişti. 1880'de zenci esaretinin Afrika'da men edilmesi hakkında İngiltere ile bir mukavele imzalanmıştı; ancak sarayları, konakları harem ağaları ve cariyeler dolduruyordu.⁶⁹²Bu köle ve cariyeler beyazlar ve zenci denilen siyahlar olmak üzere iki kısımdı. Siyahlar Sudan'dan ve Habeşistan'dan getirilirdi:⁶⁹³

“Arabistan'ın nice köşesinde, bucağında köle ve cariye alım - satımı hâlâ devam ediyor, Yemen iskelelerine gidip gelen vapurlarla orada ucuz satın alınan Sudanlı ve Habeşistanlı zenci kızları ve çocukları getiriliyor, İstanbul'da büyük makamlarda bulunanlara hediye ediliyor veya satılıyordu.”⁶⁹⁴

⁶⁹¹ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.58

⁶⁹² Hisar, **Çamlıca'daki Eniştemiz**, s.236.

⁶⁹³ **Abdülaziz Bey**, Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, **C: 2, s.314.**

⁶⁹⁴ **Hisar**, Çamlıca'daki Eniştemiz, **s.236.**

Beyazların hemen hepsi Kafkasya tarafından getirilirdi.⁶⁹⁵ Başlangıçta Çerkezistan'dan İstanbul'a gönderilenler, düşman kabilelerin birbirinden aldıkları esirlerden doğan kızlarla sınırlıydı. Sonradan, iyi bir ailenin yanında yetişmesi için kızları İstanbul'a yollamak âdet oldu. Böylece memleketlerinde tanınmış ailelere mensup kızların da bu niyetle İstanbul'a getirilmelerine izin verildi. Akrabaları ve yakınları tarafından İstanbul'a getirilen bu kızları almak isteyenlerin hâl ve durumlarına bakılır ve kızın rızası da alınırdı.⁶⁹⁶

“...esirciler tarafından çalınmış küçük Çerkes kızlarının da alınıp satıldığı ve hatta, çoğu öksüz muhacir ve Anadolu kızların da bir nevi “höcçet”le güya kimsesizmişler de uzaktan akrabalarının rızasıyla ve bir nevi satış mukavelesiyle sahip olunuyordu.”⁶⁹⁷

Tüm bunlar için evlatlık, ahretlik, besleme, halayık, kalfa gibi tabirler kullanılırdı. Padişah, şehzade ve sultan saraylarında esir olan halayıklar, kalfalar hizmet ederler; orta halli evlerde bile ahretlikler, beslemeler bulunurdu.

O zamanlar saz zevki tüm konak ve yahlara yayıldığından kimi zaman sesleri ve kabiliyetleri elverişli olan genç evlâtlıklara, beslemelere, kalfalara hatta bazı hizmetçi kızlara şarkı ve saz meşk ettirilirdi. Bazı büyük vükela konaklarında ve büyük yalılarda ustalardan ders almış genç kızlardan oluşan hususî saz takımları da bulunurdu.⁶⁹⁸

Kimi evlerde hanımlarına rakip olan halayıklar bulunmasına, bazı kalfaların ev sahibinden çocuk doğurup bu sayede evin hanımına ortak olmalarına ve tüm resmî yasaklara rağmen II.Meşrutiyet'in ilânına dek evlerde çeşitli isimler altından köle ve cariye bulundurulması âdeti üstü kapalı surette devam etmişti.

Eserlerinde II.Abdülhamit devrinden Mütareke dönemine dek geçen zamandaki yalı ve konak hayatını anlatan Abdülhak Şinasi Hisar birçok hizmetkârın barındığı Boğaziçi yalılarını “Osmanlı İmparatorluğu'nun bir minyatürü” olarak görür.Abdülhak Şinasi'nin belirttiğine göre Boğaziçi yalılarında genelde dadı Çerkez, bacı Zenci, hizmetçi Rum, evlâtlık Türk, sütüne

⁶⁹⁵ **Abdülaziz Bey**, Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, **C: 2, s.314.**

⁶⁹⁶ **Abdülaziz Bey**, Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, **C: 2, s.315.**

⁶⁹⁷ **Hisar**, Çamlıca'daki Eniştemiz, **s.236.**

⁶⁹⁸ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.58.

Melez, kâhya kadın Rumelili, ayvaz Ermeni, aşçı Bolulu, hamlacı Türk veya Rum, harem ağası Habeş, bahçıvan Arnavut'tu ve tüm bu insanlar bir çatı altında iyi kötü birçok şeyi paylaşırlardı.⁶⁹⁹

Sütinelerin hepsi fakir, kocası ölmüş ve çocuğuyla kimsesiz kalmış veya paraya ihtiyacı olduğu için taşraya gelip iş arayan kimselerden olurdu. Fakat bu kadınların en kötü tarafı çocuk tam alışmışken bırakıp gitme ihtimaliydi. Bu nedenle kibarlar taye seçimine mecbur kalırdı. Taye denilen kalfa çocuklu veya çocuğu henüz vafat etmiş cariyelerden seçilirdi. Seçilen kişi öncelikle muayene ettirilir, çocuğu varsa o da hekime gösterilirdi. Soyu soppu titizlikle incelenirdi. Taye kalfaların hepsi Çerkez kabilelerinden gelirdi. Tercih edilmelerinin nedeni haremdeki kadınların çoğunluğunun da Çerkez olmasıydı. Seçilen cariyeye uygun bir isim verilir ve çocuğun ikinci annesi yerine geçtiğinden ev içinde kendisine taye kalfa diye hitap edilirdi. Taye kalfanın çocuğu varsa bu çocuk da dışarıdan tedarik edilen bir sütnineye verilirdi. Sütnine de hekime muayene ettirilir ve çocuksuz olmasına özen gösterilirdi. Tayenin kendi çocuğunu görmesi için çocuğun on beş günde bir gelmesine ve gece annesiyle kalmasına izin verilirdi. Tayenin baktığı çocuktan başka bir işi olmazdı ve emrine de istediği bir cariye tahsis edilirdi. Bu cariye diğer cariyeler arasında zekâsı ve güzel huyları bakımından öne çıkmış olanlardan seçilir ve çocukların da dadısı olurdu. Kendisine dadı kalfa adı verilirdi. Dadı kalfa konağa çok önceden geldiğinden, gerekli terbiyeyi almış olur ve taye kalfaya nezaket kurallarını öğretir ve vazifesini gösterirdi. Çocuğun beslenme dışındaki işleriyle dadı kalfa ilgilenirdi. Çocuk büyümeye ve yürümeye başladığında gece gündüz yanından ayrılmaz bir nevi mürebbiyelik yapardı. Taye kalfa çocuk süttten kesildikten sonra evde kalmaz, gerekirse evlendirilir ve tüm masrafları hane sahibi tarafından karşılanırdı. Dadı kalfa da çırak çıkıp evleninceye kadar çocuğun tüm hizmetlerini görmekle yükümlüydü. Çocuk erkekse selâmlıkta bir lalanın nezaretinde kalırdı.⁷⁰⁰

Kâhya kadınlar küberanın yaşam tarzını iyi bilen, becerikli, ev idaresinin kibarane usullerine vakıf olan yaşını başını almış hanımlardan seçilirdi. Kâhya

⁶⁹⁹ A.e. ,s.19

⁷⁰⁰ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, C:I, s.26 - 27.

kadınlar konağın iç hizmetlerinin yolunda gitmesini sağlamakla yükümlüydüler. Bu nedenle kalfalar ve cariyeler onların emir ve yasaklarına uyarlardı. Kâhya kadınlar birbirleriyle olan ilişkilerinde de söz sahibiydi, gerektiğinde cariyeye ve kalfaların sorunlarını ve isteklerini evin hanımına iletirlerdi. Cariyelerden, ayvazlardan ve seraydarlardan sorumluydular. Sabah akşam harem ve mabeyn kapılarının vaktinde kilitlenip açılması, hanımın istediklerinin çarşıdan alınması, hatırlı misafirlerin karşılanması ve uğurlanması, sayfiyeye taşınırken gerekli eşyaların hazırlanması da kâhyaların vazifelerindendi. Kâhya kadınlara hem aylık verilir hem de yılda birkaç elbise ve kışın kürk yaptırılırdı. Ara sıra da bahşiş verilirdi. Kâhya kadınların konakta şahsına mahsus bir odası bulunur, acemi cariyelerden biri oda hizmetçisi olarak tayin edilirdi.⁷⁰¹ Kâhya kadınlar boş zamanlarını elişi yaparak ya da müzikle uğraşarak geçirirlerdi.⁷⁰² Kahveci, çamaşırcı, yatakcı kalfalar misafirleri ağırlamakla yükümlüydüler.⁷⁰³

Büyük konak veya yalılarda tabla taşıyan, Van ve Bitlis civarındaki Ermenilerden olan hizmetkârlara ayvaz denirdi. Tabla taşıyan hizmetkârların Anadolu'dan gelenlerine tablakâr veya seraydar, Şam ve Halep civarından olanlarına ise akkâm adı verilirdi. Bunlar yemek vaktinde mutfağa gelirler; sahanları tablalara yerleştirirler ve yemeklerin açıkta götürülmemesi için sepet örgü, dışı siyah veya kırmızı meşin kaplı kapaklarla tablaları kapatıp başlarının üzerinde konağa yahut yalıya taşırlardı. Tablaları uygun yerlere koyduktan sonra yemeğin bitmesini beklerlerdi. Yemek bittikten sonra tablaları tekrar mutfağa götürmek de ayvazların işiydi. Ayvazlar sarı yemek sinilerini, sarı leğen ibriklerini, pirinç tütün tablalarını temizlemekle; bütün kandilleri yıkayıp, fitillerini takıp, yağlarını koyup akşam için hazırlamakla da yükümlüydüler. Haremden verilen bohçaları taşımak, konakta beslenen kümes hayvanlarıyla ve kümeslerin temizliğiyle ilgilenmek, hayvanların yumurtalarını alıp vekilharç ağaya vermek de ayvazların vazifelerindendi. Ayvazlar, zorunlu olduklarında harem dolabına gidip konuşacaklarından ve gerektiğinde harem kethüdasının

⁷⁰¹ A.e. , s.191.

⁷⁰² "Harem", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:III,s.552

⁷⁰³ Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s.134

nezaretinde hareme gireceklerinden bunlar seçilirken oldukça titiz davranılır, genç yaşta olanlar bu işe alınmazlardı.

Aşçıbaşılar mutfağı idare eden kişilerdi. Boğaziçi yalılarında ve konaklarda yemeğe ve yemek pişirilmesine önem verildiğinden herkes mutfağa giremezdi. Büyük yalı ve konakların mutfağında aşçıbaşı idaresinde matbah hademesi, kebaççı, hamurcu, tatlıcı, kuşhaneci, pilavcı, ocakçı, çırak ve bulaşıkçılar çalışırdı. Herkesin ayrı bir vazifesi vardı. Vüzera ve ekâbire ait yalı ve konaklarda bunların sayısı on beş kişiden az olmazdı. Mutfakta görevli kişilerin seçimi, yaptıkları işin teftişi, mutfağın temizliği aşçıbaşının sorumluluğundaydı. Temizliğe oldukça fazla önem verildiğinden aşçıbaşılar yüzük takmaz, tırnakları her zaman temiz ve kısa kesilmiş olurdu. Mutfakta çalışanların kıyafetlerinin temizliğine, eşyaların temiz tutulmasına aşçıbaşı dikkat eder ve bu konuda hassasiyet göstermeyenleri azarlar veya değiştirirdi. Mutfak eşyalarının korunması, bakır eşyalarının kalaylanması, eskiyenlerin değiştirilmesi de aşçıbaşının göreviydi. Aşçıbaşı pişirilecek olan yemekleri bir gün öncesinden vekilharç ile birlikte belirlerdi.

Bahçıvanlar yazın sahilhanelerdeki bahçelere bakmakla yükümlüydü. Başlarında bahçıvanbaşı bulunurdu. Bahçıvanbaşı ve maiyetindeki bahçıvanlar, bahçedeki çiçeklerin yetiştirilmesi, ağaç ve çiçeklere aşı vurulması, kışın çiçeklerin, limon ve portakalların camekânlara alınarak korunması, bahçedeki havuzların temizlenmesi, konağa taşınırken bahçeden yetişen sebze ve meyvelerin konağa gönderilmesi gibi işlerden sorumluydu. Bahçıvanbaşı ve bahçıvanlar hep sayfiyede otururlardı. Fakat yalı sahiplerinin İstanbul'daki konaklarında da bahçeleri bulunduğundan bu bahçelerin bakımı, ağaç ve çiçeklerin aşısı için bahçıvanbaşı ara sıra konağa gider ve buradaki bahçeyi düzenlerdi.⁷⁰⁴

Harem ağaları, hadım edilmiş Sudanlı zencilerden olurdu. Kibar konak ve yalılarında gerektiğinde dört beş harem ağası bulunurdu. Harem ağası, hanım ya da ailesinin istek ve emirlerini selâmlıktaki gerekli kişiye bildirmekle yükümlüydü. Gece hane sahibini cam fener içinde yanan mumla hareme

⁷⁰⁴ Abdülaziz Bey, Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, C:I, s.188.

götürdü. Hanım ve ailesi sokağa çıktıklarında ya arabacının yanına oturur ya da bir hayvana binerek arabanın arkasından giderdi. Hane sahibi gece hareme girdiğinde harem kapısının anahtarını alır, sabah hane sahibi çıkacağı vakit kapıyı açardı. Haremde doktora ve tamirciye ihtiyaç olduğunda bunları getirip götürmek de harem ağasının göreviydi. Selâmlıktan hareme götürülecekleri götürür, haremdekilerin ihtiyaçlarını aldırır ve kendilerine getirirdi. Harem ağaları selâmlıkta, kendilerine ait bir odada yatarlardı. Odalarına hizmetkârlar bakar, hususî yemek tablaları gönderilir, çamaşırları yıkanır, ütülenirdi. Harem ağaları her ay maaş alırlardı. Bunlara yaz, kış ve bayramlarda elbise yaptırılır, atıyye verilirdi.⁷⁰⁵

Genç yaşta yalıya giren bu hizmetkârların halayık isimleri⁷⁰⁶de vardı. Kalfaların isimlerini Abdülhak Şinasi Hisar şöyle sıralar:

“İnşirah, Mestan, Gülter gibi. Kimisinin isimleri Sultan Mahmud zamanından kalma firkateyni hümayun isimlerini andırırdı. Peyki Felek, Arzûnek, Teranedil gibi.”⁷⁰⁷

Konak ve yahlılarda kiler ve mutfak genellikle selâmlığa bağlı olduğundan vekilharç, aşçı, ayvaz, saka, yamak gibi personel selâmlıkta otururdu ve bunların haremle ilgisi olmazdı. Fakat bazen büyük hanım vekilharca ve aşçıya bazı

⁷⁰⁵ **Abdülaziz Bey**, Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, C:I, s.189.

⁷⁰⁶ Odalık ve cariye isimleri Afet-i can, Ahû Nigâh, Andelîb, Aram-ı Dil, Arzuhal, Arzu-ı Visal, Aşkbaz, Aşkaseza, Bahtiyar, Bedr-i Cihan, Bedr-i Cihan, Bedr-i Tam, Behin, Berceste, Besime, Bihter, Binnaz, Cemal-i Fer, Cerherîz, evriye, eylan, Cilverîz Cinan, Çaker, Dilaşup, Dilefruz, Dildade, Dildâr, Dिल्fırîp, Dilistan, Dilküşat, Dilnûvaz, Dilrûba, Dırahşan, Dürdane, Emsal, Ferdane, Ferhunde, Feyzaver, Fezeyha, Fezicihan, Fezidil, Feziyab, Goncagül, Gülendam, Gülfem, Gülistan, Gülleb, Gülnihal, Gülnenk, Gülrû, Gülten, Gülter, Haver, Harramîdil, Heşyar, Hezandil, Huceste, Hüsnişer, Hüsnişer, İclâl, İkbâl, İşve, Kahırîtab, Lâlfer, Mahitab, Mehcemal, Mehliha, Mehrû, Mehveş, Melekruh, Meylidevran, Meylidil, Mihrefza, Mihrialem, Mihrican, Mihridil, Mihritab, Miratîdil, Mislicihan, Mislinab, Nadilmisal, Nadîde, Nadir, Nalanîdil, Nalende, Nazefza, Nazik, Nazikeda, Nazikter, Nazlıten, Nazlıperver, Nermin, Nesrîn, Neş’edil, Neş’efeza, Neş’erîz, Neş’eyab, Neşur, Nevcivan, Neveda, Nevin, Nevreste, Nevzemin, Nigâr, Növber, Nurchihan, Nurmisal, Nuruseher, Pervin, Peyker, Perverde, Perizat, Raşende, Razîdil, Refnaz, Rengigül, Ruhnevaz, Ruhucan, Ruyugül, Safinaz, Serv-ihirâm, Servinaz, Servkamet, Sezaaşk, Sîneperver, Sühandân, Şadan, Şahende, Şayan, Şayeste, Şebisafa, Şehlevend, Taban, Tabende, Tarabfeza, Taravet, Tarzibehin, Tarzinev, Teranadil, Ülker, Vaslıdil, Vafeseza, Vuşlat, Zerrin, Zevkaver, Zevkıyap, Zibende; Zenci cariye isimleri Ferah, Feraset, Halime, Hoşkadem, Kadermıhayır, Karanfil, Mahbube, Mecbur, Menekşe, Mesadet, Meserret, Nakiye, Pamuk, Sadakat, Sümbül, Şataret, Şebrenk, Şirin, Taravet, Tenşuh; Harem ağası ve Çerkez köle isimleri, Hüsrev, Hurşit, Nevres, Reşit, Yaver, Zeynel’di. Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet ve Merasim Tabirleri**, C:II, s.448-449.

⁷⁰⁷ A.e., s.48

talimatlar verebilirdi.⁷⁰⁸ Uşak, ayvaz, çubukçu gibi hizmetliler, ev sahibine ve konuklarına kahve, şerbet, çubuk ve nargile servisi yaparlardı.

Hizmet halayıklarının işleri hanende, sazende ve maiyet halayıkları kadar hafif değildi. Vazoların, divanların, antikaların, bibloların, saatlerin ve kıymetli birçok eşyanın tozunu almak onların işiydi. Avizelerin mumlarını yakmak ise on beş yirmi cariyeyi meşgul ederdi.⁷⁰⁹

Bunların dışında yalı ve konaklarının haremelerinde barınan ve konumlarına göre “besleme” halayık denilen köle olmayan kızlar bulunurdu. Bunlara yaptıkları işler için ücret ödenmez, ancak gördükleri hizmet karşılığında büyütülüp eğitilirdi. Hanımlar cariyeleri sıkı bir disiplinle görgü kurallarını öğreterek ve hizmete alıştırarak yetiştirilirdi. Bazı hanımlar bunları satar bazıları da çırak çıkarıp evlendirirdi.⁷¹⁰ Bu kızlara evlenirken çeyiz de verilirdi. Çeyiz sandıklarında gümüş kemerlerden, pırlanta yüzüklere, incilere kadar her çeşit mücevher bulunurdu. Bu kızlar evlendikten sonra da eski efendilerinin himayesini bir destek olarak kullanırlardı.⁷¹¹

Ağır ve hafif çeşit çeşit hizmetlerle yükümlü olan hizmetkârlar da dahil herkes yalının müşterek hayatından istifade ederdi. Sık sık düzenlenen saz geceleri ve oyun geceleri tüm yalı halkını eğlendirirdi. Bunun dışında midilli ve merkeplerle bahçede, kırlarda dolaşmak da başlıca eğlencelerdendi.

Senede birkaç defa da arabalarla gezintiye gidilirdi. Hıdrellez’de Kağıthaneye gidilir ve herkesin gönlünce eğlenmesine izin verilirdi. Ramazan’da ise Hırka-i Şerif ziyaretine gidilirdi.

Bu insanlar içinde yaşadıkları evi ve birlikte yaşadıkları aileleri belki de yalnızlıktan öylesine benimsemişlerdi ki yalı hayatının eski ihtişamını yitirdiği günlerde bile ev sahiplerinin akrabalarına kendi akrabaları, misafirlerine kendi misafirleri gibi değer verirlerdi:

⁷⁰⁸ “Harem” Düünden Bugüne İstanbul, C:3, s.554.

⁷⁰⁹ Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.135.

⁷¹⁰ Ayverdi, İstanbul Geceleri, s.136

“...hep yaşlı veya büsbütün ihtiyar bir takım kadınlar gelip bizi büyük bir sevinçle karşılarlar, sararlar, etrafımıza alırlardı. Bunlar burada yengemizle beraber yaşayan (yaşayan) hep eski zamanlardan kalma kalfalardı.”⁷¹²

Yaşları kemale erdikten sonra yalılardaki kalfalar için hayattaki en büyük zevk kendilerini yalnızlıklarından kurtaracak olan misafirleri ağırlamak olurdu.⁷¹³ Bunlar kimi zaman da içlerinde gizledikleri dertleri yalıdaki ufak tefek geçimsizliklere dair sorunlarını misafirlerle paylaşarak kendilerini avuturlardı:

“Anneannem ki, kalfaların akıl danıştıkları dert anlattıkları ve medet umdukları bir sığınaklarıydı, anneannem onları hep birlikte veya ayrı ayrı dinlerdi.”⁷¹⁴

2. 6. Boğaziçi’nde Seyr ü Sefer

XIX. asrın ortalarına kadar Boğaziçi’nde tek ulaşım aracı kayıklardı. Bunlar pazar kayığı⁷¹⁵, piyade⁷¹⁶ ve pereme adı verilen bir, iki, üç çifte⁷¹⁷ binek kayıklarıydı. Bu kayıkların nakil ücretleri, kayıkçıların müşterilere muamele şekilleri kadınlıkların nizamnameleri emirler ile kesin olarak tespit edilmişti. Fakat bu kurallara tam anlamıyla uyulmadığından halk kayıkçılara güvenmiyordu.⁷¹⁸ Tanzimat Fermanı’nın ilânı ile Boğaziçi’ne rağbet artmıştı. Bu durumdan istifade etmek isteyen ecnebler, iki vapur getirerek Boğaziçi’nde işletmeye başlamışlardı.

⁷¹² Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.48

⁷¹³ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.49

⁷¹⁴ **A.e.**, s.51

⁷¹⁵ Orta hâlli sınıf ise pazar kayığı denilen ve içine karşılıklı kırk elli kişi alan umumî kayıklarla gider gelirdi. Musahıpzade Celal, **Eski İstanbul Yaşayışı**, Türkiye Yayınevi, İstanbul,1946, s.181

⁷¹⁶ Daha çok zenginlerin, ileri gelen devlet adamlarının, vezirlerin özel kayıklarına verilen addır. Pazar kayıklarına kıyasla çok daha küçük, ince, narin yapıları olan piyadeler, yalı ve iskele piyadeleri olmak üzere ikiye ayrılırdı. Yalı piyadeleri, adından da anlaşılacağı gibi sadece sahipleri tarafından kullanılır, iskele piyadeleri ise belirli bir iskelede durur, gezinti amacıyla Boğaziçi’ne gitmek isteyen yolcuları taşırdı. Bunların Pazar kayıklarından farkı daha az yolcu alırları, ücretlerinin daha fazla oluşuydu. Boğaziçi’nde çoğunlukla pazar kayıklarının işlenmesine mukabil, Haliç’te iskele piyadeleri çalışırdı. Ertan Ünal “Kayıklar” **Hayat Tarih Mecmuası**. Ocak 1969.no:12 s.43

⁷¹⁷ : Boğaziçi’nde çalışan piyadelerin kürek sayısından sahibinin mevkiini anlamak kabil olurdu. “Vezirler 5 çifte, bâlâ sahipleri 4 çifte, u’lay-ı evvel üçer, u’lay-ı sâni ise iki çifte” kayıklara binmek zorundaydılar. Vezirlerin kayıkları ise yine kendi aralarında şekillerine göre çeşitli isimler alırdı. Mesela kaptan paşanın kayığı burunlu olup burnu kadırga burnuna benzerdi. Paşalar ise daha çok trabzanlı kayıkları kullanmayı tercih ederlerdi. **A.e.**

⁷¹⁸ “Boğaziçi Yalıları ve Boğaz Gezintileri”, **İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi**, C:II,Tercüman Gazetesi Kültür Yayını,1983, s.1271

Bunun üzerine hükümet ecnebilerin vapur işletmesini men ederek tersane vapurlarından birini Boğaziçi seferlerine tahsis etti. 1851 Nisan'ından itibaren işlemeye başlayan bu vapur günde bir kere alaturka saate göre akşamüzeri on birde İstanbul'dan kalkar, aldığı yolcuları Boğaziçi köylerine dağıttıktan sonra geceyi İstinye'de geçirirdi. Sabah da İstinye'den kalkan vapur alaturka saat dört sularında köylerden yolcuları alır, İstanbul'a dönerdi. Bu saatlerin dışında seyahat etmek isteyenler vapur bulamazlardı.⁷¹⁹

Tersane-i Amire vapurlarının yolcuların ihtiyaçlarını karşılayamaması bir süre sonra İstanbul ile Boğaziçi arasında buharlı vapur ile yolcu taşımacılığı yapacak bir işletmenin kurulmasını gündeme getirdi. Bu bağlamda 1851 yılında Şirket-i Hayriye kuruldu. İşte Abdülhak Şinasi'nin eserlerinde anlattığı ulaşım Şirket-i Hayriye'nin ⁷²⁰ kuruluşundan sonraki dönemleri kapsamaktadır.

Boğaziçi'nde seyr ü sefer tabiat şartlarına göre bir artış ve azalış gösteriyordu. Bunun nedeni ise yaz aylarında Boğaziçi nüfusunun yalı sahiplerinin gelişiyle artmasıydı. Boğaziçi'nde yalı sahibi olan devlet ricali, İstanbul âyan ve eşrafı, Müslüman ve gayrimüslim İstanbul zenginleri nisan sonu veya mayıs başında Boğaziçi'ne taşınırlardı. Bu da ister istemez bu aylarda Boğaziçi ulaşımında bir hareketlenmeye sebep olurdu.

Yaz kış Boğaziçi'nde oturan balıkçı, bahçıvan ve esnaftan oluşan yerli halk ise İstanbul'a pek sık gitmezdi. Onlar hayatlarını Boğaziçi'nde geçirirlerdi. Hatta içlerinde yılda bir kez bile İstanbul'a gitmeyenler vardı. Bunlar sebze, meyve ve balıklarını İstanbul pazarlarına her sabah köyden kalkıp, İstanbul'a giden akşama doğru da köye dönen⁷²¹ pazar kayıklarıyla ⁷²² gönderirlerdi.

Boğaziçi'nden İstanbul'a sefer yapan "bir şarkının nakaratı gibi ikide bir" geçen⁷²³ şirket vapurları o kadar yavaştı ki Büyükkada'dan İstanbul'a gitmek iki saati bulurdu. ⁷²⁴ Son vapur iskeleye sular kararırken yanaşırdı.⁷²⁵

⁷¹⁹ A.e. ,s.1270

⁷²⁰ Hisar, **Geçmiş Zaman Fıkraları**-s.100 -101

⁷²¹ "Boğaziçi'nde Seyr ü Sefer", **İstanbul Ansiklopedisi**, C.VI; Reşat Ekrem Koçu , Mehmet Ali Akbay, İstanbul,1963, s.2888

⁷²² Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.11

⁷²³ A.e. , s.11

⁷²⁴ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşklere**, s.104

⁷²⁵ A.e. , s.81

Boğaziçi'nde ikinci sularında bir hareketlilik göze çarpardı. Bu saatlerde beylerle hanımlar Boğaz'ın güzelliklerini seyretmek için sandallar ve kayıklarla gezintiye çıkarlardı⁷²⁶

Akşamları da sandallar ve kayıklarla gezintiye çıkılır⁷²⁷ ya da Körfez veya Dere'ye bülbül dinlemeye gidilirdi.⁷²⁸

Boğaziçi'nde de ayrı mesire yerleri vardı. Cuma ve pazar günleri de mesirelere gidilirdi.⁷²⁹ Bu mesire yerlerini ilerde söz konusu edeceğiz.

Ayrıca temmuz, ağustos veya eylül'ün, Arabî ayının on üç, on dört veya on beşine tesadüf eden gecesinde⁷³⁰ mehtap âlemleri yapılır ve bu gecelerde Boğaziçi, kayık ve sandalların akınına uğrardı. Sazlı sözlü mehtap âlemlerine iştirak etmek isteyen Boğaziçi ahalisi yemekten sonra yatsı sıralarında, ezan saatiyle bir buçuğa doğru evden çıkmak için hazırlığa başlardı. Bunun da ilerde ayrıca üzerinde durulacaktır.

2. 6. 1. Boğazda Kullanılan Vasıtalar

XIX. asrın ortalarında buharlı gemi devrinin açılmasıyla yavaş yavaş yerini vapurlara bırakan kayıklar, asırlar boyunca İstanbul ve Boğaziçi halkına hizmet etmiş, Boğaziçi âlemleriyle de edebiyatımıza girmişti. İstanbul'da ilk buharlı yolcu gemisinin işlemeye başladığı yıllarda belli başlı üç kayık çeşidi görülmekteydi.

Bunlardan ilki padişah, yakınları ve saray erkânı için özel olarak yaptırılan köşklü ve Türk motifleriyle süslü olan saltanat kayıklarıydı.⁷³¹

İkinci tip kayıklar ise daha çok zenginlerin özel deniz vasıtası olarak kullandıkları piyadelerdi. Piyadeler de kendi aralarında kürek sayısına göre iki çifte, üç çifte vb. sınıflandırılırdı. Sultan II. Abdülhamit devrinde eski, büyük teşrifat kayıkları (Piyadeler) ortadan kalkmışsa da zaman zaman iki hatta, üç çifte

⁷²⁶ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.41

⁷²⁷ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.33

⁷²⁸ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.45

⁷²⁹ **A.e.** , s.55

⁷³⁰ **A.e.** , s.72

⁷³¹ Ünal "Kayıklar", **Hayat Tarih Mecmuası** ,No:12, s.39

kayıkların ⁷³² Boğaziçi sularında süzülüğünü görmek mümkündür. Bu kayıklar açık veya koyu sarı ya da tahinî renkte olurdu. Kenarlarında bir iki sıra koyu lacivert, mor, siyah veya yeşil ya da som yaldızı şerit bulunurdu.

Hanımların bindikleri teşrifat kayığının arka taraflarında kadifeli, sırmalı ve uçları sulara doğru sarkan bir ihram serilirdi. Valde Paşa'nın üç çifte kayığında bulunan gümüş kafes örmeli ve kenarları balık şeklindeki gümüş saçaklı ihram meşhurdu. ⁷³³

Piyadeler yalı piyadeleri ve iskele piyadeleri olarak ikiye ayrılırdı. Yalı piyadeleri zengin yalı sahiplerinin yalıların altındaki kayıkhanelerde “yalıların gezen birer parçası, birer yavrusu gibi olan” hususî kayıklardı. Yalı sahipleri ikindi ve akşam vakitlerinde Boğaz gezintisine bu kayıklarla çıkar, ⁷³⁴ mehtap âlemlerinde saz kayığını bu kayıklarla takip ederlerdi. Misafirliklere ⁷³⁵ ve düğünlere ⁷³⁶ de hususî kayığı olanlar bunlarla giderdi.

Hususî kayıkları olmayanlar da iskele başlarında bulunan iskele piyadelerini yani kira kayıklarını kullanırdı. ⁷³⁷ Bunlar mehtap âlemlerine kira kayıkları ile katılır, gezintilere de bunlarla çıkarlardı. ⁷³⁸

Üçüncü tip kayıklar ise Boğaziçi, Haliç ve Marmara sahillerinde belirli iskeleler arasında işleyen ve bir seferde en az elli kişiyi taşıyan her sınıftan halkın bindiği büyük kayıklardı. ⁷³⁹

Kira kayığı olarak kullanılan ve yolcu taşıyan pazar kayıklarının vakfedilmiş ⁷⁴⁰ olanları da vardı. Bu kayıklar fakir ahalinin pek işine yaradığından köyün eşrafının himayesi altında bulunurdu. ⁷⁴¹ Pazar kayıkları her gün İstanbul'a inip esnafın ve mahalle halkının şehirden toptan aldıklarını taşırdı. ⁷⁴²

⁷³² Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.87

⁷³³ **A.e.**, s.87

⁷³⁴ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.67

⁷³⁵ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşklere**, s.21

⁷³⁶ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.67

⁷³⁷ **A.e.**, s.10

⁷³⁸ Ünal “Kayıklar”, **Hayat Tarih Mecmuası**, s.40

⁷³⁹ **A.e.**, s.39

⁷⁴⁰ Pazar kayıklarının vakfedilmiş olanların da vardı. Bazı hayır sahipleri, oturdukları yerlerde bir veya iki kayığı iskeleler arasında işleyen bu kayıkların gelirleri ise hayırlı işlere sarf edilirdi. **A.e.**, s.40

⁷⁴¹ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.85

⁷⁴² **A.e.**, s.11

Şehirde işi çıkan köylüler de bu kayıklarla gider gelirdi.⁷⁴³ Bunun dışında mehtap tertip eden kimseler de saz takımı için, oturduğu köyün pazar kayığı kiralardı. ⁷⁴⁴ Bu nedenle pazar kayığı, mehtap âlemlerinde içinde yükselen nağmelerle birçok kayığı ve sandalı da peşine takarak Boğaziçi'ni bir uçtan bir uca gezerdi.

Sultan Hamit devrinden itibaren sandallar kayıkların Boğaziçi'deki saltanatına gölge düşürdü.⁷⁴⁵ Kayığa rakip olan sandallar çoğalarak Boğaziçi'nin hemen her vapur iskelesi civarında kayıkların yanında yer almaya başladılar. Hususî kayıkları olmayanlar misafirliklere, bayram ziyaretlerine gitmeye saz âlemlerine kira sandallarıyla ⁷⁴⁶ iştirak etmeye başladılar.

Bu sandallardan sonra Boğaziçi iskelelerinde yeni boyalı, kadife döşemeli, temiz giyimli kayıkçıları olan iki çifte kira sandalları görüldü. Bunlar da kira sandalıydı; fakat bunların diğerlerinden en önemli farkı önceden bildirilen gezinti günleri için günlük olarak kiralanabilmeleri idi.

II. Abdülhamit devrinin ortalarına doğru sandalların yanında bir de binek ve yarış kikleri görülmeye başladı. Yalıların eskiyen kayıklarının yerini kıklar aldı. Bilhassa Mısırlı aileler arasında üçüncü bir gezinti vasıtası olarak yeni, zarif ve rahat olan kıklar rağbettedi.⁷⁴⁷

İçlerinde oturanların konuşa konuşa Boğaziçi sahillerini seyrettikleri “ Boğazın seyrine mahsus seyyar salonlara” benzeyen şirket vapurları ve Boğaziçi köyleri arasında gidip gelen zikzak vapurlar da dönemin nakil vasıtalarındandı.⁷⁴⁸

“ (...) şirket vapurunun, daimî hizmeti için gündelik kalkışı en hisli, lezzetli bir seyahate atılışa, en şerefli bir zafer doğru gidişe benzerdi. Boğaz'ın hazzına doğru yüzmeğe kalktığı sırada vapurun vücudunda âdeta bir lezzetin ürperişleri duyulur, o yarışa iştirak edecek bir at gibi, hisli, sanki kişner, sesler telâş, memurlar acele eder ve bütün vapur ahalisinde bir neş'e sezilirdi. Bir düdük hazla ve hızla öter, son gelenler koşuşur, kalacak olanlarla bir müddet ayakta konuşanlar vapura atlar, içerideki satıcılar dışarıya sıçrar, vapur kalkmadan tahta parmaklıklı bir kapı kapanır

⁷⁴³ “Boğaziçi'nde Seyr ü Sefer”İstanbul Ansiklopedisi, s. 2888

⁷⁴⁴ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.85

⁷⁴⁵ **A.e.** , s.89

⁷⁴⁶ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.21

⁷⁴⁷ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.89

⁷⁴⁸ **A.e.** , s.11

ve her defa koşarak gelip vapurun daha kalkmamış fakat bu kapının kapanmış olduğunu gören bir adam hiddetlenerek gidenlerin rahatlarına baka baka memurlara karşı bağırır çağırırdı. Nihayet vapur mavi sulara bembeyaz köpükler bırakarak ve neş'eli, âdeta gururlu bir haykırıyla kalkar, Boğaziçi'ne yollanırdı.”⁷⁴⁹

Bu vapurlar Boğaz'daki burunların önüne geldiğinde bir işaretçi, yolun açık olduğunu bildirmek amacıyla kırmızı bir bayrak sallardı.⁷⁵⁰

Boğaziçi sularında, yalılara mevsimlik meyvelerini, senelik soğanlarını, kışlık odun ve kömürlerini getiren yelkenlileri⁷⁵¹ de görmek mümkündür. Yelkenliler eğer isterlerse halatlarını iki sahil boyunca rıhtımın müsait olduğu noktalara dikilmiş olan top ağzı şeklindeki ince, uzun, yuvarlak taşlara takarak konaklayabilirlerdi.⁷⁵² Arkasına taktığı halatlarla mavnaları, yelkenlileri, kayıkları ve sandalları çeken römorkörler ve çatanalar da Boğaziçi sularında zaman zaman görülen nakil vasıtalarındandı.⁷⁵³

2. 6. 2. Boğaziçi'nde Tercih edilen Yerler

İnsanoğlunun tabiatla buluşma noktası olan Boğaziçi'nde günün her anı farklı bir güzellik taşıyor ve farklı bir eğlenceyi işaret ediyordu. İkinci ve akşam vakitlerinde Boğaz'ın güzelliklerini seyretmek isteyen beyler ve hanımlar ayrı kayak ve sandallarla gezintiye çıkarak⁷⁵⁴ Kanlıca körfezi ve Göksu deresi gibi Boğaz'ın asıl klâsik yerlerine giderlerdi. Bu gezintiler her gün aynı şekilde gerçekleşerek devam ederdi. Her gün, İstinye Körfezi'nin önünden, içine girilmeden, geçilir, Kalender'e kadar gidilir, oradan karşı sahile dönülerek Körfez'e varılır, Meşruta Yalı'nın önünden geçilip Dere'ye girilirdi. Burada bir

⁷⁴⁹ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.41

⁷⁵⁰ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.11

⁷⁵¹ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.12

⁷⁵² **A.e.** , s.13

⁷⁵³ **A.e.** , s.11

⁷⁵⁴ **A.e.** , s.33

süre gidip geldikten sonra Göksu Kasrı önünde bir süre beklenir ve buradan sonra kayık ve sandalların her biri kendi semtlerine yönelirlerdi.⁷⁵⁵

Bazı geceler ise yemekten sonra ucunda fener yanan bir kayıkla Baltalimanı'na, Körfez'e veya Dere'ye bülbül dinlemeye gidilirdi.

Cuma veya pazar günleri ise kadınlara ayrılmış yerleri bulunan mesirelere gidilirdi.⁷⁵⁶ Boğaziçi mesirelerinin⁷⁵⁷ başlıcaları Küçüksu, Göksu, Kalender ve Çubuklu'ydu.⁷⁵⁸

Boğaziçi'nde her mesirenin kendine has bir özelliği vardı. Kimisine suları, kimisine ise havası ve güzelliği sebebiyle gidilirdi. Her gezinti yerinin de bir saati vardı. Bu nedenle Boğaziçi mesirelerinde gezip güzel bir gün geçirmek isteyenlerden bazıları bir günde birden fazla mesireye giderlerdi. Birinde öğle yemeği yenir, diğerinde ikinci gezintisi yapılır, bir başkasında ise akşam yemeği yenildikten sonra sandal gezintisine çıkılır ve eve bu gezinti sonrasında dönülürdü.⁷⁵⁹

Ekâbir sınıfına mensup hanımların yazları mesirelere gitmeleri oldukça külfetli hazırlıklar gerektirirdi. Bu nedenle hanımlar mesirelere gitmek istediklerinde mesirede birlikte olmak istedikleri ahabap ve akrabalarına bir gün öncesinden yalıda bulunmak üzere haber gönderirlerdi. Mesireye gitmek için gerekli tüm hazırlıklar gelen misafirlerin sayısı göz önünde bulundurularak yapılırdı. Hususî kayıkların sayısı yetersizse kayık kiralınır, hamlacı sayısı yetersizse kayıkçılardan aylakçı adı verilen adamlarla sayı tamamlanırdı. Mesirelerde yenecek yiyecekler ise nedimeler tarafından hazırlanırdı. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra eşyalar ve

⁷⁵⁵ A.e. , s.35

⁷⁵⁶ A.e. ,s.55

⁷⁵⁷ Abdülhak Şinasi Hisar'ın sözünü ettiği mesireler dışındaki Boğaziçi mesireleri ise Anadolu yakasında Beylerbeyi'nde Havuzbaşı, Vaniköy'de Top mahalli, Anadoluhisarı tepesinde Kavacık, Anadoluhisarı arkasındaki Hekimbaşı Çiftliği, Kanlıca civarında Paşabahçesi, Sultaniye Çayırı, Kanlıca Tepesi'nde Mihrabad, Kanlıca arkasında Göztepe su menbaı, Beykoz'da Meşhur çayır, Karakulak suyu menbaı, Beykoz tepesi'nde Yuşa Tepesi, Beykoz civarında Tokat Kasrı Çayırı, Anadolu Feneri; Avrupa yakasında Sarıyer'de Fırıldak Bahçesi, Hünkâr, Çırçır, Fındık, Kestane, Oyuzbir suları mevkileri, Tarabya'da Çayır, Emirgan'da Kuru, Boyacıköyü'nde Fıstıklı, Rumelihisarı'nda Baltalimanı Çayırı, Rumelihisarı tepesinde Şehitlik Tepesi, Bebekte Köşk yeri, Beşiktaş'ta İhlamur, Beşiktaş arkasında Zincirlikuyu'dur. Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri**, yay. haz. Prof. Dr. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, 2c, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s.297

⁷⁵⁸ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.12

⁷⁵⁹ Refik Ahmet Sevengil, **İstanbul Nasıl Eğleniyordu?**, yay. haz: Sami Önal, 4.bs, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s.135

şilteler bir kayığa, yemek takımları ve yiyecekler bir kayığa yerleştirilir, aşçılar ve ayvazlar ise diğer kayıklara bindirilirdi. Hanımlarsa iki veya üç çifte kayıklarla yolculuk ederlerdi. Aşçı ve hizmetçiler mesire yerine önceden gidip sofrayı kurup şilteleri sermiş olduklarından hanımlar kayıklarından iner inmez bir süre dinlenirlerdi. Sonrasında yemek yiyerek, çiçek toplayarak salıncakta sallanarak vakit geçirirlerdi. Mesirelerde cariyeler de serbestçe gezip eğlenirlerdi. Akşam olduğunda eğer mehtap varsa aşçı ve hizmetkârlar önceden yalıya dönerler, hanımlar ise ezandan yaklaşık kırk beş dakika sonra kayıklarına binerler ve oldukça yavaş ilerleyen kayıklarının içerisinde mehtabı seyrederek yalılarına dönerlerdi.⁷⁶⁰

Yılda en çok üç dört defa gerçekleşen mehtap âlemleri genellikle temmuz, tercihen ağustos veya eylül aylarına tesadüf eden Ârabi ayın on ikinci, on üçüncü, on dördüncü veya on beşinci gecesini tertip edilirdi.⁷⁶¹ Boğaziçi an'anesine göre mehtabın kendine has görenekleri vardı ve bu gezintide takip edilecek istikamet hemen hemen belliydi. Saz sahibinin yalısından çıkan saz kayığı Kalender'e dek tek başına giderdi; çünkü sazın asıl toplantı yeri Kalender'di.⁷⁶² Kalender'in önünde çalınan ilk fasıllardan sonra Yeniköy akıntısıyla birlikte İstinye'ye kadar gidilir, İstinye koyuna girmeden karşıya geçilir, Kanlıca Körfezi'ne girilirdi.⁷⁶³ Burada yankılardan dolayı hanendelerin gazel okumaları âdetti. Suların müsait olduğu gecelerde de bir iki fasıl çalınırdı. Saz kafilesi Kanlıca Körfezi'nden ayrılınca aşağı doğru yoluna devam eder, Kandilli açıklarından Bebek koyuna sapardı.⁷⁶⁴ Burada da bir iki saz faslı yapılırdı. Bebek Bahçesi'ndekiler de bu saz faslına karadan iştirak ederlerdi.⁷⁶⁵ Buradan tekrar Kalender'e dönülür ve alaturka saat gece beş, beş buçuğa doğru kafiye dağılırdı.⁷⁶⁶

⁷⁶⁰ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri**, s.293

⁷⁶¹ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.70

⁷⁶² **A.e.**, s.86

⁷⁶³ **A.e.**, s.109

⁷⁶⁴ **A.e.**, s.205

⁷⁶⁵ **A.e.**, s.247

⁷⁶⁶ **A.e.**, s.253

3. BOĞAZIÇI GECELERİ

3. 1. Akşam Saatleri

İnsanların tabiatla uyum içerisinde yaşadığı Boğaziçi'nde akşam saatleri deniz, mehtap ve musiki ile iç içe olmak demektir.

İkinci vakti, beylerle hanımlar kayık ve sandallarla Boğaz sularında gezintiye çıkarlardı. Gruplar başladığı zaman kayık ve sandallarla Anadolu sahilini takip edenlere bu manzara Rumeli sırtlarında Wagner'in operalarını seyretmiş hissi verir ve onların ruhlarını Victor Hugo'nun yarı felsefi şiirleriyle büyülemiş olurdu.⁷⁶⁷ Rumeli kıyısını takip edenler ise Anadolu kıyısındaki birçok camın güneşin aksiyile altın gibi parıldayışını zevkle izlerlerdi. Güneş tamamen çekildiğinde ise karanlık, Boğaziçi sularını bir örtü gibi kaplar, karşı sahildeki lambaların hafif ışıkları toprağa düşmüş yıldızları çağırıştırırdı.⁷⁶⁸ Yalılar, karanlığa gömülen sahilde bir cinsten mahlûklar gibi görünürler ve yalıların suya düşen gölgeleri yalıların içlerinden dökülen dertlerin birikintileri hâlinde görünürdü. Manzarayla bütünleşen ve tabii bir dekor görünümü veren yalılar, karanlığın içinde birtakım romantik manalar alırdı.⁷⁶⁹

Boğaz sularında yapılan bu romantik sandal gezintileri hemen her gün aynı şekilde devam ederdi. Her gün İstinye Körfezi'nin önünden geçilerek Kalender'e kadar gidilirdi. Oradan karşı sahile dönülerek körfeze varılır, Meşruta Yalı'nın önünden geçilip Dere'ye girilirdi. Burada bir iki kere gidilip gelindikten sonra Göksu Kasrı'nın önünde bir müddet durulur tekrar gezintiye devam edilirdi.⁷⁷⁰ İki üç saat süren ve yaklaşık olarak ezanî saat on ikiye dek devam eden bu gezinti sona kalan kayık ve sandalların Göksu Kasrı'nın önünde son kez toplanması ve her kayığın kendi semtine doğru yönelmesiyle sona ererdi.⁷⁷¹

⁷⁶⁷ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkləri**, s.69

⁷⁶⁸ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.43

⁷⁶⁹ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkləri**, s.69

⁷⁷⁰ A.e. ,s.33

⁷⁷¹ A.e. ,s.35

Boğaziçi'nde Baltalimanı'nın, Kanlıca Körfezi'nin ve Göksu Deresi'nin bülbülleri ve deredeki mezarlıkların serviliklerinde gizlenmiş olan bülbül yuvaları meşhurdu. Boğaziçililer için bülbül seslerine kulak vermek güzel bir şarkı dinlemek gibiydi. Özellikle hanımlar Boğaziçi'nin karanlık sularında bülbüllerin şakımasını dinlemekten büyük bir zevk duyarlardı. Bu nedenle Boğaziçi'nde saz âleminin olmadığı bazı gecelerde özellikle hanımların ısrarı üzerine, akşam yemeğinden sonra âdet üzere ucunda fener yanan bir kayığı binilerek Kanlıca Körfezi'ne veya Göksu Deresi'ne bülbül dinlemeye gidilirdi. Kimi zaman da kayık ve sandallarla yalıların önlerinden geçerek bülbüllerin musikisi eşliğinde Boğaziçi'nin ve Boğaziçi yalılarının güzelliğini seyredelerdi. Bülbül seslerini açıklardan dinlemek istediklerinde ise kayık ve sandalları akıntıya bırakırlar, kayık ve sandallar suların üzerinde yavaş yavaş akıp giderken her yandan yükselen bülbül seslerine kulak verirlerdi. Ağaçların ve mezarlıkların arasından seslenen bülbülleri uzun süre dinleyen hanımlar ve beyler evlerine romantik hislerle dönerdi.⁷⁷²

Mehtaplı gecelerde, eğer Boğaz'da saz yoksa yalıların odalarında mehtabın yaydığı bir sessizlik hüküm sürerdi. Bu gecelerin en güzel anları, kahve ve sigara eşliğinde mehtabı seyretmekle geçirilen saatlerdi.⁷⁷³ Bu saatlerde Boğaziçi, sanki mehtabı iki sahili arasına alıp sıkıştırmak istiyormuş gibi görünürdü.⁷⁷⁴ Kimi zaman da yalıların sulara düşen gölgeleri, izleyenlerde dalgaların üzerindeki bir salıncakta sallanıyormuş hissini uyandırırır.⁷⁷⁵

Mehtapsız gecelerde ise Boğaziçi kendi üzerine kapanmış bir göl, bir havuz hâlini alır, hava çiçek kokularıyla kaplanırdı. Bahçe ve korulardan yayılan çiçek kokuları pencerelerden içeri girip tüm yalıyı hâkimiyeti altına alırdı.⁷⁷⁶

Su sesi ile musikiyi aynı anda duymak isteyen Boğaziçi halkı için mehtaplı gecelerin en güzel yanı yılda ancak üç dört defa tertip edilen mehtap âlemlerine iştirak etmektir.⁷⁷⁷ Temmuz, ağustos veya eylül ayına rastlayan Arabî ayın on iki, on

⁷⁷² Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.45

⁷⁷³ **A.e.** ,s.44

⁷⁷⁴ **A.e.** ,s.157

⁷⁷⁵ **A.e.** ,s.160

⁷⁷⁶ **A.e.** ,s.44

⁷⁷⁷ **A.e.** ,s.70

üç, on dört veya on beşinci gecesinde⁷⁷⁸ tertip edilen mehtap âlemlerinde Boğaziçililer hususî kayıklarıyla saz kayığını takip ederek alaturka musiki eşliğinde mehtabı seyrederdiler.⁷⁷⁹ Böyle gecelerde mehtap kayık ve sandallarla birlikte sürükleniyormuş gibi görünürdü.⁷⁸⁰ Boğaziçi'ne dışardan gelenler, mehtaba ilk defa çıkmış olanlar bu manzarayı o kadar tılsımlı bulurlardı ki âdeta sarhoş olurlar ve bu büyüleyici manzara karşısında çarpılmaktan korkarlardı. Boğaziçi'nde yaşayanlar ve bu zevkine aşına olanlar ise mehtabın güzelliği karşısında şaşırılmazlar; fakat bu güzellikten keyif almayı iyi bilirlerdi.

Çok masraflı olduğundan ancak Boğaziçi'nin servet ve mevki bakımından ileri gelenlerince tertip edilebilen ve özellikle Anadolu sahilinin Beykoz'dan Kuzguncuk'a kadar olan kısımda oturan Boğaziçililerin iştirak ettikleri bu geceler⁷⁸¹ kadın, erkek, genç, yaşlı, zengin, fakir her kesimden insanın bir araya gelerek mehtaplı bir gecenin büyüğü atmosferinde musiki dinleme zevkini tatmasına olanak tanıyordu.⁷⁸² Mehtabı tertip edecek olan kimse tüm Boğaziçi halkına karşı bir mesuliyet almış olduğunu düşündüğünden mehtabın daha önce tertip edilmiş olanlardan daha üstün olmasını ve bu geceye daha çok kişinin iştirak etmesini isterdi. Bu nedenle mehtap âlemlerinin tertip edileceği geceler birtakım ince hesaplar neticesinde tespit edilirdi. Haziran'da, yazları Boğaziçi'ndeki yalılarında geçirenlerin çoğu henüz İstanbul'da olduğundan mehtap tertibi için genellikle temmuz ve ağustos ayları tercih edilirdi. Eğer mehtap ayın on beşinden önceye tesadüf ediyorsa, eylül ayına rastlayan Arabî ayın on ikinci, on üçüncü, on dördüncü veya on beşinci gecesinde mehtap tertip edilirdi. Saz âlemi için bulutsuz ve mehtaplı bir gece tercih edildiğinden her şeyden evvel havanın mehtap tertibine uygun olmasına dikkat edilirdi.⁷⁸³

Bu gecelere iştirak etmek için bir de hazırlık yapmak gerekirdi. Hususî kayık ve sandalları olmayan veya hususî kayık ve sandalı olup da misafir vb. nedenlerle fazladan bir veya birkaç kayığa ihtiyaç duyanlar böyle geceler için kayık ve sandal kiralardı. Beyler aralarında sözleşerek hangi kayıkta kimlerle birlikte olacaklarını

⁷⁷⁸ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.70

⁷⁷⁹ **A.e.** , s.14

⁷⁸⁰ **A.e.** , s.158

⁷⁸¹ **A.e.** , s.94

⁷⁸² **A.e.** , s.95

⁷⁸³ **A.e.** , s.70

önceden kararlaştırmış olurlardı. Sofraya, diğer günlere kıyasla daha erken oturulur ve yatsı sularında, ezan saatiyle bir buçuğa doğru herkes çıkmaya hazırlanırdı.⁷⁸⁴ Yalıların rıhtımlarında oluşan kalabalığın arkasındaki çocuklar telâş içinde bir an önce kayıklara binmek için sabırsızlanırlardı. Nihayet kayık ve sandallara binilerek Boğaziçi sularında gezinmeye, saz dinlemeye yani bir “hayal avına” çıkılırdı.⁷⁸⁵

Mehtaba çıkmak Boğaziçililer için sadece saz dinlemekten ibaret değildi. Mehtap âlemleri aynı zamanda birbirlerini ziyaret etme fırsatını bulamamış kişilerin görüşmelerine de vesile olurdu. Sazın sustuğu anlarda başlayan sohbetlerde hanımlar birbirlerinden memuriyet, rütbe, nişan, sıhhat, düğün, doğum gibi konularla ilgili haberleri alırlar ve böylece uzun süredir görüşmemiş bile olsalar Boğaziçi’nde yaşayan hemen herkes hakkında bilgi sahibi olurlardı.⁷⁸⁶

Mehtap âlemlerin diğer bir özelliği de ayrı kayık ve sandallarda olmasına karşın kadın ve erkeklerin aynı ortamda bir arada bulunabilmelerine olanak sağlamasıydı. Bu nedenle mehtap âlemleri kimi zaman âşıkların birbirlerini görmelerine, hatta türlü oyunlarla yan yana getirilen kayıklar içerisinden birbirleriyle konuşmalarına kimi zaman da⁷⁸⁷ yeni aşkların doğmasına vesile olurdu.

Boğaziçililer için oldukça önemli olan bu akşam gezintilerine çıkılırken hanımlar uzun süre aynanın karşısında süslenirler ve güzel giyinmeye özen gösterirlerdi. Boğaziçili hanımların bu gecelere mahsus bir giyiniş tarzları vardı. Türk olan Hıdiv ailesinin Mısırlı denilen azaları bu gezintilere genellikle oldukça önem verirler ve bunun için de bu gezintilere ferace ve yaşmakla çıkarlardı. Birkaç istisna dışında Boğaziçili hanımların hemen hemen tümü bu kadar süslenmeyi gereksiz görürler ve üstlerine daima bol, Bursa ipeğinden beyaz maşlahlar, yakalarının kenarlarında ince sırma işlemeleri bulunan krem maşlahlar ve dar maşlah ve yeldirme arası mantolar giyerdi. Başlarına da maşlah veya mantolarıyla

⁷⁸⁴ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.73

⁷⁸⁵ **A.e.** ,s.73

⁷⁸⁶ **A.e.** ,s.80

⁷⁸⁷ **A.e.** ,s.70

aynı renkte hesap işlemeli örtüler sararlardı. Orta halli hanımlar ise bu gezintilere renkli yeldirmeleri ve beyaz tülbent başörtüleri ile iştirak ederlerdi.⁷⁸⁸

Zamanla Boğaziçi gezintilerinde ferace ve yaşmak giyenlerin sayısı azaldı. Çarşafın moda olmasıyla birlikte eskiden tek tük görülen çarşafly hanımların sayısı giderek arttı ve pek çok hanım bu gezintilere çarşafly çıkmaya başladı.⁷⁸⁹

3. 2. Kayık Çeşitleri

3. 2. 1. Saltanat Kayıkları

Otuz-otuz iki metre uzunluğunda, iki buçuk-üç metre yüksekliğinde olan saltanat kayıkları padişahların ve yakınlarının, cuma selâmlığı törenleri ve günlük şehir gezintileri için kullandıkları kayıklardı.⁷⁹⁰

Saltanat kayığının gövdesi, kenardan süslemelerle bezenir, bu tezyinat kayığın baş ve kıç taraflarında daha da artardı. Kayıkların başları düz, uzun veya yukarı doğru kıvrık olur ve genellikle uzun tiplerde gümüşten veya altın yaldızlı bir tahtadan yapılmış bir kartal, bir kuş figürü bulunurdu. Bu figür nedeniyle padişah kayığına “kuşlu kayık” da denirdi.⁷⁹¹ Saltanat kayıkları özellikleri bakımından birbirine çok benzemesine karşın her padişahın zevkine göre bazı değişiklikler de göstermekteydi. Bazı padişahlar tezyinat bakımından gösterişli kayıklardan hoşlanırken bazıları da sade kayıkları tercih ederlerdi.⁷⁹² Bu kayıkları birbirinden ayıran özelliklerinden en önemlileri köşlerde görülürdü. Köşler kayıkların arka tarafında bulunan padişaha mahsus bölümlerdi. Bu köşler açık ve kapalı olmak üzere iki çeşitti. Kapalı olanlarının pencereleri de vardı. Padişahın zevki daha çok köşlerde kendini gösterirdi.⁷⁹³

⁷⁸⁸ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.75

⁷⁸⁹ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşleri**, s.33

⁷⁹⁰ Çelik Gülersoy, **Kayıklar**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, Ali Rıza Baksan - Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş. 1983, s.14

⁷⁹¹ **A.e.** ,s.14

⁷⁹² Ünal, “Kayıklar”, **Hayat. Tarih Mecmuası**, No:12, s.44

⁷⁹³ **A.e.** 15

Saltanat kayıkları da zamanla değişim göstermişti. İlk saltanat kayıklarında köşkün gövdesi ve kasnağı, fildişi, deniz aygırı, dişi, sedef, başa ve abanoz ile kaplı olurdu. Pencereleri kapalı ve kafesli olan köşklerin sütunları, fenerleri ve parmaklıkları da som gümüşten yapılırdı. Köşklerin üzerine ya da köşelerine billur ve altın topuzlar, âlemler konur; iç kısımlarına, tavanına mücevherler ve değerli taşlar yerleştirilirdi.⁷⁹⁴ III.Murat'tan itibaren köşklerin iç duvarlarında çini kaplamalar da kullanılmaya başlamıştı.

IX. asra gelindiğinde geleneksel yapı ve süsleme sanatının özelliklerini taşıyan köşklere de değişimler olduğu görülür. Bu yüzyıldan itibaren köşklerin yapımında geleneksel malzeme yerine altınlaşmış tahta kullanılmıştı. Sütunlarda da burma gümüşün yerini altın varaklı ahşap almıştı. Köşkün yeri, kayığın biraz daha gerisine alınmış ve köşkün çatısı daha yüksek tutulmuştu. Pencereler de denizi ve manzarayı daha iyi seyretmek amacıyla genişletilmişti. Köşkün içinde bulunan divanlar da yerini altınlı koltuk ve kanepelere bırakmıştı.⁷⁹⁵

Saltanat kayıklarının köşksüz olanları da vardı. Bunlar genellikle yaz aylarında tercih edilir ve güneşten korunmak için bunlarda büyük şemsiyeler kullanılırdı. Kırmızı şemsiye padişaha mahsus olduğundan diğer kayık sahipleri bu renk şemsiye kullanamazlardı.⁷⁹⁶

3. 2. 2. Piyade

Piyadeler, genelde zenginlerin, ileri gelen devlet adamlarının, vezirlerin kayıklarıydı.⁷⁹⁷

En hafifleri kayıkçı dışında iki yolcu taşımak üzere yapılmış olan piyadelerin biraz daha büyük olanları dört veya altı yolcu taşıma kapasitesine sahipti.⁷⁹⁸ Piyadeler ıhlamur ağacı kerestesinden yapılırdı. Piyadelerin denize temas eden kısmına küherba yağı denilen vernik sürülüp küpeştesinin alt tarafındaki boya tahtası da beş ilâ sekiz santim genişliğinde istenilen renkte boyanırdı. Küpeşte ile

⁷⁹⁴ Gülersoy, **Kayıklar**, s.16

⁷⁹⁵ **A.e.**, s.16

⁷⁹⁶ Ünal, "Kayıklar", **Hayat. Tarih Mecmuası**, No:12, s.44, 45

⁷⁹⁷ **A.e.**, s.39

⁷⁹⁸ Gülersoy, **Kayıklar**, s.76

baş üstüne de yine küherba verniği sürülür ve kış üstü düz renkli muşamba ile kaplanırdı.⁷⁹⁹ İhlamur iç astarlar tabî hâliyle bırakılır, kir ve yağmurdan etkilenmemesi için her gün keler ile silinirdi.⁸⁰⁰ Piyadeler, yalı piyadeleri ve iskele piyadeleri olmak üzere ikiye ayrılırdı. Yalı piyadeleri zenginlerin, devletin ileri gelenlerinin, vezirlerin hususî kayıklarıydı

Piyadeler kendi aralarında kürek sayısına göre tasnif olur, iki kürekliye iki çifte, keş kürekliye beş çifte vb. denirdi. Hemen her yalının bir çifte de olsa kayığı veya sandalı bulunurdu.⁸⁰¹

“Burada yalıların gezen birer parçası, birer yavrusu gibi olan kayıklar ve sandallar, gezintileri özler gibi bekleyişlerdi.”⁸⁰²

Kayıkların kürek sayısı, sahibinin mevkisini gösterirdi. Vezirler beş çifte, bâla sahipleri dört çifte, u’la-yı evvel üç çifte, u’lay-ı sâni ise iki çifte piyadeye binmek zorundaydı.⁸⁰³

Sultan II. Abdülhamit devrinde büyük teşrifat kayıkları ortadan kalkmıştı ancak yine de Boğaziçi sularında iki ya da üç çifte kayıklara (piyâdelere) tesadüf etmek mümkündü.⁸⁰⁴

Hususî piyadeler açık veya koyu sarı veya tahinî renkte olur ve kenarlarında bir iki sıra koyu lâcivert, mor, siyah, yeşil yahut som yıldız şeritler bulunurdu.⁸⁰⁵ Kadife veya çuhadan döşemesiyle yastıkları ise kırmızı, vişneçürüğü, mavi yahut kahverengi olurdu.⁸⁰⁶ Hanımların bindikleri piyadelerin arka tarafına ise uçları sulara doğru sarkan bir ihram serilirdi:

“Valde Paşa’nın üç çifte kayığındaki gümüş kafes örmeli ve kenarları balık şeklinde yine gümüş saçaklı ihramı meşhurdu.”⁸⁰⁷

İskele piyadeleri ise belirli iskelelerde durup gezinti amacıyla Boğaziçi’ne gitmek isteyen yolcuları taşırdı:

⁷⁹⁹ Hayati Tezel, M. Ekrem Çalikoğlu, **Boğaziçi ve Saltanat Kayıkları**, foto: Yılmaz Dinç, İstanbul, Cem Yayınevi, Basas Ofset, 1983, s.49

⁸⁰⁰ A.e.s.50

⁸⁰¹ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.72

⁸⁰² Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.10

⁸⁰³ Tezel, Çalikoğlu, **Boğaziçi ve Saltanat Kayıkları**, s.15

⁸⁰⁴ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.87

⁸⁰⁵ A.e. ,s.87

⁸⁰⁶ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşklere**, s.20

⁸⁰⁷ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.87

“ . . . hususî kayıkları olmayanlar için de, iskele başlarında, Venedik'te olduğu gibi, Boğaziçi'nde de arabaların yerini tutan ve ikide birde öteye beriye gitmek için binilen kira sandal ve kayıkları bulunurdu.”⁸⁰⁸

Hususî kayıkları olmayanlar mehtap âlemlerine de kira kayıklarıyla iştirak ederlerdi.⁸⁰⁹ İskele piyadelerinin kira kayığı olan pazar kayıklarından farkı hem daha az yolcu taşınması hem de daha pahalı olmasıydı.

İskele piyadelerinde hususî piyadelerde olduğu gibi yıldızların bulunması da fermanlarla men ediliyordu.

Hususî piyadelerin ve iskele piyadelerinin dışında sarayın süslü fakat saltanat kayıklarına oranla daha sade kayıklarına da piyade deniyordu. Bunlar diğer piyadelerden boyları, köşkeri, altın altın süslemeleri ve kürek sayılarının fazlalığıyla ayrılıyordu.

3. 2. 2. 1. Sefaret Kayıkları

Sefaret kayıkları İstanbul'da bulunan muhtelif devletlerin elçilerine tahsis edilen piyadelerdi. Bunların diğer piyadelerden farkı epeyce süslü olmaları ve ait oldukları devletin millî rengine boyanmış olmalarıydı.⁸¹⁰ III. Selim devrinde sefaret kayıklarına millî bayraklarını çekme hakkı verilmişti. Sefaret kayıkları yüksek sınıfa mensup Türklerinkinden biraz daha olurdu. En büyüğünün uzunluğu elli ila elli altı, genişliği de altı ayak kadar olan sefaret kayıklarının oturma yerleri yastıklarla donatılmış olur ve bunlar pruvada millî bayraklarını taşırlardı.”⁸¹¹

XVIII. asrın sonları ile XIX. asrın başlarına kadar yabancı elçiliklerin kayıkları beş çifte kürekliydi. Bundan daha büyüklerine binmek yasaktı.

Olağan dışı elçiler ikisi yan yana olmak üzere ona kadar, sefirler ise sekiz tek ya da yedi çift küreğe kadar kullanma yetkisine sahiptiler. Bakan temsilcileri, giderlerini karşılayabilecek durumdaysalar, aynı sayıyı kullanabilirlerdi, ticari

⁸⁰⁸ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.10

⁸⁰⁹ **A.e.**, s.72

⁸¹⁰ Çalikoğlu, **Boğaziçi ve Saltanat Kayıkları**, s.16

⁸¹¹ Gülersoy, **Kayıklar**, s.141

temsilcilerin izni beş çifteye kadardı ancak çoğu kez üçlü ile yetinirlerdi.”⁸¹² Sonraları elçinin temsil ettiği devletlerle olan münasebetlere göre elçilere bazı imtiyazlar tanınmaya başlandı.⁸¹³ XIX. asırda yabancı elçilerin on çifteye kadar kayık kullandığı da görülmüştür.

3. 2. 2. 2. Vükelâ Kayıkları

Boğaziçi’nde oturan devlet adamlarının piyadelerine halk arasında vükelâ kayığı denirdi. İstanbul’da buharlı gemi işlemeye başlamadan önce Boğaziçi’nde oturan devlet erkânı, yazın yalılarına bunlarla giderlerdi.⁸¹⁴

Bu kayıklarda sahibinin ve kayıkçıların dışında protokol gereğince iki asker ve yaverler bulunurdu.⁸¹⁵ Tüfekli, palaskalı çavuşlar, kayığın kış üstünde, yaverler de paşa ile birlikte ambarda otururlar⁸¹⁶ Asker ve yaverlerin dışında kayıkta iki de ağa bulunurdu. Bunlardan birinin görevi paşanın çubuğunu yakmak, diğerinin görevi ise şemsiye tutmaktı.⁸¹⁷ Kırmızı şemsiye padişaha mahsus olduğundan burada kullanılan şemsiye kırmızıdan başka bir renkte olurdu. Kayık, sarayın veya devlet görevlilerinden birinin yalısının önünden geçerken, saygı göstermek maksadıyla şemsiye kapatılır, sonra tekrar açılırdı.⁸¹⁸

3. 2. 3. Pereme

XVIII. asra kadar yolcu ve az miktardaki yükleri taşımak için kullanılan deniz teknelerine pereme adı veriliyordu. Peremeler mümkün olduğunca çok insan ve yük taşımak maksadıyla yapıldığından piyadelere göre daha geniş ve kısaydılar. Burunları kalkık ve yassıydı.⁸¹⁹ Peremeler piyadelerden daha fazla yolcu taşıyabiliyor, yelken açabiliyordu; ancak on ikiden fazla yolcu taşımaları ve yelken

⁸¹² Gülersoy, **Kayıklar**, s.141

⁸¹³ Ünal, “Kayıklar”, **Hayat Tarih Mecmuası**, No:12, s.46

⁸¹⁴ **A.e.**, s.43

⁸¹⁵ **A.e.**, s.43

⁸¹⁶ Tezel, Çalıköğlü, **Boğaziçi ve Saltanat Kayıkları**, s.16

⁸¹⁷ Ünal, “Kayıklar”, **Hayat Tarih Mecmuası**, No:12, s.43

⁸¹⁸ **A.e.**, s.16

⁸¹⁹ Gülersoy, **Kayıklar**, .125

açmaları meydana gelebilecek kazaları önlemek maksadıyla yasaklanmıştı. Ayrıca peremelerde genç kadınlarla genç erkeklerin; hâli vakti yerinde kişilerle sıradan kişilerin birlikte bindirilmesi de yasaktı.⁸²⁰ Buna rağmen peremeler kadın-erkek az sayıdaki yolcuyu ve bunların ufak tefek eşyalarını taşıyan ticarî kayıklar olarak Boğaz sahillerinde işlemeye devam etmişti.

3. 2. 4. Pazar Kayığı

Boğaziçi'nin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan ve toplu taşıma aracı vazifesi gören pazar kayıklarının diğer kayıklardan en belirgin farkı büyüklükleriydi. Pazar kayıkları on üç metre uzunluğunda iki buçuk metre genişliğindeydi.⁸²¹ Eli altmış kişiyi taşıma kapasitesine sahip olan pazar kayıkları üç veya dört çifte olurdu.⁸²² Pazar kayıklarının küreklerini hamlacı adı verilen iri yapılı denizciler ayakta çekerdi.⁸²³ İçlerinde yolcuların oturması için kilimlerin serili olduğu bu kayıklara sepet, küfe, hurç, ambar, sandık cinsi eşya da yüklendiğinden kimi zaman bu eşyaların üzerinde seyahat edildiği de olurdu.

Pazar kayıklarının kayık dışı müşterileri de vardı:

“Dış müşteriler, bacaklarını kayığın çevresinden dışarı sarkıtarak veya ayaklarını kayığın dış bölümüne bağlayan direklerin üzerine koyarak yaptıkları yolculuk için daha az ücret öderlerdi.”⁸²⁴

Bu kayıklarda susayan yolcuların ihtiyacını gidermek amacıyla su testisi veya küpü ile maşrapa da bulundurulurdu.⁸²⁵

Pazar kayıkları ticarî olarak işletildiği gibi, vakıf aracı olarak da kullanılırdı. Ticarî amaçla işletilecek olan pazar kayıkları evkaf nezareti tarafından işin ehli

⁸²⁰ Gülersoy, **Kayıklar**, s.124

⁸²¹ Tezel, Çalikoğlu, **Boğaziçi ve Saltanat Kayıkları**, s.46

⁸²² Gülersoy, **Kayıklar**, s.152-153

⁸²³ Ünal, “Kayıklar”, **Hayat. Tarih Mecmuası**, No:12, s.40

⁸²⁴ Pardoe, **18. Yüzyılda İstanbul**, s.146

⁸²⁵ Gülersoy, **Kayıklar**, s.152 -153

kimselere bir, iki veya üç yıllığına kiralanırdı⁸²⁶ ve bu kayıkların geliri bakanlığa kalırdı.⁸²⁷

Pazar kayıklarının vakfedilmiş olanları da vardı. Zengin kişiler pazar kayığı olarak bunları Boğaziçi köylerine tahsis ederler, gerektiğinde kayıkların bakımını ve tamirini, kürekçilerin masraflarını üstlenirlerdi.⁸²⁸ Düşük bir ücretle çalışan pazar kayıklarının gelirleri de köyün veya muhtaç kimselerin ihtiyacını karşılamakta kullanılırdı.⁸²⁹

“O zamanlarda Boğaziçi'nin her köyünde bulunan Pazar kayıkları fakir ahalinin pek ziyâde işine yaradığından köyün-bugün zenginleri diyeceğimiz - o vakitki tâbirle “eşraf”ımın himayeleri altında olması da Boğaziçi an'anelerinden biriydi.”⁸³⁰

Pazar kayıklarının arka taraflarındaki düz ve hayli uzunca kısımları hanende ve sazandelerin oturmalarına, saz aletlerinin ve işret tepsilerinin konmasına pek elverişli olduğundan mehtap tertibinde de saz takımı için köyün pazar kayığı kiralanırdı.⁸³¹ Pazar kayıkları saray için de yapılırdı. İlbahar geldiğinde Boğaziçi'ndeki ya da Haliç'teki sahilsaraylara göç ederken çeşitli eşyalar, atlar ve saray mızıkası bu kayıklarla taşınırdı.⁸³² İstanbul'daki konak ve köşklere Boğaziçi'ndekiyalılara göç etmekte de pazar kayıkları kullanılırdı:

“Her sene yaza doğru, Pazar kayıklarına doldurulan ve saraylıların al renkli çuhalara, şehirlilerin beyaz örtülere sardıkları eşya denklere odalara taksim edilirdi.”⁸³³

⁸²⁶ Ünal, “Kayıklar”, **Hayat. Tarih Mecmuası**, No:12, s.40

⁸²⁷ Gülersoy, **Kayıklar**, s.153

⁸²⁸ “Deniz Ulaşımı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:3, s.31.

⁸²⁹ Gülersoy, **Kayıklar**, s.153

⁸³⁰ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.85

⁸³¹ **A.e.**, s.85

⁸³² “Pazar Kayıkları”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:6, s.234.

⁸³³ **A.e.**, s.16

3. 2. 5. Satıcı Kayıkları

Boğaziçi kayıkları yalnız gezintiye çıkmak için kullanılmazdı. Birçoğu satıcıların seyyar dükkânları olarak kullanılıyordu. I. Dünya Savaşı öncesine kadar kayıklı seyyar satıcılar Boğaziçi'nin bir hususiyetiydi. Boğaziçi sularında en çok manavların kayıkları görünürdü. Manavlar mevsimine göre meyve veya sebzelerle doldurulmuş kayıklarla yalıların pencerelerinin diplerinden sattıkları şeylerin isimlerini söyleyerek geçerlerdi.

Kayıklı satıcılar arasında bir de Rum tuhafiyeciler bulunurdu. Bunların bazıları kayıklarına birkaç top kumaş koyup bağırarak yalı diplerinden geçirdi. Çoğunun belli müşterileri bulunurdu ve bunlar ekseriyâ sipariş üzerine mal getirirlerdi. Böylece yalı sahipleri ufak tefek şeyler için İstanbul'a gitmek zorunda kalmazdı⁸³⁴

Balıkçılar, mısır ve dondurma satanlar da bağırarak yalıların önlerinden geçen kayıklı satıcılardandı:

“Yalıların önlerinden daha nice satıcı kayıkları geçer ve içlerindeki sattıklarını kendilerine mahsus şiveler ve seslerle haykırarak balıkçılar daha canlı balıklarını, mısır satanlar daha kazanda kaynayan mısırlarını ve dondurmacılar tenekelerinde donan dondurmalarını methederlerdi ve söyledikleri basit şeyleri duymakla aynı zamanda ırklarını, milliyetlerini, memleketlerini, yaşlarını, talihlerini ve sanki ahlâklarını da duyar, anlardınız.”⁸³⁵

3. 2. 6. Sandal

Sultan II. Abdülhamit devrine kadar Boğaziçi'nde kayıkların hâkimiyeti vardı. Bu devirden itibaren kayıklara göre daha ağır, suya kayıklardan daha dayanıklı ve bu nedenle daha az masrafı olan, sandallar çoğalmaya başlamıştı.⁸³⁶ Eski usta hamlacıları bulmanın giderek zorlaştığı dönemde, dümeni olduğundan kayığa göre hareketi ve idaresi daha kolay olan ve bu nedenle daha az maharetli bir sandalcı

⁸³⁴ “Boğaziçi'nde Kayıklı Satıcılar” **İstanbul Ansiklopedisi**, s.2885

⁸³⁵ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.12

⁸³⁶ **A.e.**, s.89

tarafından kullanılabilen sandallar kayığa rakip oldular ve zaman içerisinde kayıkların yerini almaya başladılar:

“Üstünün titrek tentesi ile deniz çardağı sanılacak bu yeni binek de güzeldi. Kenarları altın nakışlı, arkalığı gümüş aynalı; dümen ipleri vişne çürüğü ipekten, yekeleri ve iskarmoz (ıskarmoz) uçları pırl pırl ... O kadar ki, kayıkla sandal, bir demler yan yana yürüdüler; fakat yeni gelen, eskiyi belirsiz bir kenara itti.”⁸³⁷

Boğaziçi’nde her vapur iskelesinin yanında bir de sandal iskelesi bulunurdu. Sandallar şekil olarak da kayıktan farklıydı. Usta elinden çıkmış bir sandalın baş ve arka eğrilerini örten üst tahtaları kafesli olur, bodoslamalarında, pirinçten halkalar, kanca ve kurtağızları bulunurdu. Oymalı, çiçekli, kimisinin ortasında kuş heykeli bulunan dümen yekeleri de pirinçten yapılırdı. Dümen yekesinin kordonları kadife, ipek veya ketenden burmalı olurdu. Küreklerin ve ıskarmozların pırl pırl, cilalı olmasına da özen gösterilirdi. Iskarmoz kayışlarının yeni olması, usta bir elden çıktığı belli olacak şekilde örülüp bükülmüş olması ve şık bir düğümle palaların altından iç tarafta görünmesi gerekirdi.

Yolcusunu aldıktan sonra sandalcının ilk işi, ıskarmoz kayışlarını yakalamak olurdu. Sandalcı kürekleri denize daldırmadan önce ite çeke yağın her tarafa yayılmasını sağlar, sonra yola koyulurdu.

Sandalın döşeme tahtaları keçe, halı ya da çiçekli, süslü muşamba ile döşeliydi. Bakımlı sandallarda müşterilerin rahatını temin etmek için sandalın oturma yerlerine kadife kaplı yastıklar konur, arkalıkları da kadife veya ince hasır işi ile süslenmiş olurdu. Kimi sandalcılar da sandalın oturulacak yerlerine işlemeli patiska örtüler örterler, müşteri bineceği zaman da bunları toplayıp kaldırırlardı.

Müşteriler iskelede bekleyen sandalların arasından beğendiklerine binerlerdi.⁸³⁸

⁸³⁷ Ünaydın, **Boğaziçi-Yakından Boğaziçi Uzaktan**. s.268

⁸³⁸ Evin, **Yaşadığım Boğaziçi**, s.51

3. 3. Kayıkla Gezinti

3. 3. 1. Kayıkla Çıkma Zamanı

Boğaziçi'nde mehtap âlemleri dışında kayıkla gezintiye çıkmanın da belli saatleri vardı. İkindi sularında hanımlar ve beyler için sandalla gezinmek adetti. Cuma ve Pazar günleri de yine kayık ve sandallarla Küçüksu, Göksu, Kalender, Çubuklu gibi mesire yerlerine gidilirdi.⁸³⁹ Akşamları da Boğaziçi'nde kayık ve sandallarla gezintiye çıkılırdı:

“Bu, Boğaz'ın güzelliklerini seyretmek için beylerle hanımların sandallar ve kayıklarla gezintiye çıktıkları ve Körfez gibi Dere gibi Boğazın asıl klasik yerlerine gidildiği saatti.”

⁸⁴⁰

Bazı gecelerde ise yemekten sonra bülbül dinlemek için Kanlıca Körfezine ve Göksu Deresine gidilirdi.⁸⁴¹ Boğaz'da mehtap tertip edildiği nadir gecelerde ise yatsı sularında, ezan saatiyle bir buçuğa doğru evden çıkma hazırlıkları başlardı.⁸⁴² Mehtap âlemleri gece yarısına dek sürer, alaturka saat beş, beş buçuk sularında saz kayığı yalısına doğru yol alınca sona ererdi.

3. 3. 2. Kayığa Biniş

Boğaziçi'nde herkes tarafından bilinen fakat yazılı olmayan birtakım kurallar mevcuttu. Bu nedenle kayığa binmenin ve inmenin de zamanla an'aneleşmiş bir usulü vardı. Hanımlar kayıklara binerken veya kayıktan çıkarken, en öndeki kayıkçı, ayakta, omzunu uzatır, hanımlar elleriyle bu omuzdan destek alarak hareket ederlerdi. Bu sırada, sondaki kayıkçı, elindeki kancayı taşlar arasındaki bir oyuga takarak, kayığın rıhtımdan ayrılmamasını sağlardı.⁸⁴³

⁸³⁹ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.12

⁸⁴⁰ **A.e.**, s.41

⁸⁴¹ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.45

⁸⁴² **A.e.**, s.73

⁸⁴³ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.20

3. 3. 3. Kayık ve Sandallara Binenlerin Konumları

Tabiatın tüm güzelliklerinden istifade etmenin tabii bir alışkanlık hâlini aldığı Boğaziçi'nde nakil vasıtaları bile gerek görünüşleri gerek kullanımları itibarıyla bu ihtiyaca cevap verebilecek nitelikteydi. Boğaziçi'nin ilk nakil vasıtalarından olan kayıklar insanların seyahat ederken etrafı en iyi şekilde görebilmelerine imkân verecek biçimde yapılmışlardı. Kayıklarda insanlar suların hizasında, biraz yaslanarak oturlardı. Dört kişi karşı karşıya ve yanlarında suyu iyi görebilecekleri etrafı seyredebilecekleri şekilde oturlardı.⁸⁴⁴ Kayıkçılar, oturarak kürek çekerdi ve yüzleri kayıktakilere dönük olurdu. Sıkı kaçgöç zamanlarında bile kayıkçının kadınlara karşı oturması tabii bulunurdu.⁸⁴⁵ Sandallarda ise arka tarafta yan yana iki kişi oturur, diğerleri arkasını sahillere dönük olurdu. Sandallar dört kişiden fazlasını da taşıyabilirlerdi.⁸⁴⁶ Binek ve yarış kıklerininse oturacak yerleri kayıklarınki gibi karşılıklı fakat onlardan çok daha rahattı.⁸⁴⁷

3. 3. 4. Kayık ve Sandallarda Kimler Var

Boğaziçi sularında özellikle mehtaba çıkıldığı geceler kadın erkek her yaştan insanı görmek mümkündür:

“Rahatsız ve kısa uykularının büsbütün bozulmaması isteyen ihtiyarlardan, ya dışarı çıkmayacak kadar hasta, ya hiçbir şeyden zevk alamayacak kadar bedbaht, yahut yabancıların eğlencelerine tahammül (tahammül) edemeyecek (edemeyecek) kadar sinirli olanlardan başka, Boğaziçi'nin kadın, erkek, yaşlı, genç, zengin, orta halli, fakir büsbütün ahalisi bu gecelere karışmak isterdi.”⁸⁴⁸

İmparatorluğun tüm içtimai sınıflarından insanlar Boğaz sularında bir araya gelirdi:

⁸⁴⁴ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.87

⁸⁴⁵ **A.e.** ,s.20

⁸⁴⁶ **A.e.** , s.88

⁸⁴⁷ **A.e.** , s.89

⁸⁴⁸ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.95

“Bazen bir hafta daha sade giyimli, daha babayani tavırlı, daha iptidai müşterilerini taşıyan kira sandallarının birikmesinden suların üstünde sanki orta halli bir mahalle peyda olur; bazan (bazen) da, ötede tesadüfen yan yana düşmüş ikişer, üçer çifte kayık ve sandalların kafilisi hususî bir ihtişamlı yol alır; burada, ciddî, vekarlı (vakarlı)ve ihtiyatlı kayıkçıların idare ettikleri bir kayık kafilisi karşısında, beride, bütün ailesini yüklediği sandalını gelişigüzel çeken bir efendiye rastgelinir (rast gelinir).”⁸⁴⁹

Boğaziçi’nde mehtap geceleri ayrı sandal ve kayıklardaki kadın ve erkekler arasındaki mesafeyi bir nebze de olsa azaltıyordu. Mehtap gecelerinde beylerle hanımların buldukları kayık ve sandalların yan yana kalmasına izin verilerek musiki şerefine kaçgöçe biraz ara verilmiş olurdu. Bazen kayıkların durduğu sırada yandaki kayığı tutmak bile mümkündü:

“Kayıkları birbirlerine o kadar sokulurlardı ki sevgilinizin hususî iklimi olan lavantasını duyabilirdiniz.”

Çoğu zaman gençler yanlarındaki kayıkta genç hanımların olmasını arzu ederlerdi. Ancak hanımlar ve beyler arasındaki bakışmalar bile belli bir usûl ile olurdu:

“Bazı hanımlar da, yakın bir sandaldakini görmek istediklerinde, gözlerini çevirmemek için, kayıkçılarına, usul ile biraz sandallarını çevirtirlerdi”.⁸⁵⁰

Bu usuller çerçevesinin dışındaki bir davranış kayıkçıların gözünden kaçmaz, kayıkçılar yalılarının haysiyetini korumak adına sandalı hemen başka bir yere götürürlerdi.⁸⁵¹

Bazıları da Boğaziçi gecelerinde mehtabın ışığı altında geçmiş zamanlarda görüp de unutamadıkları bir yüzü ararlardı:

“Bazen ‘geçen sene, sümbül zamanları’ görmüş olduğumuz bir perçemin nazirini görürdük. Bazen, bize hitabetmemiş ağızlarda duymağı istediğimiz sözleri duyar gibi olurduk. Tesadüflerimizde uzaktan sevinmiş olduğumuz gözlerin şimdi bakışlarıyla ruhumuzu ısıttıklarını ve bizi aşkıımızın cennetine kavuşturduklarını duyardık.”⁸⁵²

⁸⁴⁹ **A.e.** , s.114

⁸⁵⁰ **A.e.**,s.200

⁸⁵¹ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.200

⁸⁵² **A.e.**

Kimi zaman saz ve hanende sesleri ruhlara aşk ihtiyacını hatırlatır ve bu mehtap gecelerinde yeni aşklar doğardı:

“Gözlerin birbiriyle bu besteler ve nağmeler içinde buluşup görüşmelerinden doğan aşklar vardı. Sevişenler bu saz âleminin maneviyatı içinde manen buluşurlardı.”⁸⁵³

Kimi zaman da bu mehtap âlemlerinde sonu evlilikle bitecek aşklar yaşanırdı:

“Muhtemeldir arzuların merhamet bilmeyen yalçın saati çalınca tehlikeli saadet yolculuğuna çıkmak kararlarının verildiği bu saatte, birbirlerini istiyenler yavaş yavaş, manalarını ancak kendilerinin buldukları ve tesir ettikleri bir destan kadar ağır, bir musiki kadar coşkun ve aynı zamanda sessiz işaretlere de cesaret etmişler, bu suretle sonraları evlenmiş birçoklar böyle fırsatlarla görüşmüşlerdir.”⁸⁵⁴

3. 3. 5. Kayıklar Arasında

Boğaziçi akşam gezintilerinde neredeyse bir has bahçe özelliği taşırdı. Herkes bu gezintilerde akrabalarını ve dostlarını görme fırsatını bulurdu.⁸⁵⁵ Saz başlamadan önce saz kayığı peşinde gidilirken hanımlar sandallarını birbirlerininkine yaklaştırarak sohbet ederlerdi. Usta kayıkçılar sular üzerindeki düzeni bozmamaya dikkat ederek hanımların görüşmesini sağlamak için bazen başkalarına yol verirler bazen de yerlerini değiştirirlerdi.⁸⁵⁶ İstenilen kayık veya sandalın yanına gelindiğinde hanımlar sessizce konuşmaya başladılar. Bunun için de kayıkların bir süre yan yana durmasını veya ilerlemesini isterlerdi. Bunu da kayıkçılar temin ederdi.⁸⁵⁷

Kayık ve sandallardaki hanımlar pek çok konuda konuşurlardı:

⁸⁵³ A.e. , s.202

⁸⁵⁴ A.e. ,s. 202

⁸⁵⁵ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkeri**, s.37

⁸⁵⁶ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.79

⁸⁵⁷ A.e. ,s.80

“ . . . birbirlerinden, memuriyet, rütbe, nişan, sıhhat, düğün doğum, kumaş, terzi, esvap haberlerini alırlar ve yine birbirlerine böyle haberler verirlerdi.”⁸⁵⁸

Genç hanımlar, hürmet göstermek istedikleri yaşlı hanımlara tesadüf edince vazifelerini yapmış ve kurtulmuş olacaklarına sevinerek hamlacılarına onların kayığına yaklaşmalarını emrederler ve “‘Aman, bu ne güzel tesadüf, hanımefendi! Vallahi kaç gündür hep sizleri özlüyordum. Eğer şimdi teşerrüf etmemiş olsam yarın muhakkak tasdie cüret edecektim! Böyle yerlere gelmek de ne iyi oluyor! İnsan hürmet (hürmet) ettiklerine rast geliyor!’” derlerdi.

Böylece bu sıkıntılı ziyareti yapmak külfetinden kurtulduklarına sevinerek usulle kayıkçılarına işaretle artık uzaklaşmak emrini verirlerdi.⁸⁵⁹

Kayık ve sandallardaki hanımlar birbirlerinin mücevher ve kıyafetlerini bilirler, mutlaka moda, dikiş, terzi, kumaş gibi konularda konuşurlardı.⁸⁶⁰ Bu hanımlardan bazıları etraflarını rekabet ve kıskançlıkla izlerlerdi:

“Herkes birbirini tanırdı. Henüz tanışmamış olanlar bile kim olduklarını gıyaben bilirdi. Bir süslü ve gösterişli kayık kendilerinininkinin yanından geçerken bazı hanımların onun saltanatına dikkat eden bakışları, âdeta birer iğnedan gibi iğnelerle dolardı.”⁸⁶¹

Bazı hanımlar bu sandal gezintilerinde dedikodu yapmayı da ihmal etmezlerdi:

“ Genç hanımlar yaşmakla çıkmış olan ender hanımlardan birini yanlarındakine işaret ederek mesela: ‘ A! Zavallı Nigar Hanım! Ne kadar da bozulmuş! Bitmiş’! derlerdi ve sandallarına onun kayığına yaklaştırdılar mı ‘ Maşallah! Ne kadar da toplanmışsınız, Hanımefendi! Geçmiş olsun!’ derlerdi.”⁸⁶²

Sandal ve kayıklardaki sohbetler böyle sürer, konuşmalar bittikten sonra kayıklar birbirlerinden ayrılarak yola devam ederdi. Bu sırada sık sık başka bir

⁸⁵⁸ **A.e.** ,s. 80

⁸⁵⁹ **A.e.** ,s.81

⁸⁶⁰ **A.e.** , s.81

⁸⁶¹ **A.e.** ,s.83

⁸⁶² Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s. 83

tanıdığı kayığına rastlanır, bir iki dakika bile olsa mutlaka görüşülürdü. Saz sustukça devam eden bu sohbetler sazın dağılacağı geç saatlere dek sürerdi.

3. 4. Mehtaba Çıkmak ve Musiki

3. 4. 1. Mehtap

Mehtap, mehtaplı bir gecede Boğaziçi'nde dolaşan bir saz kayığının peşinde sazı dinleyerek yapılan gezinti demektir.⁸⁶³

Boğaziçi'nde gelenekleşen mehtap âlemleri nadir bulunan zevklerdenidir. Haziran'da Boğaziçi'ndeki yalı sahipleri henüz dönmemiş olduğundan özellikle temmuz ve ağustos aylarında, eğer mehtap ayın on beşinden önceye tesadüf ediyorsa eylül ayına rastlayan Arabî ayın on iki, on üç, on dört veya on beşinci gecesinde mehtap tertip edilirdi.⁸⁶⁴

3. 4. 2. Mehtabı Tertip Edenler

Mehtabı tertip etmek büyük bir mesuliyet almak demektir. Bu nedenle mehtabı tertip eden kişinin ilk dikkat edeceği şey o gece başka bir mehtap tertibinin olmamasıydı; çünkü aynı anda iki saz kayığının Boğaz'da dolaşması hoş karşılanmazdı. Mehtabı tertip edecek olan kişi bu işi kendisinden daha iyi yapabilecek bir rakibi olduğunda mehtap tertibini ona bırakırdı. Sazın geçmiş mehtaplardakinden aşağı kalmaması hatta bunlardan daha üstün olması da dikkat edilecek noktalardandı. Mümkünse en şöhretli hanende ve sazandelerin gelmesi temin edilirdi.⁸⁶⁵

Böyle bir mehtap gecesinin masrafı hayli yüklü olduğundan mehtabı ancak zenginler tertip ederdi. İçki, mezeler, saz kayığının kirası ve kayıkçıların bahşişi derken saz gecesi oldukça pahalıya mal olurdu. Bunun yanı sıra hanendelere üçer;

⁸⁶³ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.14

⁸⁶⁴ **A.e.** ,s.70

⁸⁶⁵ **A.e.** s.71

sazendelere ikişer altın vermek gerekirdi. Eğer sazende ve hanendeler para teklif edilmeyecek kadar şöhretli ise bunlara da kol düğmesi veya saat gibi hediyeler vermek âdettendi.⁸⁶⁶

Bazen sazende ve hanendelerin yalılarda misafir edildiği de olurdu. Bazıları gece misafir olmak istemez ve gece yarısından sonra istedikleri semte gönderilirdi. Bu da oldukça masraflı olurdu:

“İşte böyle gece kalmak istemeyen bazıları için de hususî kayık ve sandallar tutulur, bunlar, gece yarısından sonra, belki de sabaha karşı, sanki rüyalarını başka bir yerde göremezlermiş gibi, ille dönmek istedikleri Üsküdar gibi, Haliç gibi uzak semtlere gönderilirdi. İçki, mezeler, saz kayığının kirası, kayıkçıların bahşişleri de hayli masraf tutardı.”⁸⁶⁷

Mehtabı tertip eden kimsenin, saz takımı için, oturduğu köyün pazar kayığını kiralaması da Boğaziçi an’anelerindendi. Pazar kayıklarının arka taraflarındaki düz ve uzun olan kısım hanende ve sazendelerin oturmalarına, saz aletlerinin ve işret tepsilerinin konulmasına elverişli olduğundan mehtabı tertip eden kimse saz kayığında bir adamını bulundurur ve bu şekilde her şeyin yolunda gitmesini sağlardı. Hanende ve sazendelerin neşelerini artırmak için gerekli yiyecek ve içeceklerin bulundurulması da mehtabı tertip eden kimsenin göreviydi.

Saz kayığında hanende ve sazendelerin neşelerini artırmak için Erdek rakısı, Umurca rakısı gibi en iyi rakılar, mastikalar ve muhtelif cins taze balıklar, siyah ve sarı havyarlar, Gelibolu sardalyası(sardalye), Tirilye zeytini, balık yumurtası, türlü türlü peynirler, çeşit çeşit salatalar, turşular, zamanın en makbul mezeleri, üzüm, şeftali, elma, kavun, erik gibi meyveler, bir de karlıklar içinde buzlu sular bulundurulurdu.⁸⁶⁸

Böyle mehtap gecelerinde saz sahibinden başka kimse hiçbir şeye karışmazdı. Mehtaba iştirak edecek olanlar hususî kayık ve sandallarına binmekle, bir gecelik kayık parası ödeyip kayık kiralamakla mehtabın teşkiline yardım etmiş olurlardı.⁸⁶⁹

⁸⁶⁶ A.e. , s.248

⁸⁶⁷ A.e. , s.249

⁸⁶⁸ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.85 - 86

⁸⁶⁹ A.e. ,s.49

Mehtabı tertip eden kim olursa olsun, hanende ve sazanelere ayrılan kayığa binmez ve onlarla birlikte çıkmazdı. Sazı tertip edenlerden bazıları mehtaba bile çıkmazdı.

Mehtabı tertip edenlerden bazıları ise kendi kayık veya sandallarıyla saz kayığını takip ederek mehtabın ve musikinin tadını çıkarırlardı:

“Hele sazı tertip eden Valde Paşa olursa mehtaba bile çıkmaz ve sazın Boğaziçi’nde mûta (mutat) yerlerde gezip dolaştıktan sonra, vakti gelince, kendi yalısına dönmesini beklerdi.”⁸⁷⁰

Bazıları da geceyi kendi kayık ve sandallarıyla saz kayığını takip ederek geçirirlerdi:

“Sazı tertip eden, Sait Halim Paşa ise, kısacık boyu, kıpkırmızı fesi, iri veya yerlerinden fırlayarak düşecek hissini veren biri güya hiddetle, ötekisiyle sakin, munis ve halim gözleriyle; alafranga hâli, ağızda kısacık boyuna nispetle (nispetle) uzun görünen purosunu, renkli ve yakası çiçekli redingotiyle (redingotuyla) üç çifte ‘kik’ine yerleşerek dümen kullanırdı.

Sazı tertip eden Suphi Paşa zade Sami Bey ise kısa beyaz sakalı, düşük beyaz bıyıkları, simsiyah esvaplarıyla (esvaplarıyla); arkasına doğru giydiği yumuşak ve püskülünün ağırlığıyla (ağırlığıyla) kırılmış ince fesi, laubali haliyle, yarışlarda şöhret kazanmış iki çifte kayığına biner, vesveseli, lafazan, aceleci, tenkid (tenkit) ve tezyife hazır durarak, o da sazı yanındaki misafirleriyle birlikte takip ederdi.”⁸⁷¹

3. 4. 3. Mehtaba Katılanlar ve Katılmayanlar

Yılda en fazla üç dört defa gerçekleşen, tertip edilmesi için pek çok hazırlık gerektiren ve hayli masraflı olan mehtap âlemlerine katılmak için tek gereken şey bir kayığa sahip olmaktır. Boğaziçi’nde hemen herkesin hususî bir kayığı vardı. Hususî kayığı olmayanlar içinse Boğaziçi iskelelerinde bekleyen kira kayık ve sandallarıyla bu gecelere iştirak etmek mümkündü.⁸⁷²

⁸⁷⁰ A.e. ,s.102

⁸⁷¹ A.e. ,s.103

⁸⁷² Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.72

Bunun dışında mehtap âlemine iştirak edebilmek için tek gereken şey mehtap tertibinden haberdar olmaktı. Tertip etmesi oldukça zahmetli olan mehtap âleminin duyurulması için özel bir çaba sarf edilmesi gerekmezdi. Mehtap tertip edileceği haberi kulaktan kulağa yayılarak neredeyse tüm Boğaziçi ahalisini Boğaziçi sularında bir araya getirirdi:

“O zamanlarda Boğaziçi, aksisadası (aksiseda) her tarafından ses veren öyle bir âlemde. Boğaziçi’nde öyle tesanütlü bir cemiyet hayatı vardı ki devrin sansürlü ve teşrifatlı gazeteleri böyle bir haberi vermedikleri ve ikide bir yangınları ve mahalleyi alâkalandıran hâdiseleri bağırarak bekçiler de söylemedikleri halde, nasıl olurdu iyice bilinemez, şirket vapurlarında ağızdan ağza yayılmalarla, bu geceleri kollayan kira kayıkçılarının da selâmlıklardan yalıların haremlerine kadar ulaştırmalarıyla (ulaştırmalarıyla), nihayet bütün Boğaziçi halkı temmuz, ağustos veya eylülün, □rabî (Arabî) ayın on üç, on dört veya on beşine tesadüf eden gecesinde, meselâ Valde Paşa’nın, veya Sait Halim Paşa’nın, yahut Suphi Paşa zade Sami Bey’in ‘mehtabı’ olduğunu öğrenirdi. Bu mühim havadisi böylece herkes duymuş olurdu”⁸⁷³

Boğaziçi ahalisi mehtap âlemleri karşısında ikiye ayrılıyordu. Halkın bir kısmı böyle ender bulunan bu geceleri büyük bir sabırsızlıkla beklerken bir kısmı da hoş karşılamadığı veya alaturka musiki ilgisini çekmediği için bu gecelere iştirak etmekten kaçınırdı.

Bir de mehtaba iştirak etmekten büyük bir zevk aldıkları hâlde mehtap tertibinden habersiz oldukları için mehtaba iştirak edemeyenler yahut sonradan iştirak edenler vardı. Bunlar o günlerde İstanbul’a inmemiş, yalılarından hiç çıkmamış veya herhangi bir sebeple bu havadisi duyamamış olanlardı. Hatta içlerinde mehtaba çıkıldığı gece erkenden uyumuş olanlar da bulunurdu. Saz kayığı Boğaziçi’nden geçerken hanendelerin sesleri herkes tarafından duyulurdu, mehtaptan habersiz olanlar uykularından uyanırlar, özellikle gençler alelacele giyinip sandallarını suya indirirler evdekileri de bu gezintiye çıkmaya ikna etmeye çalışırlardı.

Kimi zaman da saz kayığından çıkan sesleri yalılardaki aylıkçı kayıkçılar duyar ve bunlar hizmetçiyle içeriye haber gönderirlerdi. Böyle durumlarda

⁸⁷³ A.e. , s.71 - 72

genellikle gençler çıkma taraftarı olur, yaşlılar ise çıkmak istemezlerdi. Kimi zaman da pencereden sazı dinlemekle yetinilirdi.

Anadolu sahilinin Beykoz'dan Kuzguncuk'a kadar olan kısmında oturanlardan ihtiyar ve hastaların dışındaki kadın, erkek, genç, yaşlı, zengin, fakir herkes bu gecelere iştirak etmek isterdi.⁸⁷⁴

Bebek ve Rumelihisarı'ndaki İngilizlerle, Kandilli'deki Fransızlardan bazılarının da ara sıra mehtaba iştirak ettikleri görülürdü. Sefaret memurları da merak ettikleri için bile olsa en azından bir kere mehtaba çıkarlardı.⁸⁷⁵

Rumeli sahilinin Kuruçeşme'ye kadar olan kısmında oturan ve buradaki çoğunluğu oluşturan gayrimüslimler ise mehtap âlemlerine alâka duymazlardı.⁸⁷⁶ Rumeli sahilinin Kalender'den Sarıyer'e kadar olan kısmında oturanlar ise daha alafranga sayılırlar ve çoğunlukla mehtap âlemlerine iştirak etmezlerdi. Hatta böyle bir saz tertibinin olduğunu dahi bilmezlerdi.⁸⁷⁷ Evlerinde alaturka saz çaldıran Hristiyanlar da bu âlemlere ilgi duymazlardı.⁸⁷⁸ Halkla teması neredeyse yasak olan devlet ricali de bu mehtaplara iştirak etmezdi. Ulemalar ve din görevlileri de bu toplantılara gelmezdi. Hatta yüksek rütbeli memurlardan ancak bir kısmı mehtap âlemlerine katılırdı. Sarayla arası iyi olmayanlarla mimlenmiş olduklarını bilenler de mehtap âlemlerine iştirak etmezlerdi. R.Ekrem ve Tevfik Fikret de bunlardandı:⁸⁷⁹

“Yine mesela Rumeli Hisarında oturan ve haremiyle oğlunu bindirerek kendi çektiği sandaliyle (sandalya) Derede gezmeye ve resim yapmaya giden Tevfik Fikret, Sultan Hamit idaresine karşı isyan eden o kainata küskün ruhiyle bu âlemlere karışan memnun bir adam görünmeye tahammül edemez de bu gece gezintilerine çıkmazdı. Misafiri olsaydınız ve ısrar etseydiniz hatırınız için bile çıkmayacaktı. Bunu haysiyet ve şöhretiyle alakalı buluyordu.”⁸⁸⁰

⁸⁷⁴ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.95

⁸⁷⁵ **A.e.** ,s.96

⁸⁷⁶ **A.e.** ,s.94

⁸⁷⁷ **A.e.** , s.94

⁸⁷⁸ **A.e.** ,s.95

⁸⁷⁹ **A.e.** ,s.100

⁸⁸⁰ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.244

Valde Paşa ise çoğu zaman mehtap âlemlerine çıkmaz, çıksa da tebdil çıkardı.⁸⁸¹

Mehtap âlemleri kaçgöç taraftarı olanların da hoşuna gitmezdi. Bunların bir kısmı mehtaba katılır ancak hanımlarının çıkmasına müsaade etmezdi, bir kısmı da asla mehtap âlemlerine iştirak etmezlerdi.⁸⁸² Abdülhak Şinasi Hisar mehtap âlemlerine muhalif olan kaçgöç taraftarlarını şöyle değerlendirir:

“Bunlar mehtap safasını (sefasını) tasvib (tasvip) etmiyen (etmeyen) ve dünya gidişatını beğenmiyen (beğenmeyen) o zamanın eski kafalarıydı. Zira, daima böyle, hayattan haz alan bir zümrenin etrafında-dalganın ayırdığı köpükler gibi-merkezlerinden kenarlara iterek, daima daha uzaklaşarak giden fakat kendilerini iten merkezi de beğenmiyen ve tasvib etmiyen muhalifler bulunur. Bizim için irticai temsil eden bir devrin de mültecileri vardır.”⁸⁸³

Mehtaba çıkmayanların bir kısmı da alafranga bir terbiye gördüğü için sazı fazla alaturka bulanlardı:

“Esasen o devirdeki cemiyetin halis bir şahidi olmak için şunu da söylemeli ki o zamanlarda gençlikten orta yaşlılığa geçen babalarımızın arasında bile, alafranga bir terbiye görüp de bu âlemlere hiç iştirak etmeyen, sazı fazla alaturka bulup da hiç sevmiyen (sevmeyen) birçokları vardı ve bunlar gittikçe çoğalıyordu.”⁸⁸⁴

Saz Müridi Mısırlı Halim Paşa'nın damadı Nusret Sadullah Bey de mehtaba iştirak etmeyen alafranga musiki taraftarlarındandı.

Alafranga musiki ve kaçgöç taraftarlarına rağmen Boğaziçi'nin hususiyetleri arasında önemli bir yere sahip olan mehtap âlemleri oldukça kalabalık bir kitleyi, hemen hemen Boğaziçi'nin her kesiminden insanı ve imparatorluğun bütün tebaasını Boğaziçi sularında bir araya getirir, Boğaz sularını kayık ve sandal kafileleri kaplardı. A.Şinasi Hisar bu gecelerin ihtişamını şu sözlerle nakleder:

⁸⁸¹ A.e. , s. 101

⁸⁸² A.e. , s.101

⁸⁸³ A.e. ,s.102

⁸⁸⁴ A.e. ,s.244

“İmparatorluk Avrupa, Asya ve Afrika’dan topladığı tebaasını, yarısını Avrupa’yı bitiren, yarısı Asya’ya başlayan bu sahiller arasında iki kıtayı birleştiren bu sulara sanki teşhir ediyor gibiydi. Belki her ülkeden birer nümune (numune) olan insanların hemen hepsi buradaydı. Güya Nuhun gemisi yerine bütün bu sandallar da Nuhun kayıklarıydı ki her cinsten, her yaştan, he seviyeden, her meslekten insanlar barındırıyordu.”⁸⁸⁵

3. 4. 4. Musiki

Abdülhak Şinasi Hisar’ın eserlerinde anlattığı dönemde, yani II.Abdülhamit döneminde ve öncesinde, İstanbul’da konaklarda ve köşklere, Boğaziçi yalılarında hatta en küçük evlerde bile bir saz aleti ve bu sazı çalmayı bilen biri bulunurdu. Yalılarından ve evlerden zaman zaman saz sesleri yükselirdi:

“Ya bir tanbur (tambur) çalınır, ya bir ney inler, ya bir kanun tıngırdar, ya bir ud (ut) mırıldanır, ya bir def usûl tutar, bir şarkı söylenir, ya bir keman meşkeder (meşk eder), bir başka keman cevap verir uzun uzun söylerdi.”⁸⁸⁶

Hemen herkesin tanıdıkları arasında bir hanende veya sazende bulunur ve bunlar arada bir tanıdıklarına misafir olurlardı. Onların geldikleri günlerde evlerde büyük bir sevinç yaşanır ve hazırlıklar yapılırdı:

“Onların geldikleri günler, her şeyden bir neşe vesilesi çıkaran çocuklar sevinirler, büyüklerin hepsi de, çok beğendikleri bir şarkı, hoşlarına giden bir makam bulunduğundan, bunu duyacaklarına memnun olurlar ve sazendenin sevdiği zeytinyağlı ve hanendenin sevdiği tatlı yaptırılır; gece büyük bir lezzetle, saz faslına başlanırdı”.⁸⁸⁷

Saz halkın bütün sınıfları arasında iyice yayılmıştı. Büyük vükelâ konaklarında ve yalılarda ustalardan ders almış genç kızlardan oluşan hususî saz takımları

⁸⁸⁵ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.95

⁸⁸⁶ **A.e.** ,s.56

⁸⁸⁷ **A.e.** ,s.57

bulunurdu. Genç evlâtlıklara, beslemelere, kalfalara ve bazen de hizmetçi kızlara şarkı ve saz meşk ettirilirdi.⁸⁸⁸

Müslüman olmayan bazı zengin ailelerden de saz âşığı olanlar vardı. Köçeoğulları'nın Beyoğlu'ndaki konaklarında, Çamlıca'da ve Alemdağı'ndaki köşklerinde ve Bebek'le Arnavutköy arasındaki yalılarında çok parlak saz âlemleri yapılırdı. Konak ve köşklereki hanende ve sazandelerin çoğunun Türk olmadığını, bir kısmının da Müslüman olan Arap ve Çerkez hanende ve sazandelerden oluştuğunu⁸⁸⁹ ifade eden A.Şinasi, devrin anlayışına göre bir hanende de olması gereken vasıfları şöyle nakleder:

“O zamanlarda Osmanlı musikisinde en makbul olarak ileri sürülen teganni şartları hanedanın gür, davudi sesli olması, eski musikiyi bilmesi, âşıkane söylemesi, İstanbullu olması, bir de içen ve içmesini bilen bir adam olmasıydı. Sanıyorum ki, hanende de en evvel bu vasıflar aranılıyordu.”⁸⁹⁰

Bütün bu vasıfları taşımalarına ve o zamanlarda sanatlarına müsait bir muhit içinde bulunmalarına rağmen hanendelerin çoğunun, hayatlarını sanatlarını icra ederek kazanamadığını ve birçoğunun geçimlerini memuriyetle sağladıklarını⁸⁹¹ belirten Abdülhak Şinasi Hisar, döneminin meşhur hanende ve sazandelerinin isimlerini de Boğaziçi Mehtapları'nda sıralamıştır; ancak bu isimlerin kendi döneminin hanendeleri olduğundan emin olmadığını belirtmeyi de ihmal etmez.

Yorgun bülbül diye anılan Habeş Hacı Kırâmî Efendi, Nedim Bey, Babıseraskeri mümeyyizlerden Osman Bey, Hanende hanım, Asdik, Nasip, Musullu ama Hafız Osman Bey, Bestekâr Şevki Bey, Hanende Hafız Sami, Nikogos Ağa, Enderuni Hafız Hüsnü, Valde Müezzini Hafız Rıza, Hanende Karakaş, A.Şinasi'nin sözünü ettiği hanendelerdir.

Kemanî Ağa diye anılan Aleksaniyan, Bestekâr, Kanunî Hacı Arif Bey, Udî Ali Bey, Giriftzen Bursalı Asım Bey, Tamburî Cemil Bey, Neyzen Aziz Dede, Neyzen ve Bestekâr Rahmi Bey, Kemanî Tatyos, Kemeñeci Vasil, Kemanî Agop, Kemanî

⁸⁸⁸ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.58

⁸⁸⁹ **A.e.** , s.60

⁸⁹⁰ **A.e.** , s.61

⁸⁹¹ **A.e.** , s.62

Memduh, Udî Afet, Kanunî Şemsi, Santuri Ethem, Udî Andon, Udî Serdis ve Udî Selanikli Ahmet ise dönemin tanınmış sazendeleridir.⁸⁹²

Abdülhak Şinasi Hisar, isimlerini zikrettiği bu musikişinaslar hakkında bir bilgi vermez. Fakat biz dönemin musiki ortamını aydınlatmak maksadıyla bu şahsiyetlerle ilgili elde edebildiğimiz kadarıyla az da olsa bir malumât vermeye çalışacağız.

1840 tarihinde İstanbul'da Mevlânakapı Kılıççı dergâhında doğan Hacı Kiramî Efendi, yaşadığı muhitin de etkisiyle musikiyle ilgilenmeye çok küçük yaşta başlamıştır. Hacı Faik Bey ve Bolahenk Nuri Bey'le çalışarak kendisini daha da geliştirmiştir.⁸⁹³ Bir taraftan da tambur çalan Hacı Kiramî Efendi zamanla devrinin iyi tambur çalanları arasında yer almayı başarmıştır. Taşkasap'taki bir kahvehanede ve kendi evinde musiki dersleri veren Hacı Kiramî Efendi, Ahmet Avni Konuk, Mevliççi Hafız Kemal gibi kıymetli şahsiyetlere de hocalık yapmıştır. Ancak Hacı Kiramî Efendi ne maddi ne de manevi yönden mutlu olmuştur.

Sultan Hamit'in saltanat devrinde veliaht Mehmet Reşat Efendi'nin baş müezzinliğini yaptığı için padişah tarafından mimlenen Hacı Kiramî Efendi, bu durum neticesinde yalnız bir hayat sürmeye mahkûm olmuştur.

Sultan Mehmet Reşat'ın tahta geçmesiyle başmüezzin olmayı ümit eden bestekârın ne yazık ki bu hayali de gerçekleştirememiştir. Bir taraftan yaşadığı maddî sıkıntılar, diğer taraftan kızını evlendirememesi nedeniyle karısıyla yaşadığı sorunlar sanatkârın hayatına kendi eliyle son vermesine neden olmuştur. Hacı Kiramî Efendi, kendini evinin bahçesindeki dut ağacına asmak suretiyle hayatına son vermiştir. Kabri, Mevlânakapı'da Bağdatlı ismiyle anılan dergâh mezarlığındadır.⁸⁹⁴

1860'ta İstanbul'da doğan Şevki Bey müziğe çocuk yaşta merak salmıştır. İlk musiki derslerini Necmettin Bey'den alan Şevki Bey ortaokuldan sonra girdiği Mızıkayi Hümayun'da Hacı Arif Bey'in de etkisiyle kendisini daha da geliştirmiştir. Saray Fasil Topluluğundan ayrılıp şarkılarını dost meclislerinde

⁸⁹²Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.63

⁸⁹³Vural Sözer, **Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi**, C: I İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986, , s.298

⁸⁹⁴ Mustafa Rona, **50 yıllık Türk Musikisi**, II.bsk, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1960, s.10

bestelemeyi tercih ettiğinden şarkılarının çoğu notaya alınmamış ve bu nedenle yüzlerce bestesi unutulmuştur.

Düzensiz yaşamı ve içkiye olan düşkünlüğü nedeniyle çok genç yaşta 1891 tarihinde vefat eden Şevki Bey geride çoğu uşşak ve hicaz makamlarında 210'dan fazla şarkı bırakmış ve Türk Musiki tarihinde önemli bir isim olarak yer almıştır.⁸⁹⁵

1836 doğumlu olan Nikoğos Ağa Ermeni asıllı Türk bestekârı ve hanendesi olarak ün yapmıştır. Dede Efendi'den, Dellalzade İsmail Efendi'den musiki; Ahmet Vefik Paşa'dan edebiyat eğitimi aldığı tahmin edilmektedir. Bir süre de Enderun'da müzik öğretmenliği yapmış olan Nikoğos Ağa Sadrazam Ali Paşa'dan yakınlık gördüğü ve onun himayesinde olduğu hâlde Mevlevîhanelere gidip ayinhanlarla birlikte âyin-i şerif de okumuştur. Tambur da çalan Nikoğos Ağa'nın dönemin önemli eserleri arasında yer alan yüzden fazla şarkısından ancak altmış altısı günümüze dek ulaşmıştır. 1885 yılında İstanbul'da ölen Nikoğos Ağa'nın kabri Topkapı Ermeni Mezarlığındadır.⁸⁹⁶

1858'de İstanbul'da doğan Hüsnü Efendi'nin babası, Harem Camisi imamı Mehmet Hakkı Efendi'dir. Hüsnü Efendi, babasının mesleğini devam ettirmek üzere ailesi tarafından küçük yaşlarda hıfza çalıştırılmaya başlamış ve sesinin kuvvetli oluşunun dikkati çekmesi üzerine musiki tahsiline de devam etmiştir. Babasının ölümünden sonra Harem Camisi imamlığına tayin edilen Hafız Hüsnü Efendi, ardından Topkapı Sarayı Hırka-i Saâdet⁸⁹⁷ imamlığına getirilmiştir.

İlmî kudreti ve musikideki yeteneği ile dikkati çeken Hüsnü Efendi Enderun'da evvelâ baş lala, ardından da kaptan ağası sürre emini olarak iyi bir mevkie yükselmiştir. Musiki sahasında hem eserleri hem de sesiyle şöhret bulan Hüsnü Efendi'nin ney çalıp, çok güzel mevlit okuduğu da bilinmektedir. İçki içmekten vazgeçemeyen Hüsnü Efendi, vaktinin çoğunu Yenikapı Sandıkburnu'nda kendisini sevenlerle birlikte geçirmiştir.

Hüsnü Efendi'nin bestekârlığı yaşadığı aşk neticesinde ortaya çıkmıştır. Devrinin paşalarından birisinin karısına âşık olan sanatkar, sevgilisinden ayrı

⁸⁹⁵ Sözer, **Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi**, C: II, s.751

⁸⁹⁶ **A.e.**, s.537

⁸⁹⁷ Hırka-i Saâdet Hazreti Muhammed'in Topkapı Sarayı'nda gümüş sandık içinde saklanan hırkasıdır. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, s.363

kaldığı günlerde güftesini yazdığı şarkısını besteleyerek sanatkârlığını ispat etmiştir. Dinî eserler de bestelemiş olan sanatkârın, şarkı defterinde bestelediği eserlerin 81 adet olduğu kaydedilmişse de defterdeki besteler defterdeki diğer şahsın bestelerinden ayırt edilemediği için defter muhteviyatının içinden Hüsnü Efendi'nin bestelerinin hepsi çıkarılamamıştır. Ahmet Muhtar Paşa zamanında mehterhanede muallimlik de yapan Hüsnü Efendi Gurebâ hastanesinde dizanteriden vefat etmiş ve Edirnekapı'ya defnedilmiştir.⁸⁹⁸

Hacı Arif Bey 1841'de İstanbul'da doğmuştur. Mızıkâ-i Hümayun'dan yetişen sanatkâr padişah Abdülmecit'in buyruğuyla sarayın baş müezzinliğine getirilmiş, Abdülaziz ve II. Abdülhamit dönemlerinde de saygı görmüştür. Abdülaziz'in tahtan indirilişinden sonra bir süre Zincirlikuyu civarındaki bir çiftlikte inek besleyerek geçimini sağlamak zorunda kalan Hacı Arif Bey, durumunun II. Abdülhamit'e iletilmesiyle saraydaki müzik öğretmenliğine yeniden kabul edilmiştir. Şarkılarından bir bölümünü dönemin öbür ünlü yapıtlarıyla birlikte Mecmûa-i Arifi adıyla yayınlanmıştır. 1896'da İstanbul'da ölmüştür.⁸⁹⁹

1851'de Tisilya Yenişehir'de doğan Asım Bey musikiye Yenişehir Mevlevîhanesinde ney çalarak başlamış,⁹⁰⁰ ilk müzik derslerini Mevlevî şeyhi Nazif Efendi'den almıştır.⁹⁰¹ İlk ney derslerini Neyzen Yusuf Paşa'nın çırağı Hasan Dede'den alan Asım Bey 18 yaşındayken İstanbul'a gelmiş, Neyzen Salim Bey'den ney ve müzik dersleri alarak müzik bilgisini geliştirmiştir. Bir süre İzmir ve çevresinde memurluk yapan bestekâr, İstanbul'a dönerek teğmen rütbesiyle Beyoğlu İtfaiyesi'nde görev almıştır. Osmanlı Rus savaşı çıkınca yüzbaşı rütbesiyle cepheye gönderilen Asım Bey, hocası Salim Bey tarafından kendisine hediye edilmiş olan girifti de yanına almış ve giriftzenliğe bu sayede başlamıştır.⁹⁰² Savaş sonrasında itfaiyedeki görevine dönen Asım Bey bu süre içerisinde müzik çevrelerinin saygısını kazanmış ve devrinin büyük adamlarından birçoğuyla tanışma fırsatını yakalamıştır. Âyan azası olan Müşir Fuat Paşa'nın Padişah II. Abdülhamit tarafından, konağında hapsedildiği günlerde, paşayla

⁸⁹⁸ Rona, **50 yıllık Türk Musikisi**, s.48

⁸⁹⁹ Sözer, **Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi**, C: I, s.297

⁹⁰⁰ Rona, **50 yıllık Türk Musikisi**, s.23

⁹⁰¹ Sözer, **Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi**, C: I, s.57

⁹⁰² Rona, **50 yıllık Türk Musikisi**, s.23

kurduğu dostluk nedeniyle maaşlı olarak Amasya'ya sürülen Asım Bey yirmi beş yıl Amasya'da yaşamış ve burada birçok talebe yetiştirmiştir.⁹⁰³

Meşrutiyetin ilânı üzerine 1908'de İstanbul'a gelerek tekrar itfaiye kumandanlığına tayin olan Asım Bey, bir müddet sonra buradan emekli olmuştur. Hıdiv'in davetlisi olarak bir süre Mısır'a ve oradan da Hacca giden Asım Bey dönüşünde birkaç yıl Amasya'da yaşamıştır.

Giriftzen Asım Bey, Neyzen Yusuf Paşa, Hacı Arif Bey, Başmüezzin Rıfat Bey, Zekai Dede, Bolahenk Nuri Bey, Hünkar İmamî Tamburî Ali ve Medenî Aziz Efendi gibi üstatlarla arkadaşlık etmiştir. Rast, uşşak, hüseyinî, saba ve hüzzam makamlarında peşrevleri, saz semaîleri ve çeşitli makamlardaki şarkılarıyla Türk musikisinde önemli bir yer edinmiş olan Asım Bey, 1929'da İstanbul'da vefat etmiş ve Merkez Efendi Camisi yakınlarındaki mezarlığa defnedilmiştir.⁹⁰⁴

Tamburî Cemil Bey 1871 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Mülkiye Mektebi'ne girmişse de asabî rahatsızlığı nedeniyle buradan mezun olamamıştır. Bir süre Hariciye Nezareti Umumi Şehbenderlik kaleminde memur olarak görev yapmış ve kısa sürede istifa etmiştir.⁹⁰⁵

Bu dönemden sonra kendisini tamamen sanata veren lavta, kemeçe, viyolonsel ve tambur çalan Cemil Bey, mızrap kullanımındaki ustalıklı Avrupa çapında ün yapmıştır. En büyük tambur virtüözü olarak kabul edilen Cemil Bey, tamburu yayla çalarak bu alanda da çığır açmıştır. Günümüze on sekiz şarkısı ve saz eseri ulaşan Tamburi Cemil Bey'in suzinak, bestenigâr, hicazkâr, şedaraban, ferahfeza ve muhayyer makamlarındaki saz semaları, şedaraban, ferahfeza, muhayyer, mahur kürdîlihiczakâr ve neva peşrevleri Türk müziğinin başyapıtları arasında yer almıştır.⁹⁰⁶

Neyzen Aziz Dede, 1835'te İstanbul Üsküdar'da doğmuştur. Genç yaşta Mısır'a gitmiş ve burada Mevlevî tarikatına girerek musiki bilgileri edinip, ney üflemeyi öğrenmiştir. Türkiye'ye döndükten sonra Mevlevihanelerde

⁹⁰³ Sözer, **Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi**, C: I, s.57

⁹⁰⁴ Rona, **50 yıllık Türk Musikisi**, s.23

⁹⁰⁵ **A.e.** , s.106

⁹⁰⁶ Sözer, **Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi**, C: I, s.758

neyzenbaşılık yapan Aziz Dede, şarkıdan çok dinî besteleri ve saz semailerleriyle anılmıştır. Birçok talebe yetiştiren Neyzen Aziz Dede, İstanbul'da ölmüştür.⁹⁰⁷

1865'te İstanbul'da doğan Rahmi Bey Mülkiye Mektebi'nde okumuştur. Öğrencilik yıllarında musiki dersleri de alan Rahmi Bey çeşitli devlet hizmetlerinde bulunduktan sonra Şûrâ-yı Devlet (Danıştay) üyeliğine kadar yükselmiştir. Azınlık okullarında edebiyat, Vefa Lisesi'nde müzik öğretmenliği de yapan Rahmi Bey kurulduğu dönemde Dârülelhân'ın müdürlüğünü yapmıştır.⁹⁰⁸

İşgal zamanında Dârülelhân'ın kapanmasıyla açıkta kalan Rahmi Bey hayatının son dönemlerini biraz sıkıntılı geçirmiştir. Dârülelhân tekrar açıldığında dostları Rahmi Bey'in müdürlüğe getirilmesi için uğraşmışsa da bu göreve Musa Süreyya Bey tayin edilmiştir.

Türk müziğini yeni tekniklerle geliştirmeye çalışan, mükemmel derecede nısıfiye (ney türü) üfleyen ve bestelediği eserlerin çoğunun güftesi kendisine ait olan Rahmi Bey 1924 tarihinde vefat etmiştir.⁹⁰⁹

Doğum tarihi bazı kaynaklarda 1858,⁹¹⁰ bazı kaynaklarda 1855⁹¹¹ olarak kaydedilmiş olan Tatyos Efendi, İstanbul Ortaköy'de doğmuştur.

Tatyos Efendi, Ortaköy Ermeni mektebini bitirdikten sonra önce bir çilingirin yanına çırak olarak verilmiştir.⁹¹² Müziğe genç yaşta başlayan Tatyos Efendi, ilk musiki derslerini bir kanunla dayısı Mofses Papazyan'dan almıştır. Musiki konusunda Bestekâr Civan ve Astik Efendi'den istifade eden Tatyos, öncelikle kanunuyla aile arasındaki musiki âlemlerine iştirak etmiştir. Sonrasında keman çalmaya başlayan Tatyos Efendi, keman çalmadaki mahareti ile devrinin hakikî üstatları arasında yer almayı başarmıştır. Tatyos Efendi 1913 tarihinde vefat etmiştir. Tatyos Efendi'nin mezarı Kadıköy'deki Ermeni mezarlığındadır.⁹¹³

Kemençeci Vasil 1845'de Silivri'nin Litros nahiyesinde doğmuştur. Musikiye klânete olan merakı sayesinde başlamıştır. Para kazanmak için İstanbul'a giden

⁹⁰⁷ Sözer, **Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi**, C: I, s.68

⁹⁰⁸ Sözer, **Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi**, c: II, s.629

⁹⁰⁹ Rona, **50 yıllık Türk Musikisi**, s.62

⁹¹⁰ Sözer, **Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi**, C: I, s.391

⁹¹¹ Rona, **50 yıllık Türk Musikisi**, s.41

⁹¹² A.e.

⁹¹³ A.e.

kahvelerde saz çalarak geçimini sağlayan Kemeñeci Vasil burada musiki bilgisini de artırmış ve dönemin önemli saz takımlarından olan Andon'un takımına iştirak etmeyi başarmıştır. Birkaç beste yapmış olmasına karşın asıl şöhreti icra sahasında olan Vasil, 1907 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.⁹¹⁴

Udi Afet Efendi'nin doğum tarihi kimi kaynaklarda 1850, kimi kaynaklarda ise 1847 olarak kaydedilmiştir. İstanbul'da Kumkapı'da doğan Afet Efendi'nin asıl adı Hapet'tir. Afet Efendi, ilk müzik derslerini babası Klarnetçi Avadis'ten almıştır.⁹¹⁵

On sekiz yaşındayken ailesiyle birlikte Mısır'a giden Afet Efendi Mısır'da, Topkapılı Nikoğos, Çorlulu Kirkor, Hanende Kirkor, Kuzguncuklu Artin, Bebekli Serupe, Samatyalı Santuri Takvor ve Kemeñeci Monses Efendilerden peşrev, beste ve semaî öğrenmiştir.⁹¹⁶ Dört yıl sonra İstanbul'a dönen Afet Efendi, burada değişik gazinoların saz topluluklarında yer almış ve pek çok öğrenciye ut dersleri vermiştir. Ut çalmaktaki mahareti nedeniyle kendisine Afet lakabı verilmiş ve asıl adı olan Hapet unutulmuştur. 1905 yılında « Saz ve Söz » isimli bir musiki mecmuası çıkaran Afet Efendi, üç sene bu mecmuada kendi eserlerini ve devrin üstatlarının eserlerini notalarıyla birlikte yayınlamıştır. Şarkı ve saz eseri türünde yapıtlar veren Udi Afet Efendi İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri Ermeni mezarlığındadır.

Santurî Ethem, 1855'te İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı İbrahim Ethem'dir. Soğuk çeşme Askerî Rüştiyesi'nden mezun olan Ethem Bey imtihanla Enderun'a kabul edilmiş ve musiki tahsiline orada başlamıştır. Yeteneğiyle Hacı Arif Bey ve Rıfat Bey'in dikkatini cezbeden Ethem Bey keman çalmak istemiş; ancak hocalarının ısrarı üzerine santur çalmaya başlamış ve bu alanda kısa sürede büyük gelişme göstermiştir.⁹¹⁷

Arif Bey, Rıfat Bey, Hilmi, Nasip ve Şefik Beylerden Türk ve Batı musikisi dersleri alan Ethem Bey, Türk musikisinin en usta santurîsi olarak şöhret kazanmıştır. Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde ve saraylıların konaklarında büyük

⁹¹⁴ Rona, **50 yıllık Türk Musikisi**, s.15

⁹¹⁵ Sözer, **Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi**, C: I, s.14

⁹¹⁶ A.e. , s14

⁹¹⁷ Rona, **50 yıllık Türk Musikisi**, s.34

ilgi gören Ethem Bey Firuzağa'da açtığı özel dershanede pek çok öğrenci yetiştirmiştir.

Ethem Bey, cehâr âgazın ve hicazkâr buselik makamlarını düzenlemiş ve yalnızca kendisi birkaç yapıtında kullanmıştır. Şarkı, peşrev, saz semaî, oyun havası, marş, beste, yürük semaî, ağır semaî ve köçekçe türlerinde 350'den fazla eser vermiştir.⁹¹⁸

1913'te yarı felç olan, 1917'de oğlunun şehit düşmesiyle hayata küsen ve içkiye düşen Ethem Bey, 1924'te eşini de yitirince insanlardan kaçmaya başlamış ve hayatının son günlerinde yapayalnız kalmıştır. 1926'da Göksu'daki, yalısında mangaldan çıkan kıvılcımın sebep olduğu yangında, yatağındaiken ölmüştür.⁹¹⁹

1869'da Selanik'te doğan Ahmet Bey, ailesinin ekonomik durumu nedeniyle okuyamamış, küçük yaşta dayısının yanına berber çırağı olarak girmiştir. Sesinin güzelliği fark edilince öncelikle Hanende Refik Karasu tarafından kendisine musiki dersleri verilmiş, ardından Ahmet Bey'e matbaacı Ferit Efendi ut; Halepli Şavul Efendi de nota dersleri vermiştir. Musikide kısa zamanda ilerleme kaydeden Selanikli Ahmet Bey'e, çalıştığı dükkânın müşterileri, aralarında para toplayarak bir de ut hediye etmişlerdir. Bir taraftan berber dükkânında çalışan, bir taraftan da Mevlevihane'ye giderek musiki bilgisini artıran Ahmet Bey, bir süre sonra berberliği bırakıp kendi gibi genç arkadaşlarından oluşan bir takım kurmuştur. Selanik'te birçok talebe yetiştirmiş olan Ahmet Bey 700'e yakın eser bestelemiştir. 31 Mart hadisesinde Selanik'ten İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'na gönüllü olarak katılan Ahmet Bey, bu suretle İstanbul'a yerleşmiştir. Belden aşağısı felç olan Ahmet Bey, altı yıl yatakta kaldıktan sonra 1926'da vefat etmiş ve Üsküdar Bülbül Deresi'ndeki aile mezarlığına defnedilmiştir.⁹²⁰

Asdik Ağa 1840'ta İstanbul Ortaköy'de doğmuştur. Asıl adı Asadur Hamamcıyan'dır. Musiki bilgisini tiyatro oyuncusu olan Mofses Papazyan'dan ve Aris Ohannesyan'dan almıştır. Bestelerinde Hacı Arif Bey'in ve Şevki Bey'in etkisi görülmektedir. Yaşlılık yıllarında özel müzik dersleri vererek geçinen Asdik

⁹¹⁸ Sözer, **Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi**, C: I, s.228

⁹¹⁹ **A.e.** , s.34

⁹²⁰ Mustafa Rona, **50 yıllık Türk Musikisi**, s.84

Ağa, Şevki Bey'in bazı şarkılarını da notaya geçirmiştir. Dokuz şarkı besteleyen Asdik Ağa 1913'te İstanbul'da ölmüştür.⁹²¹

Boğaziçi Mehtapları adlı eserinde mehtap âlemlerinde musikinin çok önemli bir yer işgal ettiğini vurgulayan ve kendi döneminin mehtap âlemlerinde icra edilen şarkılardan söz eden A.Şinasi Hisar bu konuda da ayrıntıya girmez ve, aklında kaldığı ölçüde şarkıların ancak bir ya da iki mısraına yer verir. Bu nedenle biz de Abdülhak Şinasi Hisar'ın Boğaziçi Mehtapları'nda sözünü ettiği şarkıların eserde geçen mısralarını italik harflerle verip çeşitli kaynaklardan bulduğumuz bu güftelerin tamamını kaydederek o musiki âlemini tamamlamak istedik.

Aksak semaî şarkı İsmail Dede

*Hüsnüne mâil gönlüm ezelden,
Bendenim benden, geçmezem senden,
Âşıkım âşık, cân u gönülden,
Bendenim benden, geçmezem senden.
Ağlarım, gülmem, gözyaşım silmem,
Gönül verelden n'olduğun bilemem,
Dönmem sözümünden sevdiğim geçmem,
Bendenim benden, geçmezem senden.*⁹²²

**aksak semaî şarkı İsmail Dede
Güfte:Leyla H.**

*Pür âteşim açtırma sakın ağzım zinhar
Zâlim beni söyletme derûnumda neler var*

⁹²¹ Sözer, **Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi**, C: I, s.56

⁹²² Etem Ruhi Üngör, **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, I. Basım, İstanbul, Eren yayınları, 1981. C:I s.129

*Bilmez miyim ettiklerini eyleme inkâr
Zâlim⁹²³ beni söyletme derûnumda neler var*

Derdinle yürek yâreleri işler unutulmaz
Meydân-ı muhabbette bu hicran unutulmaz

Âşık sana çoksa bana dilber mi bulunmaz
Meydân-ı muhabbete bu hicran unutulmaz

Bed-çehre rakîbi acep âdem mi sanırsın
Bir gün olur ondan dahi ey şûh usanırsın
Ettiklerine nâdim olursun, utanırsın

Bir gün olur ondan dahi ey şûh usanırsın

Her derdine ben sabr edeyim şûh-ı cihanım
« Leylâ » ya cefâ âdetim olsun yine cânım

Tesir eder elbet sana bu âh ü figânım
« Leylâ » ya cefâ âdetim olsun yine cânım⁹²⁴

düyek şarkı

Sultan II.Mahmut

Pek hâhişi var gönlümün ey serv-i bülendim
Yarın gidelim Çamlıca'ya canım efendim

Reddetme sakın bu sözümü şah-ı levendim
Yarın gidelim Çamlıca'ya canım efendim

Rahat mı olur anda iken cümle ahibba
İster ki gönül zevk edelim, biz bize تنها

*Bir gün de Fenerbahçe'sine gitmeli amma
Yarın gidelim Çamlıca'ya canım efendim^{925 926}*

⁹²³Bu kelime bazı kaynaklarda « Cânım » olarak geçmektedir.

⁹²⁴Üngör, **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, C:II s.1206

⁹²⁵**A.e.** , s.895

⁹²⁶Bu güfte ayrıca; Ali Selahi Bey: Şetaraban / Senginsemâi olarak da bestelidir.

bayâti ağır aksak Rahmi Bey
Güfte: Rezaizade Ekrem

Gül hâzin sünbül perişân baĝ-ı zârın şevki yok
Derd nâk olmuş hezâr-ı naĝmekârın şevki yok
Başka bir hâletle çağlar cû-yı bârın şevki yok
Ah eder inler nesim-i bîkararın şevki yok
*Geldi amma neyleyim sensiz baharın şevki yok*⁹²⁷

kürdîlihiczâkâr şarkı Beste : Lavtacı Hristo
Güfte: Y.Kemal

Gidelim Göksu'ya bir âlem-i ab eyleyelim
Ol kadehkâr güzeli yâr olarak olarak peyleyelim
Bize bu tali'imiz olmadı yâr neyleyim
Ol kadehkâr güzeli yâr olarak peyleyelim⁹²⁸

hicaz Şarkı Güfte: Saffet Bey
Beste: Şevki Bey

Kış geldi firak açmadadır sîneme yâre
Vuslat yine mi kaldı güzel başka bahâre
Bâri bulayım söyle de sen derdime çare
*Vuslat yine mi kaldı güzel, başka bahâre*⁹²⁹

Çeşmânın ikrarına hem vâdine kandım
İmâ-yı nigahın görerek doğruya saydım

⁹²⁷ Avni Anıl, Günbey Zakaoğlu, **Güfteler Türk Sanat Musikisi Sözlü Eserleri** Birinci Kitap
İstanbul, Zafer Matbaası, 1979, s.69

⁹²⁸ **Türk Musikisi Güfteler** -1, Kervan Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 1983

⁹²⁹ Anıl, Zakaoğlu, **Güfteler: Türk Sanat Musikisi Sözlü Eserleri**, C:I, s.162

Ben sabredemem doğrusu, vâdinden usandım
Vuslat yine mi kaldı güzel başka bahâre⁹³⁰

senginsemaî yürüksemaî İsmail Hakkı Bey

Sabreyle gönül derdine derman gelir elbet
Sen hastaya bil söyle ki lokman gelir elbet
Nalan olur âşık olan üftade bu yolda
Aşık olanın gönlüne irfan gelir elbet
Tadir tenen ni tene nen na tene dir dey
(mükerrer) dadey dadey dadey dad beli
mirim dadey dadey dadey dad beli yarım⁹³¹

aksak şarkı Şevki Bey
Güfte:Recaizade Ekrem

Sen bu yerden gideli ey saçı zer,
Seni söyler bana dağlar, dereler.
Gayret-i âhım ile bâd inler,
Seni söyler bana dağlar, dereler.
Bağ-ı aşkın çemeni hep solmuş,
Her taraf hüzn-ü kederle dolmuş.
Ben garib onlara bilmem ne olmuş,
Seni söyler bana dağlar, dereler.⁹³²

⁹³⁰ Üngör, **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, C:I, s.232

⁹³¹ Üngör, **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, C:II, s.970

⁹³² Üngör, **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, C:I, s.233

sengin semai şarkı**Şemsettin Ziya Bey**

Ey gonce açıl zevkini sür fasl-ı bahârın
Ben bülbülüyüm, sen gülüsün bağ-ı mesârın
Gûş eyle nevây-ı dilini gamlı hezârın
*Ben bülbülüyüm, sen gülüsün bağ-ı mesârın*⁹³³

müsemmen şarkı**Selanikli Ahmet**⁹³⁴

Mahmur bakışın âşka bin lûtfâ bedeldir
Vallâhi güzel gözleri billâhi güzeldir
Bir kerre nigâh etmesi aksây-ı emeldir
Vallâhi güzel gözleri billâhi güzeldir
Yok hüsnüne söz tavrı dilârası pekalâ
Olmaz mı gören böyle yeri manzar-ı şeydâ
Etti nigeş-i mesti benim aklımı yağma
Vallahi güzel gözleri billahi güzeldir
Ağyâre uyup vermede nisbet bana dildar
Bilmem ne için aşkını üzmede her bar
Ölsem dahi rahmetmiyecek ah o sitemkâr
Vallâhi güzel gözleri billâhi güzeldir

⁹³⁵**devrihindi şarkı****Hacı Arif Bey**

Ehli dil isen kendine zevk eyle cefâyı
Mihnette bulur âşık olan zevk u safâyı

⁹³³ A.e. , C:II s.1154.

⁹³⁴ Bu güftenin bestekârı, çeşitli kaynaklarda: Şekerci Cemil Bey, Mahmut Celâlettin Paşa veya Hacı Arif Bey olarak gösterilmektedir. A.e. , C:I, s.618.

⁹³⁵ A.e. , s.618.

Sermest-i mey ol bir yana at fikr-i sivâyı

Sermayeyi haz eyle heman aşk-ı hevâyı

İç bâde güzel sev var ise akl-ı şuûrun

Dünya var imiş ya ki yok imiş ne umûrun

Dehrin olamaz derdine âlâmına pâyân

Zira ne biter ne tükenir mihnet ü devran

Pür neş'e ol eylen mey ü mahbûb ile her an

Ömrün geçürür zevk ile her sâhib-i irfan

İç bâde güzel sev var ise akl-ı şuûrun

Dünya var imiş ya ki yok imiş ne umûrun⁹³⁶

müsemmen rast

Giriftzen Asım Bey

Hâb-gâh-ı yâre girdim arz için ahvâlîmi,

Bir perîşan halini gördüm, unuttum hâlîmi

Sakiten icra ederken dâde eşk-i âl'îmi

Leblerinde, sinesinde gizlenen amalîmi

Leblerimle topladım tebrik edin ikbâlîmi

...

İftirak-ı yâr ile olmuş dilim pek dâğdâr

Âh çekerdim hiç ile bülbül gibi leyl ü nehar

Çok şükürler şimdi oldum her cihetle bahtiyar

Leblerinde, sinesinde gizlenen amalîmi

Leblerimle topladım tebrik edin ikbalîmi⁹³⁷

⁹³⁶ Üngör, **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, C:II, s.951.

⁹³⁷ Avni Anıl, Günbey Zakaoğlu, **Güfteler Türk Sanat Musikisi Sözlü Eserleri**, İkinci kitap, İstanbul, Tomurcuk Matbaası, 1980, s.555.

senginsemaî şarkı

**Lavtacı Hristo
Güfte: Ahmet Rasim**

Şevkinle, hayâlinle olur neş'e bedîdâr,
Günlerce, fakat ağladım bunca gamım var.

Âfet mi nesin, ah nesin, sen nesin ey yâr,
Her derdi unuttum da senin aşkına düştüm.

Olmaz, olamaz ben gibi âlemde belâhâh,
Gönlümdür olan çünkü gam-ı aşka karargâh.

*Bir çâre bulup kurtulayım der iken eyvâh,
Her derdi unuttum da senin aşkına düştüm.*⁹³⁸

çiftesofyan şarkı

Rahmi Bey

Mahrum-u şevkim rûhum pür ahzan
Meyyûs-u aşkım dûçar-ı hicran
Hâlim perîşan, aklım perîşan
Gönlüm perîşan, ömrüm perîşan
Yâd-ı muhabbet giryân girizân
Peyman-ı vuslat nalân perîşan
Hâlim perîşan, aklım perîşan
*Gönlüm perîşan, ömrüm perîşan*⁹³⁹

⁹³⁸ Üngör, **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, C:I, s.286-287.

⁹³⁹ **A.e.** ,s.608.

curcuna şarkı

Ali Galip Türkan

Cânâ sana âşık nice muntazır olsun
Hangi güne dek dîde buna münhasır olsun
Teşrif-i kudûmunla gönül müftehir olsun
Üfttâdene göster yüzünü ayda bir olsun

Ey şûh-i şenim penbe tenim kaşı kemânım
Eflâke çıkar hasret ile efganım
Bu rütbe beni hicr ile ağlatma civânım
Üfttâdene göster yüzünü ayda bir olsun^{940 941}

curcuna şarkı

Hacı Arif Bey

Gözümden gitmiyor bir an hayâlin
Meleksin ey güzel yoktur misalin
Beni ağlatıyor derd-i visalin
Meleksin ey güzel yoktur misalin

Seni sevdi gönül pek çok zamandır
Efendim sevdiğim derdim nihandır
Bana cennet-i cemaliyle ayandır
Meleksin ey güzel yoktur misalin⁹⁴²

⁹⁴⁰ Üngör, **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, C:II, s.772.

⁹⁴¹ Bu güfte ayrıca; Kanunî Ahmet Bey: Bestenigâr / Aksak, İsmail Mâil: Muhayyer / Curcuna olarak da bestelidir.

⁹⁴² Üngör, **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, C:II, s.1085.

ağıraksak şarkı**Şekerci Cemil Bey**

Kaçma didemden aman ey gülşenim
Hâtırım şâd olmuyor sessiz benim
Sen misin ömrüm baharım gülşenim
Hâtırım şâd olmuyor sessiz benim^{943 944}

remel**Beste Sultan III.Selim**

Teşrifi kudûmun gözedir şevk ile cânım
Sihhat gibi gelemiz misin ey rûh-u revânım
Zeyb eyledim ol âfeti görmek hevesiyle
Çün nakş-i kadem yollara çeşm-i nigerânım
Bir peri-rû zülfü şebbû kaddi diltû
Sevdiğim bu aman gel gel gel a yârim gel⁹⁴⁵

curcuna şarkı**Karnik Garmiryan**

Her âşık-ı zibâ rûh-i zîbâsını ister
Âvâre gönül mûnis-i yektâsını ister
Elbet dil-i Yusuf da Zeliha'sını ister
Mahzundur o bîçâre de Leylâsını ister

Her âşık olan serv-i hırâmânını ister
Efkende hezârân dahi gülzârını ister
Her yerde gönül vech-i dirahşânını ister
*Mahzundur o bîçâre de Leylâsını ister*⁹⁴⁶

⁹⁴³ Üngör, **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, C:II, s.1220-1234.

⁹⁴⁴ Bu güftenin bestekârı olarak bazı kaynaklarda « Kanunî Hacı Arif Bey » gösterilmektedir.

⁹⁴⁵ Üngör, **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, C:I, s.643.

⁹⁴⁶ **A.e.**, s.577.

III.Selim

Güfte: Süheylizâde Raksî Bey

Çeksem o şûhu sîneye hülyalarım gibi
Görsem sefâ-yı vaslını rüyalarım gibi
Şeh-i beyt-i ebrüvâni ruhundan murâm-ı dil
Çıksa beyaza dildeki mânâlarım gibi.⁹⁴⁷

aksak şarkı

Ali Galip Türkkân

Güfte: İsmail Safa

Anarım ismini ağlar yanarım, sızlanırım
Dem olur kendi gözümünden seni ben kıskanırım
Görecekler, sevecekler, kapacaklar sanırım
Dem olur kendi gözümünden seni ben kıskanırım
Bu gece ben görebildim hele rüyâdâ seni
Görebilsem ne olur böyle alelâde seni

Görmesin kimse derim ben göreyim sâde seni
Dem olur kendi gözümünden seni ben kıskanırım^{948 949}

aksak Şarkı

Şeyh Ethem Efendi

Güfte: Mekkî Bey

İnfiâlim talii nâsâzedir
İnkisârım çerh-i bî embâzedir
Yâr elinden çektiğim humyâzedir
İhtiyar olsam da gönlüm tâzedir

⁹⁴⁷ Üngör, **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, C:II, s..967.

⁹⁴⁸ Üngör, **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, C:I, s.598-599.

⁹⁴⁹ Bu güfthenin bestekârı, bazı kaynaklarda « Ali Rifat Çağatay » olarak gösterilmektedir.

Gitmiyor dilden hayal-i zülfü yar
Gözlerimden kan akar leylü nehar
Kıldı ahvâlîm perişan rûzigâr
İhtiyar olsam da gönlüm tâzedir ^{950 951}

rast şarkısı

Udi Hafız Şekerci Cemil Bey

Şebâbet gitti de elden, başımdan gitmiyor sevdâ
Tükendi tâkat u tâbım muhabbet bitmiyor hâlâ
Terakki etmede sinnim tedenni etmiyor asla
Hayatım mahvolup gitti, muhabbet bitmiyor hâlâ.
Cefâ-yı yârı çekmek hâriç ammâ iktidarımdan
Muhabbet hissi çıkmaz bir dakika kalb-i zârımdan
Öürsem de bu feryâdı işitsinler mezârımdan
*Hayatım mahvolup gitti muhabbet bitmiyor hâlâ*⁹⁵²

ağıraksak

şarkı

Udî Hasan Bey

Sen de mi hâlâ esir-i zülf-i yâr olmaktadır,
Uslan ey dil uslan artık ihtiyâr olmaktadır.
Bilmiyorsun kendini zâr-ü nizâr olmaktadır.
Uslan ey dil uslan artık ihtiyâr olmaktadır. ^{953 954}

⁹⁵⁰ Üngör, **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, C:II, s.784.

⁹⁵¹ Bu güfte ayrıca; Şeyh Ethem Efendi: Karcıyâr / Aksak olarak da bestelidir.

⁹⁵² Rona, **50 Yıllık Türk Musikisi**, s.76.

⁹⁵³ Üngör, **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, C:I, s.519.

⁹⁵⁴ Bu güfte ayrıca; Aleksan: Rast / Curcuna olarak da bestelidir.

hicaz şarkı

Hacı Arif Bey

Ey dil ne bitmez bu âh ü vâhın
Oldu diğer gün hâl-i tebahın
İnsafı yok mu bilmem o mâhın
*Feryâd elinden baht-ı siyâhın*⁹⁵⁵

Bahri elemden girdâba daldım ⁹⁵⁶
Başımı derd ü hicrana saldım
Avare oldum bî çare kaldım
Feryad elinden baht-ı siyahın⁹⁵⁷

curcuna şarkı

Hafız Yusuf

Sevdâ-yı râhın aşk iline son seferimdir,
Derdinle helâk olma ne çâre kaderimdir.
Zahminden ifakat aramam nakş-i serimden,
Derdinle helâk olma ne çâre kaderimdir.

Sâmânı aranmaz a güzel hâneharâbın,
Cevrin tozdur zevkinle bak sîne kebâbın,
Dâmânımı helâk vermem ele ben var mı cevâbın,
Derdinle helâk olma ne çâre kaderimdir. ⁹⁵⁸

⁹⁵⁵ Anıl, Zakaoğlu, **Güfteler Türk Sanat Musikisi Sözlü Eserleri**, C:I, s.153.

⁹⁵⁶ Şarkının bu dörtlüğü Türk Sanat Musikisi Sözlü Eserleri'nde yoktur.

⁹⁵⁷ Üngör, **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, C:II, s.1208.

⁹⁵⁸ A.e. ,s.206.

Ahmet Rasim

Bilmem ki safa, neş'e bu ömrün neresinde
Şad olsa gönül bari biraz son nefesinde;
Hâlâ elem-i yâra tahammül hevesinde
Şad olsa gönül bari biraz son nefesinde;
Hayret bu ki, eyyam-ı mihen geçmedi gitti
Lakin bu ten-i gamzedenin takati bitti
Hep girye ile ömr-i azizi güzer etti
Şad olsa gönül bari biraz son nefesinde⁹⁵⁹

aksak şarkı

Kemanî Memduh

Biçâre dilim durmayıp efgan edecek mi
Envâi sitem kalbimi virân edecek mi
Böyle akacak mı acep eşkâbe-i çeşmim
Hicrinle senin çekmekteyi her gece bir âh
Lûtfun acaba gönlümü şâdân edecek mi

⁹⁵⁹ Rona, **50 Yıllık Türk Musikisi**, s.10.

4. BOĞAZDA YAŞAYANLAR

On sekizinci asra kadar Boğaziçi, başta balıkçılık olmak üzere bağ ve bahçe tarımı ile İstanbul pazarını besleyen üretici kaynaklardan biriydi. İstanbul'un meyve ve sebze ihtiyacını bir ölçüde karşılayan Boğaziçi köylerinde özellikle tarıma dayalı meslek kolları ön plândaydı. Farklı dinî cemaatlere mensup halkın çoğu da geçimini avcılık ve balıkçılıkla sağlıyordu.⁹⁶⁰

Bazıları da kayıkçılık yapıyor veya köyün çarşısında açtıkları dükkânlarda veya tezgâhlarda esnafılık yaparak ekmek paralarını çıkarıyorlardı.⁹⁶¹

Boğaziçi'nden yaz kış ayrılmayan diğer bir kesim de irad sahiplerinden, memurlardan ve aileleri Boğaziçi'nde doğup büyümüş olan yerli halktan oluşuyordu.⁹⁶²

A. Şinasi Hisar, öğretmenler, vapur görevlileri, itfaiyeciler, postacılar gibi köy çalışanlarına bayramlarda yalı sahipleri tarafından armağanlar verildiğini söyler; fakat bunların Boğaziçi'nde oturup oturmadıklarına dair bir bilgi vermez:

“... köyün mektep hocaları, Şirketi Hayriye müstahdemleri, tulumbacıları, su yolcuları, postacılar, nezafet ameleleri, mahalle fakirleri için de bayram bahşişleri verilir...”⁹⁶³

Boğaziçi'nin yaz kış Boğaziçi'nde yaşayan balıkçı ve bahçıvan halkı İstanbul'a pek gitmezdi. Hatta içlerinde yılda bir defa bile İstanbul'a gitmeyenler hayli fazlaydı.

Balıkçılar balıklarını, bahçıvanlar meyve ve sebzelerini İstanbul pazarlarına pazar kayıklarıyla gönderdiklerinden ve her sabah köyden kalkıp İstanbul'a giden, her akşam tekrar köye dönen pazar kayıkları köyün bakkaliye ve manifatura ihtiyacını karşılayan malı getirdiğinden köy halkı İstanbul'da gitmeye

⁹⁶⁰ Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, s.47

⁹⁶¹ Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, s.144

⁹⁶² A.e. ,s.144

⁹⁶³ Hisar, *Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri*, s.10

gerek duymazdı. Şehirde işi çıkan köylüler de şehre köyün pazar kayığıyla gider gelirdi.⁹⁶⁴

Boğaziçi köylerinde balıkçı, kayıkçı ve bahçıvan halkın yanı sıra bir de onlardan çok farklı bir yaşam süren ve Boğaziçi'nin tüm güzelliklerinden istifade eden devlet ricalinden, İstanbul âyan ve eşrafından, Müslüman ve gayrimüslim İstanbul zenginlerinden oluşan yalı sahipleri yaşardı. Boğaziçi sahillerinde Osmanlı sosyal düzeni, kişi ve grupların devletle olan ilişkisine göre yerleşime de yansımıştı. Bu nedenle yalıların mevkiî yalı sahipleri hakkında az da olsa bir fikir vermekteydi. Tophane ve Beşiktaş arasındaki sahilde devlet ricalinin yalıları ve hasbahçeler; Ortaköy ve Kuruçeşme arasında kalan sahilde ise sadrazam ve kaptanıderya ve eyalet valilerinin sahilsarayları bulunuyordu. Arnavutköy'de Ermeni sarraf ve hekimler; Arnavutköy'den Bebek'e kadar uzanan sahilde birkaç nesil şeyhülislam ve hekimbaşı yetiştirmiş köklü aileler, Rumelihisarı'nda peygamber soyundan gelen aileler ve yüksek devlet görevlileri, Yeniköy'de tüccarlar; Tarabya ve Büyükdere'de ise yabancılar oturuyordu. Anadolu yakasında ise emeklilerin, görevinden azledilmiş kadıların, şeyhülislamların, hekimbaşlarının ve İstanbullu varlıklı aileler ile devletin alt kademelerdeki görevlilerin yalıları boy gösteriyordu.⁹⁶⁵

Kırım Harbi'nden sonra Mısırlılar da Boğaziçi'nde yalı sahibi olmuşlar ve yazları Boğaz'ın çeşitli semtlerindeki yalılarda geçirmeye başlamışlardı:

“Türk olan Mısır Hıdivi'nin Mısırlılar dediğimiz milyoner ailesinin bir hayli âzası her yazı geçirmek için mutlaka Boğaziçi'nin muhtelif mahallelerindeki yalılarına gelirlerdi.”⁹⁶⁶

Boğaziçi'nde yalı sahibi olanlar nisan sonu, mayıs başı gibi padişahın iradesi ile Boğaz'a göç ederler,⁹⁶⁷ mevsim sonunda da, kasımın ortalarına doğru, yine irade-i seniyye ile İstanbul'daki konaklarına dönerlerdi.⁹⁶⁸

⁹⁶⁴ “Boğaziçi'nde Seyr ü Sefer”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C:VI, s.2888

⁹⁶⁵ “Tarihte Boğaziçi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:II, s.281

⁹⁶⁶ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.18

⁹⁶⁷ **A.e.**, s.35

⁹⁶⁸ **A.e.**, s.70

Boğaziçi yalıları mimarî olarak yazlık kullanım için tasarlanmış olsalar da bazı yalı sahipleri köy halkı gibi kışları da Boğaziçi'nde geçirirdi. Bunlar kışlık ihtiyaçlarını yelkenliler vasıtasıyla karşılardı:

“... yelkenliler kahraman edaları ile gelir, yalıların ritimlerine mevsimlik meyvelerini, senelik soğanlarını, kışlık odunlarını ve kömürlerini getirirlerdi.”⁹⁶⁹

Boğaziçi'nde yazın keyfini sürmek için yaptırılmış olan yalılar kimi zaman da sürgün yeri olurdu. Çeşitli sebeplerle görevinden azledilen devlet adamlarının birçoğu İstanbul içinde bulunmaları mahzurlu görüldüğünden İstanbul dışına sürülürdü. Eğer azledilen devlet adamı sevilen ve sayılan bir kişi ise, İstanbul dışına sürülmez, Boğaziçi'ndeki yalısında ikamete mecbur tutulurdu. Mevsim kış ise yalısında oldukça sıkıntı çekerdi.⁹⁷⁰ Yazları ise Boğaz'ın tadını en çok onlar çıkarırdı:

“Hanımlar mütekait, mazul veya müstafi olanlar ve tatil zamanlarında bizler için ancak bu yalı hayatını yaşamak zevki vardı.”⁹⁷¹

Azledilen kişi vüzeradan ise yalısının deniz tarafındaki pencerelerini kaldırmadan, perdelerini kapalı tutarak oturması âdettendi. Eğer İstanbul'a inmesi gerekirse ya da devlet tarafından bir iş için huzura çağırılırsa beş çifte kayığa binmez, üç çifte kayıkla giderdi. Sahilde bulunan sarayların yakınından geçemez, uzaktan dolaşırdı. Eski usule göre saray tarafına bakmadan geçmek zorundaydı.⁹⁷²

Boğaziçi yalılarında oturan herkes dışarının dikkatini çekmemeye özen gösterirdi. Misafir davet edildiği zaman avizelerin ve duvar fanuslarının gelip geçenin dikkatini çekmemesi için mümkün olduğunca yalının kara tarafındaki oda ve sofalarında otururlardı.⁹⁷³

İmparatorluğun hemen her kesiminden insanı içinde barındıran Boğaziçi'nde yazları sosyal yaşam mehtaplar, kayık gezintileri, saz âlemlerini etrafında

⁹⁶⁹ **A.e.**, s.12

⁹⁷⁰ “Boğaziçi Yalıları”, İstanbul Ansiklopedisi, s.2905

⁹⁷¹ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.43

⁹⁷² Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, C:I, s.197.

⁹⁷³ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, C:I, s.197.

şekilleniyordu. Boğaziçi yalılarında yaşayanlar da Boğaziçi'nin kendine has eğlencelerine iştirak etmeye çalışıyordu. Yalı sahiplerinin bir kısmı mehtap âlemlerini tasvip etmese ve bu gecelere iştirak etmese de böyle gecelerde imparatorluk sanki tüm ahalisini Boğaziçi sularında bir araya getiriyordu:

“İmparatorluk Avrupa, Asya ve Afrikadan topladığı tebaasını, yarısı Avrupayı bitiren, yarısı Asyaya başlıyan (başlayan) bu sahiller arasında iki kıtayı birleştiren bu sulara sanki teşhir ediyor gibiydi. Belki her ülkeden birer nümune (numune) olan insanların hemen hepsi buradaydı: Güya Nuhun gemisi yerine bütün bu sandallar da barındırıyordu.”⁹⁷⁴

Konumları ve kişisel düşünceleri nedeniyle bu eğlencelere iştirak etmeyenler de vardı. Rumeli sahilinin Kuruçeşme'ye kadar olan kısmı genellikle gayrimüslimler oturur ve bunlar mehtap âlemlerine ilgi duymazlardı. Kalender'den sonraki kesimi oturanlar da bu gecelere iştirak etmezlerdi. Anadolu sahilinin Beykoz'dan Kuzguncuk'a kadar olan kısmında oturanlar için başka bir eğlenceleri olmadığından mehtap âlemleri sandal ve kayık gezintileri çok önemliydi. Bu kısımda yaşayanların hemen hepsi bu özel günleri kaçırmak istemezdi.⁹⁷⁵

Evlerinde saz çaldıran Hristiyanların çoğu bu âlemlere katılmazdı. İngiliz ve Fransızlar ise arada sırada bu eğlencelere iştirak ederlerdi. Sefaret memurları ise meraktan bile olsa en az bir kez mehtap âlemlerine katılırdı.

Sadece yabancılar değil, Türk ve Müslümanlar arasında da çeşitli sebeplerle bu gecelere iştirak etmeyenler bulunurdu. Ricali devlet bu gecelere katılmaktan çekinirdi. Din görevlileri de din taassubundan uzaklaştığı düşüncesiyle böyle gecelere gelmezlerdi. Yüksek rütbeli devlet memurlarının pek çoğu çekindikleri için, sarayla arası iyi olmayanlar ve mimlenmiş olanlar da göze batmamak için bu tür eğlencelerden uzak dururlardı.⁹⁷⁶

Mehtap âlemleri dışında Cuma ve Pazar günleri mesirelere gitmek ,⁹⁷⁷ Boğaz'da saz âlemlerinin olmadığı gecelerde mehtabı seyretmek⁹⁷⁸ Boğaziçi

⁹⁷⁴ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları** s.95

⁹⁷⁵ **A.e.** , s.95

⁹⁷⁶ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları** , s.100

⁹⁷⁷ **A.e.** ,s

hayatının en büyük zevklerinden. Mehtaplı gecelerde pencere ve perdeler açık tutulur, güzel manzarayı seyredebilmek için oturlan oda ve sofalara mum ve şamdan konmaz, oda loş tutulurdu. Gece pencereler açık oturulduğundan mum ve şamdanların rüzgârdan etkilenmemesi için ortada yanan yüksekçe şamdanlara dıştan yere kadar incek tarzda billur fanuslar geçirilirdi.⁹⁷⁹ Kanlıca Körfezi'ne ve Büyükdere'ye bülbül dinlemeye gitmek de Boğaziçi yalılarında yaşayanların sosyal hayatının ayrılmaz bir parçasıydı.

4. 1. İstanbul'a Gidiş

Devlet ricali ve İstanbul zenginlerinden Boğaziçi'nde yalı sahibi olanlar yazları Boğaziçi'ndeki yalılarında geçirirlerdi. İlbaharın ortalarından itibaren İstanbul'dan Boğaziçi'ne göç başlardı; fakat devlet ricalinin Boğaziçi'nde oturmaları teşrifata tabi olduğundan devlet ricali hakkında padişahın emri ile irade çıkardı. Bunların İstanbul'a dönüşleri de yine aynı şekilde geçerdi.⁹⁸⁰

Yazı Boğaziçi'nde geçirmek yalı sahipleri için İstanbul'dan tamamiyle kopmak anlamına gelmezdi.⁹⁸¹

Vekiller iş için her gün İstanbul'a gidip gelirlerdi. Şirketi Hayriye'nin kuruluşundan önce halk arasında "vükelâ kayığı" adı verilen kayıklarla İstanbul'a gidip gelen vekiller, Şirketi Hayriye'nin kuruluşundan sonra şirketin kendilerine tahsis ettiği bir vapuru kullanmaya başladılar.⁹⁸²

Bunun dışında memurlar İstanbul'a gitmek için şirket vapurlarını kullanırlardı. "... memurlar acele eder ve bütün vapur ahalisinde bir neş'e sezilirdi."⁹⁸³

Memuriyette bulunmayan beyler her gün olmasa da şehre sık sık gidip gelirlerdi.⁹⁸⁴ Evin hanımı ve beyi alışverişle ilgilenmediğinden alışverişi uşaklar

⁹⁷⁸ A.e. ,s.44

⁹⁷⁹ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, C:I, s.197.

⁹⁸⁰ "Boğaziçi'nde Seyr ü Sefer", **İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi**, 2891

⁹⁸¹ Ünal, "Kayıklar", **Hayat Tarih Mecmuası**, No:12, s.43

⁹⁸² A.e. , s.43

⁹⁸³ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.41

⁹⁸⁴ A.e. ,s.43

yapardı.⁹⁸⁵ Yalıların önünden geçen satıcı kayıklarından da alışveriş yapıldığından alışveriş için sık sık şehre gitmeye gerek kalmazdı:

“Yalıların önünden daha nice satıcı kayıkları geçer ve içindekiler sattıklarını kendilerine mahsus şiveler ve seslerle haykırarak balıkçılar daha canlı balıklarını, mısır satanlar daha az kazanda kaynayan mısırlarını ve dondurmacılar tenekelerinde donan dondurmalarını methederlerdi.”⁹⁸⁶

Kimi zaman yine kayak ve sandallarla misafirliklere, düğünlere bayram ziyaretine gidilirdi.⁹⁸⁷ Mehtap gecelerine iştirak eden hanende ve sazanelerden bazıları da gece misafir olduğu yalıda uyumak istemez ve gece hususî kayak veya sandalla gitmek istediği yere gönderilirdi.⁹⁸⁸

Bazen de eğlenmek için Beyoğlu'na geçilirdi. Tünelden Halep çarşısına kadar cıvıl cıvıl olan Beyoğlu'nda, lokantalar, kahvehaneler, çalgılı gazinolar ve Konkordia tiyatrosu vardı.⁹⁸⁹ Köyün balıkçı ve bahçıvan halkının çoğu ise yılda bir defa bile İstanbul'a inmezdi; çünkü her gün İstanbul'a gidip gelen Pazar kayıkları hem köyün balık, sebze ve meyvelerini İstanbul pazarına götürür hem de köy halkının İstanbul'dan istediklerini getirirdi. Köy halkından İstanbul'da işi olanlar da sabah bu kayıkla giderler, akşam yine aynı kayıkla dönerlerdi.⁹⁹⁰

4. 2. Boğaz'dan Kaçış

Bizans'tan harap bir şekilde devralınan Boğaziçi İstanbul'un fethinden itibaren padişahların yönlendirmesi ve teşvikiyle yavaş yavaş sayfiye görünümünü kazanmaya başlamıştı. XV. asırda tarımla ve balıkçılıkla geçinen köylerden oluşan Boğaziçi'nde yerleşme düzenine ilk biçimini Fatih vermişti. Kanuni dönemine dek yalılar ve köşklerle bezenen Boğaziçi'nde, yerleşmelerin yönlendirilmesi ve yeni yerleşim alanlarının açılması ise Kanuni Sultan

⁹⁸⁵ A.e. , s.43

⁹⁸⁶ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.12

⁹⁸⁷ Hisar, **Boğaziçi Yalıları - Geçmiş Zaman Köşkleri**, s.21

⁹⁸⁸ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.12

⁹⁸⁹ Hisar, **Çamlıcadaki Eniştemiz**, s.116

⁹⁹⁰ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.11

Süleyman döneminde gerçekleşmişti.⁹⁹¹ Her geçen gün daha da rağbet gören Boğaziçi XVIII. asrın sonlarında bir sayfiye yeri hâline geldi.

Abdülhak Şinasi Hisar da eserlerinde bir sayfiye yeri olan Boğaziçi'nin II.Abdülhamit, I.Dünya Savaşı ve Mütareke dönemi ve sonrasına uzanan süreçteki gündelik hayatını anlatır ve bu dönemlerdeki siyasî ve sosyal hadiselerin Boğaziçi üzerindeki tesirini aktarır.

Boğaziçi, Osmanlı İmparatorluğu döneminde siyasî ve sosyal bakımdan gözde bir mekân olmuştu; fakat değişen koşullar, meydana gelen siyasî ve sosyal hadiseler Boğaziçi'ne olan rağbeti kimi zaman olumlu kimi zamanda olumsuz yönde etkilemişti. Bu nedenle Abdülhak Şinasi Hisar'ın anlattığı dönemi daha iyi kavrayabilmek için önceki dönemlere dönüp bakmak gerekir.

XVI. asırda Kanuni tarafından yeni yerleşim alanlarının açılmasıyla daha da şenlenen Boğaziçi XVII. asırda saray erkânı ve devlet ricalinin özellikle tercih ettiği bir yer hâline gelmiş ve bu asırda Boğaz'a olan rağbet artmıştı. Boğaziçi'ne olan rağbetin artışında Celâli İsyanları'nın payı oldukça fazlaydı. Celâli İsyanları'yla birlikte başlayan Anadolu'dan İstanbul'a göç hareketi neticesinde İstanbul Anadolu'dan gelen halkla dolunca İstanbul'un zengin ahalisi Eyüp ve Boğaziçi köylerine yöneldi.⁹⁹² Deniz ulaşımının bu asırda yaygınlaşması da Boğaziçi'ne olan rağbeti daha da artırdı.⁹⁹³

XVII. asrın başlarında II. Osman devrindeki kazak akınlarından Boğaziçi hayli zarar görmüştü. Yeniköy, Tarabya yakılıp yıkılmış, bu akınlar sırasında birçok insan esir alınmış ve öldürülmüştü. Bu olaylar Boğaz'a olan rağbeti kısa süreliğine de olsa azalttı. Bu hadiselerin ardından tedbir olarak Boğazağzı'nda Kavak kaleleri ve Akıntıburnu'ndaki Yenikale inşa edildi. Anadolu Feneri ve Rumeli Kavağı yeni yerleşmeler hâline geldi.⁹⁹⁴

IV. Mehmet döneminde ise daha farklı bir nedenle İstanbul halkı Boğaziçi'ni tercih etmeye başladı. İstanbul'da çıkan büyük bir yangın mesken ve su sıkıntısına yol açmıştı. Bu olay üzerine halk Boğaziçi'ne ve Çamlıca'ya göç etti.

⁹⁹¹ “Boğaziçi”, Mehmet Çabuk, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi** s.272

⁹⁹² **A.e.** ,s.272

⁹⁹³ Şehsuvaroğlu, “Eski Boğaziçi” ,**Boğaziçi'ne Dair**, s.26

⁹⁹⁴ Kömürciyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, s.279

Uzun harp yılları neticesinde eski güzelliğini kaybeden, kasırları harap olup bahçeleri bozulan Boğaziçi⁹⁹⁵ III. Ahmet'in Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'yı sadarete getirmesine kadar suskunluğunu korudu. Damat İbrahim Paşa'nın sadarete gelmesiyle Boğaziçi'nde yeni bir devir başladı. Damat İbrahim Paşa'nın İstanbul ve Boğaziçi saraylarını yeniden imar ettirmesi, vezirlerin Boğaz'ın muhtelif semtlerinde renk renk sahil saraylar inşa ettirmesi ve halkın da uzun zaman bakımsız kalmış olan yalılarını tamir ettirip boyatmasıyla Boğaziçi eski görkemine ve canlılığına kavuştu.⁹⁹⁶ Ancak eğlenceler daha çok Sadabad'da yapılıyordu.

III. Ahmet döneminin renkli günlerini Patrona Halil İsyanı takip etti. İsyanla birlikte Lale devrinin en gözde semtlerinden olan Kâğıthane darmadağın oldu. İsyanın ardından Yahya Kemal'in, İstanbul'un neredeyse terk edilmiş bir hâl aldığını söylediği I.Mahmut devri başladı. İsyanın getirdiği kötü günlerin ardından halk da Boğaziçi'ndeki hayatına kaldığı yerden devam etti.⁹⁹⁷

III. Selim devri Boğaziçi'nin en parlak devriydi. Bu devirde Boğaziçi kıyılarına garplı mimarlar tarafından yeni kasırlar, yalılar inşa edildi.⁹⁹⁸ Avrupa tesirinin etkisi her alanda kendini gösterir oldu. Boğaziçi'ndeki eğlencelerin ardı arkası kesilmiyor, mesireler dolup, taşıyordu.⁹⁹⁹

II. Mahmut dönemine gelindiğinde sur içindeki saraylar gözden düştüğünden Boğaziçi büyük bir imar gördü. Boğaziçi'ndeki cami, mescit, medrese, çeşme tekkeler tamir gördü ve yeniden inşa edildi.¹⁰⁰⁰ Bu dönemde ansızın Boğaziçi'ne göç fazlaştı. 1826'daki kolera salgını nedeniyle halk İstanbul'dan Boğaziçi'ne kaçtı. Bunun üzerine 1838'de Boğaz'dan geçen gemilere karantina usulü kondu.¹⁰⁰¹

1853'te başlayıp 1856'da sona eren Kırım Harbi esnasında ise İstanbul ve Boğaziçi çok sayıda yabancıнын yaşadığı bir kent haline gelmiş ve böylece halkın Boğaziçi'ni terk etmek zorunda kalmasına sebep olmuştu. Rusların 1774'teki

⁹⁹⁵ Şehsuvaroğlu, "Eski Boğaziçi", **Boğaziçi'ne Dair**, s.23

⁹⁹⁶ **A.e.**, s.26

⁹⁹⁷ Beyatlı, "Sayfiyede Payitaht", **Aziz İstanbul** s.150

⁹⁹⁸ Şehsuvaroğlu, "Boğaziçi ve Osmanlı Hükümdarları", **Boğaziçi'ne Dair**, s.24

⁹⁹⁹ Şehsuvaroğlu, "Eski Boğaziçi", **Boğaziçi'ne Dair**, s.26

¹⁰⁰⁰ Şehsuvaroğlu, "İkinci Mahmut Zamanında Boğaziçi", **Boğaziçi'ne Dair**, s.32

¹⁰⁰¹ "Çağlar Boyunca Boğaziçi". s. 43

Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodokslar üzerinde elde ettikleri koruyuculuk hakkını bahane etmeleri üzerine çıkan, fakat gerçekte güçten düştüğüne inandıkları Osmanlı devletini parçalayıp arslan payını almak istemeleri üzerine harekete geçmelerinden kaynaklanan Kırım Savaşı Balkanlar'da, Kırım'da, Kafkas cephesinde cerayan etmişti. Önceleri savaşa mecbur olduğu için girdiği imajını yaratarak Batılı güçleri tarafsızlaştırmak amacını güden Rusya, Sinop Limanı'nda baskın yapıp buradaki bir Osmanlı filosunu yakınca gerçek niyetinin ortaya çıkmasını engelleyememişti.

Savaşın hemen öncesinde Osmanlı donanması ani bir baskına engel olmak amacıyla Büyükdere önlerine çıkarılmıştı. Rusların Prut'u geçtiği haberi üzerine Padişah ve devletin diğer ileri gelenleri arasında sürekli tartışmalar meydana gelmişti. İngiltere ve Fransa'dan yardım geleceği haberi ve Balkan cephelerinde Osmanlı ordularının başarılı olması İstanbul'u rahatlattı.

Kısa süre içinde Ege Denizi'nde dolaşmaya başlamış olan İngiliz ve Fransız filoları İstanbul'a geldi. Sonrasında kara askerlerinden ilk olarak İngiliz birlikleri İstanbul'a gelip Selimiye Kışlasına yerleşti. Onları Fransızlar ve Piyemonteliler izledi. Savaşın Kırım yarımadasına sıçramasından sonra burada bir ikmal hattı kurmak amacıyla İngiliz mühendis ve işçiler de geldi. Savaşa giden askerlerin çoğu yaralı olarak geri dönüyor ve iyi organize edilmemiş olan sağlık hizmetleri ve hastaneler yetersiz kalıyordu.¹⁰⁰² Yaralı askerler için yer temin etmek gerektiğinden Boğaz'daki Kuleli Kışlası, Tarabya'daki Sultan Köşkü, İcadiye Kasrı İngilizlere, Vaniköy'deki büyük yalı Fransızlara tahsis edildi. Bunun dışında birçok yalı ve ev boşaltılarak İngiliz, Fransız diplomat ve subaylarına kiralandı.

Aynı yıl tahsis edilen Şirket-i Hayriye de Boğaz'ın şehirleşmesini kolaylaştırdı.¹⁰⁰³ Kırım Muharebesi'nden sonra Mısır hanedanının Boğaz'da yalı ve köşkler yaptırmaları neticesinde yüksek rütbeli memurların yazları Boğaz'da geçirmesi bir moda hâline geldi.¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰² “Kırım Savaşı'nda İstanbul” Düinden Bugüne İstanbul, C:4, s.566-567.

¹⁰⁰³ Şehsuvaroğlu, “Kırım Harbi Esnasında Boğaziçi” **Boğaziçine Dair**, s .39

¹⁰⁰⁴ **A.e**

Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserlerinde anlattığı II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde Boğaz eski canlılığını yitirmişti. Bu dönemde Boğaz'daki mehtap âlemleri son günlerini yaşıyordu:

“Meğer sulara uyarak Kalenderle Bebek arasında yüzen zavallı nilüfer kökünden ve sapından yavaşça kopmaya başlıyormuş. Fakat gözlerimin önünden geçenlerin onun sonuncu gidip gelişleri olduğunu ve yakında sularla sürüklenip dağılacağını ben bir türlü göremiyordum, anlayamıyordum (anlayamıyordum).”¹⁰⁰⁵

31 Mart İsyanıyla birlikte İstanbul oldukça korkulu günler geçirmeye başladı:

“Hayat, eniştemiz kadar çılgınlaşmıştı. Askerler, sokaktan geçerken silâhlarını havaya boşaltıyorlar, Meşrutiyeti istemiyorlar, yok sayıyorlar, Ahmet Rıza Beyi istemiyorlardı. Büyükkada'da gezinmeye ellerinde baston gibi silah taşıyarak gelen askerler vardı. Müthiş bir kargaşalık ve karışıklık günleri yaşıyor, sarih hiç bir şey anlamıyorduk.”¹⁰⁰⁶

Balkan Savaşları ve ardından gelen I.Dünya Savaşı ile birlikte İstanbul'da yoksulluk hüküm sürmeye başladı. Boğaziçi'nde de giderek savaşın etkisi kendisini gösteriyordu:

“Umumî harb (harp) başlamıştı. Vesikalı bir yoksulluk devri hüküm sürüyorduk. Aranılan hiç bir şeyi bulmak mümkün olmuyor ve bulunan şeylere de istenen parayı yetiştirmek imkânı kalmıyordu. Düşman Donanmalarının Çanakkale Boğazi'nden geçerek ve düşman askerinin de geçidi karadan zapt ederek İstanbul'a girmelerinden korkuluyordu. İstanbul ve limanı kaç kere de, uçak ve denizaltı hücumlarına uğramıştı.”¹⁰⁰⁷

Bu yıllarda, Boğaziçi ulaşımında oldukça önemli bir rol oynayan Şirket-i Hayriye de vapurlarının çoğunu ordunun emrine vermişti. Bu vapurların bir kısmı bozulup parçalanarak kömür ya da askerî malzeme taşıyacak hâle getirildi. İki araba vapuru ise yıllarca Boğazlarda, Marmara'da ve Karadeniz'de asker,

¹⁰⁰⁵ Hisar, **Boğaziçi Mehtapları**, s.235

¹⁰⁰⁶ Hisar, **Çamlıcadaki Eniştemiz**, s.212

¹⁰⁰⁷ Hisar, **Çamlıcadaki Eniştemiz**, s.230

mühimmat ya da kömür taşıdılar. Yaralıların taşınmasında da şirket, vapurlarını ordunun emrine vererek para almadan hizmet etti.¹⁰⁰⁸

Savaş döneminde Boğaziçi yalı ve konaklarının pek çoğu gerektiği gibi onarım göremediğinden harap oldu:

“... Köşk, daha beter ihtiyarlamış, güya bunamış ve her yanından bakıma muhtaç kalmıştı. Hele eski kiremitleri küçük aktarmalarla iktifa edilmeyecek kadar harap olmuştu.(...) Yağan yağmurlar köşkte gülünç bir facia halini alıyordu. Bütün delikler damlamaya başladığı zaman köşk güya birçok gözlerle ağlıyor gibi oluyordu.”¹⁰⁰⁹

Mütareke Döneminde ise düşman donanmalarının Boğaz’a demirlemeleriyle birlikte halkın can güvenliği ve manevi duyguları da tehdit altına girmişti:

“Bilmezsün, mütareke denilen bu devirde (filhakika 1918 de başlamış olan mütareke devri İstanbul’da coşkunlukları, sarhoşlukları, yoksullukları, asayişsizliği, adâletsizliği, rezaletleri ve yangınlarıyla (yangınlarıyla) senelerden beri devam ediyordu.) ne korkulu günler geçiriyoruz! Yolda gelirken bir ecnebi askerine rastladın, o da sana bir kurşun sıktı mı bitti, veedadalin, âmin!”

Maddî ve manevî açıdan kendini güvende hissetmeyen halk ibadete yöneliyor ve bu durumdan kaçış yollarını arıyordu:

“(Filhakika, o mütareke senelerinde, millî haklarından mahrum edilen ruhlar büyük bir vecidle dine dönüyorlar ve camileri her zamankinden daha fazla dolduruyorlardı.) Tiyatrolar da hıncahınc dolu! Yarabbi! Nuru- nebevi hürmetine (hürmetine) sen bana bu köşkün parasını âfiyetle yemeği nasibet! (nasip et. Allah kısmet ederse, niyetim, iyileşip kalkar kalkmaz, İstanbul’da, Ayasofya, yahut Sultanahmet, Beyazıt, Şehzadebaşı, Fatih gibi selâtin camilerinden birinin civarında küçük rahat, kullanışı, idareli, sıcak, ferah ve düzayak bir ev tedarik edip oraya yerleşmek”.¹⁰¹⁰

¹⁰⁰⁸ “Şirket-i Hayriye” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:7, s.183.

¹⁰⁰⁹ **A. e.** ,s.233

¹⁰¹⁰ **A. e.** , s.263

Savaş yalılarla birlikte aile bünyesini de parçalamıştı. Yalı hayatının eski görkeminden geriye yalnızlık ve yoksulluk kalmıştı. Yalı sahiplerinin bir kısmı yalılarını oda oda kiraya vererek geçimlerini sağlamayı uygun buldu, bir kısmı da artık kendilerine oldukça büyük gelen ve bakımını temin edemedikleri yalılarını satarak küçük bir ev alıp yerleşmeyi tercih etmişlerdi:

“ Köşkü artık kendisi için lüzumundan fazla büyük, nafile yere yorucu, gidip gelmesi zahmetli, bakılıp idaresi masraflı ve istediğini tedarik edecek çarşı bakımından yoksul buluyor, onda eski kolaylıkları, rahatlıkları bulamadığı gibi, hattâ bunlar evvelce nasıl temin edilirdi, iyice hatırlayıp bilemiyor, artık eski cüzi maaşlı hizmetçilerin yerine yenilerini tedarik edemiyor, eskiden alıştığı yenecek şeylerin şimdi el altından kaçta satıldığına şaşıyor, istediğini bulamıyor, bulsa da alamıyor, ve; ‘Bu koca berhanede bir başıma ne yapacağım?’ diye bunalarak köşküden adamakıllı soğuyor, bıktırıyor onu artık satmak istiyordu.”¹⁰¹¹

1930'lara doğru Boğaziçi'nin eski cazibesi kalmamıştı. Şirket-i Hayriye Boğaziçi'nin kalkınması ve halkın yaz kış Boğaziçi'nde yaşaması için çeşitli girişimlerde bulundu. Altınkum Plajı'nı, Ortaköy'de Lido yüzme havuzunu, Küçüksu Plajı'nı ve Sarıyer'de Canlı Balık Lokantasını açtı. Yazları Boğaz'da, Yalova ve Çınarcık gibi uzun iskelelere yemekli müzikli gezi seferleri düzenledi. Boğaz'daki evlerini kiralamak isteyenler ilânlarını, yayımladığı broşürlerde ücretsiz olarak bastırıldı. Boğaz'da ev yaptırmak isteyenlerin inşaat malzemelerini ücret almadan taşıdı ve Boğaz'da Küçüksu Plajı'na gidiş dönüş, plaja giriş ve içecek dahil ucuz vapur seferleri düzenlendi.¹⁰¹²

Yalıların satılmasıyla birlikte Boğaziçi hayatının yok oluşu da başlamış oldu. Yeni yalı sahipleri Boğaziçi'ndeki yalılara manevi bağlılıkta olmadıklarından ve Boğaziçi hayatının yabancıları olduklarından binaları, arsaları, bahçeleri ve koruları gereğinden fazla büyük bulduklarından parça parça satma yoluna gittiler. Eski yalı arsalarının kömür depoları, tomruk depoları ve fabrikalarla kaplanmasıyla Boğaziçi hayatı sona ermiş oldu.

¹⁰¹¹ Hisar, **Çamlıcadaki Eniştemiz**, s.233

¹⁰¹² “Şirket-i Hayriye” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:7, s.183.

SONUÇ

Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserlerinde İstanbul (Boğaziçi)'da Gündelik Hayat adlı çalışmamızın amacı yazarın eserlerindeki gündelik hayata dair bilgileri tespit etmektir. Ancak Abdülhak Şinasi Hisar, Boğaziçi Mehtapları ve Boğaziçi Yahıları- Geçmiş Zaman Köşkleri adlı eserlerinde tamamen Boğaziçi hayatına yer verdiğinden öncelikle Boğaziçi'nin tarihteki ve Türk edebiyatındaki yerini ve önemini tespit etmenin Hisar'ın eserlerini daha iyi değerlendirmemize yardımcı olacağını düşündük. Bu nedenle çalışmamızın ilk bölümünde Boğaziçi'nin tarihteki görünümünü İlk Çağda, İstanbul'un Fethinden Önce ve İstanbul'un Fethinden sonra olmak üzere üç bölümde inceledik.

Boğaziçi İlk Çağdan itibaren tarih sahnesindeki yerini almıştı. Tarih boyunca, avcılık ve balıkçılık için oldukça uygun bir doğal çevre oluşturan Boğaziçi kıyılarında küçük köyler bulunmaktaydı. Tarihî belgeler Boğaziçi'nin her iki yakasındaki yerleşim izlerinin geçmişinin birkaç yüz bin yıl önceye dayandığını gösterse de İlk Çağ Boğaziçi'sine dair efsanelerin çokluğu, kıyıların tabii özelliklerinin zaman içerisinde değişmiş olması ve yer adlarının çoğunun günümüze gelene dek değişime uğraması nedeniyle Boğaziçi'ndeki yerleşim yerlerinin tarihi hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Bizans devrine gelindiğinde ise Boğaz'ın her iki yakasında da birçok liman ve tapınağın yer aldığını görürüz. Bu tapınakların yapılma nedeni ise denizcilerin, Tanrılara kurban kesmeden denize açılmamalarıydı. Zamanla bu tapınakların yanında yerleşim yerleri de oluştu. Boğaziçi'nin önemli bir geçit yeri olması nedeniyle zaman zaman çeşitli kavimlerle savaşmak zorunda kalan Bizanslılar Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra sur içine çekildiler; fakat Boğaz'da manastırların ve korunma amaçlı kulelerin yapımına bu dönemde de devam edildi. Her an kuşatma tehlikesi altında bulunması Bizans devrinde Boğaziçi'nde yerleşmeyi engellemişti. Buna rağmen Boğaziçi'nde Bizans tarihinin ilk asırlarında ancak deniz yoluyla ulaşılabilen veya kıyıda epey uzakta olan pek az sayıda köy, birkaç sayfiye, av köşkü, villa ile sayıları biraz daha fazla olan manastır ve kiliseler bulunmaktaydı.

İstanbul'un Türkler tarafından fethi ile Boğaziçi'nin de kaderi değişti. Bizans'tan harap bir şekilde devralınan Boğaziçi'nde ilk bahçe kasrı olan Tokat kasrı İstanbul'un fethinden tam beş yıl sonra Fatih tarafından, Tokat Kalesi'nin alınması üzerine yaptırıldı. Böylece Boğaziçi'ndeki imar faaliyetlerinin temeli atılmış oldu. Kanuni döneminde ise daha önce iskan edilmiş olan yerler genişletildi, yeni yerleşim yerleri açıldı ve Boğaziçi XVIII. asra dek saray ve yalılarla süslendi. Bu asırda Boğaziçi'nin kendine has yerleşme düzeni oluştu, Boğaziçi tam anlamıyla bir sayfiye görünümü kazandı. Kısacası Boğaziçi asıl kimliğini Osmanlı Türkleri döneminde bulmuştu.

Boğaziçi'nin Türklerin eseri olduğunu ilk defa Yahya Kemal konuşmalarında belirtmişti. Boğaziçi tarihi konusunda araştırmalar yapan Semavi Eyice de bu konuda Yahya Kemal ile hem fikirdir. Fakat "Boğaziçi Medeniyeti" kavramını ilk defa öne süren A. Şinasi Hisar'dır. Bu nedenle biz de çalışmamızda Boğaziçi'nin Türk edebiyatındaki görünümünü Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserlerini yazdığı döneme dek inceledik. Bu inceleme sonucunda Boğaziçi'nin Türk şiirinde, hikâye ve romanında çeşitli şekillerde yer aldığını tespit ettik. Boğaziçi semtleri divan şiirinde sıkça yer alsada bu şiirlerden yola çıkarak Boğaziçi tarihi hakkında bir bilgi edinmek mümkün değildir. Ancak Boğaziçi'nin akşam gezintilerini, mehtap âlemlerinin özelliklerini divan şiirinde görebiliriz. Tanzimat'tan sonraki şiirlerde ise yavaş yavaş Boğaziçi'nin güzelliklerinden bahseden şiirlerin yerini yok olan Boğaziçi Medeniyetini hatırlatan şiirler alır. Roman ve hikâyede ise Boğaziçi semtleri genellikle kahramanların yaşadıkları bir mekân görünümünde karşımıza çıkar. Bunun dışında Boğaziçi'nin tarihinden ve özelliklerinden bahseden bir esere rastlamak pek mümkün değildir.

Abdülhak Şinasi Hisar'a gelene dek tamamen Boğaziçi hayatını anlatan tek eser Ruşen Eşref'in Boğaziçi Yakından adlı kitabıdır. Eşref kitabında Boğaziçi yalılarının, gündelik hayatının, özelliklerini vermiştir. Bunun dışında tamamen Boğaziçi'ne ayrılmış bir eser yoktur. A. Şinasi'nin Boğaziçi'ni yazmasının nedeni de bu alanda başlı başına bir eser yazılmamış olmasıdır. Zaten Abdülhak Şinasi Hisar'ın Boğaziçi Mehtapları ve Boğaziçi Yalıları- Geçmiş Zaman Köşkleri adlı kitaplarında yer alan yazıların tümü öncelikle Varlık dergisinde yayınlanmış sonradan kitap halinde bir araya toplanmıştır.

Abdülhak Şinasi Hisar'a göre Boğaziçi Türklerin eseridir ve Türkler burada İstanbul'dan bile ayrılan "Boğaziçi Medeniyeti"ni meydana getirmiştir. A. Şinasi'nin Boğaziçi'ni bir medeniyet olarak kabul etmesinin nedeni Boğaziçi'nin kendine has hususiyetlerinin bulunmasıdır. Türkler Boğaziçi'nde tamamen Boğaziçi'nin tabii dokusu içerisinde ona uygun bir biçimde yaşamayı öğrenmiş ve tabiatın tüm güzelliklerinden istifade etmeye çalışmışlardır. Böylece "Boğaziçi medeniyeti" meydana gelmiştir. Peki Boğaziçi Medeniyeti kimlerin eseridir? Bu konuda cevap dolaylı yoldan da olsa Hisar'dan gelir. Boğaziçi ahalisini balıkçı, bahçıvan, kayıkçı halk ile Boğaz'da yalı sahibi olan devlet ricali, İstanbul âyan ve eşrafı ile Müslüman ve gayrimüslim İstanbul zenginleri oluşturmaktadır; ancak Boğaziçi Medeniyeti yalı sahiplerinin eseridir. Bu nedenle Hisar Boğaziçi'ni anlattığı eserlerinde hep yalı sahiplerinin hayatından, Boğaziçi yalılarında ve Boğaz'daki kayık ve sandal gezintilerinden bahseder.

Boğaziçi yalıları çok ince hesaplar neticesinde inşa edilmiştir. Yalıların en önemli özelliği tabiatı bütünüyle kucaklamasıdır. Bunlar odaların kapıları açıldığında hem denizi hem de bahçeyi aynı anda görebilecek şekilde yapılmıştır. Bunun dışında yalıların büyük korulukların içinde yer alması da Boğaziçi insanının tabiata olan tutkusunun eseridir.

Yalılarda yaşayan insanlar gündelik hayatlarında da tabiatla iç içedir. Sabahları balığa çıkmak, kırlarda, yalıların bahçelerinde gezinti yapmak yalı sahiplerinin en büyük zevkleri arasındadır. İkinci ve akşam saatlerinde de kayık ve sandallarla gezintiye çıkılıp Boğaz turu yapılır. Cuma ve pazar günleri mesireye gitmek ve zaman zaman bülbül dinlemek maksadıyla kayık gezintisine çıkmak veya kırlarda dolaşmak da Boğaziçi ahalisinin zevk aldığı şeylerdir. Özellikle, bir saz kayığının peşinden giderek musiki eşliğinde Boğaz gezintisi yapmak anlamına gelen mehtap âlemleri Boğaziçi'nin en önemli özelliğidir. İşte Abdülhak Şinasi Hisar Boğaziçi Mehtapları adlı eserinde bir saz kayığının peşine takılır ve bize yol boyunca, gördüğü Boğaziçi manzaralarını, Boğaziçi yalılarının özelliklerini, Boğaziçi insanını kısacası Boğaziçi hayatının tüm yönlerini ayrıntılarıyla nakleder.

KAYNAKÇA

Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri**, yay. haz. Prof. Dr. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, 2c, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

Adıvar, Halide Edib: **Ateşten gömlek**, 9. bs., İstanbul, Atlas Kitabevi, 1969.

Adıvar, Halide Edib: **Handan**, 9. bs. İstanbul, Atlas Kitabevi, 1968.

Adıvar, Halide Edip: **Kalp ağrısı**, İstanbul, Özgür Yayınları, 2000.

Adıvar Halide Edip: **Seviye Talip**, İstanbul, Atlas Kitabevi, 1987.

Adıvar, Halide Edib: **Sinekli Bakkal**, 4. bs., İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi, 1941.

Adıvar, Halide Edip: **Tatarcık**, 6.bsk., İstanbul, Atlas Kitabevi, 1968.

Ahmet Mithat Efendi, **Acaib-i Âlem**, yay. haz. Nurullah Şenol, İstanbul, Bordo siyah yayınları, 2004.

Ahmet Mithat Efendi: **Dürdane Hanım**, yay. haz. Hüseyin Alacatlı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2000.

Ahmet Mithat Efendi: **Esrar-ı Cinayet**, yay. haz. Nurullah Şenol. İstanbul, Trend Yayın, 2005.

Ahmet Mithat Efendi: **Felâton Bey ve Râkım Efendi**, İstanbul, Morpa, 1992.

Ahmet Mithat Efendi: **Müşâhedat**, yay. haz. Necmettin Turinay, İstanbul, Bilge Yayınları, 1979.

Ahmet Mithat Efendi: **Vah**, haz: Kazım Yetiş, Ankara, T.D.K., 2000.

Akay, Hasan: **Fatihden Günümüze Şairlerin Gözüyle İstanbul**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1996.

Akyol, Şadan: **İçimdeki Boğaziçi**, İstanbul, İstanbul Kitaplığı Yayınları, 1994.

Alus, Sermet Muhtar: **Masal Olanlar**, yay. haz: Nuri Akbayar, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.

Alyanakoğlu, Cemil Süleyman: **Siyah gözler**, yay haz. Cuma Karataş, İstanbul, Mercek Yayıncılık, 2003.

Amicis, Edmondo de: **İstanbul (1874)**, çev: Prof. Dr. Beynan Akyavaş, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

Artan, Tülay: “Anadolu Hisarı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:I; s.256- 257.

Artan, Tülay: “Tarihte Boğaziçi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:II, s.281-286.

Anıl, Avni; Zakaoğlu Günbey: **Güfteler Türk Sanat Musikisi Sözlü Eserleri** Birinci Kitap İstanbul, Zafer Matbaası, 1979.

Anıl, Avni; Zakaoğlu Günbey: **Güfteler Türk Sanat Musikisi Sözlü Eserleri**, İkinci kitap, İstanbul, Tomurcuk Matbaası, 1980.

Ayaşlı, Münevver: **Dersâdet**, 2. bs. İstanbul, Bedir Yayınevi, 1993.

Ayverdi, Sâmiha: **Boğaziçi’nde Tarih**, yay. haz: Aysel Yüksel, res: Aydın Yüksel, 5. bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2002.

Aysu, Çiğdem :“Paşabahçe”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:VI, s.228.

Aysu, Çiğdem: “Vaniköy”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:VII, s.367-368.

Aysu, Çiğdem: “Emirgan”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:III, s.168-169.

Aysu, Çiğdem: “Tarabya”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih vakfı Yayını, 1994, C:VII, s.208.

Aysu, Çiğdem: “Rumelihisarı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:VI, s.357-359.

Aysu, Çiğdem: “İstinye”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:IV, s.275-277.

Aysu, Çiğdem: “Sarıyer”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:VI, s.465-466.

Aysu, Çiğdem: “Rumeli Kavağı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:VI, 359-360.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, **Bir Zamanlar İstanbul**, yay, haz: Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman Gazetesi, Kervan Kitapçılık, t.y.

Beyatlı, Yahya Kemal: “Sayfiyede Payitaht”, **Aziz İstanbul**, yay. haz: İstanbul Fetih Cemiyeti, 3.bs., İstanbul, 1974, s.141-144.

Beyatlı, Yahya Kemal: “Türk İstanbul”, **Aziz İstanbul**, İstanbul, Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Cemiyeti, 1974, s.9-28.

Beyatlı, Yahya Kemal: “Tahassüsler”, (İlk defa 1914’te Peyami Edebi’de neşrolunmuştur) **Aziz İstanbul**, s.148-150.

Beyatlı, Yahya Kemal: “Bir Bir Çalan Saatler”, **Aziz İstanbul**, İstanbul, Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul Cemiyeti, 1974, s.78 -80.

“Beykoz”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:II, s.193-195.

“Beylerbeyi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:II, s.201-203.

“Boğaziçi”, **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, C:VI, s.251-261.

“Boğaziçi’nde Seyr ü Sefer” , **İstanbul Ansiklopedisi**, Reşat Ekrem Koçu, Mehmet Ali Akbay, İstanbul,Tan Matbaası, 1963, C.VI, s.2888-2896.

“Boğaziçi’nde Kayıklı Satıcılar” **İstanbul Ansiklopedisi**, Reşat Ekrem Koçu, Mehmet Ali Akbay, İstanbul,Tan Matbaası, 1963, s.2885.

“Bosporos”, **Türk Ansiklopedisi**, 2.bsk. , Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1969, C:VII, s.366-373.

“Boyacıköyü”, **Türk Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2bs, İstanbul,1969, C:VII, s.480.

Çabuk, Mehmet: “Boğaziçi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., 1994, C:II, s. 266-281.

Çelebi, Asaf Hâlet: “Eski Türk Şiirinde Boğaziçi - 1”, İstanbul, **Türk Yurdu**, Mart 1955, nr.242, s.670-675.

Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat**, 13. bs., yay. haz: Aydın Sezai Güneyçal, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1996.

Eldem, Sedad Hakkı: “Boğaziçi Anıları” **İstanbul Armağanı:2: Boğaziçi Medeniyeti**, yay. haz: Mustafa Armağan, 3.c., İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996, s.39-49.

Emin Nihat Bey: **Müsâmeretnâme**, çev. Sabahattin Çağın, Fazıl Gökçek, İstanbul, Özgür Yayınları, 2003.

Erdenen, Orhan: “Çağlar Boyunca Boğaziçi”, **Hayat Tarih Mecmuası**, No:8, Eylül 1968, s.46-55.

Erdenen, Orhan :“Çağlar Boyunca Boğaziçi:2”, **Hayat Tarih Mecmuası**, No:9, Ekim 1968, s.47-55.

Erdenen, Orhan :“Çağlar Boyunca Boğaziçi:3”, **Hayat Tarih Mecmuası**, No:10, Kasım 1968, s.47-55.

Erhat, Azra: **Mitoloji Sözlüğü**, 3.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984 s.171.

Eski İstanbul'da Gündelik Hayat, yay. haz: İ. Gündag Kayaoğlu, Ersu Pekin, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı, 1992.

Evin, İffet: **Yaşadığım Boğaziçi: Anılar, Öyküler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

Eyice, Prof. Dr. Semavi: **Bizans Devrinde Boğaziçi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976.

Eyice, Semavi: “Anadolu Hisarı” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:I, s.251-253.

Eyice, Prof. Dr. Semavi: “Fetih’ten Önce Boğaziçi”, **İstanbul Armağanı:2: Boğaziçi Medeniyeti**, yay. haz. Mustafa Armağan, 3.c., İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996, s.95-117.

Gülersoy, Çelik : “Fındıklı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih vakfı Yayını, 1994, C.III, s.309-311.

Gülersoy, Çelik: “Kabataş”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:IV, s.325-326.

Gülersoy, Çelik: **Kayıklar**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, Ali Rıza Baksan - Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş. 1983.

Güntekin, Reşat Nuri: **Acımak**, 29.bsk., İstanbul, İnkilâp kitabevi. t.y.

Güntekin, Reşat Nuri: **Çalikuşu**, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 2000.

Güntekin, Reşat Nuri: **Damga**, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 1995.

Güntekin, Reşat Nuri: **Dudaktan Kalbe**, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 1997.

Güntekin, Reşat Nuri: **Eski Hastalık**, İstanbul, İnkilâp ve Aka Kitabevi, 1963.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi: **Cadı**, yay. haz. Kemal Bek, 6. bs., İstanbul, Özgür Yayınları, 1996.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi: **Cehennemlik**, yay. haz. Kemal Berk, 5. bs., İstanbul, Özgür Yayınları, 2005.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi: **Metres**, yay. haz. Kemal Bek, 7. bs., İstanbul, Özgür Yayınları, 1998.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi: **Mürebbiye**, yay. haz. Kemal Bek, 11. bs., İstanbul, Özgür Yayınları, 1995.

“Harem” **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, 3.c., İstanbul, Yapı - Endüstri Yayınları, 1997, C:II, s.757.

Hisar, Abdülhak Şinasi: **Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği**, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1952.

Hisar, Abdülhak Şinasi: “Boğaziçi Medeniyeti”, **İstanbul**, Yahya Kemal Beyatlı, Abdülhak Şinasi Hisar, Ahmet Hamdi Tanpınar, İstanbul, Yapı ve Kredi Bankası, 1954.

Hisar, Abdülhak Şinasi: **Boğaziçi Mehtapları**, 2.bs, İstanbul Hilmi Kitabevi 1955.

Hisar, Abdülhak Şinasi: “Boğaziçi Mehtapları: Boğaziçi Medeniyeti”, **Varlık Dergisi**, yıl. 9 C:XII, 1.Aralık.1941, no:202, s.221-225.

Hür, Ayşe : “Kireçburnu”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:V, s.25-26.

İnciciyan, G. V.: **Boğaziçi Sayfileri**, Yay. Haz: Muhittin Salih Eren, çev: Kandilli Ermeni Kilisesi Papazı, Düz. Orhan Duru, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2000.

İnciciyan, G. V. **İstanbul Tarihi: XVIII. Asırda İstanbul**, çev: Hrand D. Andreasyan, 2. bs. İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1976.

İstanbul İl Yıllığı 1973, haz: Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu, Mithat Sertoğlu, M. Türker Acaroğlu, Nihat Tahiroğlu, İstanbul, 1973, s.57.

İşözen, Erhan: “Ortaköy”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:VI, s.141-143.

“Kabakçı Mustafa Ayaklanması”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih vakfı Yayını, 1994, C:IV, s.323-325.

“Kandilli”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:IV, s.409.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: **Hep O Şarkı**, İstanbul, Varlık Yayınları, 1956.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: **Hüküm Gecesi**, yay. haz. Atilla Özkırmı, İstanbul, Birikim Yayıncılık ve Tic, 1978.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: **Kıralık Konak**, İstanbul, Dergâh Mecmuası, 1927.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: **Panorama**, yay. haz. Atilla Özkırmı, İstanbul, İletişim Yayınları, 1987

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: **Sodom ve Gomora**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1966.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: “Yahya Kemal”, **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, 3.bs, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

Karay, Refik Halit: **Bu Bizim Hayatımız**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevi, 1973.

Karay, Refik Halit: **Üç Nesil Üç Hayat**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2002.

Karay, Refik Halit: **Sonuncu Kadeh**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevi, 1965.

Kömürciyan, Eremya Çelebi: **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, çev: Hrand Andreasyan, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1952, s.262.

Kuban, Doğan: **İstanbul Bir Kent Tarihi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1996.

Kuban, Prof. Dr. Doğan: “Osmanlı Çağında Boğaziçi Yerleşmesi” **İstanbul Armağanı: 2: Boğaziçi Medeniyeti**, yay. haz: Mustafa Armağan, 3.c., İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996, C: II, s.119-126.

Kuban, Doğan: “Kanlıca”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:IV, s.416.

Kuban, Doğan: **Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1982.

Lewis, Raphaela: **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, (âdetler ve gelenekler), İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş. Basımevi, 1973.

Mantran, Robert: **İstanbul Tarihi**, çev: Teoman Tunçdoğan, 2.bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Mazlum, Deniz: “Üsküdar”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994, C:VII, s.343-346.

Mehmet Rauf: **Eylül**, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 2003.

Mehmet Rauf: **Ferda-yı g-Garam** (aşkın yarını), İstanbul, Bordo Siyah Yayınları, 2005.

Mehmet Rauf: **Genç Kız Kalbi**, 3. bs., İstanbul, Arma Yayınları, 1997.

Mehmet Rauf: **Karanfil ve Yasemin**, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 2002.

Mehmet Rauf: **Son Yıldız**, İstanbul, Sühület Kütüphanesi, 1927.

Mizancı Mehmed Murad: **Turfanda mı Yoksa Turfan mı?**, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1890.

Müfide Ferit: **Pervaneler**, İstanbul, kaknüs Yayınları, 2002.

Nabizade Nâzım: **Hâlâ Güzel**, İstanbul, Karabet Matbaası, 1886.

Namık Kemal: **İntibah: Sergüzeşt-i Ali Bey**, çev. Seyit Kemal Karaalioğlu, İstanbul, İnkilâp Kitabevi. t.y.

Nihal, Şükûfe: **Yalnız Dönüyorum**, İstanbul, Kenan Basımevi, 1938.

Ozansoy, Halit Fahri: **Sulara Giden Köprü**, İstanbul, Kenan Basımevi, 1939.

Ödekan, Ayla: “Kafes” **Eczacıbaşı Ansiklopedisi**, 3.c., İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, C:II, s.927.

Örik, Nahit Sırrı: **Sultan Hamit Düşerken**, İstanbul, Arma Yayınları, 1994.

Pala, İskender: “Divan Şiirinde Boğaziçi” **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, yay. haz: Mustafa Armağan, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, C: II, 1996, s.19-38.

Recaizade Mahmut Ekrem: **Araba sevdası**, İstanbul, İnkilap Kitabevi, 1995.

Rona, Mustafa: **50 yıllık Türk Musikisi**, 2.bsk, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1960.

“Saçak”, **Eczacıbaşı Ansiklopedisi**, 3.c., İstanbul, Yapı - Endüstri Yayınları, 1997, C: III, s.1896.

Safa, Peyami: **Fatih Harbiye**, 20.bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 2000.

Safa, Peyami: **Mahşer**, İstanbul, Ötüken yayıncılık, 1996

Safa, Peyami: **Matmazel Noraliya'nın Koltuğu**, İstanbul, İnkilâp ve Aka Kitabevi, 1964.

“Selamlık” **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, 3.c., İstanbul, Yapı - Endüstri Yayınları, 1997, C: III. s.1629.

Sertelli, İskender F.: “Türk Edebiyatında İstanbul”, **Şair, Edip ve Tarihçi Kalemî İle İstanbul**, Haz. Nebil Fazıl Alsan, İstanbul, Büyük İstanbul Derneği Yayınları, 1973, s.78-80.

Sözer, Vural: **Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi**, C: I İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986.

Şehsuvaroğlu, Haluk Y. “Boğaziçi'nde Eski Günler”, **Boğaziçi'ne Dair**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1986, s.11-14.

Şehsuvaroğlu, Haluk Y.: “Fetihten XVIII'inci Asra Kadar Boğaziçi Tepeleri” , **Boğaziçi'ne Dair**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1986, s.51-54.

Şehsuvaroğlu, Halûk Y.: “İkinci Mahmut Zamanında Boğaziçi” **Boğaziçi'ne Dair**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1986, s.32-34.

Şehsüvaroğlu, Haluk Y.: “Tanzimat Devri Boğaz’a Yeni Bir Hayat Getirmişti”, **Boğaziçi’ Dair**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1986, s.35-37.

Şehsüvaroğlu, Haluk Y.: “Kırım Harbi Esnasında Boğaziçi”, **Boğaziçi’ne Dair**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, **1986**, s.38-41.

Şehsüvaroğlu, Haluk Y.: “Eski Boğaziçi” , **Boğaziçi’ne Dair**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1986, s.26-28.

Şehsüvaroğlu, Haluk Y.: “Boğaziçi ve Osmanlı Hükümdarları” , **Boğaziçi’ne Dair**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1986, s.22-25.

Şemsettin Sami: **Taassuk-i Tal' at ve Fitnat**, çev. N. Ahmet Özalp, İstanbul, Oglak Yayıncılık, 2001.

Tanpınar, Ahmet Hamdi: **Beş Şehir**, haz: M. Fatih Andı, 9.bs., İstanbul, YKY, 1999, s.218.

Tanpınar, Ahmet Hamdi: **Huzur**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2000.

Taşçıoğlu, Tülay; Özgen, Zeynep Tülin: “Kuruçeşme” **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:V, s.130-132.

İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın C:VI, 1992, s.255

Taşçıoğlu, Tülay: “Yeniköy”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:VII, s.485-488.

Tezel, Hayati; Çalikoğlu, M. Ekrem: **Boğaziçi ve Saltanat Kayıkları**, foto: Yılmaz Dinç, İstanbul, Cem Yayınevi, Basas Ofset, 1983.

Uykucu, Dr. K. Ekrem: **İlçeleriyle Birlikte İstanbul**, İstanbul, Kahraman Yayınları, 1979.

Ülgen, Dr. Aygün: “Boğaziçi Sarayları”, **İstanbul Armağanı: Boğaziçi Medeniyeti**, yay. haz: Mustafa Armağan, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, C: II, 1996, s.127-145.

Ünaydın, Ruşen Eşref: **Boğaziçi Yakından**, haz: Necat Birinci, Nuri Sağlam, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2002.

Üngör, Mehmet Ruhi: **Türk Musikisi Güfteleri Antolojisi**, 2.c, I. bs, İstanbul, Eren Yayınları,1981.

Uşaklıgil, Halit Ziya: **Aşk-ı Memnû**, İstanbul, İnkilâp ve Aka Kitabeleri, 1963.

Uşaklıgil, Halit Ziya: **Bir Ölünün Defteri**, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 1984.

Uşaklıgil, Halit Ziya: **Bir Yazın Tarihi**, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, t.y.

Uşaklıgil, Halit Ziya: **Nemide**, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1943.

Uşaklıgil, Halit Ziya: **Kırık Hayatlar**, yay. haz: Şemsettin Kutlu, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 1998.

Uşaklıgil, Halit Ziya: **Mai ve Siyah**, yay. haz: Şemsettin Kutlu, İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 1997.

Yesari, Mahmut: **Tipi Dindi**, İstanbul, Matbaacılık ve Neşriyat T. A. Ş., 1939.